

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

RIGORÓZNÍ PRÁCE

2009

Erich Stündl

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky s celoškolskou působností

**SYSTÉM VČASNÉ INTERVENCE
A METODY SOCIÁLNĚ-
VÝCHOVNÉHO PŮSOBENÍ**

Rigorózní práce

Autor: Mgr. Erich Stündl

Studijní obor: Pedagogika

Olomouc

2009

Univerzita Palackého v Olomouci
Pedagogická fakulta

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci vypracoval samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

Ve Svitavách dne:

Erich Stündl

Poděkování

Děkuji Prof. PhDr. Blahoslavu Krausovi, CSc., jehož přednášky mě přiměly k přemýšlení nad otázkami, jejichž řešení jsem se pokusil dotknout v této práci. Jeho náměty i myšlenky pro mě byly velkou inspirací.

Děkuji Mgr. Jitce Gjuričové za nebojácné prosazování myšlenek SVI v ČR a Mgr. Ferdinandovi Raditschovi za jejich implementaci do praxe. Současně oběma děkuji za pomoc, kterou mi poskytovali v souvislosti s realizací projektu SVI ve Svitavách, i za konzultace k této práci.

Mgr. Veronice Andrtové děkuji za pomoc při zadání výzkumu v jednotlivých městech.

Resumé

STÜNDL, Erich. *Systém včasné intervence a metody sociálně-výchovného působení*. Olomouc: UP v Olomouci, 2009. 137 s. Rigorózní práce.

Cílem rigorózní práce je představení projektu Systém včasné intervence (SVI), zhodnocení jeho dosavadního vývoje, provedení a vyhodnocení výzkumu v oblasti užívání metod sociálně-výchovného působení orgány sociálně-právní ochrany dětí a vytvoření návrhu řešení, které by přispělo ke zvýšení vlivu projektu SVI na řešení kriminality dětí a mládeže v ČR.

Systém včasné intervence je způsob práce a komunikace v oblasti sociálně-právní ochrany dětí a mládeže a prevence kriminality, jehož prostřednictvím vykonávají sociální, zdravotní, justiční a školské orgány, Policie ČR, městská policie a nestátní organizace systematickou a nepřetržitou práci s kriminálně rizikovými dětmi a jejich rodinami. SVI je včasná intervence při predeliktivním a deliktivním jednání, včasná pomoc dětem opakovaně se dostávajícím do sítě orgánů činných v trestním řízení a jejich rodinám, efektivní řešení konfliktních situací způsobených deliktivním jednáním, prevence páčání další trestné činnosti, odklon dětí a mladistvých od kriminální kariéry a cílená snaha o satisfakci oběti.

Záměrem práce je doplnění informačního systému SVI o metody zaměřené zejména na sekundární preventivní působení OSPOD. Prostředkem k dosažení cílů a záměrů je výzkum v oblasti užívání metod práce OSPOD a na základě získaných výsledků návrh rozšíření aplikace SVI jako komunikačního nástroje pro oblast dětské delikvence o sekci motivující k využití metod sociálně-výchovného působení u orgánů SPOD i dalších subjektů, které se podílejí na řešení trestné činnosti dětí a mládeže a sociálně-právní ochrany.

Klíčová slova: delikvence, predelikvence, sociální patologie, intervence, metody sociálně-výchovného působení.

Resumé

STÜNDL, Erich. *The system of timely intervention and mMethods of social-educational operation*. Olomouc : University of Olomouc, 2009. 137 s. Rigorous work.

The aim of this rigorous work is the introduction of project The system of timely intervention (SVI), judgement of its actual development, evaluation of research of use of social-educational methods by authorities of social-law protection of children and creation of suggestion of solution that would assist the increase of the influence of SVI project to solve the criminality of children and teenagers in the Czech republic.

The system of timely intervention is the system of working and communication in the social-law sphere of children and teenagers protection and the criminality prevention. Through this system social, health and justice and school authorities, police of CR, town police and non-state organizations do the systematic and nonstop work with crime-risk children and their families. SVI is the timely intervention in predelinquency and delinquency actions, the timely help for children and their families who repeatedly meet with criminal procedure authorities, the effective solution of conflict situations caused by delinquency behaviour, the prevention of other criminal activities and the deflection of children and teenagers from their criminal career and the victim's satisfaction effort.

The aim of this work is the completion of system SVI for methods concentrated especially on secondary prevention working of OSPOD. To reach this goal and intentions is the research in the sphere of use of methods of OSPOD. Based on the results there is the suggestion of expansion of SVI as the communication instrument in the sphere of children's delinquency of section that will motivate to use social-educational methods for SPOD and other authorities that take part in the solution of children's and teenagers' criminality and social-law protection.

Key words: delinquency, predelinquency, social pathology, intervention, methods of social-law operation.

Obsah:

ÚVOD.....	1
1 SYSTEM PÉČE O DELIKVENTNÍ MLÁDEŽ V ČR.....	6
2 SYSTEM VČASNÉ INTERVENCE (SVI).....	19
3 HODNOCENÍ VÝVOJE SVI V LETECH 2004 - 2008.....	35
3.1 DÍLČÍ HODNOCENÍ SVI NA REGIONÁLNÍ ÚROVNI.....	35
3.2 DÍLČÍ HODNOCENÍ SVI NA CELOSTÁTNÍ ÚROVNI.....	39
3.3 VÝVOJ PROJEKTU SVI V ROCE 2008.....	43
4 METODY PRÁCE V PRAXI KURÁTORŮ PRO MLÁDEŽ.....	45
4.1 TÉMA VÝZKUMU.....	46
4.2 CÍLE A ZÁMĚRY VÝZKUMU.....	47
4.3 HYPOTÉZY A JEJICH ZDŮVODNĚNÍ.....	49
4.4 VÝBĚR A ZDŮVODNĚNÍ METODY VÝZKUMU.....	50
4.5 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO SOUBORU.....	53
4.6 REALIZAČNÍ PLÁN A PROCEDURA VÝZKUMU.....	56
4.7 VYHODNOCENÍ VÝZKUMU A INTERPRETACE VÝSLEDKŮ.....	58
4.7.1 <i>Vyhodnocení výzkumu ve vztahu ke stanoveným hypotézám.....</i>	<i>71</i>
4.7.2 <i>Shrnutí výsledků ve vztahu k otázkám výzkumu.....</i>	<i>79</i>
5 PROJEKT SVI A METODY SOCIÁLNĚ-VÝCHOVNÉHO PŮSOBNÍ.....	81
5.1 NÁVRH ZAPOJENÍ METOD SOCIÁLNĚ-VÝCHOVNÉHO PŮSOBNÍ DO IS SVI.....	85
5.2 METODY PŘÍMÉHO VÝCHOVNÉHO PŮSOBNÍ.....	87
5.2.1 <i>Dotazování.....</i>	<i>88</i>
5.2.2 <i>Ukládání požadavků.....</i>	<i>89</i>
5.2.3 <i>Rozhovor.....</i>	<i>90</i>
5.2.4 <i>Vysvětlování, objasňování a poskytování informací.....</i>	<i>92</i>
5.2.5 <i>Metody vyvolávání a tlumení citů.....</i>	<i>94</i>
5.2.6 <i>Přesvědčování.....</i>	<i>96</i>
5.2.7 <i>Dohoda o modifikaci chování.....</i>	<i>97</i>
5.2.8 <i>Podmiňování (odměny a tresty).....</i>	<i>99</i>
5.2.9 <i>Vyjednávání.....</i>	<i>100</i>
5.2.10 <i>Mediace.....</i>	<i>103</i>
5.3 METODY NEPŘÍMÉHO VÝCHOVNÉHO PŮSOBNÍ.....	105
5.3.1 <i>Úprava (pedagogizace) prostředí.....</i>	<i>107</i>
5.3.2 <i>Metoda příkladu.....</i>	<i>109</i>
5.3.3 <i>Práce se skupinou.....</i>	<i>110</i>
5.3.4 <i>Práce s komunitou.....</i>	<i>115</i>
5.3.5 <i>Metoda animace.....</i>	<i>118</i>

5.3.6	<i>Brainstorming</i>	120
5.3.7	<i>Hraní rolí a výměna rolí</i>	123
5.3.8	<i>Režimování</i>	125
5.3.9	<i>Metoda cvičení, výcviku (náviku)</i>	127
5.3.10	<i>Metody získávání (očekávání, slib a výstraha, soutěž, závazek)</i>	129
5.3.11	<i>Videotrénink interakcí</i>	130
5.4	VZDĚLÁVACÍ PROGRAM V RÁMCI PROJEKTU SYSTÉM VČASNÉ INTERVENCE.....	133
ZÁVĚR		135
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:		138
SEZNAM SOUVISEJÍCÍ LITERATURY:		146
SEZNAM TABULEK:		148
SEZNAM ZKRATEK:		150
SEZNAM PŘÍLOH:		151

Úvod

Od roku 1998 pracuji ve funkci koordinátora prevence kriminality na Městském úřadě ve Svitavách. Mojí pracovní náplní je navrhování, uskutečňování, koordinace a vyhodnocování programu prevence kriminality ve svitavském regionu. Od roku 2003 vykonávám souběžně funkci protidrogového koordinátora pro oblast Svitavska.

Město Svitavy je od roku 1999 zařazeno mezi města realizující tzv. „Komplexní program prevence kriminality na místní úrovni“ (dále jen KSP). Tento ambiciózní - a dnes již možno říci velice úspěšný a celorepublikově mezi odbornou i laickou veřejností známý program je od roku 1996 připravován podle metodiky Odboru prevence kriminality Ministerstva vnitra České republiky (dále jen OPK MV ČR). Na jejím vzniku se podílela řada odborníků z celé republiky i ze zahraničí. V letech 2004 – 2008 tento program nesl název Partnerství. V současnosti je pod názvem „Krajský a městský program prevence kriminality“ realizován přímo MV ČR ve 47 městech a prostřednictvím krajů v 87 městech a obcích ČR.

Od roku 1999, kdy byly Svitavy přijaty mezi města realizující KSP, uskutečnily prostřednictvím komise prevence kriminality (dále jen KPPK) i dalších partnerů více než stovku projektů, zaměřených na oblast prevence kriminality. Podrobné informace o nejvýznamnějších programech a projektech jsou uvedeny na webových stránkách města Svitavy¹.

Realizace projektů pozitivně ovlivnila bezpečnostní situaci na území města i v jeho okolí. V letech 1999 – 2007 bylo s přispěním programů, projektů a opatření dosaženo více než 40% poklesu v nápadu trestné činnosti. Hodnocení výsledků v oblasti bezpečnosti bylo podle metodiky OPK MV ČR podrobno sociologickým studiím, které porovnávaly stav v oblasti kriminality tak, jak jej vnímali občané města v letech 1999, a opakovaně totožnou metodou a na srovnatelném vzorku 600 respondentů v roce 2006. Studie prokázaly, že zapojení města do „Programu prevence kriminality na místní úrovni“ bylo správným krokem. Jeden údaj za všechny: procentuální počet občanů města Svitav, kteří se ve městě necítí bezpečně, se v průběhu let 2000 – 2006 snížil z 30% na 13%. Tento výsledek je zcela zásadním a prokazatelným údajem, jemuž odpovídá i poměrný procentuální pokles v pocitech ohrožení z jednotlivých trestných činů. U těch, které byly svitavskými občany hodnoceny jako nejčastější, došlo rovněž

¹ <http://www.svitavy.cz/pkb/projekty/index.php>.

k výraznému snížení. Příkladem je pokles z obav z odcizení kola z 51,3% na následných 34,8%, krádeže auta z 25,3% na 13,3% apod. Porovnááme-li tato data s nárůstem trestné činnosti v jednotlivých kategoriích, je zřejmé, že hodnocení občanů reflektuje vývoj kriminality zachycený statistickými údaji.

Bezesporu nejvýznamnějším z projektů realizovaných v našem městě v oblasti prevence kriminality je projekt s názvem **Systém včasné intervence** (dále jen SVI), jehož základní ideou je koordinovaná a maximálně intenzivní spolupráce všech subjektů, které se podílejí na řešení kriminality mládeže a oblasti sociálně-právní ochrany dětí.

Pro mě osobně bylo velkou ctí i profesní příležitostí, že jsem se mohl jako zástupce města Svitavy aktivně zapojit do týmu lidí, kteří se podíleli na rozvoji preventivních programů v ČR a v tomto rámci i na realizaci pilotního projektu SVI. Odpovědnost tohoto týmu v čele s Jitkou Gjuríčovou, ředitelkou Odboru prevence kriminality Ministerstva vnitra ČR, je značná. Dnes je již možno říci, že s pomocí znalostí předních odborníků z IKSP² a MV ČR za obrovského nadšení desítek a stovek lidí v obcích a městech se daří budovat skutečně funkční systém prevence kriminality v ČR. Projekt SVI je v tomto ohledu příkladem úsilí o vytvoření funkčního systému v oblasti prevence kriminality mládeže a sociálně-právní ochrany dětí se všemi dopady a důsledky pro jednotlivce, rodiny i situaci v komunitě.

Při setkáních se členy RVPPK³ i OPK MV ČR, při kterém byly vyhodnocovány dopady KSP na místní úrovni na stav trestné činnosti v oblastech jeho realizace, se velmi často řešila oblast trestné činnosti dětí a mládeže a ochrana práv dětí v mnoha souvislostech. Diskuse odborníků směřovaly k navržení opatření, která by se pokoušela tento stav změnit. Na setkání členů RVPPK, pracovníků OPK MV ČR a koordinátorů prevence kriminality z měst zapojených do KSP v roce 2003 jsme byli vyzváni, abychom se společně s OPK MV ČR pokusili dopracovat do té doby stagnující projekt Centra včasné intervence (dále jen CVI), který byl realizován na Magistrátu města Ostravy. Důvodem této nabídky byly velmi dobré výsledky našeho města v oblasti přípravy a realizace dosavadních projektů včetně dopadů na vývoj kriminality na území města Svitavy, ale také ideální organizačně-technické podmínky pro realizaci obdobného projektu na místní úrovni. Ty byly dány velikostí města a především přímým zastoupením institucí přímo odpovědných za řešení kriminality v KPPK.

² IKSP – Institut pro kriminologii a sociální prevenci při Ministerstvu spravedlnosti České republiky

³ RVPPK – Republikový výbor pro prevenci kriminality při Úřadu vlády České republiky

Významným důvodem výzvy byla také do té doby zcela neobvyklá vyspělost tzv. městského informačního systému a snaha koncepčně řešit provázanost informací mezi subjekty podílejícími se na řešení trestné činnosti dětí a mládeže, která byla vedení OPK MV ČR známa z předchozích situačních i sociálních projektů našeho města.

Z hlediska záměru projektu SVI se nejednalo o myšlenku zcela novou. Pomineme-li snahy předlistopadové státní bezpečnosti, která evidovala veškerou trestnou činnost všech věkových skupin například prostřednictvím systému, jenž nesl název Zájmové osoby policie (ZOP), nelze se nezmínit především o projektu CVI v Ostravě, který se pokoušel řešit problematiku kriminality mládeže pomocí obdobného informačního systému již od roku 1999. Jeho iniciátorem byla ředitelka OPK MV ČR. Ostravský projekt měl zásadní význam pro prosazení základních cílů celého projektu, který následně dostal název SVI a byl pilotně realizován v nové podobě a s novými vazbami právě ve Svitavách pod mým vedením.

Téma rigorózní práce jsem zvolil především z důvodu významu, který celkovému projektu SVI přikládám. S přihlédnutím k dosavadnímu vývoji projektu se jeví velmi pravděpodobné, že se stane nejen základem pro vytvoření systému prevence dětské delikvence v mnoha dalších městech ČR, ale prostřednictvím institucí zastoupených v RVPPK komunikačním nástrojem v oblasti dětské delikvence a sociálně-právní ochrany dětí velmi pravděpodobně v celé ČR.

Hlavním cílem práce je představení projektu Systém včasné intervence (SVI), zhodnocení jeho dosavadního vývoje, provedení a vyhodnocení výzkumu v oblasti užívání metod sociálně-výchovného působení orgány sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD) a vytvoření návrhu řešení, které by přispělo k ještě významnějšímu vlivu projektu SVI na řešení kriminality dětí a mládeže v ČR. Stěžejní částí práce bude tedy kromě výzkumu vytvoření detailního návrhu části aplikace SVI, která se zaměřuje na oblast jejich rozvoje v každodenní praxi kurátorů pro mládež.

Ve své práci se pokusím na základě vlastních pozorování, výzkumu i písemných pramenů vztahujících se k tématu delikventní mládeže prokázat, že práce OSPOD má značné rezervy především v preventivním působení. Současně se pokusím prokázat, že práce OSPOD v oblasti dětské delikvence je zahajována pozdě, nevyužívá a nevytváří si možnosti pro aktivní ovlivňování výchovného procesu u dětí, u kterých se objevují projevy predelikventního chování. Následně je činnost OSPOD vedena spíše směrem administrace problému, a nikoliv intervence využívající širokého spektra preventivních metod sociálně-výchovného působení na rodinu, dítě a prostředí v komunitě.

Pomocí aplikace SVI jako komunikačního nástroje mezi institucemi zapojenými do řešení dětské delikvence lze prostřednictvím OSPOD významně přispět k rozšíření metod sociálně-výchovného působení, a to zejména v oblasti predelikventního jednání dětí.

Záměrem práce není pouhé zjištění a konstatování stavu, ale navržení konkrétního způsobu metodicko-technického řešení aplikace SVI, která se bude systematicky věnovat oblasti využívání metod sociálně-výchovného působení u dětí se závažnými výchovnými problémy nebo u dětí s již zaznamenanou trestnou činností. Osobním cílem je prosazení tohoto řešení v rámci aplikace SVI jako nástroje iniciace užívání metod v každodenní terénní praxi kurátorů pro mládež a jejich prostřednictvím i dalších orgánů a institucí.

Úvod práce je věnován představení programu prevence kriminality v ČR, projektu SVI, cílům a záměrům práce. První kapitola se zaměřuje na výklad některých pojmů a na krátké představení systému péče o dětské delikventy v ČR. Druhá kapitola je věnována představení projektu SVI, jeho cílům, principům, na kterých je založen, zásadám práce, cílovým skupinám, struktuře systému a vazbám mezi zapojenými subjekty. Třetí kapitola se zaměřuje na hodnocení vývoje projektu SVI v rámci pilotních měst. Součástí je nejen popis dosavadních výsledků, ale také rozbor nejvýznamnějších rizik a příležitostí spojených s realizací projektu. Jedním z nich jsou nedostatky v oblasti užívání metod sociálně-výchovného působení v predelikventním stádiu, jemuž je věnován celostátní výzkum, který je součástí čtvrté kapitoly. Výsledky výzkumu jsou v páté kapitole využity pro návrh konkrétního postupu při využívání širšího spektra metod sociálně-výchovného působení. K jednotlivým metodám jsou vytvořeny motivační texty s vazbou na odbornou literaturu a příklady doporučených technik. Současně je zde uveden i návrh zapojení metodického průvodce přímo do počítačové aplikace SVI s návrhem detailního technického řešení. Jeho podoba je konzultována s dodavatelem aplikace SVI a práce se tak stává i prostorem pro spolupráci s odbornou firmou z oblasti IT. V roce 2000 získal návrh technického řešení aplikace SVI hlavní celostátní cenu firmy Microsoft. Tato práce propojuje metodickou oblast s moderním informačním systémem vedena snahou o vyšší efektivitu preventivního působení v předmětné oblasti. V závěru práce jsou nastíněny další vazby využitelné pro rozvoj metod sociálně-výchovného působení prostřednictvím vzdělávacího programu, který připravuje MV ČR ve spolupráci s MPSV, Probační a mediační službou ČR a dalšími partnery projektu.

Práce by měla oslovit především řídicí pracovníky (nevyjímaje členy zastupitelstev nebo městských rad) měst a obcí s rozšířenou působností odpovědné za realizaci opatření směřujících ke snižování trestné činnosti dětí a mládeže a k zajištění sociálně právní ochrany dětí. Práce by měla současně sloužit jako dílčí metodický materiál pro pracovníky OSPOD ve městech, která se v příštích letech na realizaci obdobného projektu ve spolupráci s OPK MV ČR připravují. Z této skupiny mohou jmenovat města Ostravu, Nový Jičín, Frýdek-Místek, Břeclav, Šumperk, Náchod, Hradec Králové, Mělník, Třebíč, Olomouc, Havířov-Orlová, Most, Karlovy Vary, Praha 2, Opavu a Třinec, ve kterých je již projekt ve fázi realizace nebo kde probíhají jeho přípravy.

Z dosavadních zkušeností z návštěv více než 300 pracovníků ze 78 měst a desítek odborníků, včetně několika ze zahraničí, lze tvrdit, že o projekt SVI je mimořádný zájem. Věřím, že práce jim poskytne množství cenných rad pro seznámení se s vlastním projektem nebo pro úspěšné zvládnutí realizace SVI v jejich městech. Současně věřím, že moje návrhy vytvoří motivační prostředí v aplikaci SVI a přispějí k rozšíření metod výchovného působení OSPOD a k hledání dalších nástrojů v pomoci dětem, jejich rodinám nebo komunitám v mnoha městech ČR v oblasti prevence kriminality dětí a mládeže.

1 Systém péče o delikventní mládež v ČR

„Nedbale maskované a masové zvyšování mírného, ovšem jen zdánlivě bezvýznamného proviňování spolehlivě navozuje prudkou akceleraci závažnějšího a nebezpečného proviňování (delikvenci a kriminalitu). Nerespektuje-li například padesát procent řidičů čas od času dopravní předpisy, podílí-li se až dvacet procent žáků na základních školách na šikaně čtyřiceti procent svých spolužáků, projevuje-li každý třetí nebo čtvrtý středoškolák v podstatě rasistické postoje, je-li každý třetí Čech ochoten přijmout úplatek a každý druhý Čech je schopen úplatek nabídnout, pak se přímo úměrně zvyšuje také delikvence a posléze i velice nebezpečné proviňování promítnuté například do počtu vražd, znásilnění, loupeží a bestiálních zločinů apod...“ Novotný (44, s. 4). V kontextu takto vykreslené společnosti současnosti se odehrává vnímání předmětné oblasti kriminality a delikvence mládeže. Je živě celou řadou senzacechtivých článků novinářů nebo komentářů v televizi, opírajících se o skutečné události, až po případy zcela smyšlené. V minulých letech jsme byli svědky nevkusného a snad ze všech pohledů zcela neprofesionálního probírání případu týrání nezletilého chlapce matkou a sestrou v Kuřimi. Seriálově pojaté „informování“ veřejnosti dostává bizarní rozměry, které ovlivňují veřejné mínění a v očích některých politiků jsou červeným hadrem, který je třeba uchopit a rychle něco vymyslet, aby se veřejnost uklidnila. Následují ukvapené kroky vedené snahou přispět k řešení za každou cenu. Z odborné roviny se problém rychle přesouvá do roviny politické, což je vždy na škodu věci samotné. Odborníkům nezbyvá, než jen trpně přihlížet a sledovat, kam až situace dospěje. Po odeznění senzací zůstává bohužel spíše nezájem o skutečné řešení...

Následující podkapitoly první části se budou věnovat tématu delikvence z obdobného úhlu pohledu, jaký je obvyklý. Snahou je vytvořit si jakési předpolí popisující základní podmínky pro východiska projektu s názvem Systém včasné intervence, který je upřímnou snahou o nabídku jistého druhu komplexního řešení v předmětné oblasti v rámci podmínek, které nás v současnosti obklopují.

Vymezení základních pojmů

V dalším textu je užívána řada pojmů, jejichž vysvětlení je klíčové pro bezproblémovou orientaci v rámci daného tématu i práce samotné.

Kriminalita – pojem kriminalita pochází z latinského „crimen“ = provinění, zločin. V otázce konkrétního vymezení tohoto pojmu Novotný a Zapletal (45, s. 7)

uvádějí, že „řada kriminologů chápe pojem kriminalita ve smyslu trestního práva, tj. s omezením na jednání, jež naplnila skutkovou podstatu některého trestného činu“. Obdobně pojem kriminalita vymezují například Osmančík a Švancara (48, s. 7) nebo Heretik (8, s. 39), který uvádí, že kriminalita představuje „souhrn trestných činů, které spáchali, ať již úmyslně nebo z nedbalosti, trestně právně odpovědní jedinci, na téměř místě v určitém období (zpravidla ve státě za jeden rok)“. Jiným častým pojetím je sociologická definice, podle níž je trestný čin v kriminologickém smyslu vymezován jako čin společensky škodlivý, jako čin antisociální nebo jako sociálně deviantní jednání. Řada kriminologů se také pokouší o vytvoření jakési smíšené definice legálně-sociologické, připomínající tzv. materiální pojetí trestného činu, podle něhož má každý trestný čin dva základní znaky – formální a materiální. Ani tento pohled však nemá vyčerpávající povahu. Lze však tvrdit, že trestní právo je v tomto ohledu základním vodítkem, na něž se však není možné zcela vázat. Jak říká Novotný (45, s. 7) „z hlediska kriminologie jsou kriminalita a jednotlivé trestné činy sociálně patologickými jevy, pro něž je příznačná jejich společenská škodlivost“.

Kriminalita mládeže – jedná se o pojem, který vystihuje například Ondrejko (46, s. 263), který pod kriminalitou mládeže v užším slova smyslu rozumí „kriminalitu, t.j. porušování zákona zpravidla 15 – 18 letých, ale i starších (kategorie „blízká věku mladistvých“, která se téměř kryje se sociologickým vymezením věku mládeže) i mladších (kategorie pubertální a postpubertální mládeže, kterou už není možné považovat za děti, i když zákon jim ještě nepřisuzuje status mladistvých)“.

Trestný čin – trestným činem je aktivní jednání, kdy trestné činy mohou být spáchány úmyslně nebo z nedbalosti. Stupeň jejich společenské nebezpečnosti je určen významem chráněného zájmu, který byl činem spáchán, způsobem provedení a jeho následky, okolnostmi, za kterých byl spáchán, osobou pachatele, mírou zavinění a pohnutkami – viz §3 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon (87). Obecně i v této práci je **trestnou činností** označován pojem, který ve vztahu k osobám mladším 15 let zahrnuje činy jinak trestné a ve vztahu k osobám do 18 let tzv. provinění. Jeho užití má tedy význam v případě objasňování skutečností, které se váží k oběma skupinám.

Protisociální jednání – úzce souvisí s pojmem kriminalita. Jak říká Hroncová (11, s. 31), „rozumí se jím jednání záměrné nebo nezáměrné narušující společenské normy, zájmy a ekonomické, politické a morální základy společnosti (státu)“.

Stěžejními pojmy této práce jsou zejména **delikvence** a **predelikvence**. Jejich objasnění je klíčové pro orientaci v celé práci i pochopení směřování výzkumu i následných návrhů úprav aplikace SVI. Pojmy delikvence a zejména predelikvence bohužel nejsou ani v odborné veřejnosti vnímány zcela jednotně. Jejich užívání v této práci bude založeno na podkladě níže uvedených pohledů na jejich vymezení.

Delikvence (z latinského delinquere = provinit se, dopustit se chyby) znamená narušení práva, zákona. Základním synonymem pro delikvenci je tedy proviňování. Proviňování může, avšak nemusí být spojeno s právními následky. Novotný (44, s. 8) říká, že „pojem delikvence se používá spíše v případech méně závažného proviňování mladistvých, které může, ale také nemusí skončit před soudem, zatímco kriminalita označuje závažnější proviňování (trestné činy), a to zejména u dospělých lidí. Také podle Hroncové (11, s. 71) je delikvence „širší pojem jako kriminalita - zahrnuje také činy jinak trestné (jako by je spáchali dospělí), které spáchaly osoby nezletilé, které ve věku do 15 let nejsou trestně odpovědné, a osoby trestně neodpovědné pro nepřítomnost“. Vyznačuje se určitou hromadností výskytu, stabilitou a rozšířeností při stejných sociálních podmínkách. Podle Matouška (34, s. 46) se za **delikvenci** „považují všechny typy jednání, jež porušují společenské normy chráněné zákony, tedy všechny trestné činy a přestupky včetně protisociálních činů, které spáchali nezletilí, kteří ještě nejsou trestně odpovědní“.

Predelikvence je podle Kohoutka (19) „interdisciplinární problém týkající se takových závad (dificilit) a poruch chování u dětí a mládeže, které by mohly bez příslušných odborných (např. pedagogických a psychologických) intervencí později vyústit v delikvenci a kriminalitu“. V souvislosti s pojmem **predelikvence** se často v odborné literatuře hovoří o pojmu **predelikventní chování**. Matoušek o něm říká (34, s. 164), že „predelikventní chování je takové chování, z kterého se s vyšší pravděpodobností než z jiných druhů chování u dětí vyvine chování kriminální. Jsou to zejména útoky z domova, záškoláctví a agresivní napadání spolužáků“ apod. **Chování** následně přechází v **jednání**. Jednání, jak uvádí Průcha (53, s. 94), „je užší pojem než chování - je takové chování, které je záměrné, motivované, řídí se představou cíle, usiluje o změnu jedince samého, sociální situace nebo věcí a jevů okolního světa“. Matouškovo vymezení je zcela v souladu s mým vnímáním tohoto pojmu, který zásadně ovlivňuje celkové směřování této práce. Pojem predelikvence se od delikvence liší tedy především v závažnosti daného jednání. Predelikventní delikventnímu obvykle předchází. U některých autorů je však za predelikventní označováno i jednání, které je

v rozporu s právním řádem v případě, že se jej dopustí osoba „před nástupem trestní odpovědnosti“ Heřmanská (9, s. 11). Charakteristické je toto pojetí i pro další starší autory, kteří dříve pro delikventní jednání častěji užívali pojmu prekriminalita. V novější odborné literatuře je však pojem predelikvence chápán spíše blíže shora uvedenému pojetí Matouškovu.

„Prekriminalita jsou činy jinak trestné, kterých se dopouštějí děti před dosažením trestní odpovědnosti a které, pokud by ji spáchaly osoby starší, by byly považovány za trestné činy. V bývalém Československu do roku 1950 to bylo do 14 let věku dítěte, od roku 1950 se o prekriminalitu jedná do dovršení 15 let věku dítěte“ Zoubková (73, s. 1 – 12).

Jedním z hlavních pojmů užívaných v této práci je pojem intervence. **Intervencí**, jak uvádějí Hartl a Hartlová (6, s. 239), „rozumíme v širším smyslu zákrok, v užším smyslu cílený, předem promyšlený zásah, zpravidla zaměřený na zmírnění tíživé osobní situace sledované osoby; jakýkoliv postup nebo techniku směřující k přerušení, zamezení nebo úpravě probíhajícího procesu“. Matoušek (37, s. 316) pod termínem intervence uvádí „opatření, jímž se reaguje na zvýšené riziko sociálního selhání, či na selhání“. Termín intervence užívá zejména v souvislosti s primární a sekundární prevencí. Takto jej Matoušek (35, s. 274 – 275) užívá v souvislosti s primární prevencí v případech delikventního chování a sekundární prevencí v případech mimosoudního vyrovnání. Pojem intervence také Matoušek (33, s. 129) užívá v souvislosti s tzv. **krizovou intervencí**, kterou vysvětluje jako specializovanou pomoc osobám, které se ocitly v krizi. Takto jej uvádí i Kraus (22, s. 183), kde jej dává do souvislosti s oblastí drogových závislostí. V tomto pojetí je však termín užíván spíše pro akutní psychologickou pomoc, která je pouze jedním ze způsobů intervence. V současnosti však vzhledem k výskytu drogových závislostí bude termín v této podobě užíván pravděpodobně stále častěji.

Prakticky ve všech částech práce je v různých souvislostech používán pojem **metoda**. Definice vychází z etymologie. Spojená řecká slova meta a (h)odos značí fakticky „cestu k...“ (něčemu, za něčím). Tato nejjednodušší definice je využitelná jak v části, která se věnuje výzkumu, tak v části věnované metodám (technikám) sociálně-výchovného působení.

V odborné literatuře jsou také často v souvislosti s delikventním chováním užívány další pojmy jako například **terapie, resocializace, reintegrace, reedukace a rehabilitace**.

Terapií, jak uvádí Kraus (21, s. 240 – 241), rozumíme „léčbu poruch, nemocí (fyziologických i psychických) prostředky biologickými (medikamenty), psychologickými (psychoterapie). Je však možné tento termín chápat širěji i jako „léčbu“ poruch a závad v chování, a to i prostředky pedagogickými, případně v širším sociálním kontextu (socioterapie)“. **Resocializaci** Kraus (21, s. 241) definuje jako „odstraňování relativně trvalých zaměření jedince způsobujících výchovné potíže. Většinou je chápána širěji jako jakási zpětná socializace s cílem vrátit člověka do normálního života společnosti, ke společensky přijatelnému způsobu chování“. **Reedukace** je podle Krause (21, s. 241) „v jistém smyslu specifickým případem resocializace, ve kterém se s použitím komplexního systému metod pedagogicko-psychologických, sociálně terapeutických a dalších léčebných, právních metod usiluje o takové změny v chování a rozhodování jedince, které by odpovídalo normám (nebylo deviantní)“. **Reintegrace** je užívána například ve vězeňství jako příprava na návrat do života ve společnosti, Kraus (21, s. 241).

Při teoretickém vymezení pojmů souvisejících s kriminalitou a delikvencí jako určitou činností je nutné také vymežit pojmy související s osobami, které jsou předmětem těchto jevů, procesů, a tedy i práce samotné. Především v této části je vymezení poněkud obtížné, protože níže uvedené pojmy jsou často chápány z různého úhlu pohledu. Jusko (16, s. 34) rozeznává tři skupiny pachatelů z hlediska věku:

- a) **nezletilí pachatelé** (do 15 let věku) – z hlediska platné právní úpravy se mohou dopouštět činů, které mají znaky trestného činu a v jiné věkové skupině by byly trestnými činy.
- b) **mladiství pachatelé** (15 – 18 let věku) - trestně právní odpovědnost v této věkové kategorii již existuje, ale trestní stíhání je upraveno odlišným způsobem, než je tomu v případě všeobecné trestní odpovědnosti.
- c) **mladí dospělí pachatelé** (18 – 24 let) – svým způsobem se kryje se sociologickým vymezením věku mládeže a označujeme ji pojmem „věk blízký věku mladistvého“ - Ondrejko (46, s. 263). Hranice 24 let je však z hlediska praktického užívání značně problematická a soudy tuto hranici spíše vnímají jako příliš vysokou. Tuto skutečnost potvrzuje například Zoubková (73, s. 13), která říká, že „horní hranice není chápána jednotně a je velmi volná, někdy do 21 let, jindy do 24 let, ale i do 30 let“. V praxi se podle mých vlastních zkušeností při rozhodování soudců spíše snižuje k věku 20, maximálně 21 let. Podle mého názoru je takto snižená hranice ke škodě a výrazně omezuje preventivní působení na pachatele.

Podle MV ČR (81) je pojem **dítě** používaný především Úmluvou o právech dítěte. Úmluva OSN, která je závazná i pro Českou republiku (publikována ve Sbírce zákonů jako Sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí pod č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte (96), chápe jako děti osoby nezletilé. **Mládež** je, jak říká Zoubková (73, s. 12), „ve společenských vědách spojována s různými věkovými kategoriemi na právu nezávislymi. Nejširší rozpětí má pohled sociologický. Kriminologická literatura pod pojmem mládež zahrnuje tři věkové skupiny; **děti ještě trestně neodpovědné, mladistvé a mladé dospělé**“. **Mladistvý** je pojem trestněprávní označující fyzickou osobu. Postavení mladistvého je vázáno na dobu spáchání trestného činu. Mladistvou je osoba ode dne, který následuje po dni patnáctých narozenin, do dne, ve kterém dovršila osmnáct let věku. **Nezletilý** je fyzická osoba do 18 let věku, nebo osoba, která nenabyla zletilosti manželstvím.

Charakteristika vývoje kriminality v ČR

Jak uvádí MV ČR (75), od roku 1996 je zaznamenáván mírný pokles počtu zjištěných trestných činů spáchaných dětmi. Tento trend se nejvýrazněji potvrdil v roce 2002, kdy se počty stíhaných i žalovaných osob přiblížily až na úroveň roku 1991.

Podrobný popis východisek Strategie prevence kriminality na léta 2008 až 2011 (82) uvádí, že podíl dětí ve věku do 15 let na celkovém počtu pachatelů stagnoval na 2,5 %, stejně tak i podíl mladistvých ve věku od 15 do 18 let na 4,7 %. Ve struktuře objasněných trestných činů převládají u dětí i u mladistvých majetkové trestné činy. Mladiství se dopouštějí zejména krádeží všeho druhu a loupeží. U dětí jednoznačně vedou krádeže kapesní. Dlouhodobý pokles podílu mládeže na páchané trestné činnosti lze spatřovat v poklesu podílu dětí a mladistvých v populaci a také v dekriminálnízaci majetkových trestných činů, ke které došlo v roce 2002, kdy vešla v platnost novelizace ustanovení § 89 odst. 11 trestního zákona ohledně zvýšení výše škody nikoli nepatrné na 5 000 Kč. Celkem bylo odsouzeno 2 772 mladistvých osob, což je 3,99 %.

Pro srovnání vývoje kriminality nezletilých a mladistvých v poměru k celkovému počtu spáchaných skutků v ČR je níže uvedená tabulka 1, která charakterizuje tento vývoj od roku 1994 do roku 2008.

Tabulka 1: Podíl dětí a mladistvých na celkové kriminalitě v ČR v letech 1994 - 2008

Rok	Spácháno skutků v ČR			% podíl
	Celkem pachatelů	nezletilí 1 - 15	mladiství 15-18	mládež na celkové kriminalitě
1994	372 427	8 053	22160	8,11
1995	375 630	10 322	22310	8,69
1996	394 267	12 059	22719	8,82
1997	403 654	12 086	19139	7,74
1998	425 930	11 999	16730	6,75
1999	426 626	12 464	14920	6,42
2000	391 469	10 216	13 507	6,06
2001	358 577	9 926	12 913	6,37
2002	372 341	5 541	10 901	4,42
2003	357 740	4 692	9779	4,05
2004	351 629	3 319	7886	3,19
2005	344 060	3 086	7614	3,11
2006	336 446	3 090	7605	3,18
2007	357 391	2 710	8079	3,01
2008	343 799	2 783	7 728	3,06

Kriminalita dětí má svá specifika. Je páchána převážně ve skupinách a je obvykle doprovázena zbytečným a bezúčelným ničením věcí. Zatímco v minulosti byla páchána převážně nahodile a bez přípravy, v posledních letech je u mladých pachatelů páchajících zejména majetkovou kriminalitu opakovaně zaznamenávána zvýšená kvalifikovanost. Jejich jednání je stále častěji promyšlené, přípravě věnují více času a úsilí, včetně například předem zajištěného alibi. Brutalita a neúměrné násilí je dalším výrazným znakem kriminality dětí. Závažnou okolností provázející trestnou činnost dětí je zneužívání drog a alkoholu (dle informací sociálních kurátorů je např. na území hlavního města Prahy většina trestných činů spáchaných osobami mladšími 18 let doprovázena předchozím požitím alkoholu nebo drogy). Snadnost spáchání trestného činu, nízké riziko odhalení a potrestání a vysoká pravděpodobnost zisku jsou právě u dětí významnými startovacími faktory kriminálního jednání.

MV ČR (77) uvádí, že značný podíl na celkově páchané trestné činnosti dětí mají již řadu let děti umístěné v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy (např. v roce 2003 byl jejich podíl na spáchané trestné činnosti 20 %). I v této skupině sice celkově kriminalita klesá (zejména majetková), roste však počet násilných trestných

činů, a to zejména loupeží (87 v roce 2000, 313 v roce 2003). Podle kriminálních statistik se ve srovnání s ostatními kraji ČR dopouští mnohonásobně nejvyššího počtu trestných činů svěřenci uvedených zařízení v Severomoravském kraji, přičemž se jedná převážně o skutky spáchané dětmi na útěku. Pro doplnění je třeba uvést, že počty dětí umístěných v náhradní výchově v Severomoravském kraji jsou srovnatelné s počty v jiných krajích a podobně je tomu i u počtu útěků.

MV ČR (76) uvádí, že v roce 2002 provedl IKSP na vybraných okresních státních zastupitelstvích v průběhu jednoho roku kriminologický průzkum celkového nápadu kriminality mladistvých pachatelů. Analyzovány byly údaje o 484 obžalovaných mladistvých. Jak uvádí MV ČR (76), z výzkumu vyplynulo: „Jen malá část mladistvých pachatelů se dopouští závažné trestné činnosti, převažující většina se dopouští méně závažných trestných činů, dominují trestné činy majetkové povahy s nižší mírou způsobené škody (pouze 8 % pachatelů získalo svou trestnou činností kořist vyšší než 25 000 Kč); mezi pachateli převažují chlapci (poměr 9:1); trestná činnost je většinou páchána ve skupině“. Značné škody jsou způsobeny násilným a neodborným jednáním, kterým se pachatelé odcizovaných věcí zmocňují. V době páchání trestné činnosti byl každý pátý mladistvý žákem základního - v převažující většině „zvláštního“ - školství, více než čtvrtina pachatelů byla bez zaměstnání.

Problematika delikventních dětí je řešena v rámci sociální a kriminální politiky státu. Sociální politika zahrnuje politiku mládeže, zaměstnanosti, vzdělávání, rodinnou, zdravotní atd. Dílčími systémy kriminální politiky jsou politika trestní a politika preventivní. Trestní politika a její převážně represivní část je orientována na minulost, na konkrétní události, trestné činy, které již nastaly. Preventivní politika se zabývá snižováním pravděpodobnosti páchání trestných činů, směřuje do budoucnosti a spoléhá se především na nerepresivní prostředky.

V této souvislosti je nutné alespoň krátce připomenout příčiny delikventního chování mládeže, jejichž poznání je základním východiskem při využívání opatření preventivního charakteru, mezi které lze řadit i projekt SVI.

Příčiny delikventního chování mládeže

Delikventní chování mládeže je výsekem širšího sociálně deviantního chování. Jak vysvětlují Kraus a Hroncová (20, s. 14), v rámci oboru zabývajícího se sociálně deviantním chováním rozlišujeme teorie **jednofaktorové**, vycházející z tvrzení, že

sociálně deviantní chování je ovlivněno pouze jedním (rozhodujícím) faktorem, a teorie **multifaktorové**, které tvrdí, že toto jednání je důsledkem působení řady faktorů. Z velkého množství existujících teorií deviace lze vyčlenit tři základní teoretické proudy, a to: **biologický** (nacházející příčinu deviace v genetických, anatomických a fyziologických faktorech), **psychologický** (kladoucí důraz na osobnost člověka, motivaci, agresi, frustraci či sílu ega) a **sociologický** (zdůrazňující vliv prostředí a sociokulturních či skupinových faktorů) - Mühlpachr (41, s. 10). Podle Krause a Hroncové (20, s. 18 – 22) mezi sociologické teorie patří teorie **sociální anomie**, **teorie sociální dezorganizace**, **teorie kulturního přenosu**, **teorie (selhávání) sociální kontroly a teorie etiketizační**.

Ve využití teorií sociálních deviací v současnosti převládá pohled multifaktorový, který se razantně prosazuje od osmdesátých let 20. století. V této době se objevuje zřetelná snaha o integraci jednotlivých sociologických koncepcí, a dokonce o **interdisciplinární přístup**. Multidisciplinární přístup je základem tzv. polyetiologických teorií, které se zaměřují na **endogenní příčiny**, mezi něž patří zejména faktory geneticky dané a vrozené, k jejichž zkoumání přispěly například studie dvojčat porovnávající výskyt určitého znaku mezi skupinou jednovaječných a dvojvaječných. Jak říká Kraus a Hroncová (20, s. 23): „Shoda v kriminálním jednání je dva až třikrát větší mezi jednovaječnými než mezi dvojvaječnými dvojčaty. Tato shoda se pohybuje okolo 35% (u dvojvaječných pouze 13%). To znamená, že asi 65% jednovaječných dvojčat se v kriminálním jednání neshoduje a z toho plyne, že vliv prostředí má o něco větší váhu než vliv genetické zátěže“. Mezi dalšími faktory autoři uvádějí například **syndrom LMD⁴**, **dispozice psychopatického rázu**, **snížený intelekt** a v neposlední řadě **pohlaví**.

Mezi nejvýznamnější exogenní příčiny řadí Kraus a Hroncová (20, s. 25 – 28) prostředí rodiny, školu, party, vrstevnické skupiny a také média. Média uvádí ve své práci jako jeden z významných vlivů také Švancara (60 s. 16). Současně Kraus a Hroncová (20, s. 25 – 28) zmiňují vliv lokálního prostředí a charakter celospolečenského klimatu. Jednotlivým exogenním příčinám deviací u mládeže se v obsáhlých výzkumech věnuje Sak (56, s. 203 – 239).

Všechny teorie, přístupy při výkladu sociálních deviací a hledání příčin sociálně deviantního chování shrnují Kraus a Hroncová (20, s. 28) do tří základních typů:

⁴ LMD – syndrom hyperaktivity

- „První je označován anglickým termínem „Kinds-of-people“ neboli existují určití lidé, kteří mají tendenci volit chování mimo normy bez ohledu na životní situace. Koresponduje v zásadě s biologickými teoriemi.
- Druhý „situační“ jakoby obráceně předpokládá, že každý v určitých životních situacích (navozujících sociální deviace) může být potenciálně deviantně jednajícím. Odpovídá sociologickým přístupům.
- Pohled „konjunktivní“ spojuje oba předcházející typy v tom smyslu, že v určitých (ohrožujících, rizikových) situacích určití lidé se chovají určitým (deviantním) způsobem. Tento typ je v souladu s teorií polyetiologickou, tedy přístupem multifaktorovým, který odpovídá současnému vědeckému poznání“.

Shora uvedené kriminologické výzkumy vědců a zkušenosti sociálních pracovníků, policistů, trestních soudců a státních zástupců i personálu věznic potvrzují, že **pachatelé trestné činnosti mají celou řadu společných sociálních charakteristik a společných „zkušeností“, které do značné míry předurčují jejich asociální vývoj.** K nejtypičtějším patří: disfunkční rodina, změna opatrovnických vztahů v dětství a dospívání (např. umístění do ústavní výchovné péče), problémy související se školní docházkou, ztroskotání v povolání, generační úpadek, nízký sociální statut, sociální a kulturní vyloučení, nestrukturovaný volný čas trávený převážně mimo rodinu a s vrstevníky, poruchy chování a nezvládnutelnost, snížený intelekt, drogová a alkoholová závislost a extrémistické postoje, apod.

Tyto tzv. **prediktory delikventního chování** jsou důsledkem celé řady příčin a okolností, které delikventnímu chování předcházely, provázely jej a umocňovaly jeho vývoj. Specifický vliv na šíření sociálně patologických jevů mezi mládeží má nepochybně i rychlost kulturních a sociálních změn probíhajících v České republice. Tyto změny předstihují přirozený generační posun v řadě životních postojů, zkušeností a zvyklostí. Dosavadní sociální hodnoty a standardy jsou odmítány a pro nové chybí nejenom podmínky, ale zejména odpovídající diferencované a přístupné vzory s jasnější strukturou. Do osobního, rodinného i sociálního života se negativně promítá i identifikace s nevhodnými vzory postojů a chování, destabilizace stávajících norem a hodnot a s tím spojený stres a nejistota. Výsledkem je zdání, že „všechno je možné“ (případně, že nic není nemožné). Tato situace tak s sebou přináší řadu sociálně patologických důsledků - např. netrpělivou snahu rychle se přiblížit „novému životnímu stylu“. Ten je ovšem některými osobnostně nezralými jedinci chápán pouze jako soubor

hmotných znaků, jichž je třeba dosáhnout, a to i za cenu nelegitimních metod včetně trestné činnosti.

Negativní vývoj je determinován mírou rizikových faktorů, které na něj působily zejména v dětství a dospívání. Kriminální delikvenci předchází celá řada signálů.

Jak uvádí Marešová (31, s. 36 – 42), výzkumy IKSP z let 1997 - 1998 potvrzují, že dětští a mladiství delikventi se rekrutují převážně z rodin s kriminální zátěží, z rodin rozvrácených a sociálně a kulturně desintegrovaných. Naopak nepotvrzují obecně tradovanou hypotézu, že v ústavních zařízeních přibývá dětí z rodin společensky výše postavených. Odborníci přicházející do kontaktu s delikventní mládeží, hodnotí své klienty jako agresivnější, méně ovladatelné, méně zodpovědné, s menší mírou sebekritičnosti a odolnosti vůči stresu. Zvláště rizikovou kriminogenní skupinou jsou děti „na útěku“ z domova a z výchovných zařízení a pak mladí lidé, kteří jsou po dovršení zletilosti propuštěni z institucionální péče.

Negativní zkušenosti s trestnou činností pachatelů – mladých dospělých, kteří se vracejí z ústavní výchovy, mohou potvrdit z vlastní zkušenosti. Jejich sociální dovednosti jsou na velmi nízké úrovni a v konfrontaci s běžným životem velmi často selhávají. Z ústavních zařízení nemají vytvořeny některé základní návyky. Minimální je především jejich vztah k práci. Vzhledem k počtu takto umístěných dětí je tak „zajištěn stálý přísun“ pachatelů trestné činnosti.

Zhodnocení oblasti péče o delikventní mládež v ČR

Na hodnocení tohoto typu je třeba komplexní pohled, který je klíčový pro iniciování případných změn v předmětné oblasti. V následujících odstavcích je z těchto důvodů využita řada citací z materiálů předkládaných do Vlády ČR ministrem vnitra. Autorem většiny těchto materiálů je RVPPK a OPK MV ČR, který je společně pro jednání vlády připravuje ve spolupráci s dalšími partnery (mimo jiné i účastníky projektu SVI).

Ve Strategii prevence kriminality na léta 2008 až 2011 OPK MV ČR uvádí (82), že systém péče o delikventní děti je oproti roku 1999 ošetřen lépe, zejména díky přijatým zákonům, které zakotvují specifický přístup k delikventním dětem a upravují podmínky práce se specifickými skupinami dětí (zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže), konstituují se nové instituce (zákon o probační a mediační službě), zvyšují ochranu dětí (zákon o sociálně právní ochraně

děti) a upravují podmínky práce se specifickými skupinami dětí (zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních). Právními a metodickými předpisy je zajištěno i provázání činností jednotlivých institucí zabývajících se delikventními dětmi a mladými lidmi.

Přes výše uvedená opatření v praxi přetrvává stav, kdy jednotlivé instituce pracují s klientem izolovaně a nekoordinovaně, bez využití možností, které přístup založený na kooperaci, specializaci a dělbě činností nabízí. Toto konstatování se týká zejména sociálně nápravné fáze práce s delikventními dětmi.

Navrhovaná opatření tak, jak je uvádí MV ČR (78), směřují zejména do tří oblastí: ke zkvalitňování fungování systému péče o delikventní děti po stránce personální, komunikační i kooperační; k eliminaci příčin kriminality dětí a k minimalizaci podmínek, které páchaní trestné činnosti usnadňují. Navrhovaná opatření nekladou zvýšené nároky na státní rozpočet.

Základním problémem podle MV ČR zůstává tzv. “resortismus”, tzn. neschopnost a neochota vzájemně komunikovat, spolupracovat a předávat si informace. Přetrvávají formální přístupy k práci a nejsou využívány možnosti, které nově přijaté právní normy poskytují. Bezprostřední profesní vazby, jejichž prioritou je náprava klienta, jsou nezřídka záležitostí osobních vztahů a zaujetí jednotlivých lidí. Situace je odlišná v různých částech republiky, závisí na místních podmínkách, zvyklostech a také na osobní iniciativě klíčových pracovníků. Toto konstatování mohu z praxe bohužel pouze plně podpořit. V posledních 12 letech, kdy předmětnou oblast sleduji, jsou skutečně patrné snahy o smysluplnou spolupráci. V konečné podobě jsou však rozměňovány vnitřním životem jednotlivých subjektů.

Z uvedených závěrů vyplývají priority:

- Na celostátní, krajské i místní úrovni důsledně analyzovat příčiny trestné činnosti dětí a přijímat opatření k jejich eliminaci.
- Vytvářet funkční vazby mezi státními i nestátními subjekty péče o delikventní děti.
- Diferencovat přístup k delikventním dětem podle míry narušení osobnosti i závažnosti spáchané trestné činnosti.
- Individualizovat práci s delikventními dětmi ve spolupráci orgánů veřejné správy a Policie ČR.

- Personálně posilovat první linii pracovníků systému péče o delikventní děti.
- V práci s delikventními dětmi prosazovat systémový přístup, který bude zahrnovat práci s celou jeho rodinou.

Opatření jsou podle mého názoru zcela logická a správná. Jedním z nedostatků je však absence opatření v tzv. predelikventním stádiu. Nevýhodou je také složitost jejich konkrétní realizace, která předpokládá plnění řady dílčích úkolů, jejichž podrobné rozpracování v materiálu postrádám. Na druhou stranu jejich formulace zcela jistě není pouze úkolem MV ČR. Projekt SVI, který je předmětem této práce, je podle mého názoru významným prostředkem nebo prostředím pro realizaci řady shora uvedených opatření, která mohou sloužit k zahájení řady konkrétních činností v předmětné oblasti.

2 System včasné intervence (SVI)

Velkým veřejným tématem i odborných diskuzí je problém delikvence a kriminality dětí a mladých lidí. V této souvislosti se v různých časových intervalech objevují více či méně vážně míněné návrhy týkající se snížení věkové hranice trestní odpovědnosti, které se opírají o tvrzení, že děti, které se dopouštějí, a to i velmi závažné trestné činnosti, jsou stále mladší a brutálnější. S těmito návrhy přicházejí zejména někteří politici a příslušníci Policie ČR, tedy ti, kteří se přiklánějí spíše k radikálnějšímu řešení problémů, k metodám, které staví na tezi, že trest a izolace pachatele je hlavním nástrojem ke snižování trestné činnosti. Metody, které v tomto případě staví na kontrole, však mají nejen své limity, ale v mnoha případech jsou nejen neúčinné, ale bývají i kontraproduktivní. Zaměření na kontrolu je přitažlivé především pro ty, kteří se chtějí problému rychle zbavit. V praxi se s tímto pohledem setkávám stále častěji. Sociální práce je redukována na kontrolu nebo na péči. Intervence nebo resocializace se z mnoha důvodů z úvah (zejména politiků) stále více vytrácí.

Postoje odborníků jsou ve své většině odlišné, lidé, kteří s dětskými delikventy pracují, si uvědomují, že tak závažný problém, jako je sklon dětí dopouštět se delikventního jednání, není řešitelný pouhou kontrolou, jejímž projevem je požadované snížení věkové hranice trestní odpovědnosti o jeden rok (toto opatření nakonec zasáhne nepatrný zlomek delikventní dětské populace, která se dopouští těch nejzávažnějších trestných činů). Mezi odborníky, zejména v zahraničí, je stále více uplatňován přístup, který je v anglosaské literatuře uváděn termínem **restorative justice** – obnovující (nápravná) justice. Je založen na principu, že trestný čin je považován za závažnou sociální událost, která se úzce dotýká nejen pachatele, ale i oběti a komunity, kde se trestný čin odehrál. Cílem je hledat vyvážené a účinné řešení a zahrnout do něj pachatele (jeho závazky a povinnosti), oběť (její práva a potřeby) a komunitu (angažovat zástupce komunity při řešení trestné činnosti z hlediska ochrany a prevence před jejím dalším pácháním) - Zehr ([72](#), s. 22 – 28). Při tomto způsobu řešení nejsou aktivní pouze policejní, justiční a sociální instituce. Svoji nezastupitelnou roli v tomto procesu sehrává široké spektrum dalších institucí (nestátní a charitativní organizace, zdravotnická zařízení a školské instituce apod.). Každá z institucí by měla mít zájem na tom, aby se mladý pachatel buď delikventem vůbec nestal nebo, pokud se tak již z nejrůznějších příčin stane, aby se prostřednictvím intervence napravil, nahradil

způsobené škody a opětovně se zařadil do společnosti. Základním cílem je tedy vyhnout se trestné činnosti nebo alespoň její recidivě. Komunita bude bezpečnější, oběť se dočká satisfakce a pachatel se vytvoří podmínky pro návrat do řádného života v komunitě. V rámci tohoto procesu pachatel přestává být pouhým objektem soudního nebo správního řízení, ale stává se subjektem přiměřeně odpovědným za své činy, za svoji nápravu, za vyrovnání se s těmi, jimž svým jednáním uškodil, i za svoji další životní perspektivu.

V rámci systémového přístupu k péči o delikventní děti byl v roce 1999 nastartován ostravský projekt **Centrum včasné intervence**. Pilotní fáze projektu byla realizována v letech 1999 - 2001 v úzké spolupráci MV ČR s Magistrátem města Ostravy, Městským ředitelstvím Policie ČR v Ostravě, střediskem Probační a mediační služby ČR a Ministerstvem práce a sociálních věcí. V prvních letech byl projekt z velké části financován z prostředků vyčleněných ve státním rozpočtu na oblast prevence kriminality. Poskytnutá dotace dosáhla v letech 1999 - 2001 částky 6 500 000 Kč. Informační systém, který byl v rámci CVI vytvořen, umožňuje rychlé předávání informací mezi subjekty péče o delikventní děti, bezprostřední sociální intervenci ve prospěch klienta, plánování specifických preventivních opatření v rámci města a zpětnou kontrolu kvality činnosti jednotlivých článků systému, do něhož jsou zapojeny i nestátní neziskové organizace. Díky speciálnímu softwaru byla vytvořena ojedinělá databáze populace delikventních dětí v Ostravě, která k počátku roku 2007 obsahovala tisíce hlášení o klientech a řadu dalších důležitých informací, např. o místech páčání trestné činnosti, struktuře a vztazích pachatelů, druzích trestné činnosti, o zatížených lokalitách atp. Podrobně o projektu informuje například Černíková (2, s. 136 – 146).

Výše uvedené přístupy i projekt CVI jsou základním východiskem pro vytvoření projektu **Systém včasné intervence** (dále jen SVI), jehož metodické zpracování a dílčí vyhodnocení doplněné o praktické postřehy z realizace pilotního projektu ve Svitavách v následujícím textu předkládám.

Pro laickou veřejnost možná až příliš odborné sousloví, které v sobě však současně zahrnuje základní cíle projektu (**systém, včasnost a intervenci**). Na místě je důležitá krátká a výstižná definice, která co nejlépe vystihne projekt jako takový. **Co je tedy Systém včasné intervence?**

Jak uvádí Stündl (62, s. 163 – 164) Systém včasné intervence je **způsob práce a komunikace** v oblasti sociálně-právní ochrany dětí a mládeže a prevence kriminality. Jeho prostřednictvím vykonávají sociální, zdravotní, justiční a školské orgány, Policie

ČR, městská policie a nestátní organizace ve spolupráci s dalšími partnery systematickou a nepřetržitou práci s kriminálně rizikovými dětmi a jejich rodinami.

SVI je včasná intervence při predelikventním a delikventním jednání, včasná pomoc dětem opakovaně se dostávajícím do sítě orgánů činných v trestním řízení a jejich rodinám, efektivní řešení konfliktních situací způsobených delikventním jednáním, prevence páčání další trestné činnosti, odklon dětí a mladistvých od kriminální kariéry a cílená snaha o účinnou satisfakci oběti.

Projekt je postaven na třech pilířích. Prvním z nich je vytvoření systematické spolupráce mezi institucemi, které jsou účastníky SVI. V praktické rovině to znamená vytvoření podmínek pro koordinované, interdisciplinární řešení delikvence dětí mezi všemi zainteresovanými složkami - orgány sociálně-právní ochrany dětí, Policií ČR, justičními orgány (soudy, státní zastupitelství), Probační a mediační službou ČR, obecní policií, úřady práce, zdravotnickými zařízeními, školami a školskými zařízeními a nestátními neziskovými organizacemi. Systém je budován jako zcela otevřený pro kterýkoliv subjekt, který je schopen přispět k zlepšení stavu dítěte (klienta). Umožňuje efektivně pracovat s dítětem, jeho rodinou a prostředím (komunitou), kde žije.

Z první části práce je zřejmé, že překonání resortismu a jeho následků je stále obtížnější. Mnozí, kteří se v této oblasti pohybují, přiznávají, že společná komunikace je často největší problém při postupu vpřed. V rámci metodiky SVI je praktickým nástrojem pro partnerskou spolupráci všech zúčastněných subjektů tzv. **Tým pro mládež**, který pracuje na základě souhlasného prohlášení představitelů všech zapojených institucí v dané lokalitě.

Druhým pilířem je vytvoření jednotného informačního a komunikačního prostředí, které umožňuje předávání, doplňování, sdílení a vyhodnocování informací mezi účastníky SVI, zjednodušení a urychlení administrativy.

V knize Matouška a Kroftové ([37](#), s. 11 – 19), kterou osobně považuji za jednu z nejkompexnějších knih, jež byly k tématu dětské delikvence v našich zemích vydány a která je v mnoha ohledech velmi inspirativní, je v úvodu uveden příběh Štěpána – mladistvého delikventa. Na jeho příběhu autoři prakticky vysvětlují problém různého pohledu na příčiny delikvence tohoto chlapce, které předkládají očima nejrůznějších odborníků. Matouškem představená epistemologie jednotlivých profesí je skvělá. Vše je

zcela srozumitelné a přehledné. Zarážející však je skutečnost, že autoři nezmiňují podle mého klíčovou otázku, která by měla předcházet jejich dalšímu výkladu jednotlivých profesních pohledů. Tou otázkou je **problém informací: autoři zdroje informací a proces jejich získávání vůbec nezmiňují**. Staví na nich příběh jako na samozřejmosti. V praxi je to bohužel zcela odlišné. Příběh snad každého delikventa, se kterým jsem se za dobu své více než desetileté praxe setkal, se od počátku odehrává jako neskutečný boj a hledání relevantních informací. Každý odborník může stavět pouze na tom, co o klientovi ví. Následné postupy jsou již precizovány do všech detailů a věnuje se jim celá řada dalších autorů (mimo jiné všichni jmenovaní v této práci). Prvotní problém, který je třeba systematicky řešit, je však problém získávání informací.

Vytvoření druhého pilíře se tedy týká zajištění informací. Je závislé na třech podmínkách - materiálně technickém zabezpečení, které umožňuje vzájemné předávání informací, na legislativních podmínkách, které sdílení informací legalizují, a na dostupnosti resortních databází, v nichž je uloženo mnoho informací, jejichž využití jinými resorty by vedlo k výraznému zkvalitnění práce s klientem. Automaticky je počítáno s ochotou, vůlí a motivací všech zapojit se do procesu jejich zjišťování, upřesňování, výměny a následného využití ve prospěch dítěte (klienta).

Třetím pilířem jsou konkrétní praktická opatření, která tvoří samotný proces nápravy delikventa. Jeho obsah je závislý na místních podmínkách (materiálně technických a personálních) a zejména na iniciativě a schopnosti místně působících subjektů poskytovat na projekt navazující služby. Tento pilíř je pro skutečnou intervenci prostředkem jednoznačně nejvýznamnějším. V mnoha obcích je možné navázat na řadu úspěšných preventivních programů nebo projektů a zasadit tak projekt SVI do fungujícího systému prevence v širokém pojetí, zahrnujícím nejen oblast delikventní mládeže nebo sociálně – právní ochranu.

Jak je uvedeno v úvodu práce, metodika SVI čerpá z poznatků získaných z pilotních ověření projektů, které byly v minulých letech odzkoušeny pod názvem **Centrum včasné intervence v Ostravě** a pod názvem **SVI ve Svitavách**. Realizace obou projektů jednoznačně potvrzuje premisy, na jejichž základě byl projekt včasné intervence koncipován, a to zrychlení a zprůchodnění komunikace zejména mezi Policií ČR, orgány sociálně-právní ochrany dětí a justičními složkami, které vedou k pružnému reagování na případy delikventního jednání dětí a na podezření z trestné činnosti páchané na dětech. Moderně pojatý systém práce dokáže detekovat rizikové faktory a

umožňuje častější a včasnější ukládání opatření, která řeší chování dětí již v predelikventním stadiu. Shromážděné konkrétní komplexní informace vedly k přípravě širších preventivních opatření v rizikových lokalitách. Spisová dokumentace k jednotlivým případům je obsahově bohatší a poskytuje objektivnější pohled na dítě a jeho rodinu včetně průběhu do té doby přijatých opatření. Oba projekty byly financovány jednak z rozpočtů obou měst a jednak z dotačního titulu, který je každoročně vyčleňován ve státním rozpočtu do kapitoly Všeobecná pokladní správa na prevenci kriminality na místní úrovni a je administrován Odborem prevence kriminality MV ČR.

Cíle SVI

Očekávání vkládaná do projektu SVI jsou všeobecně velmi vysoká. Subjektů systému je celá řada a je velmi pravděpodobné, že některé dílčí cíle mohou být v řadě momentů poněkud odlišné nebo alespoň v rámci jednotlivých do projektu zapojených institucí různě důležité. V této práci se však zaměřím na ty cíle, které považujeme společně s mými kolegy na MV ČR a MPSV za společné. Vzhledem k jejich šíři je členíme na cíle strategické (dlouhodobé), primární a sekundární.

Strategické cíle SVI:

- **snížení míry a závažnosti delikvence dětí,**
- **snížování trestné činnosti páchané na dětech,**
- **odklon dětských delikventů od kriminální kariéry,**
- **rychlá a koordinovaná multidisciplinární reakce na delikventní jednání dítěte či na jednání, které ohrožuje integritu dítěte,**
- **posílení postavení obětí trestných činů při řešení delikvence dětí.**

Z hlediska naplnění strategických cílů SVI se jedná zejména o rychlé a bezpečné předávání informací o:

- **dětských pachatelích a dětských obětech trestné činnosti,**
- **uložení a průběhu přijatých opatření,**
- **podezření na týrání nebo zneužívání dětí,**
- **delikventním a predelikventním jednání dětí (včetně toulání, šikany, záškoláctví, útěků a dalších výchovných problémů),**
- **aktivitách (opatřeních) jednotlivých subjektů SVI,**

- **realizaci preventivních opatření v dané lokalitě,**
- **vytvoření nabídky služeb pro realizaci konkrétních uložených opatření (probační a resocializační programy, apod.).**

Naplnění shora uvedených strategických cílů SVI je podmíněno celou řadou taktických i operativních cílů, jejichž plnění má vzájemnou souvislost. Projekt SVI je svou povahou natolik zásadní, že výrazně ovlivňuje celkové preventivní působení v dalších oblastech souvisejících se sociální problematikou v širším měřítku. Z tohoto důvodu jsou jednotlivé cíle SVI členěny na tzv. primární a sekundární.

Primární cíle SVI

Odklon dítěte od kriminální kariéry prostřednictvím:

- efektivní a rychlé práce s dítětem a jeho rodinou již v oblasti predelikventního chování dítěte,
- včasné pomoci dětem opakovaně se dostávajícím do sítě orgánů sociálně-právní ochrany dětí nebo orgánům činných v trestním řízení a rodinám těchto dětí,
- určení adekvátního postupu, který odpovídá potřebám dítěte a nevede k jeho stigmatizaci a etiketizaci,
- sanace rodiny (dítě zůstává v rodině, prvním cílem pomoci je stabilizovat rodinu se všemi jejími členy, neodebírat dítě z rodiny, zasáhnout včas a přiměřenými prostředky),
- péče o děti dopouštějící se útěků ze zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy,
- ochrany ohrožených dětí,
- účinné podpory rodin (osob odpovědných za výchovu dětí).

Sekundární cíle SVI

Zkvalitňování systému péče o rizikové a ohrožené děti v lokalitě, včetně realizace příslušných preventivních opatření prostřednictvím:

- koordinované spolupráce mezi institucemi a specialisty (Policie ČR, soudy, státní zastupitelství, kurátoři pro mládež, probační úředníci),
- vytváření sociálně nápravných plánů, jejich průběžné kontroly a vyhodnocování - OSPOD,
- vytváření modelů a metodik řešení jednotlivých typů případů (všichni zúčastnění),

- zvyšování odbornosti pracovníků zapojených institucí (vzdělávání pracovníků na všech stupních),
- centralizace a pravidelné vyhodnocování informací o rizikových a ohrožených dětech a péči o ně (včetně přijatých opatření),
- hlubšího poznání charakteristik regionálních aspektů v oblasti kriminality (větší znalost prostředí, mapování aktuálních trendů), adresného plánování a realizace ověřených postupů a preventivních aktivit v lokalitě na základě získaných dat, zefektivnění administrativních úkonů zúčastněných subjektů.

Zásady práce SVI

V metodice SVI je tato kapitola nazvána „Zásady práce v SVI“. Stejně tak dobře by mohlo být použito názvu „Předpoklady práce SVI“. Jedná se o základní podmínky a jejich rozbor, které jsou nezbytné pro naplňování shora uvedených cílů SVI, a tedy projektu jako takového. Nevýznamnějšími jsou:

- **Práce s rizikovým jedincem musí být rychlá a efektivní.**

Rychlost je v tomto případě skutečně jednou z nejvýznamnějších podmínek pro naplnění cílů SVI. Přímo souvisí s kvalitou dostupných informací, na které se zaměřuje informační systém SVI, který bude v další části zmiňován.

- **Stanovení příčin musí být co nejúplnější.**

Stanovení příčin je základní především pro zamezení další recidivy, ale současně je důležitým předpokladem pro výběr jednotlivých intervenčních opatření a metod (technik) výchovného působení. Opět velmi úzce souvisí s množstvím a kvalitou informací o delikventovi i jeho rodině.

- **Součástí činnosti všech orgánů musí být směřování k nápravě způsobené škody, vyrovnání pachatele s obětí.**

Tento bod není v popředí uveden nikterak náhodně. Z vlastní praxe v této oblasti mohu potvrdit, že náprava způsobené škody a vyrovnání pachatele s obětí se významněji projevuje teprve v posledních pěti letech. Důvodem je zejména stále aktivnější přístup pracovníků PMS, kteří tento přístup důrazně uplatňují. Dříve se jednotlivé orgány zaměřovaly výhradně na pachatele. Orgány činné v trestním řízení byly vedeny snahou o jeho potrestání, OSPOD se naopak zaměřoval na ochranu dítěte - delikventa. Po zřízení PMS je prostřednictvím mediace uplatňován vyvážený přístup, který je veden snahou o důslednou satisfakci oběti.

- **Stanovení odpovědnosti zákonných zástupců (osob odpovědných za výchovu dítěte).**

Tento princip osobně považuji za velmi významný, a pokud bude skutečně důsledně uplatňován, bude v mnoha ohledech průlomový. Z vlastní praxe vím, že pozornost orgánů činných v trestním řízení se v drtivé většině případů zaměřuje výhradně na pachatele a často zcela pomíjí případnou trestní odpovědnost zákonných zástupců, nejčastěji rodičů. Právě rodiče především u krádeží trestnou činnost nejen kryjí, ale často sami iniciují. Děti kradou přímo na jejich objednávku. Tyto skutečnosti dokonce uvádějí do vyšetřovacích protokolů. V úvahu v té chvíli přicházejí nejen § 10 odst. 1 písmene a) a b) zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon (87) o organizátorovi a návodci, ale především § 217 trestního zákona o ohrožování výchovy mládeže.

- **Stanovení odpovědnosti dítěte (dítě musí důsledkům svého jednání porozumět, uvědomit si svoji vinu i následky, které svým jednáním způsobilo).**

Zdánlivě se jedná o princip zcela běžný a obecně všemi uplatňovaný. Podle mých osobních zkušeností je praxe odlišná. Porozumění následkům ze strany dospělých ještě neznamená automaticky jejich porozumění ze strany dítěte – delikventa. Významnější změny v uplatňování tohoto principu jsou zaváděny prostřednictvím probačních úředníků, kteří jsou k jeho uplatňování cílevědomě vedeni metodikou postavenou na základních cílech této instituce. Na rozdíl od pracovníků OSPOD je na straně probačních úředníků výhodou také významně vyšší teoretická vybavenost. Snahou SVI je tento princip používat jako základ pro všechny zapojené instituce. Základní snahou je intervenovat, směřovat ke změně postojů, chování a jednání, nikoliv uskutečňovat sociální kontrolu tak, jak ji charakterizuje Matoušek (36, s. 191), který říká, že právě kontrola je mnohdy, a to zejména politiky, považována za cíl sociální práce. Základem pro intervenci v souvislosti s projektem SVI je však spíše sociálně výchovné působení s akcentem na maximum preventivních prvků.

- **Postup podle individuálního Sociálně nápravného plánu není zcela založen na dobrovolnosti - má donucovací charakter. Dítě získá díky jeho úspěšnému absolvování jistý profit, tím je motivováno; v případě odmítnutí programu následuje pro něj méně výhodná varianta postupu.**

Sociálně nápravný plán není v metodice SVI zakotven přímo ve strukturované písemné podobě. Důvodem bylo nerozšiřovat již tak přebyrokratizovanou agendu OSPOD. Z dosavadních zkušeností bych se však v současnosti přikláněl k zavedení této strukturované písemné podoby tak, jak je to uvedeno přímo v aplikaci SVI ve

Svitavách. Vycházím ze skutečnosti, že každý sociální pracovník by měl bez problému dokázat krátký plán sestavit i v písemné podobě. Domnívám se dokonce, že v jistém ohledu je tento postup otázkou „profesní cti“ sociálních pracovníků. Nesmí se však v žádném případě jednat o formální dokument, podle něž nebude postupováno. Plán musí být podle aktuální potřeby měněn a doplňován. V tomto ohledu je výhodou i zvolené technické řešení aplikace SVI ve Svitavách, kde jsou dohledatelné veškeré podoby nápravně výchovného plánu. Zobrazena je vždy viditelná aktuální podoba (podoba daná posledním zápisem na příslušné webové stránce). Důvodem mého tvrzení je zkušenost, že každá činnost, má-li být činností úspěšnou, potřebuje přesný plán postupu. Kdo jej nedokáže předem sestavit, těžko jej dokáže realizovat a může tak danou činnost správně vykonávat pouze náhodně. Náhoda však zcela jistě nemůže patřit k principům SVI.

Cílové skupiny SVI

System včasné intervence má přesně definované cílové skupiny, které jsou stanoveny na základě konkrétních právních předpisů, jimiž se řídí činnost jednotlivých institucí zapojených do projektu SVI. Konkrétně se jedná o:

- **Děti, které se dopustily protiprávního jednání** bez ohledu na pozdější kvalifikaci skutku (přestupek, provinění, čin jinak trestný apod.) a jejich rodiny.
- **Děti s nařízenou ústavní nebo uloženou ochrannou výchovou, na útěku ze zařízení** (pohřešované) a jejich rodiny.
- **Děti s projevy predelikventního chování**, u kterých dochází ke **kumulaci závažných výchovných problémů** (záškoláctví, agresivita, šikana, projevy extremismu, drogy, alkohol, tuláctví, prostituce apod.) a jejich rodiny.
- **Poškození (oběti)** protiprávním jednáním nebo **svědci** protiprávního jednání a jejich rodiny (poškození i oběti do dovršení 18 let věku).

Rodinou v tomto případě rozumíme nikoliv rodinu nukleární, ale rodinu v mnohem širším pojetí, zahrnující veškeré blízké osoby z okruhu dítěte, které se podílejí na jeho výchově. Mezi těmito osobami nemusí být nutně pouze biologické vazby. Jedná se i o osoby odpovědné za výchovu bez těchto vazeb. Mohou sem tedy patřit pěstouni, poručníci, případně další osoby z okruhu rodiny, ke kterým má dítě vytvořeny citové vazby a které mohou jeho situaci ovlivňovat.

Struktura systému

Níže uvedená struktura popisuje nově vytvořené subjekty, zapojené subjekty, jejich role a postavení v rámci projektu SVI. Pro úspěšnou realizaci projektu jsou níže uvedené informace a jejich plnění velmi významné. Projekt SVI je organizačně, časově, technicky, personálně i finančně velmi náročný a nedodržení níže uvedených doporučení má za následek minimálně nesplnění podmínek dotačního řízení a následně buď odložení, nebo dokonce zrušení projektu (obvykle z nedostatku financí). Z těchto důvodů byl například pozastaven proces přípravy projektu SVI ve Zlíně.

Řídící výbor - zastřešující subjekt SVI složený ze statutárních zástupců obce (obcí), střediska Probační a mediační služby, státního zastupitelství, okresního soudu a Policie ČR, který svým složením garantuje závaznost a prosaditelnost přijímaných opatření, doporučení a postupů.

V rámci projektu SVI vzniká množství situací, které lze řešit pouze prostřednictvím čelních představitelů do projektu zapojených institucí. Na druhou stranu nelze očekávat jejich každodenní účast, a to zejména u zástupců větších měst. Není na závadu, pokud je personální složení výboru totožné s tzv. **komisí pro prevenci kriminality**, která je v mnoha městech ČR zřízena zastupitelstvy jako odborná komise pro řešení problematiky prevence kriminality, případně dalších sociálních deviací. Pokud se jedná o větší města, může to být i pracovní skupina v rámci zmiňované komise. V některých případech úkoly na úseku prevence kriminality plní částečně tzv. bezpečnostní komise, jejíž poslání je však v mnoha ohledech odlišné. V tomto případě je vhodné ustanovit řídicí výbor jako samostatnou skupinu pouze pro účely daného projektu SVI.

Pro celkovou úspěšnost projektu SVI, a to zejména v úvodní fázi, je třeba v rámci řídicího výboru určit konkrétní odpovědnou osobu. Tato osoba odpovídá přímo vedení města. Z dosavadních zkušeností s návštěvami z desítek měst ČR je zjevné, že případný úspěch SVI je spojen výrazně s aktivitou této odpovědné osoby. Výhodou je možnost zapojení přímo manažera (koordinátora) prevence kriminality, který může využít zkušenosti z předchozích projektů situační, sociální i viktimmní prevence.

Tým pro mládež

Je složený ze zástupců institucí, které ze zákona přicházejí do kontaktu s rizikovými a ohroženými dětmi a rovněž s oběťmi trestných činů. Jeho tajemníkem je osoba, na které se shodnou zástupci zapojených subjektů. Z vlastní praxe doporučuji, aby to byl **úředník PMS**. Podle mých osobních zkušeností se jedná o pracovníky na velmi dobré odborné úrovni, kteří jsou cílevědomě vedeni v duchu principů restorativní justice. Současně jsou velmi komunikativní, což je jedním ze základních předpokladů úspěšného řízení takto profesně různorodého týmu. Řada cílů se v jeho rámci vzájemně prolíná a kombinuje. Další výhodou, zejména u menších obcí, je schopnost vytvoření týmu na tzv. „okresní úrovni“, která vytváří možnost přípravy projektu SVI na větším teritoriu, které územně spadá do působnosti orgánů činných v trestním řízení. V tomto případě je vhodné do Týmu pro mládež jmenovat i zástupce (nejlépe koordinátory prevence) z jednotlivých obcí tzv. třetího typu, které ve svém správním obvodu vykonávají státní správu a mají odpovědnost za oblast sociálně-právní ochrany dětí. Vytvoření Týmu pro mládež na tzv. okresní úrovni přináší ještě další výhody. Mezi ně patří například nejen schopnost lépe komunikovat s orgány činnými v trestním řízení, jejichž působnost nemusí vždy odpovídat územní působnosti v rámci dané obce třetího typu. Jedná se také například o iniciování a následné financování navazujících programů, projektů a opatření. Tento model současně zabezpečuje pro orgány činné v trestním řízení v rámci SVI komplexní informace v rámci celého území, za které nesou územní odpovědnost.

Hlavní subjekty systému mají ze zákona oprávnění nakládat s údaji uloženými v Informačním systému SVI, jsou jeho aktivními uživateli. Patří sem zejména:

Obecní úřad obce s rozšířenou působností (popř. magistrát)

- Odbor sociálních věcí (vedoucí odboru ve vztahu ke kontrolní činnosti vyplývající z odpovědnosti za chod odboru i příslušného oddělení prevence a sociálně-právní ochrany). V praxi je užívána řada názvů kombinujících jednotlivé termíny.
- Oddělení prevence a sociálně-právní ochrany dětí odboru sociálních věcí (nebo jinak označené pracoviště zabezpečující výkon sociálně-právní ochrany dětí). Jedná se o pracovníky, kteří se podílejí na realizaci sociálně-právní ochrany dětí na území správního obvodu obce s rozšířenou působností.

Okresní (městské) ředitelství Policie ČR

Do SVI jsou zahrnuta pracoviště Služby kriminální policie a vyšetřování (dále jen SKPV), která se zabývají:

- problematikou objasňování trestné činnosti dětí a problematikou extremismu, problematikou vyšetřování trestné činnosti dětí a mravnostními delikty,
- problematikou návykových látek,
- analytickou činností a přípravou podkladů nebo výstupů pro pracovníky SKPV,
- kontrolní, metodickou a řídicí činností.

Obvodní oddělení Policie ČR

Do SVI jsou zahrnuta pracoviště obvodních oddělení Policie ČR, která se zabývají:

- problematikou objasňování trestné činnosti dětí a problematikou extremismu v rámci místně příslušných obvodních oddělení Policie ČR,
- kontrolní, metodickou a řídicí činností.

Středisko Probační a mediační služby (PMS)

Jedná se o pracoviště probačního úředníka (úředníků) se specializací na problematiku dětí a mládeže. Může se jednat také o „oddělení pro mládež“ daného střediska, pokud kapacita střediska umožňuje jeho vytvoření. Součástí práce střediska jsou také činnosti zaměřené na prevenci kriminality a dalších sociálních deviací.

Okresní státní zastupitelství

Zpravidla se jedná o pracoviště státního zástupce, který se zabývá problematikou dětí a mládeže v rámci daného okresu. Je možné rozšíření pracovišť na další státní zástupce, případně další pracovníky dle metodických pokynů na základě dohody s příslušným státním zastupitelstvím.

Okresní soud

Zpravidla se jedná o pracoviště soudce, který se zabývá problematikou dětí a mládeže. Je možné rozšíření pracovišť na další soudce, případně další pracovníky dle metodických pokynů na základě dohody s příslušným okresním soudem.

Spolupracující subjekty systému

Mají v rámci projektu SVI nezastupitelnou roli především jako poskytovatelé prvotních informací o výchovných problémech nebo predelikventním jednání dítěte. Z hlediska svých informací tak významně přispívají k plnění hlavních cílů projektu – snaze předcházet trestné činnosti páchané dětmi nebo na dětech. Vstup do Informačního systému SVI je zabezpečen formou hlášení (tj. zvláštní formy plnění oznamovací povinnosti vůči orgánům sociálně-právní ochrany dětí). Problémem zůstává rozsah zpětné vazby pro tyto subjekty, které ze zákona⁵ nejsou účastníky řízení, a také, že rozsah zpětnovazebné informace není přesně definován. Tato skutečnost je velkým problémem při získávání jednotlivých subjektů pro účast na projektu. Do této skupiny patří zejména níže uvedené subjekty (Obecní policie, školy a školská zařízení, lékaři a zdravotnická zařízení, úřady práce, nestátní neziskové organizace apod.).

Obecní (městská) policie

Disponuje vysokým počtem informací o predelikventním i delikventním jednání dětí. Většina strážníků městské policie se na rozdíl od přebyrokratizované Policie ČR pohybuje po většinu pracovní směny na ulici. Poznatky předávají zpracovatelům na stálých službách, kde se evidují a třídí podle jejich povahy. Pouze některé z poznatků předává stálá služba na základě § 7 zákona č. 553/1991 Sb., o obecní policii (88) - při podezření ze spáchání činu jinak trestného nebo trestného činu - příslušnému obvodnímu oddělení Policie ČR nebo přímo místně příslušné SKPV⁶. Některé poznatky následně strážníci upřesňují prostřednictvím úředních záznamů. Mezi obecními policiemi a orgány sociálně-právní ochrany existují dnes v řadě obcí individuální dohody o předávání dalších poznatků o cílové skupině dětí. Mnohdy se jedná o vzájemně velmi kvalitní a propracovaný systém, jehož nevýhodou je však nejednotnost.

Z organizačního i technického hlediska je tedy výhodné zapojit do informačního systému SVI přímo pracoviště, které zpracovává přestupky a předává podklady o podezření ze spáchání trestné činnosti obvodnímu oddělení Policie ČR nebo SKPV příslušného Územního odboru Policie ČR.

⁵ zákonem se v této souvislosti rozumíme zákon č. 353/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně (89) a zákon č. 218/2003, o soudnictví ve věcech mládeže (91)

⁶ SKPV – Služba kriminální policie vyšetřování

Školy a školská zařízení

Jsou jednou z nejvýznamnějších součástí systému. Jejich pozice v rámci SVI je klíčová ve vztahu k hlavním cílům projektu. Svoji úlohu plní zejména v **oblasti prevence**, kdy včasným oznámením predelikventního chování a účastí při společném řešení závažnějších výchovných problémů, které škola již nedokáže společně s partnery (rodiči, zákonnými zástupci a dalšími subjekty) řešit, významně předchází řadě provinění (činů jinak trestných). Na preventivní působení navazuje spolupráce při řešení problémů s delikventním jednáním přímo na školách. Spolupráce škol a školských zařízení se prostřednictvím SVI dostává do zcela jiné podoby, než tomu bylo doposud. Nejedná se pouze o oznamovací povinnost školských institucí, ale o cílevědomou spolupráci ve vztahu ke konkrétnímu dítěti – predelikventovi, delikventovi nebo skupinám, na které se mohou následně zaměřit cílené programy nebo projekty ať již na půdě školy, nebo v rámci širší komunity (obce). Z vlastní praxe, kdy ve správním obvodu patřícím pod město Svitavy je do projektu SVI zapojeno celkem 21 základních a středních škol, mohu potvrdit, že SVI je výhodným komunikačním prostředím a zvyšuje výrazně úroveň společného preventivního působení.

Samostatnou kapitolu tvoří pod resort školství spadající **zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy**. Na útěcích, jejichž množství se stále zvyšuje, se děti dopouštějí stále většího počtu činů jinak trestných nebo provinění. Současně se zvyšuje jejich společenská nebezpečnost. Komunikace těchto ústavů s orgány OSPOD prostřednictvím informačního systému SVI by celou situaci s informováním výrazně zlepšila. Současná situace je skutečně kritická.

V **oblasti týrání, zneužívání nebo zanedbávání** dětí plní SVI roli jednoduchého komunikačního prostředí, do kterého lze jednoduše oznámit podezření, které příslušné orgány OSPOD okamžitě vyhodnocují v kontextu dalších informací k dítěti a jeho rodině. Situace dítěte je obvykle velmi nepřehledná a informace do sebe často musí zapadat, aby se situace zpřehlednila a dalo se skutečně intervenovat ve prospěch dítěte a jeho rodiny.

Zdravotnická zařízení

Jedná se například o jednotlivá oddělení nemocnice, pediatry, praktické lékaře, kteří v rámci projektu SVI poskytují informace, zejména podezření na týrání nebo zneužívání dítěte, zanedbání rodinné péče, záškoláctví, toulání, experimentování

s návykovými látkami apod.). Tyto subjekty jsou vázány oznamovací povinností jednak ve vztahu k orgánům sociálně-právní ochrany dětí podle § 10 odst. 4 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně (89), jednak ve vztahu k orgánům činným v trestním řízení podle § 168 zákona č. 140/1996 Sb., trestní zákon (87). Jejich zapojení do SVI znamená moderní formu plnění oznamovací povinnosti vůči orgánu sociálně-právní ochrany dětí, která je pružnější, efektivnější a umožňuje rychlejší přijetí potřebných opatření ze strany nejen orgánu sociálně-právní ochrany dětí, ale jejich prostřednictvím i dalších orgánů.

Z osobní praxe mohu potvrdit, že po zavedení SVI a jeho zpřístupnění pro lékaře a zdravotnická zařízení (v případě Svitav jsou připojeni jednotliví pediatři, dětské oddělení Nemocnice a kojenecký ústav ve Svitavách) se významně zkvalitnila vzájemná komunikace. Lékaři mají možnost kdykoliv oznámit podezření z týrání, zanedbávání nebo další „výchovné“ problémy. V praxi se např. v roce 2007 jednalo o jedno oznámení na podezření z týrání, 4 oznámení na užívání návykových látek při krátkodobé hospitalizaci ve zdravotnickém zařízení a 1 pokus o sebevraždu. Výhodou však byla i možnost společné komunikace s lékaři na semináři, který byl v souvislosti s metodikou uspořádán ve spolupráci s vedením Nemocnice ve Svitavách. Z diskuse vyplynulo, že lékaři mnohdy cítí podezření, které lze pouze velmi těžko prokázat, a případ vyžaduje další doplňující informace, kterými nedisponují. Spojením sil s OSPOD lze podle jejich mínění průkaznost těchto skutků výrazně zkvalitnit.

Úřady práce

Zapojení úřadů práce do projektu SVI je důležité zejména z důvodu navazujících programů a projektů. Řada dětí, které se vracejí z ústavní výchovy, je handicapována na trhu práce. Důvodem jsou jejich obvykle nízké pracovní návyky vytvořené ze zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy. Jejich zapojení do běžného života je velmi složité. Spolupráce s úřady práce je intenzivní zejména s ohledem při jejich začlenění do pracovního procesu u partnerů projektu z oblasti nestátních neziskových organizací. Ve Svitavách jimi jsou občanská sdružení, která poskytují těmto mladým lidem ubytování i práci. Konkrétně se jedná například o občanské sdružení Květná Zahrada, které je tzv. domem na půli cesty. Prostřednictvím úřadu práce je pro vybrané klienty poskytována občanskému sdružení část mzdy. Klienti pracují zejména v jednoduchých zemědělských a stavebních činnostech na statku, který sdružení patří. Pro úspěšné fungování projektu je důležité zapojení zástupců úřadu práce přímo do práce Týmu pro mládež, kde se

úředníci setkávají s konkrétními problémy a mají osobní motivaci přispívat k nalezení odpovídajícího řešení.

Nestátní neziskové organizace (NNO).

Jedná se zejména o NNO, které pracují s dětmi a mládeží, poskytují Probační resocializační programy, provozují krizová centra apod. Jejich zapojení do SVI je nezbytné. **Zpětná informační vazba těmto subjektům umožněna není**, a to z důvodu zákonem stanoveného rozsahu, v jakém OSPOD mohou poskytovat údaje třetím subjektům. § 51 zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (89) – to neumožňuje informování o konkrétní věci.

Poznámka: Za poskytování informací na základě dožádání je odpovědný každý pracovník, který musí sám rozhodnout, zda je oprávněn požadované informace vůči konkrétnímu subjektu sdělit, a sám také musí určit způsob rozsahu tohoto sdělení. Seznam příslušných pracovníků, včetně plnění jejich úkolů v SVI, musí být těmto subjektům důkladně objasněn.

Koordinace činnosti jednotlivých subjektů SVI je dána souhlasným prohlášením statutárních zástupců zapojených institucí – Police ČR, státní zastupitelství, Probační a mediační služba ČR, soud, obec.

Vazby mezi subjekty SVI

Všechny subjekty SVI postupují na základě právních předpisů (zákony a vyhlášky), směrnic a pokynů (např. metodické pokyny) a interních aktů řízení (např. závazné pokyny, rozkazy, vnitřní a organizační řády, apod.). Konkrétní vazby mezi subjekty SVI jsou vyobrazeny na obrázku 1 v příloze A.

3 Hodnocení vývoje SVI v letech 2004 - 2008

Ve své diplomové práci jsem se před dvěma lety věnoval zejména aplikaci a konkretizaci metodiky projektu SVI. Mým cílem bylo prosazení principů SVI do praxe v oblasti sociálně-výchovného působení v dalších městech, která o projekt projevila zájem. Budoucnost projektu byla v té době nejistá. V současnosti, po pěti letech od realizace SVI ve Svitavách jako jednoho z pilotních měst, je možné již projekt hodnotit s větším odstupem. Je možné soustředit se na dopady do předmětné oblasti, které vyvolala realizace projektu na místní i celostátní úrovni. Je však také čas vyhodnotit, v čem projekt očekávání nesplnil, korigovat jej a usměrnit v kontextu s těmito nedostatky nebo se změnou situace v rámci dané problematiky. Toto hodnocení je nezbytné pro další směřování projektu i pro pochopení této práce, jejích cílů i záměrů.

Na základě nových skutečností budu navazovat na dílčí hodnocení, o které jsem se pokusil v závěru své diplomové práce před dvěma lety. Poměrně objektivně lze projekt SVI hodnotit z lokálního pohledu, tedy prostřednictvím jeho dopadu v našem městě a regionu.

3.1 Dílčí hodnocení SVI na regionální úrovni

Na místní úrovni (v regionu Svitavska) měl projekt SVI například tyto dopady.

- **Významně poklesla trestná činnost dětí a mládeže ve městě i v regionu.**

Sledování vývoje trestné činnosti na relativně malém území s celkově nízkým počtem „skutků“ i pachatelů je problematické a možných vlivů, které mohou mít za následek prudké výkyvy v tom či onom směru, je více. Shora uvedené tvrzení však dokládá níže uvedená tabulka 2, která dokumentuje vývoj „trestné činnosti“ v předmětné skupině v regionu Svitavska v období let 1999 – 2008.

Tabulka 2: Stav kriminality dětí a mladistvých ve správním obvodu Svitavy v letech 1999 – 2008

V letech:	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Počet nezletilců (činy jinak trest.)	37 (38)	29 (21)	37 (40)	11 (13)	17 (21)	10 (10)	8 (4)	15 (12)	11 (6)	10 (8)
Počet mladistvých (provinění)	28 (46)	21 (33)	24 (33)	31 (35)	18 (24)	26 (30)	9 (9)	15 (8)	25 (27)	18 (24)
Celkem pachatelů (Celkem skutků)	65 (84)	50 (54)	61 (73)	42 (48)	35 (45)	36 (40)	17 (13)	30 (20)	36 (33)	28 (32)

Kromě poklesu provinění u mladistvých a činů jinak trestných u dětí významně poklesl i počet pachatelů v obou sledovaných skupinách. Současně narostl v posledních pěti letech počet zjištěných výchovných problémů, které prošetřoval OSPOD. Je velmi pravděpodobné, že zásadní vliv měl právě projekt SVI, který poskytl především školským zařízením možnost iniciovat vzájemnou spolupráci s OSPOD i v případech predelikventního chování, kdy by tak za jiných okolností školská zařízení dříve neučinila. Počet výchovných problémů v oblasti predelikventního chování, který toto tvrzení dokládá, odpovídá nejen počtu hlášení vložených do vlastní aplikace SVI, ale také kontaktům školských zařízení mimo aplikaci, kdy se školy při řešení predelikventních projevů chování obračejí přímo na jednotlivé pracovníky OSPOD nebo na koordinátora prevence kriminality a protidrogové prevence při MěÚ Svitavy. Z tabulky 3 je patrné, že ačkoliv klesá počet provinění u mladistvých (respektive činů jinak trestných u dětí uvedených v tabulce 2), roste asi o čtvrtinu celkový počet úkonů OSPOD. Z tabulky 3 je také zjevné, že neroste počet ochranných ani trestních opatření. Daří se tedy využívat zejména výchovných opatření.

Tabulka 3: Vybrané typy ukazatelů dokumentující vývoj činnosti OSPOD v oblasti delikventních dětí a mladistvých ve správním obvodu Svitavy v letech 2003 – 2008

V letech:	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Přestupky (děti i mladiství)	18	19	20	24	29	25
Výchovné problémy (děti/mladiství)	44/27	28/19	51/14	42/49	46/53	54/36
Dohledy (děti/mladiství)	3/6	3/11	7/9	1/7	1/5	1/4
Výchovná opatření (děti/mladiství)	nevykaz ⁷ .	nevykaz.	0/0	5/0	1/0	0/1
Předběžná opatření (děti/mladiství)	1/2	2/2	0/0	1/0	0/0	0/1
Návrh na ústavní výchovu (děti/mladiství)	0/2	1/0	4/3	1/0	0/1	0/4
Celkový počet takto sledovaných úkonů	103	85	108	130	136	126

Především ze shora uvedených tvrzení opírajících se o statistické údaje je zřejmé, že ve Svitavách se daří naplňovat jeden se základních cílů projektu – přiblížit se k závadovému a predelikventnímu chování dříve, než přeroste v „trestnou činnost“, a

⁷ Uvedené údaje nebyly předmětem vykazování.

neprodleně zahájit příslušná výchovná opatření, která jsou předpokladem úspěšné intervence.

- **Vznikla přehledná, úplná a systémově založená evidence OSPOD.**

MěÚ Svitavy před realizací projektu nedisponoval žádným počítačovým prostředím pro orgány OSPOD. Realizací projektu došlo k vytvoření přehledného prostředí, které významně usnadňuje orientaci v rámci dané problematiky. V tomto ohledu bylo dosaženo i dalších sekundárních přínosů, jako je například významné zvýšení počítačových dovedností jednotlivých pracovníků OSPOD a současně zkvalitnění jejich technického vybavení. Do budoucna bude využito bezpochyby při řadě dalších projektů v předmětné oblasti. Současně město Svitavy získalo na realizaci projektu významné prostředky ze státního rozpočtu. Konkrétně se jednalo o částku 1,1 mil Kč.

- **Významně se zvýšila prestiž některých institucí, zejména OSPOD a PMS.**

Realizací projektu SVI skutečně došlo ke zvýšení prestiže těchto orgánů ve vztahu k laické i odborné veřejnosti. Svoji důležitost tato skutečnost sehrává zejména v kontextu s nejrůznějšími tlaky na pokles státních úředníků v pomáhajících profesích. Ve vztahu k odborné veřejnosti došlo vlivem projektu k významnému posílení postavení těchto institucí. U Střediska PMS ve Svitavách došlo i k navýšení počtu pracovníků o jednoho probačního úředníka (z 2 na 3). U OSPOD při MěÚ Svitavy pracuje stálý počet 4 pracovníků.

- **Významně se zkvalitnila celková spolupráce všech institucí v předmětné oblasti.**

Tento přínos je splněním základního předpokladu pro naplňování cílů projektu v dalších letech. Na místní úrovni došlo vytvořením shora uvedených Týmů pro mládež a nejrůznějších neformálních pracovních skupin (KPPK, Komise pro sociálně-právní ochranu apod.) k institucionálnímu přiblížení všech do projektu zapojených institucí, ale také k navázání a prohloubení osobních vztahů mezi zástupci jednotlivých institucí. Vzniklo takřka „rodinné“ prostředí, které vytváří předpoklady pro využívání všech dostupných opatření ve prospěch dětí (klientů). V rámci projektu byla navázána nebo významně prohloubena spolupráce s řadou dalších institucí (školy a školskými zařízeními, lékaři a zdravotnickými zařízeními, úřadem práce apod.). Zahájeny byly významné kroky v odkrývání latentní kriminality (zejména ve spojení s prevencí před užíváním omamných a psychotropních látek).

- **Vytvořily se předpoklady pro další (navazující) programy a projekty v předmětné oblasti včetně lepších podmínek pro jejich finanční, materiální, organizační i personální zajištění.**

Pomocí projektu SVI došlo k navýšení prostředků z rozpočtu města Svitavy na preventivní programy a projekty v předmětné oblasti. Kromě již existujících programů byl vytvořen nový grantový program, jehož cíle jsou vedeny snahou o zapojení ještě většího počtu dětí do preventivních aktivit ve městě i regionu Svitavska. Současně byly navýšeny finanční prostředky na úhradu mezd pracovníkům s mládeží (trenérům, vedoucím sborů, kroužků, oddílů apod. v oblasti sportu, kultury a využití volného času - v současnosti ve výši 750 tis Kč ročně) a také finančních odměn (100 tis Kč ročně) pro realizátory projektů v oblasti prevence kriminality mládeže. Zároveň byly navázány nové kontakty s občanskými sdruženími, která se postupně zapojují do řešení předmětné problematiky ve městě a regionu (OS Květná Zahrada⁸, OS Laxus⁹, OS KLUS¹⁰ a OS Bonanza¹¹).

Z pohledu dalšího vývoje projektu SVI a tedy i této práce je však důležité především hodnocení dopadů projektu na **celostátní úrovni**. Pro mě osobně je však mnohem složitější. Chci proto upozornit, že ačkoliv mám možnost svoje názory a pohledy na projekt SVI konzultovat s těmi, kteří projekt řídí nebo na něm v rámci republiky pracují anebo výsledky projektu užívají, bude moje hodnocení pouze subjektivním pohledem. Domnívám se, že ani realizátoři projektu z MV ČR by nebyli schopni projekt v této fázi objektivně vyhodnotit bez rozsáhlého výzkumu. Doba podobného šetření však doposud nedozrála, měst, která projekt realizují, není prozatím takový počet, aby případný výzkum splnil všechny požadované standardy (reprezentativnost, validitu, realibilitu apod.). Přes tato konstatování se tedy o dílčí hodnocení pokusím, je důležité pro další směřování této práce a jejím prostřednictvím pravděpodobně i budoucnosti projektu SVI.

⁸ OS Květná Zahrada – občanské sdružení, jehož hlavní náplní je provoz domu na půl cesty v obci Květná.

⁹ OS Laxus – občanské sdružení, které smluvně zajišťuje v Pardubickém a Královéhradeckém kraji sekundární a terciární prevenci zejména u osob závislých na nealkoholových drogách.

¹⁰ KLUS – klub lidí usilujících o střízlivost – občanské sdružení, které pracuje s osobami, které dlouhodobě abstínují převážně na alkoholové závislosti.

¹¹ OS Bonanza – občanské sdružení, které působí v oblasti primární a sekundární prevence u dětí s výchovnými problémy a projevy predelikventního jednání.

3.2 Dílčí hodnocení SVI na celostátní úrovni

- **SVI významně přispívá k odbourávání resortismu**

Projekt SVI je významným prvkem spolupráce napříč všemi resorty. Je konkrétním – hmatatelným projektem, ze kterého vyplývají úkoly, které jsou mnohem blíže každodennímu životu všech zúčastněných institucí. Cíle SVI jsou srozumitelné a přehledné. Žádný subjekt není upřednostňován, vše je vedeno snahou o pozitivní změny u dětí i v předmětné oblasti. Projekt není uzavřen novým nápadům. Jsou implementovány poznatky z centra i tzv. „zezdola“ od jednotlivých pracovních skupin (Týmů pro mládež) nebo aktivních jednotlivců. Projekt tak přispívá osobnímu růstu jednotlivců v rámci všech resortů, mezi kterými smazává dříve tak výrazné hranice.

- **SVI vytváří podmínky pro změny některých metod práce v oblasti prevence a řešení trestné činnosti dětí a mládeže.**

Již z projektů v Ostravě a Svitavách je patrná vysoká spolupráce zapojených měst, kterou lze dokumentovat řadou setkání a následných metodických postupů. S přibývajícimi městy bude bezpochyby vytvářen stále silnější tlak na změny metod práce i dokonce některých zastarávajících nebo zastaralých právních norem. Toto konstatování se však týká prozatím bohužel pouze tlaku na metodiku v rámci administrativy, minimální jsou podle mého názoru prozatím dopady ve vztahu k metodám a technikám práce v terénu nebo v oblasti preventivního působení.

- **SVI vytváří jednoduché a přehledné komunikačního prostředí, které urychluje a upřesňuje předávání informací mezi jednotlivými subjekty podílejícími se na řešení trestné činnosti dětí a mládeže a na celé oblasti sociálně-právní ochrany.**

Projekt SVI vytváří předpoklady pro systémové a rychlé předávání informací o klientech SVI mezi jednotlivými městy. Na centrální úrovni (MV ČR nebo MPSV případně u „centrály“ zvažovaného a prozatím odloženého „sociálního úřadu“) nebo regionu (kraje) vytváří možnosti pro detailní a okamžitý přehled o jednotlivci, skupinách, lokalitách i celkových trendech vývoje v předmětné oblasti. Projekt tak umožňuje skutečné metodické vedení na základě znalosti aktuálního stavu dětí a jejich rodin (do budoucna – v případě rozvoje projektu prakticky kdekoliv na území ČR).

- **SVI vytvořil jednoduchý a systémový nástroj pro vyhledávání týraných, zneužívaných nebo jinak zanedbávaných dětí.**

Česká republika je za tuto oblast dlouhodobě kritizována. Projektem SVI je vytvořen jednoduchý systémový nástroj sloužící pro předávání informací o týraných,

zneužívaných nebo jinak zanedbávaných dětech, který může po čase přerůst v ojedinělou databázi na centrální úrovni, která zabezpečí předpoklady pro další nezbytné změny v této oblasti. Příkladem navazujícího projektu je tvorba systémové spolupráce v oblasti pohřešovaných nebo unesených dětí, který do konce roku 2009 připravuje spustit MV ČR.

- **Prostřednictvím SVI došlo k výraznému zvýšení zájmu o danou problematiku (v odborné i laické veřejnosti).**

Projekt SVI významně zvýšil zájem politických reprezentací obcí i regionů o problematiku sociálně-právní ochrany dětí. Vytváří do budoucna významné možnosti pro spolufinancování navazujících projektů z rozpočtu státu, krajů, obcí nebo s pomocí evropských fondů. Současně vytváří předpoklady pro celkové navýšení finančních prostředků pro navazující preventivní činnosti na dalších úrovních.

- **Došlo k posílení pozice některých institucí - OSPOD, PMS.**

Tyto pomáhající instituce byly často v nerovném postavení k orgánům činným v trestním řízení. Realizací SVI významně vzrůstá jejich profesionalita a prestiž.

Projekt SVI - jako ostatně každý projekt obdobného významu a rozsahu - nesplnil ihned všechna očekávání, která do něj byla vkládána. Iniciátoři projektu SVI z OPK MV ČR řešili v průběhu let 2004 - 2008 i některé nedokončené úkoly, jejichž splnění bylo záměrem již u projektů pilotních měst (Svitav a Ostravy). Kromě těchto problémů se projevila postupně i řada dalších, jejichž případné řešení je předmětem i této práce. Pro objasnění nových úkolů je třeba krátce vysvětlit průběh projektu od jeho realizace v rámci pilotních měst i dalších účastníků, kteří se projektu v letech 2004 – 2008 účastnili. Pokusím se o to v kontextu se závěry své diplomové práce, kde jsem některé tehdy známé nedostatky pojmenoval. Na nich se pokusím objasnit další vývoj projektu.

Nedostatky a rizika projektu SVI vycházející z hodnocení v roce 2006:

- **Doposud nedokončené systémové předávání podkladů do systému SVI od orgánů PČR.**

Stündl uvádí ([63](#), s. 96), že „prozatím se realizátorům nepodařilo přesvědčit odpovědné funkcionáře managementu Policie ČR o zahájení předávání informací z registrů PČR. Problémem je tato skutečnost především pro větší města, kde preventivní působení projektu bude patrné v delším časovém horizontu a informace

policejních orgánů zůstávají bohužel základním momentem pro zahájení práce s dítětem a jeho rodinou v případech delikventního jednání“.

Splnění tohoto významného úkolu se věnovali kolegové z OPK MV ČR velmi intenzivně několik let. Od roku 2004 do února 2008 pracoval odbor prevence na řešení, které by bylo technicky i organizačně nenáročné a současně by znamenalo nalezení systémového způsobu, kterým by údaje o „trestné činnosti“ dětí do 18 let byly předávány nejen všem městům, jež realizují projekt SVI, ale všem obcím tzv. třetího typu prostřednictvím OSPOD. Protože jsem měl možnost účastnit se osobně řady jednání a o dalších jsem byl informován, mohu odpovědně prohlásit, že splnění tohoto úkolu se podařilo ředitelce odboru prevence kriminality dohodnout s konečnou platností až za účasti ministra vnitra ČR. Splnění tohoto úkolu bylo spojeno s předložením rozsáhlého výzkumu s názvem **Analýza stavu a dalšího vývoje mladých lidí po opuštění zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy za období 1995 – 2004**, jehož některé závěry využívám i v úvodu této práce. Při prezentaci tohoto výzkumu odborné veřejnosti v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR za účasti ministrů byl s konečnou platností umožněn i způsob předávání údajů z databází PČR.

OPK MV ČR ve spolupráci s policejním prezídiem navrhl a v současnosti zavádí způsob, který bude využitelný nejen pro obce zapojené do projektu, ale i pro všechny obce tzv. třetího typu (celkem 226 obcí a městských částí Prahy). Těm budou automaticky zasílány elektronickou cestou informace z celé ČR o tom, že dítě do 18 let s trvalým bydlištěm v jejich správním obvodu se dostalo do kontaktu (v postavení, obviněného, poškozeného, svědka apod.) s orgány Policie ČR, a to v kterékoliv části republiky. Moderní systém bude využívat elektronického přenosu dat. Jejich administrátorem a uživatelem bude výhradně OSPOD.

Technicky bude využito obdobného řešení, které bylo implementováno na odborech dopravy jednotlivých úřadů obcí třetího typu v rámci agendy tzv. přestupků v dopravě oznamovaných Dopravními inspektoráty Policie ČR. Informace z oblasti sociálně-právní ochrany budou OSPOD předávány prostřednictvím specifického formuláře. Vyplněný formulář bude každý den zasílat automaticky systém Policejního prezidia ČR do tzv. „REP schránek“ jednotlivých obcí třetího typu. Ve městech, kde již je nasazena funkční aplikace SVI, budou údaje automaticky exportovány do IS SVI. Ve městech, kde SVI není doposud zaveden, budou formuláře pracovníky OSPOD vtištěny a založeny do spisové dokumentace ke konkrétnímu existujícímu dítěti. Na základě informací vyplývajících z příslušného formuláře budou iniciovány další úkony

OSPOD podle povahy tohoto oznámení včetně zavedení dítěte do evidence. Testování systému probíhá právě v současné době ve Svitavách.

Osobně naplnění této funkcionality považuji za jeden ze zásadních kroků, který výrazně přispěje nejen k cílům projektu SVI, ale bude znamenat i zásadní moment pro rozhodování jednotlivých měst, zda projekt SVI ve svém městě prosadit a implementovat. Toto opatření významně přispívá ke komplexnímu pohledu na aktuální situaci delikventů a jejich rodin, které stále častěji migrují po území celé ČR, kde se dopouštějí činů jinak trestných nebo provinění. Nezpochybnitelný význam mají tato opatření ve vztahu k ochraně pohřešovaných, týraných, zneužívaných nebo jinak zanedbávaných dětí. Především se jedná o případy, kdy pachatelé těchto skutků jsou rodiče nebo zákonní zástupci, kteří ve snaze vyhnout se vyšetřování a následnému trestnímu postihu opouštějí místo trvalého bydliště. Prostřednictvím SVI je možné tyto osoby velice rychle objevit a zahájit veškeré kroky směřující k ochraně dětí.

Osobně jsem se podílel na přípravě celého procesu poskytování těchto klíčových údajů. Mohu potvrdit, že zvolený způsob je průlomový a z mnoha pohledů významně zrychlí a zefektivní práci OSPOD.

- **Organizační náročnost projektu.**

Jak uvádí Stündl (63, s. 96), „významným limitem pro zahájení projektu SVI v dalších městech je organizační náročnost zejména ve vztahu k termínům vyplývajícím z dotačních podmínek spolufinancování ze státního rozpočtu. Je však pravděpodobné, že počet dalších realizací projektu toto riziko sníží na minimum“.

Riziku tohoto typu předešel OPK MV ČR ustavením pracovní skupiny z realizátorů projektu a pracovníků Odboru rodinné politiky MPSV. Jejich úkolem bylo mimo jiné společně s pracovníky OPK MV ČR pomáhat novým realizátorům SVI s organizací přípravy projektu i podklady k dotačnímu řízení. Dalším důvodům a postupu této pracovní skupiny se budu věnovat podrobněji v další kapitole.

- **Finanční náklady na aplikaci SVI.**

Jak uvádí Stündl (63, s. 97), „náklady na technické vybavení a zejména na komunikační prostředí a jeho provoz jsou velmi vysoké především v kontextu s náklady, které jsou v rozpočtech obcí na tyto činnosti obvykle vyčleňovány. V této oblasti je třeba působit i na potenciální účastníky (dodavatele) z oblasti IT a trpělivě vyjednávat zejména o cenách softwaru“.

V průběhu let 2004 – 2008 se podařilo OPK MV ČR spolupůsobit na dodavatele počítačové aplikace SVI tak, že náklady na software nenavýšoval, naopak jeho cena

významně poklesla. Současně s poklesem cen hardware je tedy situace pro realizaci projektu v dalších městech z ekonomického hlediska mnohem příznivější.

Dalším rizikům a nedostatkům, které jsem nedokázal v diplomové práci před 2 lety předvídat, se budu podrobně věnovat v dalších kapitolách této práce. Jsou nejen předmětem komentáře k možným způsobům jejich odstranění nebo vyřešení, ale také směřují k jejich ověření výzkumem, který by jejich přítomnost a vliv potvrdil nebo vyvrátil.

3.3 Vývoj projektu SVI v roce 2008

Vyhodnocení pilotní fáze projektu SVI, která proběhla postupně ve Svitavách a Ostravě v letech 2004 – 2007 mělo v roce 2008 za následek ustavení pracovní skupiny ředitelkou OPK MV ČR. Úkolem pracovní skupiny složené z pracovníků OPK MV ČR, Odboru rodinné politiky MPSV ČR a zástupců realizátorů pilotních projektů bylo navrhnout celkové úpravy informačního systému jako hlavního nástroje projektu SVI. Tyto úpravy se týkaly shora uvedených konkrétních nedostatků projektu, které jsem předvídal již ve své diplomové práci.

Nové a významné riziko vyvstalo v roce 2008 v souvislosti s absencí oblasti náhradní rodinné péče (dále jen péče), která nebyla v aplikaci SVI v pilotních projektech detailně dopracována. Důvodem bylo soustředění se realizátorů především na oblast delikvence, ve které spočívaly priority OPK MV ČR jako tvůrce a donátora projektu SVI. V průběhu let 2006 – 2007 se ukázalo především na příkladu Hradce Králové, že aplikace SVI ve vztahu k péči není propracována tak jako některé jiné a již OSPOD používané počítačové systémy. Tyto „konkurenční“ počítačové programy naopak nedisponovaly potenciálem dalšího rozvoje jako aplikace SVI, jejímž cílem je vytvořit provázaný a funkční preventivně-intervenční systém v oblasti sociálně-právní ochrany dětí v celé ČR. Některé OSPOD a jejich prostřednictvím představitelé obcí vážali projekt SVI realizovat bez provázání oblasti delikvence s oblastí péče přímo v počítačové aplikaci. Osobně jsem zpočátku tento argument nepovažoval za zásadní ve vztahu k cílům projektu SVI jako celku. Domnívám se, že tento postoj je jedním z důkazů přístupu, který je v současnosti v naší republice ve vztahu k dětské delikvenci uplatňován. Bez přehnané nadsázky bych jej označil za přístup ryze administrativní. Osobně spatřuji v projektu SVI potenciál projektu směřujícího k intervenci a skutečné pomoci dětem, jejich rodinám i celé komunitě. Na druhou stranu se skutečně ukazuje, že

vedení agendy OSPOD ve dvou informačních systémech je nejen nepohodlné, neefektivní, ale pro skutečnou terénní práci může být i škodlivé. Maximum času by mělo být věnováno přímé práci s dítětem, jeho rodinou nebo s prostředím v komunitě. K tomu je třeba uzpůsobit i veškeré systémy administrace a zrychlit a zefektivnit všechny administrativní úkony OSPOD v systémech evidence, ať se již budou jmenovat jakkoliv.

Úkolem pracovní skupiny bylo ve spolupráci s dodavatelem provést analýzu aplikace SVI a doplnit ji o oblast péče. Toto poměrně obtížné zadání bylo ještě rozšířeno o vzájemné provázání obou agend směřující k zachycení tzv. vývoje dítěte, které je základem pro práci všech zúčastněných subjektů na projektu SVI a jeho prostřednictvím na včasné, smysluplné, koordinované a efektivní intervence u cílové skupiny. Jako hlavní principy, ze kterých by neměla aplikace SVI vybočit, si pracovní skupina vytkla – **jednoduchost, jednoznačnost a jednotnost.**

V průběhu implementace projektu v Ostravě a ve Svitavách, ale i v rámci pracovní skupiny ustavené ředitelkou OPK MV ČR se ukázalo, že informační a administrativní propojení institucí v oblasti dětské delikvence nebo v širším měřítku v celé oblasti sociálně-právní ochrany sice přispívá k dosažení shora uvedených cílů, ale potenciál projektu i informačního systému jako jednoho z nástrojů může být mnohem zásadnější. V souvislosti s poznatky získanými v pracovní skupině i v rámci setkávání při propagaci projektu SVI se zástupci měst, která o projekty projevovala zájem, bylo zřejmé, že činnost OSPOD má značné rezervy zejména ve vztahu k uplatňování a praktickému využívání metod tzv. sociálně-výchovného působení, a to především ve stádiu predelikventního jednání. Z mnoha neformálních schůzek bylo zřejmé, že OSPOD používá především opatření vyplývající z platných právních úprav (zákona o rodině, zákona o sociálně-právní ochraně a zákona o soudnictví ve věcech mládeže). Ve své práci se OSPOD zaměřuje především na metody týkající se kontroly. Připojením tzv. externích subjektů (škol a školských zařízení, lékařů a zdravotnických zařízení apod.) se však OSPOD dostává do takového stádia vývoje dítěte, jeho rodiny a prostředí, jímž se postupně přibližuje k možnostem využití řady dalších metod, které je možné souhrnně nazvat metodami sociálně-výchovného působení směřujícími převážně do oblasti prevence. V této souvislosti pracovní skupina připravila základy nové verze aplikace, která se bude soustředit nejen na iniciaci, uplatňování, sledování a vyhodnocování metod práce nejen s delikventy, ale současně se bude věnovat také stádiu tzv. predelikventního chování.

4 Metody práce v praxi kurátorů pro mládež

Od roku 2004, kdy jsme ve Svitavách pilotně zahájili realizaci projektu SVI, jsem měl možnost desítek osobních setkání se stovkami sociálních pracovníků z celé ČR. Osobní statistiku jsem začal vést teprve od roku 2005, kdy jsem byl Odborem prevence kriminality stále častěji žádán, abych novým zájemcům o projekt SVI jeho realizaci přiblížil. Od roku 2005 do dnešního dne město Svitavy v souvislosti s projektem SVI navštívilo více než 300 pracovníků z celkem 92 měst ČR. Jednalo se o statutární zástupce měst, tajemníky městských úřadů (magistrátů) a zejména pak pracovníky sociálních odborů, především vedoucí pracovníky OSPOD, v jejichž působnosti leží oblast dětské delikvence a sociálně-právní ochrana dětí. Nejčastější složení návštěv, které se postupem času ustálilo, tvořili obvykle vedoucí odborů sociálních věcí nebo oddělení prevence a sociálně právní ochrany, kteří do týmu přibrali své nejzkušenější pracovníky, aby byli schopni společně posoudit přínosy i nedostatky projektu SVI. Často tyto skupiny doprovázeli úředníci probační a mediační služby z regionu a také zástupci orgánů činných v trestním řízení – soudci, státní zástupci a vyšetřovatelé SKPV PČR¹². Návštěvy byly organizovány většinou jako celodenní setkání, kdy po představení projektu a aplikace SVI jako hlavního komunikačního nástroje následovaly společné besedy o způsobu a metodách práce ve Svitavách i v jejich domácím prostředí, tedy regionu, ze kterého skupina pocházela. Tento způsob setkání mi umožnil jedinečné čtyřleté pozorování, které mě postupem času utvrzovalo v přesvědčení o významu projektu SVI a současně vyvolávalo množství otazníků ve vztahu ke způsobu a metodám práce v oblasti dětské delikvence a sociálně-právní ochrany na území celé ČR. Postupně odpovědi na otázky přerůstaly v určitou představu o způsobech práce shora uvedených institucí. Odborně by se tyto představy daly vyjádřit termínem protražovaná metodická insuficience, který použil můj kolega a vedoucí projektu SVI na OPK MV ČR. Zjednodušeně lze tento termín popsat jako absenci jakéhokoliv smysluplného metodického řízení a vedení v oblasti sociálně-právní ochrany. V kontextu setkání s pracovníky OSPOD, kteří jsou v drtivé většině pro svoji práci zapálení a vykonávají ji v nelehkých podmínkách na okraji zájmu společnosti, politiků i úřadů jako celku, lze tvrdit, že dochází k trestuhodnému mrhání s „lidskými zdroji“.

¹² SKPV PČR – Služba kriminální policie a vyšetřování Policie České republiky

Pro mě osobně je motivací k této práci hledání nadhledu a filosofického pohledu na oblast dětské delikvence i oblasti sociálně-právní ochrany jako celku, které by mělo umožnit navrhnout smysluplné postupy a řešení, jež by přispěly k využívání potenciálu pracovníků v této oblasti, se níž jsem se setkal, ale která zůstává doposud v mnoha ohledech až trestuhodně nevyužita. Preventivní působení je podle mého názoru redukováno na administrativně kontrolní proces, který, hledaje viníky delikventního jednání, postupně zakonzervová současný chaos a nekonceptnost při práci s delikventními dětmi, jejich rodinami a pozitivní ovlivňování prostředí v komunitě.

Poznatky, pocity nebo dojmy ze setkání s pracovníky OSPOD je však nezbytné ověřit. Svoje představy a tvrzení o základních problémech se pokusím doložit výzkumem, který bude zaměřen na oblast práce OSPOD jako hlavního garanta a koordinátora pro oblast dětské delikvence.

4.1 Téma výzkumu

Za hlavní téma výzkumu jsem zvolil metody práce kurátorů pro mládež zaměřené na oblast prevence u dětí s projevy predelikventního chování a některé okolnosti využívání těchto metod. Mým záměrem je soustředit se především na oblast preventivního působení, která úzce souvisí s cíli projektu SVI a mým pohledem na dětskou delikvenci jako celek i na hlavní cíl projektu SVI, jenž osobně pokládám za nejdůležitější. Na základě 12-leté práce v této oblasti tvrdím, že koncepční a zodpovědné vyhledávání dětí se závažnými výchovnými problémy a projevy predelikventního chování a především kvalitní a metodicky správná práce s těmito dětmi, jejich rodinami a komunitou vede prostřednictvím znalosti aplikace širokého spektra metod sociálně-výchovného působení k minimalizaci problému a je zárukou zvládnutí předmětné oblasti jako celku. Vycházím z tvrzení, že zachycením problému v jeho zárodku jsme schopni v drtivém procentu případů dítě odklonit od trestné činnosti ještě v tzv. predelikventním stádiu, kdy se nedopustilo činu jinak trestného nebo provinění. I tam, kde se to nepodaří, zbude mnohem více prostoru pro nápravu, než je tomu doposud, kdy se první kontakty pracovníků OSPOD s dětmi odehrávají teprve při delikventním, nebo dokonce opakovaném delikventním jednání. Způsob práce s predelikventy, na který je paradoxně OSPOD jen velmi málo připraven a

vybaven, mu poskytne možnost naplňovat poslání, pro něž byl tento orgán primárně vytvořen.

V rámci navrženého výzkumu se tedy primárně zaměřím na důvody a způsob zahájení úkonů OSPOD a jejich prostřednictvím kurátorů pro mládež u dětí s projevy predelikventního jednání, na vlastní způsoby jejich práce, používané metody, jejich aplikaci a vyhodnocování. Sekundárně budu zkoumat celkové podmínky OSPOD pro preventivní působení a jeho postavení v oblasti „trestné činnosti dětí“ jako celku.

4.2 Cíle a záměry výzkumu

Základním cílem výzkumu je posouzení rozsahu, způsobů a podmínek preventivního působení OSPOD v oblasti predelikventního a delikventního jednání dětí a mládeže. V této souvislosti jsem se soustředil na iniciaci a uplatňování konkrétních opatření ze strany OSPOD jako hlavního koordinátora a garanta preventivního působení u dětí a mládeže se zaznamenanou „trestnou činností“. Výzkum je v tomto ohledu nástrojem pro zjištění současného stavu ve využívání opatření, metod a postupů OSPOD a vytvoření konkrétních návrhů, které budou naplňovat cíle projektu SVI, tedy systematickou a včasnou intervenci v oblasti predelikventního a delikventního jednání dětí a mládeže.

Prostřednictvím výzkumu se pokusím prokázat, že celkové preventivní působení OSPOD je velmi nízké a projevům predelikventního chování je z jeho strany věnována pouze omezená pozornost. Pokud se již OSPOD projevům predelikventního chování věnuje, uplatňuje pouze velmi malou škálu metod sociálně-výchovného působení, při němž se soustředí především na **kontrolu** a uplatňování metod přímého výchovného působení. Skutečná **prevence** v podobě využívání metod nepřímého výchovného působení není využívána buď vůbec, nebo pouze v mizivé míře. Současně se pokusím prokázat, že metodické řízení nebo vedení OSPOD v oblasti řešení projevů predelikventního jednání je nedostatečné. Důležitou součástí výzkumu bude také zjištění podmínek OSPOD pro celkové preventivní působení v předmětné oblasti. Sekundárně se zaměřím na zmapování stavu v oznamování projevů predelikventního a delikventního jednání orgánům OSPOD, jehož cílem bude získání vstupních dat pro budoucí vyhodnocování efektivity SVI v jednom z pilířů tohoto systému. Především se bude jednat o data, která bude možné po několika letech od nasazení SVI v dostatečném

počtu měst vzájemně srovnat a posoudit prostřednictvím výzkumu skutečné dopady využívání projektu SVI na práci OSPOD i dalších zúčastněných subjektů.

Dílčí cíle lze konkretizovat do podoby otázek výzkumu, na které budu hledat odpovědi a které budou klíčové pro moje vlastní návrhy v dalším směřování projektu SVI i úpravy informačního systému SVI jako možného budoucího „centrálního komunikačního nástroje“ v oblasti dětské delikvence a sociálně-právní ochrany dětí v ČR.

Otázky výzkumu:

1. Lze současnou praxi kurátorů pro mládež charakterizovat spíše jako prevenci, nebo kontrolu?

- Jaký průběh a jakou formu má informování kurátorů pro mládež ve vztahu k predelikventnímu a delikventnímu jednání dětí?
- Ve které fázi predelikventního nebo delikventního jednání je zahajována činnost kurátorů pro mládež prostřednictvím konkrétních opatření?
- V jakém postavení je nejčastěji dítě ve vztahu k delikventnímu jednání, které je zpracováváno kurátory pro mládež?
- Jaký je současný poměr a vývoj administrativní a terénní práce u kurátorů pro mládež?

2. Je spektrum metod sociálně-výchovného působení kurátory pro mládež dostatečné?

- Které metody sociálně-výchovného působení kurátoři pro mládež užívají v oblasti predelikventního jednání dětí?
- Užívají kurátoři pro mládež u predelikventů spíše metody přímé, nebo nepřímé?
- Jaká je podle kurátorů pro mládež efektivita vybraných metod sociálně-výchovného působení?
- Jaký je pohled kurátorů pro mládež na vzdělávání a metodické vedení v oblasti využívání metod sociálně-výchovného působení?

3. Jaké jsou současné podmínky pro preventivní působení v praxi kurátorů pro mládež?

- Jaké jsou možnosti pracovníků OSPOD iniciovat projekty, programy nebo opatření zaměřené do oblasti prevence kriminality dětí a mládeže?
- Jakými finančními prostředky na iniciaci programů, projektů a opatření disponují jednotlivé OSPOD?

4. Jakými nástroji lze podpořit možnosti pracovníků OSPOD iniciovat mnohem rozsáhlejší a hlubší preventivní působení založené na využití všech možností, které v této oblasti existují nebo které je možné iniciovat?

4.3 Hypotézy a jejich zdůvodnění

„V klasických (kvantitativně orientovaných) výzkumech jde o ověřování hypotéz o vztazích mezi jevy (proměnnými). Tyto hypotézy jsou obvykle nejdříve formulovány jako tzv. věcné hypotézy, v nichž se k vyjádření jednotlivých proměnných používá věcných termínů“ Chráska (13, s. 78). Věcné jádro jednotlivých hypotéz je uvedeno v úvodu každé hypotézy. Proměnné se následně operacionalizují, měří určitou vlastnost a jsou převedeny do statistických hypotéz. Statistické hypotézy budou ověřovány proti tzv. nulové hypotéze. Nulové hypotézy jsou součástí vyhodnocení výzkumu. Pokud se při statistické analýze ukáže, že nulovou hypotézu je možné odmítnout, přijímáme **alternativní hypotézu (hypotézy)**.

Statistické hypotézy výzkumu:

- H1** Vyhledávání dětí s projevy predelikventního chování kurátory pro mládež je nízké. Vlastním šetřením získávají kurátoři pro mládež méně než 10% informací o predelikventním chování dětí.
- H2** Kurátoři pro mládež se věnují převážně administrativní práci. Z více jak 50% u nich převažuje administrativní práce na úkor práce v terénu.
- H3** Užívání metod sociálně-výchovného působení kurátory pro mládež je nízké. Více než 50% z nich neuvede více než polovinu z používaných metod.
- H4** V rámci své praxe užívají kurátoři pro mládež častěji metody přímého výchovného působení na úkor metod nepřímých.
- H5** Preventivní působení kurátorů pro mládež v oblasti predelikventního jednání je nízké. Více než 50% OSPOD nemá možnosti iniciovat v této oblasti konkrétní programy, projekty nebo opatření.

„Mezi statistickými postupy používanými při ověřování platnosti (testování) hypotéz mají velký význam statistické testy významnosti. Pomocí nich ověřujeme, zda mezi proměnnými existuje vztah (závislost, rozdíl)“ Chráska (13, s. 79). Jestliže na

základě provedeného testu určíme, že výsledek je statisticky významný, znamená to, že je velmi nepravděpodobné, že by byl způsoben náhodou.

V rámci předmětného výzkumu jsou tyto hypotézy uvedeny samostatně. Mají vztah nejen k výsledkům výzkumu, ale především při jeho využití ve vztahu k navrhovaným řešením. Jejich potvrzení nebo vyvrácení je důležité pro zajištění argumentů pro další postup prací v rámci projektu SVI. Klíčové jsou především proměnné a ty je žádoucí projektem SVI ovlivnit. Typickým příkladem je zvláště vztah pracovníků OSPOD k dalšímu vzdělávání. Teoreticky však přichází v úvahu i délka praxe. Zkoumání ostatních, jako je pohlaví, nebo dokonce věk, má smysl spíše z hlediska teorie.

Statistické testy významnosti v rámci předmětného výzkumu:

- H6** Existují statisticky významné rozdíly v užívání metod sociálně-výchovného působení ve vztahu k pohlaví.
- H7** Existují statisticky významné rozdíly v užívání metod sociálně-výchovného působení ve vztahu k délce praxe.
- H8** Existují statisticky významné rozdíly v užívání metod sociálně-výchovného působení ve vztahu k dosaženému vzdělání.

Rozhodování ve statistických testech významnosti má pravděpodobnostní charakter. V rámci výzkumu je kalkulováno s hladinou významnosti (pravděpodobností, že neoprávněně odmítneme nulovou hypotézu a přijmeme hypotézu alternativní) ve výši 0,05.

4.4 Výběr a zdůvodnění metody výzkumu

V odborné literatuře existuje řada rozborů, které vzájemně srovnávají jednotlivé metody dotazování, podmínky jejich uplatnění i celkovou efektivitu. Jednou z nejčastěji využívaných kvantitativních metod je dotazník. Jeho využití má v praxi řadu výhod i nevýhod. Disman (3, s. 141) jako **základní výhody** dotazníku uvádí **vysokou efektivitu**, která může postihnout veliký počet jedinců při relativně malých nákladech v krátkém čase. Také **anonymita** této metody je relativně přesvědčivá. Jako **základní nevýhody** dotazníku Disman (3, s. 141) uvádí, že „dotazník klade **vysoké nároky na ochotu** dotazovaného, **je snadné přeskočit otázky nebo neodpovědět vůbec**. U dotazníku je možné, aby otázky byly **zodpovězeny jiným členem** rodiny, nebo, a to

nejčastěji, celým rodinným týmem. **Návratnost** je velice nízká. S výjimkou některých speciálních případů je tak nízká, že jakákoliv reprezentativnost vzorku je ztracena“.

Vzhledem ke shora uvedeným výhodám jsem jako metodu výzkumu zvolil právě dotazník. Hlavním důvodem byl níže uvedený základní a výběrový soubor, který zahrnoval kurátory pro mládež ve všech obcích tzv. třetího typu rozptýlených po celém území ČR. Kvantitativní metoda realizovaná formou dotazníku se z tohoto pohledu jevila jako nutnost. Také s ohledem na téma výzkumu je zmiňovaná anonymita velkou výhodou. Vzhledem k tomu, že jsem si uvědomoval současně i nevýhody této metody, pokusil jsem se je snížit na minimum prostřednictvím taktiky při distribuci dotazníku ve spolupráci s MPSV ČR a jejich prostřednictvím krajskými úřady, které plní pro jednotlivé OSPOD nejen metodickou, ale také kontrolní funkci. Současně tyto orgány disponovaly aktuálními kontakty na jednotlivé vedoucí OSPOD, což bylo klíčové pro rychlou a bezchybnou distribuci dotazníku. Taktika distribuce dotazníku bude podrobněji vysvětlena v kapitole, která se zabývá realizačním plánem výzkumu. Metoda dotazníku byla volena mimo jiné i z důvodu snahy o prosazení některých jeho položek přímo do aplikace SVI, kde by bylo možné v budoucnu vyhodnocovat efektivitu jejího používání ve vztahu k užívání metod sociálně-výchovného působení. V tomto ohledu budou výsledky výzkumu základem pro získání tzv. nulových hodnot před použitím aplikace SVI v dalších městech, nebo dokonce před jeho plošným nasazením v rámci celé ČR.

Pro dotazník jsem zvolil moderní, ale zároveň technicky velice náročnou formu elektronicky vyplňovaného dotazníku. Náročnost spočívá především ve složitém naprogramování celkové vizuální a metodické podoby elektronického dotazníku. V tomto ohledu jsem se mohl opřít o kolegy, programátory SVI. S jejich technickou pomocí jsem vytvořil nejen prostředí webového dotazníku, ale současně s tím i záznam výsledků v podobě, která následně umožnila efektivní výpočty u jednotlivých položek a byla i základem pro využití standardního počítačového zpracování výsledků prostřednictvím moderního statistického programu NCSC 2000. Další nevýhodou, o které se zmiňuje Disman – přeskokování nebo nezodpovězení na některé otázky, jsem vyřešil technickým opatřením, kdy na jednotlivé otázky bylo nutné odpovědět, jinak nebylo danému respondentovi umožněno posunout se ve výzkumu na další položku. Současně dotazník červeně informoval respondenta o nevyplněné položce.

Elektronický dotazník viz příloha B se skládá celkem z 16 otázek. Otázky byly formulovány v první etapě ve vztahu k hlavním cílům výzkumu. Všechny otázky se

bezprostředně týkají otázek nebo hypotéz výzkumu. V první etapě byla jejich formulace konzultována s pracovníky OSPOD MěÚ Svitavy. V rámci další etapy byly otázky upraveny za pomoci předvýzkumu, který byl předložen celkem 25 respondentům. Data získaná v odpovědích jsou daty **nominálními** (charakterizují respondenta), **ordinálními** (jednotlivé škály) i **metrickými** (údaje o výši vynaložených finančních prostředků na oblast prevence i velikost města).

V dotazníku jsou využity převážně **zavřené** nebo **částečně uzavřené otázky** s nabízenými variantami odpovědí, které, jak uvádí např. Schneider (57, s. 39), nazýváme otázkami **polytomickými** (někdy označovány nevhodně také jako kafetérie). Polytomické otázky bývají dotazovanými přijímány daleko příznivěji, a to právě pro větší možnost volby. V dotazníku bylo možné vybrat jen jednu odpověď. Tento způsob byl zajištěn technickým opatřením, kdy při zakliknutí další varianty původně vyplněná varianta automaticky zmizela a byla zaznamenána varianta použitá respondentem naposledy. Schneider (57, s. 39) tyto otázky také označuje jako „otázky vylučovací, disjunktivní“. Tato disjunkce byla zajištěna mimo technické řešení obvykle slovem „nejčastěji“. Přesto se v několika případech stalo, že respondent měl snahu vyjádřit více možností. Jak uvádí Schneider (57, s. 39), „protože je prakticky jen těžko možné zajistit úplný návrh alternativ odpovědí, je velmi vhodné uvádět jako jednu z možností alternativu – jiná odpověď, kterou dotázaný vyjádří vlastními slovy v případě, že mu nevyhovuje žádná odpověď z odpovědí připravených a předtištěných“.

Z následného vyhodnocení vyplynulo, že tyto varianty odpovědí byly využívány pouze v minimální míře. Respondentům nabízené varianty odpovědí vyhovovaly. Úvodní otázka, která se týkala identifikace respondentů, byla rozdělena do 4 částí (pohlaví, věk, délka praxe a dosažené vzdělání). Tyto charakteristiky byly následně využity u celkem 8 otázek dotazníku. Řazení otázek bylo provedeno tak, aby kopírovalo nejen jednotlivé otázky výzkumu, ale také aby jednotlivé odpovědi byly v logické posloupnosti ve vztahu k procesu práce s predelikventy a delikventy a současně kopírovaly i způsob zavádění jednotlivých údajů do evidence prostřednictvím aplikace SVI nebo standardní spisové dokumentace OSPOD. Otázky (2. – 7.) se postupně týkaly zdrojů informací o predelikventech a delikventech a způsobu jejich získávání, až k zahájení úkonů ze strany pracovníků OSPOD. Následovaly otázky 8. a 9., které směřovaly k číselnému určení poměru mezi terénní a administrativní prací u pracovníků OSPOD a k jeho vývoji v posledních třech letech. Uprostřed výzkumu byly zařazeny stěžejní otázky (položka č. 10 a 11), které se týkaly používaných metod práce,

vyhodnocení jejich efektivity a zdrojů informací o těchto metodách. Do závěru byly zařazeny položky, které směřovaly k možnostem preventivního působení orgány OSPOD. Vzhledem k tomu, že ze zkušeností z rozhovorů s respondenty i z předvýzkumu bylo zřejmé, že preventivní působení OSPOD realizované formou programů nebo projektů není zdaleka využíváno všemi městy, sloužila otázka č. 14 jako tzv. **filtrační zavřená otázka** s možností odpovědi ano, ne. V případě odpovědi ano pokračoval respondent dále v dotazníku otázkami směřujícími k podmínkám preventivního působení (organizačním i finančním). V případě odpovědi ne byl respondent upozorněn na konec dotazníku a požádán o odeslání výsledků. Jejich úspěšné odeslání bylo respondentovi na obrazovce automaticky oznámeno.

V předvýzkumu byla mimo jiné sledována i časová náročnost jednotlivých odpovědí. Z ní vyplynulo, že k zodpovězení těchto klíčových otázek se respondenti dostávají před 15. minutou, kdy, jak uvádí Schneider (57, s. 37), vzniká u respondentů pocit únavy. Celkově bylo možné veškeré otázky dotazníku vyplnit do 25 minut od jeho zahájení.

4.5 Charakteristika výzkumného souboru

Základní soubor tvoří všichni kurátoři pro mládež, kteří pracují na území ČR v rámci jednotlivých OSPOD. Důvodem pro stanovení základního souboru v této podobě je přímý vztah funkce kurátora pro mládež k řešení oblasti dětské predelikvence a delikvence. Protože se jedná o oblast, která podléhá mnoha změnám, není kvantifikace základního souboru jednoduchou záležitostí. Výchoziskem je celkový počet pracovníků OSPOD v ČR. Hlavním garantem a zároveň metodickým a kontrolním orgánem pro práci OSPOD je MPSV ČR. Hlavním vodítkem pro stanovení základního souboru byly statistické údaje, kterými disponuje Odbor rodiny a dávkových systémů MPSV. Vzhledem ke skutečnosti, že od počátku projektu SVI se jeho přípravy účastní pověřeni pracovníci MPSV, nebylo složité tyto údaje získat. OSPOD v současnosti působí v celkem 205 obcích tzv. třetího typu, které zajišťují tuto agendu v rámci přenesené působnosti jako výkon státní správy. Do tohoto počtu je třeba započítat i pracovníky 22 městských částí Prahy. Celkový počet samostatných OSPOD tedy dosahuje celkem 226. Při stanovování základního souboru jsem se také zajímal o vývoj počtu pracovníků OSPOD v předchozích letech. Je to důležité nejen pro výzkum jako takový, ale i pro představu o zkoumaném problému v dalších souvislostech.

Z informací MV ČR (81) k šetření MPSV z roku 2003 vyplývá, že na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností bylo na úseku sociálně-právní ochrany zaměstnáno 1 402 pracovníků. Do tohoto počtu nebyly zahrnuty počty pracovníků oddělení sociálně-právní ochrany na území hl. m. Prahy. V tomto případě bylo nutné vyjít ze statistické ročenky MPSV za rok 2002, která udává, že v tomto roce na odděleních sociálně-právní ochrany pracovalo 199 sociálních pracovníků a 22 kurátorů pro mládež zařazených do oddělení sociální prevence. Celkově by se tedy mělo jednat o 1 623 pracovníků, což byl významný pokles oproti roku 2002, kdy mělo v této oblasti v rámci oddělení péče o děti okresních úřadů působit 1 848 pracovníků. Důvodem poklesu počtu pracovníků, kteří po zrušení okresních úřadů přešli na obce a od 1.1.2003 zde vykonávali agendu OSPOD, byly snahy některých obcí ušetřit na mzdových nákladech. Dalším z důvodů poklesu pracovníků OSPOD mohly být také horší pracovní podmínky, které je donutily ke změně pracovního poměru.

Ze statistických údajů MPSV vyplývá, že tento negativní trend se prohluboval až do roku 2005, kdy v rámci jednotlivých OSPOD pracovalo v ČR celkem 1 590 pracovníků. V dalších letech se již situace postupně vrací k počtům z roku 2002. V roce 2006 činil celkový počet 1 611 pracovníků, v roce 2007 již 1 727 pracovníků a v roce 2008 celkem 1 734 pracovníků.

Pro vlastní výzkum je kromě celkového počtu důležitý také počet těchto pracovníků a jejich zastoupení v rámci jednotlivých OSPOD. V rámci shora uvedeného šetření MPSV se při zjišťování podílu obecních úřadů podle počtu zaměstnanců OSPOD ukázalo, že nejčetnější byly obecní úřady s třemi zaměstnanci, které tvořily téměř čtvrtinu z celkového počtu (24,2 %). Výraznější četnost měly dále obecní úřady zaměstnávající 6 až 8 pracovníků, jejichž zastoupení činilo 23 % z celkového počtu. Následovaly úřady s počtem pracovníků 4 nebo 5, které dohromady tvořily přes pětinu úřadů (21,7 %). Úřady s dvěma pracovníky byly zastoupeny v 10 %. Méně časté byly obecní úřady s počty zaměstnanců od 9 do 12, celkově se jednalo o 9 % úřadů. Následovaly obecní úřady s počtem pracovníků od 13 do 15, které tvořily 4 %; vyšší počty pracovníků, tj. od 16 do 24 zaměstnanců, se vyskytovaly zřídka, v podstatě se jednalo o jednotlivé případy. Z uvedeného vyplývá, že celkem v 79,8% OSPOD nepřesahuje počet pracovníků 8 osob. Z těchto intervalových údajů je možné vypočítat rozptyl, který činí 4,95. Bohužel nejsou známy počty pracovníků v jednotlivých městských částech Prahy, kde nebyly zkoumány. Přesto jsou tyto údaje důležitým vodítkem při stanovování výběrového souboru.

Po aktualizaci údajů ve spolupráci s kolegy z Odboru rodiny a dávkových systémů MPSV jsem **základní soubor stanovil jako celkový počet kurátorů pro děti a mládež** (tedy pracovníků, kteří jsou přímo odpovědni za řešení oblasti dětské delikvence). Z tzv. Ročního výkazu o výkonu sociálně-právní ochrany dětí, kde jsou v části XII. (řádek 177 – 181a) uvedeny počty zaměstnanců OSPOD, vyplývá, že uvedený soubor pracovníků OSPOD obsahuje minimálně tyto samostatné činnosti: terénní sociální pracovník, sociální pracovník pro náhradní rodinnou péči, sociální pracovník pro problematiku CAN¹³, sociální terapeut a **kurátor pro děti a mládež**. Počty pracovníků OSPOD ve funkci kurátorů pro děti a mládež byly následující. V letech 2005 – 519 pracovníků, 2006 – 514, 2007 – 577 a v roce 2008 – 564 pracovníků. Poslední údaje, tedy počet kurátorů pro mládež z roku 2008, je vzhledem k termínu výzkumu, který probíhal v únoru 2009, **základním souborem**. Jeho velikost je **564 pracovníků ve funkci kurátora pro mládež**. Na jeden OSPOD tedy připadá průměrný počet 2,49 kurátora pro mládež.

Jak uvádí Chráska (13, s. 19), „existuje více způsobů, jak vybírat jedince (nebo situace) tak, aby danou skupinu osob (nebo situací) dobře reprezentovali. Společným rysem těchto postupů je rozhodnutí o tom, který prvek (osobu, situaci) vybereme, je objektivní. Ve vědeckém výzkumu musí být zaručeno, že při výběru prvků se neuplatní jakýkoliv subjektivní zřetel.“

V případě předmětného výzkumu jsou jednotlivé prvky výběrového souboru provedeny tzv. **kontrolovaným výběrem**. Kontrolovaný výběr lze označit za výběr reprezentativní při splnění zastoupení jednotlivých kontrolních znaků. Kontrolované výběry umožňují, jak říká Chráska (13, s. 21), „i při poměrně malém rozsahu získání značně věrohodných výsledků“. V případě předmětného výzkumu byly jako hlavní kontrolní znaky určeny: **místo** (zastoupení všech OSPOD v rámci celé ČR), **funkce** (kurátor pro děti a mládež), **délka praxe** ve funkci kurátora pro děti a mládež (nejméně 3 roky) a jako doplňující (nepovinný znak) byla žádána příslušnost ke skupině pracovníků, kteří v rámci daného OSPOD plní **metodickou nebo kontrolní (řídící) funkci**. V rámci výzkumu byly kontrolní znaky a požadavky na jejich splnění součástí tzv. průvodního dopisu vedoucím jednotlivých OSPOD, kteří byli požádáni o spolupráci

¹³ CAN – Syndrom týraného dítěte (Child Abuse And Neglect). Definovaný zdravotnickou komisí Rady Evropy v roce 1992. Jedná se nejen o vědomé tělesné ubližování dítěti, nezabránění takovému zacházení s dítětem. Zahrnuje všechny nepřiměřené akty násilí na dítěti včetně hrubého útoku na dítě, jehož důsledkem je tělesné zranění, trvalé poškození dítěte nebo dokonce úmrtí dítěte, také pravidelně užívané tělesné trestání dítěte užívané jako převažující výchovný prostředek.

při zapojení do výzkumu a výběru konkrétního respondenta, jenž by vyhovoval stanoveným znakům (hlavním i vedlejším). Průvodní dopis je uveden v příloze C. Počet respondentů se splněním kontrolních znaků byl stanoven na jednoho zástupce na každém OSPOD. Stanovený **výběrový soubor čítající 226 respondentů je možné označit za výběrový soubor reprezentativní**. Je zřejmé, že dosahuje téměř poloviny základního souboru a podle standardních výpočtů by mohl být mnohem nižší. Záměrem výzkumu jsou však mimo jiné zjištění, která se vztahují k preventivnímu působení a jejich podmínkám v rámci všech měst ČR, kde jsou zastoupeny OSPOD. Proto je pro výsledky výzkumu výběrový soubor stanoven v tomto rozsahu.

4.6 Realizační plán a procedura výzkumu

Realizace výzkumu byla od jeho počátku podřízena zejména praktickému využití získaných výsledků při tvorbě tzv. třetí verze aplikace SVI. Jedním z cílů této verze je zachycení přehledného průběhu „vývoje dítěte“ a tzv. sociálně-nápravného programu ve vztahu k práci OSPOD. Existoval tedy pevný termín dokončení výzkumu a předložení jeho výsledků nejpozději v létě 2009. Vzhledem k termínu získání a zpracování výsledků byl zvolen i realizační plán výzkumu. Lze jej rozčlenit do několika etap, které jsou následně časově ohraničeny.

Formulace cílů a záměrů výzkumu probíhala v diskusi s OPK MV ČR a pracovní skupinou pro rozvoj projektu SVI od února do června 2008. **Výběr respondentů, metody a techniky zpracování výsledků** proběhl v srpnu 2008. V této fázi je třeba zmínit především komunikaci a pomoc MPSV. Výhodou bylo přímé zapojení zástupce MPSV do pracovní skupiny připravující příslušnou verzi aplikace SVI.

Od září do listopadu 2008 se uskutečnil **předvýzkum**, jehož cílem bylo především prověření srozumitelnosti otázek, dostatek variant odpovědí, formulace otázek i variant odpovědí, řazení otázek, délka vyplňování dotazníku, technická podoba zápisu jednotlivých odpovědí do databáze a jejich následný export do tabulky xls, která sloužila pro jejich replikaci do vyhodnocovacího programu NCSC 2000. Z výsledků získaných pomocí předvýzkumu mimo jiné vyplynulo, jak je to při konstrukci dotazníků poměrně časté, že je třeba snížit nejen celkový počet otázek, ale také výrazně zjednodušit a zpřehlednit jejich podobu. Jako nevhodná se mimo jiné ukázala snaha prověřovat znalosti pracovníků OSPOD o metodách sociálně-výchovného působení.

Otevřená otázka (*Jaké metody sociálně-výchovného působení znáte?*), směřující k zjištění názvů jednotlivých metod, které kurátoři pro mládež znají, by byla sice velmi zajímavým argumentem pro celkové vyhodnocení výzkumu, ale byla vypuštěna především z důvodů taktických i metodologických. Ukázalo se, že jednotlivé metody znají pracovníci OSPOD pod různými názvy, které jsou sice často podobné, ale při vyhodnocení je nelze roztřídit podle pevných kritérií. Současně se ukázalo, že otázka tohoto typu byla vnímána spíše jako zkouška a výrazně tak klesala ochota respondentů dotazník dokončit. Z těchto důvodů byla zachována orientace pouze na používání jednotlivých metod, jejichž názvy byly předtištěny s pomocí nejčastějších názvů užívaných v odborné literatuře. Tento způsob již následně nečinil respondentům při vyplňování žádné problémy a současně byl poměrně dobře technicky zpracovatelný. Vypuštěna byla i otázka směřující k frekvenci užívání jednotlivých metod. V rámci vyhodnocení předvýzkumu byl také snížen rozsah škály směřující k určení efektivity jednotlivých metod sociálně-výchovného působení. Původně zvažovaná desetistupňová škála byla omezena na pět stupňů ordinální škály, které odpovídaly známám ve škole. Ukázalo se, že tento způsob je ve vztahu k otázce směřující k používání nebo nepoužívání příslušné metody dostačující a vyhovuje respondentům lépe, než rozsahem široká desetistupňová škála, která se původně vzhledem k počtu metod jevila jako nezbytná. Respondenti se na tak široké škále orientovali s obtížemi i vzhledem ke grafické podobě, kterou nebylo možné „promítnout“ v rámci dané otázky na jedinou stránku zobrazenou na monitoru. Po provedení předvýzkumu bylo tedy původních 19 otázek zredukováno na celkem 16.

V prosinci 2008 až lednu 2009 probíhalo **naprogramování dotazníku** do webové podoby, která umožnila v únoru 2009 rychlou **distribuci dotazníku** a následně zajistila jeho více než 90% (91,15%) návratnost. Taktika distribuce dotazníku byla volena s ohledem na maximální návratnost, která byla klíčová pro získání věrohodných výsledků. Z těchto důvodů byl zvolen způsob, který využívá „taktiky“ tzv. subordinace, kdy MPSV jako metodický a současně jako kontrolní orgán požádá prostřednictvím vybraného zástupce krajské metodiky o spolupráci při výzkumu a krajští metodici, kteří disponují přesnými kontakty na jednotlivé OSPOD, pro něž plní metodickou a kontrolní funkci, požádají následně vedoucí jednotlivých OSPOD. Zadavatel výzkumu pro „rozesilatele“ předem připraví veškeré podklady a navrhne efektivní proces prostřednictvím „předání e-mailu“ elektronickou poštou. Konečný respondent má k dispozici pokyny a hypertextový odkaz, kterým se po zakliknutí otevře dotazník.

Součástí distribuce dotazníku byl také průvodní dopis pro vedoucí OSPOD uvedený v příloze C. Jeho cílem bylo kromě seznámení jednotlivých vedoucích OSPOD a respondentů s cíli a záměry výzkumu získání důvěry vybraných respondentů a ochoty k vyplnění dotazníku pomocí předem určeného postupu. Konečná podoba je zaznamenána v příloze B kde na obrázcích 2 – 9 je uvedena vizualizace podoby dotazníku tak, jak byl k dispozici při vyplňování jednotlivým respondentům.

Součástí této fáze výzkumu bylo i zajištění databáze pro záznam výsledků výzkumu. Jednotlivé odpovědi byly zaznamenány do příslušných sloupců, které byly předem kódovány.

Od března do dubna 2009 následovala fáze **vyhodnocování dotazníku**, který probíhal s pomocí shora uvedeného počítačového programu. V květnu až červnu 2009 následovala **interpretace výsledků**.

4.7 Vyhodnocení výzkumu a interpretace výsledků

Jednotlivé položky dotazníku a rozložení četnosti odpovědí respondentů:

Tabulka 4: Vyhodnocení otázky č. 1 dotazníku

1. Základní statistické údaje k respondentům

Pohlaví respondentů:	četnost	kumulativní četnost	%	% kumulativně
1 - Muži	53	53	25,73	25,73
2 - Ženy	153	206	74,27	100,00
Věk respondentů:				
Věk respondentů:	četnost	kumulativní četnost	%	% kumulativně
1 - do 29 let	22	22	10,68	10,68
2 - 30 – 40 let	67	89	32,52	43,20
3 - 40 – 49 let	77	166	37,38	80,58
4 - 50 – 59 let	38	204	18,45	99,03
5 - 60 a více let	2	206	0,97	100,00
Doba praxe respondentů:				
Doba praxe respondentů:	četnost	kumulativní četnost	%	% kumulativně
1 - 3 – 5 let	58	58	28,16	28,16
2 - 6 – 10 let	43	101	20,87	49,03
3 - 11 – 15 let	56	157	27,18	76,21
4 - 16 a více let	49	206	23,79	100,00

Nejvyšší dosažené vzdělání respondentů:	četnost	kumulativní četnost	%	% kumulativně
1 - středoškolské	62	62	30,10	30,10
2 – vyšší odborné	43	105	20,87	50,97
3 – vysokoškolské (Bc.)	37	142	17,96	68,93
4 – vysokoškolské (Mgr.)	64	206	31,07	100,00

Komentář k výsledkům otázky č.1:

Z výsledků této části výzkumu uvedených v tabulce 4 vyplývá, že typickým respondentem (kurátorem pro mládež) je žena ve věku 40 – 49 let, s praxí v oboru 11 – 15 let, s ukončeným magisterským vzděláním.

Je zřejmé, že v rámci zadání výzkumu splnili jednotlivé OSPOD i nepovinné kritérium výběru respondenta, kterým byla žádost, aby dotazník vyplnili „pokud možno“ pracovníci, kteří se věnují metodickému vedení nebo řízení. Naplnění této podmínky je zřejmé zejména z vysokého zastoupení kurátorů s dokončeným magisterským vzděláním. Také celkový počet vysokoškoláků, který dosáhl 49%, je pro danou oblast sociálně-právní ochrany velmi povzbuzujícím zjištěním.

Tabulka 5: Vyhodnocení otázky č. 2 dotazníku

2. Od koho pochází nejčastěji Vaše prvotní informace o predelikventním jednání dítěte?

Variety odpovědí:	četnost	kumulativní četnost	%	% kumulativně
1 – Od rodičů (osob odp. za výchovu)	27	27	13,11	13,11
2 – Z místa bydliště (kamarádi, známí...)	6	33	2,91	16,02
3 – Z vlastního šetření	4	37	1,94	17,96
4 – Ze školy nebo školského zařízení	149	186	72,33	90,29
5 – Od pracovníků obecní policie	4	190	1,94	92,23
6 – Od pracovníků Policie ČR	12	202	5,83	98,06
7 – Od zdravotnických pracovníků	2	204	0,97	99,03
8 – Z jiného zdroje*	2	206	0,97	100,00

* V odpovědi „Z jiného zdroje“, kterou využili 2 respondenti, se projevila snaha uvést více variant odpovědí. Jiná varianta odpovědi uvedena nebyla.

Komentář k výsledkům otázky č.2:

Z výsledků odpovědí na otázku č. 2 uvedených v tabulce 5 vyplývá, že nejvíce informací o dětech s projevy predelikventního chování získávají kurátoři pro mládež ze škol nebo školských zařízení. Z celkových 8 variant odpovědí se k této možnosti přiklonilo celkem 72,33% respondentů. V pořadí druhým nejvýznamnějším zdrojem jsou rodiče, které uvedlo 13,11% respondentů. Všechny ostatní nabízené varianty se pohybují pod 10%.

Velmi zajímavé je také procento oznámení od pracovníků Policie ČR (5,83%) ve vztahu k počtu oznámení od pracovníků obecní policie (1,94%). Osobně jsem, vycházející z místních zkušeností, očekával poměr spíše opačný. Jsem přesvědčen, že realizací projektu SVI v dalších městech počet informací od obecní policie významně naroste a celkově tak bude docházet k odkrývání mnohem většího podílu tzv. latentní kriminality.

Tabulka 6: Vyhodnocení otázky č. 3 dotazníku**3. Od koho pochází nejčastěji Vaše prvotní informace o delikventním jednání dítěte?**

Varianty odpovědí:	četnost	kumulativní četnost	%	% kumulativně
1 - Od rodičů (osob odpovědných za vých.)	9	9	4,37	4,37
2 - Z místa bydliště (kamarádi, známí, sousedé...)	6	15	2,91	7,28
3 - Z vlastního šetření	1	16	0,49	7,77
4 - Ze školy nebo školského zařízení	10	26	4,85	12,62
5 - Od pracovníků obecní policie	5	31	2,43	15,05
6 - Od pracovníků Policie ČR	171	202	83,01	98,06
8 - Z jiného zdroje*	4	206	1,94	100,00
7 - Od zdravotnických pracovníků		neuveďeno		

* V odpovědi „Z jiného zdroje“, kterou využili 4 respondenti, se projevila snaha uvést více variant odpovědí. Jiná varianta odpovědi uvedena nebyla.

Komentář k výsledkům otázky č. 3:

V odpovědích respondentů se ve vztahu k informacím o delikventním chování z 83,01% objevují informace od pracovníků Policie ČR. Policie ČR je v tomto ohledu jednoznačně nejvýznamnějším zdrojem informací pro kurátory pro mládež. Ostatní varianty nedosahují ani 5% hranice. Tento výsledek je velmi důležitý ve vztahu k projektu SVI. Je zřejmé, že otálení v dokončení systémového zasílání informací orgány PČR do aplikace SVI by pro projekt bylo významným handicapem.

Velmi nízké je opakovaně informování ze strany pracovníků obecní policie, které činí v oblasti delikventního chování pouze 2,43%. V tomto ohledu je však možné, že část informací předávaných kurátorům pro mládež orgány PČR pochází i od pracovníků obecní policie, která je při podezření na spáchání trestného činu povinna oznámit informace Polici ČR. Důležitým faktorem je v tomto ohledu také skutečnost, že Policie ČR pracuje v rámci celého správního obvodu, který zahrnuje množství dalších obcí, naproti tomu obecní policie je zastoupena pouze v některých obcích, převážně tzv. třetího typu. Orgány OSPOD pracují s dětmi v celém správním obvodu.

Podobně jako u otázky č. 2 je pravděpodobné, že případnou realizací projektu SVI bude i informování ze strany obecní policie výrazně vyšší.

Tabulka 7: Vyhodnocení otázky č. 4 dotazníku**4. Jakým způsobem jsou Vám nejčastěji poskytovány informace o predelikventním nebo delikventním jednání dětí?**

Varianty odpovědí:	četnost	kumulativní četnost	%	% kumulativně
1 - Osobně (oznámením na úřadě)	19	19	9,22	9,22
2 - Osobně (při šetření v terénu)	7	26	3,40	12,62
3 - Písemně dopisem (zprávou) úřadu	18	44	8,74	21,36
4 - Písemně dopisem (zprávou) OSPOD	107	151	51,94	73,30
5 - Telefonicky - úřad	9	160	4,37	77,67
6 - Telefonicky - OSPOD	37	197	17,96	95,63
7 - E-mail - OSPOD	1	198	0,49	96,12
8 - Jiným způsobem*	8	206	3,88	100,00
9 - E-mail - úřad		neuveďeno		

* V odpovědi „Jiným způsobem“, kterou využilo 8 respondentů, se projevila v 6 případech snaha uvést více variant odpovědí. Ve dvou případech respondenti uvedli, že informace získávají prostřednictvím SVI. Variantu odpovědi, kdy OSPOD získává informace o predelikventním jednání dětí e-mailem prostřednictvím úřadu neuvedl žádný respondent.

Komentář k výsledkům otázky č. 4:

Z odpovědí respondentů v tabulce 7 vyplývá, že v informování o projevech predelikventního a delikventního jednání převažuje písemná forma (celkem 51,94%). Z hlediska četnosti je významněji (17,96%) zastoupen také telefonický kontakt s oznamovateli. Mizivé je naopak procento kontaktů e-mailem přímo OSPOD nebo tzv. „přes úřad“ (0,49%). V kontextu ke komentáři k výsledkům ve vztahu k otázce č. 3 je velmi nízké (3,4%) i poskytování informací v terénu. Bohužel potvrzuje konstatování o pasivitě kurátorů. Stranou v tomto ohledu ponechávám důvody, protože nebyly předmětem výzkumu.

Písemné předávání předmětných údajů má své výhody i nedostatky. Výhodou je především doložitelnost všech okolností takového kroku. Základní nevýhodou je rychlost, která je snižována obdobnou administrativní zátěží poskytovateli informací (zejména školami a orgány obou policí). Nedostatek času může být i příčinou neoznámení závažné informace, která může mít tragické následky. V tomto ohledu je elektronické propojení oznamovatelů s OSPOD prostřednictvím SVI nespornou výhodou. Zkracuje celkovou dobu pro oznámení a současně umožňuje např. i doručení tzv. avíza na vložení této informace do aplikace SVI např. na mobilní telefon nebo do e-mailové schránky předem určeným pracovníkům. To umožňuje pracovníkům OSPOD lépe plánovat vlastní činnost. Prvek „včasnosti“ se tak tímto způsobem výrazně posiluje. Otázka byla do výzkumu zařazena mimo jiné i z důvodů sledování vývoje oznamování v budoucnosti, po nasazení aplikace SVI v dalších městech nebo v rámci celé ČR. Získání tzv. nulových hodnot je v tomto ohledu neopakovatelné.

Tabulka 8: Vyhodnocení otázky č. 5 dotazníku

5. Ve které fázi predelikventního jednání dítěte je zahajována činnost OSPOD prostřednictvím konkrétních opatření na úřadě, na kterém působíte?

Varianty odpovědí:	četnost	kumulativní četnost	%	% kumulativně
1 – Při prvním drobném výchovném problému	70	70	33,98	33,98
2 – Ve fázi opakovaných drobných výchovných problémů	82	152	39,81	73,79
3 – Při prvním závažném projevu výchovných problémů	36	188	17,48	91,26
4 – V případě opak. závažných výchovných problémů	10	198	4,85	96,12
5 – V jiných případech*	8	206	3,88	100,00

* V případech odpovědí „V jiných případech“, kterou využilo celkem 8 respondentů, byla 6x uvedena odpověď, že záleží na více faktorech. 1x bylo uvedeno – při výchovném problému a 1x vždy.

Komentář k výsledkům otázky č. 5:

Celkem 73,78% respondentů odpovědělo, že svoji činnost v případech oznámení predelikventního jednání zahajují již při prvním drobném problému nebo při jejich opakování (39,81%). Tento výsledek je velmi potěšitelný a popírá tvrzení, že OSPOD se dostatečně nevěnuje projevům predelikventního chování, i když se je dozví. Tento nesporný úspěch však na druhou stranu nevypovídá o „kvalitě“ dalšího postupu OSPOD. V kontextu s výsledky ve vztahu k otázce č. 2, kdy více než 72% těchto informací pochází od škol nebo školských zařízení, je klíčová zejména spolupráce se školami. V tomto ohledu vytváří projekt SVI zjevné mantinely takové spolupráce. Současně výrazně zvyšuje i její frekvenci ve vztahu k latenci a stává se základem pro uplatňování metod nepřímého výchovného působení.

Tabulka 9: Vyhodnocení otázky č. 6 dotazníku

6. Ve které fázi delikventního jednání dítěte je zahajována činnost OSPOD na úřadě, na kterém působíte, prostřednictvím konkrétních opatření?

Varianty odpovědí:	četnost	kumulativní četnost	%	% kumulativně
1 – V případě přestupku (zák. č. 200/1990 Sb.)	106	106	51,46	51,46
2 – V případech opakovaných přestupů	33	139	16,02	67,48
3 – V případě činu jinak trestného nebo provinění	40	179	19,42	86,89
4 – V případě opakovaných činů jinak trestných nebo provinění	9	188	4,37	91,26
5 – V jiných případech*	18	206	8,74	100,00

* V rámci varianty „V jiných případech“ bylo v 7 případech uvedeno více možností. V 5 případech bylo uvedeno vždy. 1x se v odpovědi objevilo, že se jedná „případ od případu“. Ve zbytku případů byla uvedena varianta, kterou bylo možno vybrat ze shora nabízených.

Komentář k výsledkům otázky č. 6:

Celkem 67,48% kurátorů odpovědělo, že v případě informací o delikventním jednání zahajují svoji činnost již ve fázi prvního nebo opakovaných přestupků. 19,42% kurátorů zahajuje činnost v případech prvního zjištěného činu jinak trestného nebo provinění. Jedná se o výsledek, který lze označit ve vztahu k preventivnímu působení za poměrně úspěšný. V kontextu s výsledky zahájení činností v případech predelikventního chování je však jeho význam nižší. Osobně se domnívám, že by mělo platit, jestliže OSPOD reaguje na projevy predelikventního chování, že spáchaný přestupek nebo přestupky budou jako impulz pro svoji práci považovat již všichni kurátoři.

Tabulka 10: Vyhodnocení otázky č. 7 dotazníku

7. V jakém postavení ve vztahu k delikventnímu jednání je na úřadě, na kterém působíte v rámci OSPOD, nejčastěji dítě:

Varianty odpovědí:	četnost	kumulativní četnost	%	% kumulativně
1 – Delikventa - pachatele	159	159	77,18	77,18

2 – Delikventa - spolupachatele	33	192	16,02	93,20
3 – Poškozeného, oběti	6	198	2,91	96,12
4 - Svědka	3	201	1,46	97,57
5 – V jiném postavení*	5	206	2,43	100,00

* V rámci varianty „V jiném postavení“ měli 3 respondenti snahu uvést kombinaci více odpovědí a 2 uváděly všechny případy.

Komentář k výsledkům otázky č. 7:

Celkem v 93,2% kurátoři pracují s dětmi v postavení pachatelů nebo spolupachatelů. Předpokládaná odpověď není významná k současné výši, ale především pro budoucí směřování projektu SVI, který by měl tento trend výrazně změnit ve prospěch práce s oběťmi a poškozenými. V tomto ohledu se tedy jedná o získání tzv. nulových hodnot, které následně umožní srovnání po uplynutí určité doby po nasazení SVI v celé ČR.

V této souvislosti může být jedním z přínosů projektu SVI i hlubší spolupráce OSPOD s Probační a mediační službou, která je jako prakticky jediná celostátní instituce orientována výrazněji na pomoc poškozeným nebo obětem trestných činů. Důkladná metodika PMS může být v tomto ohledu orgánům OSPOD vzorem.

Tabulka 11: Vyhodnocení otázky č. 8 dotazníku – shrnutí výsledků

8. Uveďte, jaký je na úřadě, na kterém působíte v rámci OSPOD, současný procentuální poměr administrativní a terénní práce?

Poznámka: V tabulce 11 je uveden pouze z výsledků vyplývající výsledný poměr terénní a administrativní práce, který je rozhodující ve vztahu k hypotézám a otázkám výzkumu. Komplexní vyhodnocení je vzhledem k rozsahu uvedeno v tabulkách 24 a 25 v příloze D.

Terén	40,45%
Administrativa	59,54%

Komentář k výsledkům otázky č. 8:

Z odpovědí kurátorů pro mládež uvedených v tabulce 11 vyplývá, že terénní práci věnují průměrně 40,45% svého času a administrativě 59,54%. Z frekvencí v tabulkách 24 a 25 v příloze D vyplývá, že tento poměr uvedlo celkem 42 respondentů. Častěji uváděným byl poměr 30:70 v neprospěch terénní práce (celkem v 51 případech). Poměr 50:50 byl uveden v 38 případech. Extrémní poměry 10:90 nebo 90:10 a více byly uvedeny pouze u 6 respondentů. Mohou být způsobeny jednak nechutí odpovídat na tuto otázku nebo hůře, frustrací z vývoje tohoto významného ukazatele.

Tabulka 12: Vyhodnocení otázky č. 9 dotazníku

9. Uveďte, jak se vyvíjel poměr terénní a administrativní práce v posledních 3 letech na Vašem oddělení OSPOD.

Varianty odpovědí:	četnost	kumulativní četnost	%	% kumulativně
1 – Terénní práce výrazně poklesla	30	30	14,56	14,56
2 – Terénní práce mírně poklesla	61	91	29,61	44,17
3 – Poměr zůstává stále stejný	67	158	32,52	76,70
4 – Terénní práce mírně vzrostla	34	192	16,50	93,20

5 – Terénní práce výrazně narostla	14	206	6,80	100,00
------------------------------------	----	-----	-------------	--------

Komentář k výsledkům otázky č. 9:

Nejvíce respondentů (32,52%) na otázku, jak se v posledních třech letech vyvíjel poměr terénní a administrativní práce, odpovídá v tabulce 12, že poměr zůstává stále stejný. K nutnosti hlubšího zamyšlení ze všech stran přispívá odpověď téměř 30% kurátorů, kteří na danou otázku odpovídají, že terénní práce v posledních 3 letech mírně poklesla. 14,56% tento pokles dokonce vnímá jako výrazný.

Ve výzkumu zaznamenaný trend směřující spíše k poklesu terénní práce je významný především pro hledání mechanismů, které jej pomohou změnit. V tomto ohledu je bohužel „nájezd“ projektu SVI spojen s ještě větší administrativní zátěží a stává se tak významným rizikem, se kterým se musí vypořádat všichni vedoucí projektů i Týmy pro mládež. Nárůst administrativy spojený zpočátku s duplicitou některých údajů nebo činností je třeba co nejdříve odbourat a udržet pracovníky „aktivní“.

Z tohoto pohledu je třeba také připomenout, že moderní projekt SVI a zejména informační systém, který je jedním z jeho pilířů vytváří tlak na přijetí nových právních norem směřujících do oblasti dětské delikvence. Ty by měly později umožnit například výhradně elektronické zpracování jednotlivých „spisů“. Je to prakticky jediná cesta, jak shora uvedený negativní poměr do budoucna změnit. Pravidlo, že každá kontrola se upíná zejména k tomu, co je napsáno, je v tomto ohledu nepřehlédnutelná. Proto i ze strany kontrolních orgánů na úrovni kraje nebo ministerstva vyžaduje doba nezbytná pro implementaci SVI značnou flexibilitu.

Tabulka 13: Vyhodnocení otázek č. 10 a č. 11 dotazníku – shrnutí výsledků

10. Které z níže nabízených metod (technik) sociálně-výchovného působení používáte v oblasti predelikventního jednání dětí?

11. Jaká je podle Vás efektivita vybraných metod sociálně-výchovného působení v oblasti predelikventního jednání dětí? Označte efektivitu u každé metody stupněm od 1 do 5 (1 – nejvyšší efektivita, 5 – nejnižší efektivita).

Poznámka: Komplexní vyhodnocení otázek č. 11 a 12, které jsou stěžejní součástí výzkumu, je natolik rozsáhlé, že jeho uvedení v této části práce by výrazně zneprůhlednilo pohled na výsledky výzkumu jako celku. Z tohoto důvodu je uvedeno v tabulkách 26 a 27 v příloze D. Níže je uvedeno pouze shrnutí těchto výsledků, které je klíčové ve vztahu k hypotézám a otázkám výzkumu.

Metoda (technika)	používá (%)	Æefektivita všichni respondenti	Æefektivita při použití metody
Metody přímého výchovného působení			
Dotazování	96,12	2,09	2,02
Ukládání požadavků	76,21	2,54	2,35
Rozhovor	98,06	1,73	1,68
Vysvětlování, objasňování a poskytování informací	97,09	1,79	1,75
Rozhodování na papíře	22,82	3,37	2,12
Metody vyvolávání a tlumení citů	39,32	2,82	2,25
Přesvědčování	78,54	2,61	2,39
Povzbuzování, ujišťování a poukazování na obvyklou situaci	87,86	2,11	1,88
Změna perspektivy	69,42	2,45	2,20
Dohoda o modifikaci chování	83,01	2,53	2,40

Vyjednávání	64,08	2,63	2,28
Podmiňování (odměny a tresty)	50,00	2,51	2,08
Konfrontace	44,17	2,86	2,23
Řešení meziosobního konfliktu	63,11	2,52	2,30
Mediace	58,25	2,32	2,00
Průměry za všechny přímé metody	68,53	2,45	2,12
Metody nepřímého výchovného působení			
Úprava (pedagogizace) prostředí	57,28	2,61	2,29
Metoda příkladu	74,27	2,42	2,24
Práce se skupinou	21,84	2,55	1,86
Práce s komunitou	12,62	2,73	1,76
Metoda animace	15,05	2,93	2,03
Brainstorming	21,36	2,88	1,97
Hraní rolí a výměna rolí	15,05	2,80	1,96
Metoda situační (využívání životních situací)	56,80	2,43	2,17
Režimování	41,75	2,61	2,10
Metoda cvičení, výcviku (náviku)	19,42	2,70	1,90
Metody získávání (projev očekávání, slib a výstraha, soutěž, závazek)	43,69	2,60	2,18
Videotrénink interakcí	7,28	2,89	1,40
Užívám i jiné metody (prosím, uveďte jaké): práce s rodinou	1,94	neuv.	neuv.
Průměry za všechny nepřímé metody	29,87	2,67	1,98

Komentář k výsledkům otázek č. 10 a 11:

Z odpovědí respondentů je zřejmá řada zajímavých informací. Je zjevné, že kurátoři pro mládež používají v praxi především metody přímého výchovného působení. Z celkem 15 přímých metod jich 11 užívá více jak polovina z respondentů. Techniku odměn a trestů používá 50% kurátorů. Pouze tři přímé metody – rozhodování na papíře, vyvolávání a tlumení citů a konfrontaci používá méně než polovina dotazovaných kurátorů.

Nejvyšší výskyt používání byl zaznamenán u rozhovoru, který používá více než 98% kurátorů. Užití metody přesahující 90% bylo zaznamenáno také u dotazování (96,12%), vysvětlování, objasňování a poskytování informací (celkem 97,09%). Naopak nejnižší používání bylo kurátory uvedeno u metod rozhodování na papíře a vyvolávání a tlumení citů. Překvapivě nízké je také užívání metody mediace, které uvedlo pouze 58,25% dotazovaných kurátorů. Průměrně metody přímého výchovného působení užívá 68,53% kurátorů, kteří odpověděli v rámci předmětného výzkumu.

U metod nepřímého výchovného působení je situace s jejich používáním zcela opačná. Pouze tři techniky z celkem 12 nabízených používá více než 50% kurátorů. Jednalo se o úpravu a pedagogizaci prostředí (57,28%), metodu příkladu (74,27%) a metodu situační – využívání životních situací (56,80%).

Nejnižší výskyt (7,28%) byl zaznamenán u videotréninku interakcí. Důvodem mohou být požadavky na kvalifikaci videotrenérů, ale také časově náročná organizace a nezbytné finanční prostředky na tuto činnost.

Velmi nízké užívání – do 20% - bylo uvedeno překvapivě i u práce s komunitou (12,62%), metody animace (15,05%), hraní rolí (15,05%) a bohužel také u metody cvičení, výcviku a náviku (19,42%). Osobně se domnívám, že především tyto výsledky jsou důkazem velmi nízkého preventivního působení kurátorů na predelikventy a pouze

podtrhují shora uvedené výsledky ve vztahu ke stavu a vývoji terénní práce a administrativy u předmětné skupiny kurátorů.

Průměrně metody nepřímého výchovného působení užívá pouze 29,87% kurátorů pro mládež, kteří se účastnili výzkumu.

Frekvence užívání kterékoliv metody nemusí ještě nic vypovídat o její efektivitě. Měřitelnost, nebo spíše neměřitelnost tohoto ukazatele lze pouze odhadovat.

Logickým vyústěním užívání metod je skutečnost, že nejužívanějším metodám je také prisuzována nejvyšší efektivita. Přepočtem z původně nabízené nespojitě pětistupňové škály, která kopírovala tradiční školní hodnocení, byla efektivita pro srovnání přepočítána do průměrů za jednotlivé metody. Pouze u rozhovoru a vysvětlování bylo zaznamenáno výsledné skóre pod 2. Nejhůře z hlediska efektivitě hodnotí kurátoři rozhodování na papíře (3,37) a metodu vyvolávání a tlumení citů (2,82). Osobně se domnívám, že u názvu metody rozhodování na papíře si kurátoři nedokázali za tento název dosadit konkrétní a v životě běžně užívanou techniku. Naopak metoda vyvolávání a tlumení citů je důkazem, že kurátoři mají obavu využít metodu, která může vyvolat nejružnější reakce klientů včetně takových, jejichž zvládnutí vyžaduje vysokou profesní připravenost. Tato metoda je uvedena u přímých metod, ale lze si ji za určitých okolností, především u preventivních programů nebo projektů, představit i jako metodu nepřímého působení, kdy silný emocionální zážitek (zaměřený na neosobní problém nebo situaci) plní velmi dobře sledovaný výchovný cíl.

Efektivita metod nepřímého výchovného působení se pohybovala u respondentů mezi stupněm 2 a 3. Nejvyšší efektivita byla prisouzena metodě příkladu (2,42) a metodě využívání životních situací (2,43). Nejhůře z hlediska efektivitě vnímají respondenti u metod nepřímého výchovného působení metodu animace (2,93) a překvapivě i metodu brainstormingu (2,88). Osobně se domnívám, že metoda brainstormingu je především nesprávně aplikována. Jejím základním pravidlem je striktní vyvarování se hodnocení jednotlivých předkládaných návrhů. Bohužel náš výchovně vzdělávací proces je vnímán velmi často jako soutěž, jejíž prvky se přenášejí do všech dalších životních situací, včetně těch, kde by nám mělo jít především o spolupráci a kooperaci. Těžko můžeme společně něco vymyslet, když neustále soutěžíme.

V rámci vyhodnocení efektivitě jsem se soustředil na důkladné srovnání metod u respondentů, kteří metodu používají ve vztahu k shora komentované efektivitě vypočítané z výsledků všech respondentů, tedy i těch, kteří danou metodu nepoužívají, a tedy její efektivitu pouze „odhadují“. Zjištěné výsledky, které jsou uvedeny v tabulce 13, jsou velmi významné. Kurátoři, kteří danou metodu používají, jí prisuzují ve všech případech vyšší efektivitu než ti, kteří metodu neužívají. Rozdíl se pohybuje až do rozdílu 1,46 u metody videotrénink interakcí, kde byl tento rozdíl nejvýraznější. Velmi výrazný je však především prakticky u všech metod nepřímého výchovného působení. Za zmínku stojí například u metody cvičení, kde původní výsledek zjištěný mezi všemi respondenty (2,70) při využití metody klesá až na průměrnou hodnotu 1,9, a tedy znamená poměrně vysokou efektivitu. Obdobně je tomu u metod práce se skupinou nebo práce s komunitou. Tyto výsledky jsou výrazným argumentem, který svědčí ve prospěch používání nepřímých metod. Nejvýraznějším argumentem je porovnání celkových průměrů efektivitě přímých a nepřímých metod. **Jestliže u všech respondentů, tedy i těch, kteří metodu neužívají, je poměr 2,45: 2,67 v neprospěch nepřímých metod, pak u respondentů, kteří metody používají, je již 2,12 : 1,98 ve prospěch nepřímých metod.**

Poznámka:

Rozptýl výsledků průměrné efektivity v tabulce 13 je poměrně nízký. Využití pětibodové škály bylo kompromisem s ohledem na elektronický dotazník, kde bylo užití širší (například desetistupňové škály) pro respondenty v předvýzkumu velmi nepřehledné. Pro celkové výsledky by však bylo bezesporu výhodou.

Tabulka 14: Vyhodnocení otázky č. 12 dotazníku (všichni respondenti)

12. Kde se nejčastěji setkáváte s informacemi o metodách sociálně-výchovného působení ve Vaší oblasti?

Varianty odpovědí (všichni respondenti):	četnost	kumulativní četnost	%	% kumulativně
1 – V odborné literatuře	34	34	16,50	16,50
2 – V odborných časopisech	7	41	3,40	19,90
3 – Na webu	2	43	0,97	20,87
4 – V rámci metodického vedení MPSV	4	47	1,94	22,82
5 – V rámci met. vedení krajského úřadu	6	53	2,91	25,73
6 – V rámci vlastní iniciativy vašeho úřadu	15	68	7,28	33,01
7 – Na odborných seminářích	111	179	53,88	86,89
9 – V rámci vysokoškolského vzdělávání	23	202	11,17	98,06
10 – Jinde	4	206	1,94	100,00
8 – V rámci středoškolského vzdělávání	neuveдено			

* V odpovědích „Jinde“ se objevila pouze snaha o kombinaci více možností.

Komentář k výsledkům otázky č. 12 (zahrnutí všichni respondenti):

Z odpovědí respondentů vyplývá, že nejvíce informací o metodách sociálně-výchovného působení získávají na odborných seminářích (53,88%). Odbornou literaturu uvádí 16,5% respondentů. Až na třetím místě s výsledkem 11,17% je získávání informací v rámci vysokoškolského vzdělávání. Vzhledem k téměř 50% zastoupení vysokoškoláků je tento výsledek velmi nelichotivý.

Jestliže výsledek ve vztahu k vysokoškolskému vzdělávání označíme za nelichotivý, je v tomto kontextu výsledek získávání informací o metodách v rámci metodického vedení MPSV (1,94%) nebo krajských úřadů (2,91%) doslova metodickou prohrou těchto subjektů.

Tabulka 15: Vyhodnocení otázky č. 12 dotazníku (respondenti s vysokoškolským vzděláním)

Varianty odpovědí (respondenti s VŠ vzděláním):	četnost	kumulativní četnost	%	% kumulativně
1 – V odborné literatuře	19	19	18,81	16,50
2 – V odborných časopisech	4	23	3,96	19,90
3 – Na webu	2	25	1,98	20,87
4 – V rámci metodického vedení MPSV	3	28	2,97	22,82
5 – V rámci met. vedení krajského úřadu	3	31	2,97	25,73
6 – V rámci vlastní iniciativy vašeho úřadu	6	37	5,94	33,01
7 – Na odborných seminářích	54	91	53,47	86,89
9 – V rámci vysokoškolského vzdělávání	8	99	7,92	98,06

10 – Jinde	2	101	1,98	100,00
8 – V rámci středoškolského vzdělávání	neuveдено			

Komentář k výsledkům otázky č. 12 (zahrnutí respondenti s vysokoškolským vzděláním):

V porovnání s výsledky v tabulce 14 jsou výsledky uvedené v tabulce 15, kde byly odpovědi redukovány pouze na respondenty s vysokoškolským vzděláním, ještě problematičtější. Je zřejmé, že kurátoři, kteří prošli procesem vysokoškolského studia, uvádějí informace o metodách pouze v necelých osmi procentech. Přednášející v oborech pedagogika, sociální pedagogika i sociální práce mají v tomto ohledu skutečný dluh vzhledem ke svým studentům. Řešením by bylo urychlené zařazení těchto témat do výuky minimálně v rovině teoretické.

Přesto se domnívám, že ani podobný krok by v praxi situaci výrazněji nezlepšil. Řada nepřímých metod a jejich využívání kurátory pro mládež je závislá na mnohem hlubších změnách v celkovém systému práce těchto orgánů. Pokud bude prevence chápána jako kontrola nebo v lepším případě jako poskytování informací, situace se výrazněji nezlepší.

Tabulka 16: Vyhodnocení otázky č. 13 dotazníku

13. Rozsah vzdělávání v oblasti metod sociálně-výchovného působení považujete za:

Varianty odpovědí	četnost	kumulativní četnost	%	% kumulativně
1 - vyhovující	74	74	35,92	35,92
2 - nevyhovující	89	163	43,20	79,13
3 – nedovedu posoudit	43	206	20,87	100,00

Komentář k výsledkům otázky č. 13:

Výsledek, kdy rozsah vzdělávání v oblasti užívání metod sociálně-výchovného působení považuje celkem 43,20% respondentů za nevyhovující, podtrhuje konstatování uvedené u předchozí otázky. Je zřejmé, že kurátoři shledávají výrazný prostor pro svoje další vzdělávání v této oblasti. Především tento moment je výraznou příležitostí pro projekt SVI.

Tabulka 17: Vyhodnocení otázky č. 14 dotazníku

14. Máte v současnosti možnost iniciovat konkrétní programy, projekty nebo opatření preventivního charakteru v oblasti predelikventního jednání?

Varianty odpovědí	četnost	kumulativní četnost	%	% kumulativně
1 - Ano	76	76	36,89	36,89
2 - Ne	130	206	63,11	100,00

Poznámka:

V případě odpovědi ne byl u respondentů s touto variantou výzkum ukončen. Respondenti byli požádáni pouze o uložení výsledků.

Komentář k výsledkům otázky č. 14:

Výsledek uvedený v tabulce 17, kdy 63,11% respondentů odpovídá, že nemají možnost iniciovat preventivní programy, projekty nebo opatření, lze bez nadsázky považovat za tragický. Pokud vyjdeme ze zadání, jehož součástí bylo, že bude odpovídat za každé

město vždy jeden respondent – kurátor pro mládež, který je v postavení metodického, nebo dokonce řídicího pracovníka, je celkový výsledek, kdy 130 kurátorů reprezentujících 130 měst nemá možnost iniciovat preventivní projekty, programy ani opatření, prohrou pro jakékoliv zásadnější změny v této oblasti.

Tabulka 18: Vyhodnocení otázky č. 15 dotazníku

15. Prostřednictvím jakého orgánu (subjektu) máte možnost nejčastěji iniciovat konkrétní programy, projekty nebo opatření preventivního charakteru v oblasti predeliktivního jednání?

Varianty odpovědí	četnost	kumulativní četnost	%	% kumulativně
1 – Vlastními silami	32	32	42,11	42,11
2 – Prostřednictvím Týmu pro mládež	12	44	15,79	57,89
3 – Prostřednictvím komise SPO	8	52	10,53	68,42
4 – Prostřednictvím komise prevence kriminality (bezpečnostní) nebo jiné obdob. komise	14	66	18,42	86,84
5 – Jinak*	10	76	13,16	100,00

* Varianta „Jinak“ byla respondenty využita celkem v 10 případech. 3x bylo odpovězeno, že iniciovat konkrétní programy, projekty nebo opatření preventivního charakteru mají respondenti v dané obci prostřednictvím komunitního plánování, 2x prostřednictvím spolupráce s neziskovkami a 2x prostřednictvím vedení města. Ostatní případy bylo možné přiřadit k nabízeným variantám odpovědí.

Komentář k výsledkům otázky č. 15:

Z odpovědí respondentů uvedených v tabulce 18 je zřejmé, že iniciace programů, projektů nebo preventivních opatření je nejčastěji (42,11%) v rukou pracovníků OSPOD. Na pomyslném „druhém místě“ jsou komise prevence kriminality nebo obdobné (bezpečnostní) komise (18,42%). Týmy pro mládež uvedlo 12 měst (15,79%). Je zřejmé, že se jedná o města, která realizují v současné době projekt SVI nebo se na jeho realizaci připravují. Tým pro mládež je součástí metodiky projektu a je jednou z podmínek, bez nichž prakticky nelze obdržet státní dotaci z prostředků MV ČR na realizaci tohoto projektu. SVI tak začíná výrazně přispívat k iniciaci a užívání preventivních opatření na místní úrovni. Je zřejmé, že tento moment je do budoucna velkou příležitostí, jak podpořit smysluplné preventivní programy, projekty nebo opatření v rámci celé ČR.

Komise SPO uvádí ve vyhodnocení celkem 8 měst (10,53%). Vzhledem ke skutečnosti, že ustanovení obdobné komise přímo vyplývá ze zákona o sociálně-právní ochraně, je tento výsledek velmi nízký. Na druhou stranu je třeba uvést, že z rozhovorů s kurátory vyplývá, že obdobné komise slouží v některých městech k řešení typických případů nebo tzv. případových konferencí. Je však na škodu, že tuto metodu respondenti vůbec neuvadli ve výčtu metod. V mnoha situacích se jedná o metodu velmi účinnou a do budoucna doufejme i užívanou v mnohem větší míře.

Tabulka 19: Vyhodnocení otázky č. 16 dotazníku

16. Jakými finančními prostředky disponuje vaše oddělení (váš odbor) nebo orgán (subjekt), kterého jste součástí, k iniciaci, realizaci nebo podpoře konkrétních programů, projektů nebo opatření v oblasti preventivního působení v letošním roce?

Počet respondentů (měst), kteří odpověděli, celkem:	76
Počet měst s nulovými finančními prostředky:	26
Počet měst, která uvedla finanční prostředky:	50
Nejvyšší uvedená částka:	1.200.000 Kč
Nejvyšší počet obyvatel z měst, která uvedla finanční prostředky:	170.000 obyvatel
Průměrný počet obyvatel z měst, která odpověděla:	36.888 obyvatel
Průměrná částka na 1 město, které odpovědělo:	151.421 Kč
Nejvyšší uvedená částka v přepočtu na 10 tis. obyvatel:	494.444 Kč
Průměrná částka - přepočet na 10 tis. obyvatel:	52.533 Kč

Komentář k výsledkům otázky č. 16:

Výsledky otázky č. 16 uvedené v tabulce 19 je třeba brát v kontextu s výsledky otázky č. 14, která je směřována k možnostem iniciace preventivních programů, projektů nebo opatření. Výsledek u otázky č. 14, kdy 63,11% respondentů odpovídá, že nemají možnost iniciovat preventivní programy, projekty nebo opatření, je v kontextu s výsledky otázky č. 16, která je zaměřena na možnosti financování těchto aktivit, problém rozšiřuje. Je to dáno tím, že u 76 obcí, které odpověděly, že možnost mají iniciace, se ukázalo, že 26 z nich nedisponuje žádnými finančními prostředky. V tomto ohledu zůstávají aktivity v preventivním působení maximálně v rovině opatření, a to ještě ne zdaleka všech. Realnost iniciace projektů nebo dokonce programů je bez finančních prostředků již zcela mimo realitu. Z 206 obcí tak zůstává pouze 50, které mají možnost iniciovat tyto aktivity a disponují současně finančními prostředky.

Pokud se však podrobněji soustředíme na jejich výši, je zřejmé, že pouze část z těchto měst má prostředky k dispozici v takové míře, aby reálně zajistila iniciaci nebo realizaci nějakých projektů, a to i v případech, kdy jsou dotovány ze strany jiných donátorů. Neznám program nebo projekt, který by byl v současnosti hrazen ze 100%. Vždy je nutná spoluúčast obce. Ve chvíli, kdy je ze shora uvedeného vyhodnocení a následných výpočtů zřejmé, že průměrná částka pro jedno z 50 měst, které prostředky k dispozici mají, je v přepočtu na 10 tisíc obyvatel výše 52.533 Kč, je zjevné, že se jedná o finanční částku naprosto zanedbatelnou, která nemá zásadní vliv na schopnost iniciovat skutečně zásadní projekty v předmětné oblasti. Nejvyšší uvedená částka, která v přepočtu na 10 tisíc obyvatel činí 494.444 Kč, by podle mého soudu naopak měla být běžným standardem.

Osobně jsem na základě setkání se zástupci mnoha měst očekával v možnosti iniciace projektů, programů a opatření špatný výsledek, ale realita je v tomto ohledu ještě horší, než jsem předpokládal. Pokud výsledek vztáhneme na projekt SVI, je zřejmé, že naplňování třetího pilíře, který reprezentují navazující aktivity, jež mají přispívat k včasné intervenci, jsou za současných podmínek prakticky nerealizovatelné. Proto je nezbytné soustředit se při realizaci projektu SVI i na celkový stav sociálně-právní ochrany v dané obci, regionu nebo kraji a vytvářet prostor pro aktivity tohoto typu. Systémové změny by se však ve vztahu k těmto výsledkům neměly vyhnout ani metodickým orgánům krajů a MPSV minimálně ve vztahu k dotačním titulům směřujícím do předmětné oblasti.

4.7.1 Vyhodnocení výzkumu ve vztahu ke stanoveným hypotézám

Statistickou hypotézu ověřujeme vždy proti nějakému tvrzení, nejčastěji proti tzv. nulové hypotéze. Jak uvádí Chráska (13, s. 79), „statistická hypotéza je domněnka, která prostřednictvím statistických termínů tvrdí, že mezi proměnnými, které zkoumáme, není vztah“. Pokud se při statistické analýze ukáže, že nulovou hypotézu je možno odmítnout, přijímáme tzv. alternativní hypotézu (ve výzkumu označeno H_{X_A}).

Statistické hypotézy výzkumu:

H1₀ Četnost vyhledávání dětí s projevy predelikventního chování kurátory pro mládež je srovnatelná s ostatními navrhovanými variantami. Vlastním šetřením získávají kurátoři pro mládež stejné množství informací o predelikventním chování dětí jako u ostatních variant.

Komentář k H1:

Z hlediska otázek č. 2 a č. 3 výzkumu je klíčové především mizivé procento informací získaných kurátory z vlastního šetření, které uvádí pouze necelá 2% respondentů.

Z vyhodnocení tedy vyplývá, že nulovou hypotézu je možné zamítnout a přijmout alternativní hypotézu.

H1_A Vyhledávání dětí s projevy predelikventního chování kurátory pro mládež je nízké. Vlastním šetřením získávají kurátoři pro mládež méně než 10% informací o predelikventním chování dětí.

Tento výsledek vypovídající o pasivitě ve vztahu k předmětným jevům je podle mého soudu způsoben především zvyšující se administrativní zátěží všech pracovníků OSPOD. Je třeba si však uvědomit, že podle odst. 1 písmene a) §10 zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně je obecní úřad povinen „vyhledávat děti uvedené v §6 odst. 1“ stejnojmenného zákona, tedy i děti s projevy predelikventního chování. Z odpovědí je zjevné, že tento úkol „ze zákona“ drtivá většina OSPOD neplní. Vyhledávání není možné chápat z tohoto pohledu jako čekání na to, až někdo o těchto dětech podá OSPOD z vlastní iniciativy zprávu. V ještě horší situaci jsou OSPOD ve vztahu k projevům delikventního jednání, jak vyplývá z tabulky 6 v odpovědi na třetí otázku dotazníku. Vyhledáváním je podle mého názoru možné chápat snahu o aktivní spolupráci s poskytovateli předmětných projevů predelikventního a delikventního chování (jednání). V tomto ohledu lze takový přístup „prokázat“ například realizací

projektu SVI, kde je spolupráce s poskytovateli příslušným OSPOD iniciována a metodicky řízena.

H2₀ Poměr administrativní a terénní práce u kurátorů pro mládež je stejný.

Komentář k H2₀:

Z odpovědí kurátorů pro mládež uvedených v tabulce 11 vyplývá, že průměrně terénní práci věnují 40,45% svého času a administrativě 59,54%. Nulovou hypotézu lze tedy zamítnout a přijmout hypotézu alternativní.

H2_A Kurátoři pro mládež se věnují převážně administrativní práci. Z více jak 50% u nich převažuje administrativní práce na úkor práce v terénu.

Osobně jsem na základě rozhovorů s kurátory očekával výsledek ještě horší. Pro práci OSPOD však i v tomto výsledku vyznívá velmi nelichotivě. Otázkou však zůstává, do jaké míry je způsoben vlastní činností, do jaké míry situací na úřadě a do jaké míry nadřízenými orgány na úrovni kraje nebo MPSV.

Z osobní zkušenosti vím, že na zvyšující se administrativu sice často rádi žehráme, ale ve skutečnosti nám setrvávání v kanceláři často vyhovuje víc než práce s klienty. Povzbuzení je třeba hledat ve změně stylu práce, v nových metodách a technikách, jejichž zkoumání bylo i předmětem tohoto výzkumu.

H3₀ Kurátoři pro mládež užívají nejméně polovinu z nabízených metod sociálně-výchovného působení u dětí s projevy predelikventního chování.

V dotazníku bylo respondentům nabídnuto 27 technik s možností doplnit další metody. Z odpovědí respondentů uvedených v tabulce 13 vyplývá, že kurátoři z více jak 50% uvedli celkem 14 metod a jednu užívají právě z 50%. Platí tedy nulová hypotéza. Alternativní hypotézu je nutné zamítnout.

H3_A Užívání metod sociálně-výchovného působení kurátory pro mládež je nízké. Více než 50% z nich neuvede více než polovinu z používaných metod.

Přes nutnost zamítnutí hypotézy je zřejmé, že práce kurátorů má v tomto ohledu značné rezervy především v užívání nepřímých metod. Jejich využívání je však podle mého názoru spíše záležitostí podmínek, pro které není stávající systém vůbec připraven. Osobně se domnívám, že iniciativa je v tomto ohledu nutná tzv. „zezdola“, tedy od jednotlivých OSPOD, které by si podmínky měly vytvářet. Bohužel za současných, především ekonomických podmínek je situace obcí i jednotlivých OSPOD

velmi obtížná. Právě proto se domnívám, že projekt SVI je v tomto ohledu obrovskou příležitostí, jak změnit styl práce a od kontroly přejít tam, kde je to možné k prevenci.

H4₀ V rámci své praxe užívají kurátoři pro mládež metody přímého výchovného působení ve stejném rozsahu jako metody nepřímého výchovného působení.

Komentář k H4₀:

Z výsledků uvedených v tabulce 13 vyplývá, že nulovou hypotézu je nutné zamítnout a přijmout alternativní hypotézu.

H4_A V rámci své praxe užívají kurátoři pro mládež častěji metody přímého výchovného působení na úkor metod nepřímých.

Jak je již uvedeno v komentáři k výsledkům otázek č. 10 a 11, z výzkumu je zjevné, že kurátoři, kteří mají nedostatečné podmínky pro aplikaci metod nepřímého výchovného působení, jim přisuzují nižší efektivitu a ta může být také jedním z důvodů jejich nižšího užívání. Naopak OSPOD, kde si podmínky vytvořili a nepřímé metody využívají, tyto metody považují za mnohem efektivnější. Situace připomíná Ezopovu bajku o lišce a hroznech. Hrozny, na které nemohu dosáhnout, raději pomluví - označím za kyselé, přestože jsem po nich před tím toužil...

Úkolem všech, kteří v této oblasti pracují, je vytvořit podmínky, jež kurátorům umožní aplikovat ty neefektivnější metody směřující k řešení problému. Z vlastní zkušenosti mohu potvrdit, že tato snaha se vyplácí. Osobně se domnívám, že preventivní působení realizované prostřednictvím užívání metod nepřímého výchovného působení je do budoucna cesta, která směřuje k výrazným úspěchům při práci s predelikventy i delikventy. Projekt SVI, jak se pokusím dále navrhnout, může v tomto ohledu sehrát klíčovou úlohu. Bohužel jsem si vědom i možnosti, že tato šance může být velmi lehce promarněna.

H5₀ Více než 50% OSPOD má možnosti iniciovat v této oblasti konkrétní programy, projekty nebo opatření.

Komentář k H5₀:

Z výsledků uvedených v tabulce 17 je zřejmé, že nulovou hypotézu je nutné zamítnout a přijmout hypotézu alternativní.

H5_A Preventivní působení kurátorů pro mládež v oblasti predelikventního jednání je nízké. Více než 50% OSPOD nemá možnosti iniciovat v této oblasti konkrétní programy, projekty nebo opatření.

Z vyhodnocení vyplývá, že situace v možnosti iniciovat programy, projekty nebo opatření je doslova tragická. 130 OSPOD, které odpověděly, že vůbec nemají možnost tyto kroky iniciovat, prakticky rezignovaly na možnost smysluplného preventivního působení v oblasti dětí a mládeže. Jistě je možné namítnout, že v oblasti zejména primární prevence realizuje řada obcí nejrůznější projekty zaměřené na oblast využívání volného času dětí a mládeže, ale z osobních zkušeností vím, že pokud není součástí těchto projektů přímá sociální práce a cílené výchovné působení, je jejich reálný dopad minimální.

Také OSPOD a jejich prostřednictvím obce, které uvedly, že možnost iniciace mají, disponují ve skutečnosti na tyto činnosti tak minimálními finančními prostředky, že není prakticky reálné v jejich uvedené výši realizovat dlouhodobé smysluplné preventivní působení. Výjimky samozřejmě existují. Z některých finančních částek uvedených v rámci výzkumu je zřejmé, že některé obce se vydaly cestou finanční podpory preventivních projektů. Z vlastní 12leté praxe mohu potvrdit, že tato cesta je správná. I v těchto obcích je však nezbytné všechny tyto aktivity koordinovat a dát tak možnost všem zastupitelům, aby si zvykli na náklady, které je třeba investovat do prevence. V tomto ohledu se jeví právě projekt SVI tím správným iniciačním prvkem.

Z výsledků výzkumu je možné získat i další zajímavé charakteristiky, které ovlivňují užívání metod sociálně-výchovného působení. Směřují zejména k některým atributům, které lze ovlivňovat výběrem nebo směřováním pracovníků v této oblasti. Z tohoto důvodu jsem se pokusil potvrdit nebo vyvrátit některé hypotézy vycházející z proměnných, které přicházely v úvahu vzhledem k charakteristikám respondentů. Vztahují se k pohlaví, délce praxe a zejména dosaženému vzdělání.

Níže uvedené statistické testy významnosti byly vyhodnoceny pomocí tzv. F - testu¹⁴.

¹⁴ Jedná se o tzv. **Fischerův-Snedecorův F-test**, jehož cílem je odpovědět na otázku, zda v porovnávaných souborech dat je přibližně stejně velký rozptyl. U tohoto testu se rozptyly posuzují pomocí testového kritéria F, kterým se testuje nulová hypotéza o rovnosti rozptylu v porovnávaných skupinách. Při výpočtu testového kritéria F se dosazuje větší rozptyl, který dělíme rozptylem menším. Průměrná hodnota testového kritéria tedy vychází vždy větší než 1. Vypočítaná hodnota testového kritéria F je srovnána s kritickou hodnotou daného kritéria pro zvolenou hladinu významnosti (0,05) a počet stupňů volnosti.

Statistické testy významnosti v rámci předmětného výzkumu:

H₆₀ Neexistují statisticky významné rozdíly v užívání metod sociálně-výchovného působení ve vztahu k pohlaví.

Z výsledků uvedených v tabulce 20 vyplývá, že nulovou hypotézu je možné zamítnout a přijmout hypotézu alternativní.

H_{6A} Existují statisticky významné rozdíly v užívání metod sociálně-výchovného působení ve vztahu k pohlaví.

Statisticky významné rozdíly byly zjištěny u metody dotazování, rozhovoru, vysvětlování (objasňování a poskytování informací), rozhodování na papíře, vyvolávání a tlumení citů, povzbuzování, práce s komunitou a videotréninku interakcí. Metody dotazování, rozhovoru, vysvětlování a povzbuzování používají ve vztahu k pohlaví statisticky významněji ženy. U metod rozhodování na papíře, vyvolávání a tlumení citů, práce s komunitou a videotréninku interakcí jsou to naopak muži – kurátoři pro mládež. V této souvislosti je zřejmé, že obavy mužů používat metody emotivní jsou významně nižší než u žen. Pravděpodobně je to dáno větší důvěrou ve schopnost zvládnutí i vypjatých situací, jejichž riziko je při jejich využití výrazně vyšší. Naopak u žen převládají spíše metody kognitivní, vypjatým emotivním situacím se spíše vyhýbají. Signifikantně vyšší užívání metody práce s komunitou připisují spíše pozicím, které muži v rámci jednotlivých OSPOD zastávají. Některá města mají přímo pracovníky, kteří se problematice komunitní práce věnují na určitou část svého úvazku. Pokud jsem měl možnost setkat se nimi, byli to převážně muži.

Na základě přijetí alternativní hypotézy však není možné tvrdit, že například ženy by celkově užívaly statisticky významně více metod než muži. Takovou hypotézu by bylo na základě získaných výsledků nutné odmítnout. Signifikantní rozdíly se vztahují pouze k uvedeným metodám.

Tabulka 20: Vyhodnocení dotazníku ve vztahu ke statistické významnosti užívání metod sociálně-výchovného působení podle pohlaví respondentů

Metoda (technika) Uvedeny pouze metody, kde byly zjištěny statisticky významné rozdíly	F	Æ Muži*	Æ Ženy*	Statisticky významně užívají
Metody přímého výchovného působení*				
Dotazování	5,94	1,09	1,01	Ženy
Rozhovor	12,29	1,07	1,00	Ženy
Vysvětlování, objasňování a poskytování informací	11,13	1,09	1,00	Ženy
Rozhodování na papíře	5,00	1,66	1,80	Muži

Metody vyvolávání a tlumení citů	16,58	1,37	1,68	Muži
Povzbuzování, ujišťování a poukazování na obvyklost situace	7,48	1,22	1,08	Ženy
Metody nepřímého výchovného působení*				
Práce s komunitou	4,25	1,79	1,90	Muži
Videotrénink interakcí	6,52	1,84	1,95	Muži

*Poznámka: Nižší dosažený průměr znamená vyšší užívání metody

H7₀ Neexistují statisticky významné rozdíly v užívání metod sociálně-výchovného působení ve vztahu k délce praxe.

Z výsledků uvedených v tabulce 21 vyplývá, že nulovou hypotézu můžeme zamítnout. Platí alternativní hypotéza.

H7_A Existují statisticky významné rozdíly v užívání metod sociálně-výchovného působení ve vztahu k délce praxe.

Statisticky významné rozdíly vzhledem k délce praxe respondentů byly zjištěny u metod ukládání požadavků, rozhovoru, vyvolávání a tlumení citů, přesvědčování, mediace práce s komunitou, metody animace, brainstormingu, získávání a videotréninku interakcí.

Z výsledků je však zřejmé, že případná hypotéza, která by směřovala k větší frekvenci užívání metod ve vztahu k delší praxi by se nepotvrdila. U signifikantních rozdílů paradoxně nejvíce metod použili kurátoři s dobou praxe v rozmezí 3 – 5 let. U nepřímých metod může být v tomto ohledu nižší doba praxe znakem jisté „neopotřebovanosti“, která souvisí se statisticky významným užíváním nepřímých metod uvedených v tabulce 21 skupinou kurátorů s praxí v rozmezí 3-5 let. Zjištěné výsledky tedy spíše nasvědčují, že kurátoři s nižší délkou praxe disponují větší motivací pro užívání metod nepřímého výchovného působení než jejich zkušenější kolegové. Také metody animace a brainstormingu bylo možné v tomto ohledu očekávat. Signifikantně vyšší užívání metody práce s komunitou je velmi potěšitelným výsledkem. Může však také znamenat, že v této oblasti nemají doposud takové negativní zkušenosti jako jejich „déle sloužící“ kolegové.

Tabulka 21: Vyhodnocení dotazníku ve vztahu ke statistické významnosti užívání metod sociálně-výchovného působení podle délky praxe respondentů

Metoda (technika)	F	Skupiny respondentů podle délky praxe (v letech)*				Statisticky významně užívá skupina
		1.	2.	3.	4.	
Uvedeny pouze metody, kde byly zjištěny statisticky významné rozdíly						

		3-5	6-10	11-15	16+	
Metody přímého výchovného působení						
Ukládání požadavků	4,09	1,22	1,13	1,4	1,16	2.
Rozhovor	3,85	1	1	1,07	1	1., 2., 4.
Metody vyvolávání a tlumení citů	2,66	1,63	1,46	1,72	1,55	2.
Přesvědčování	4,77	1,12	1,13	1,38	1,20	
Mediace	2,72	1,44	1,23	1,47	1,48	2.
Metody nepřímého výchovného působení						
Práce s komunitou	2,88	1,79	1,90	1,96	1,83	1.
Metoda animace	2,67	1,79	1,81	1,96	1,81	1.
Brainstorming	3,48	1,68	1,79	1,92	1,75	1.
Metody získávání (projev očekávání, slib a výstraha, soutěž, závazek)	2,84	1,56	1,48	1,70	1,44	4.
Videotrénink interakcí	4,50	1,82	1,93	1,98	1,97	1

*Poznámka: Nižší dosažený průměr znamená vyšší užívání metody

Velmi významným atributem při užívání metod v rámci OSPOD je bezesporu dosažené vzdělání. Jeho vliv je součástí další hypotézy.

H8₀ Neexistují statisticky významné rozdíly v užívání metod sociálně-výchovného působení ve vztahu k dosaženému vzdělání.

Z vyhodnocení uvedeného v tabulce 22 vyplývá, že statisticky významné rozdíly byly zjištěny u celkem 10 metod. Nulovou hypotézu lze tedy zamítnout a přijmout hypotézu alternativní.

H8_A Existují statisticky významné rozdíly v užívání metod sociálně-výchovného působení ve vztahu k dosaženému vzdělání.

Z vyhodnocení uvedeného v tabulce 22 vyplývá, že statisticky významné rozdíly byly zaznamenány u metod dotazování, rozhovoru, vysvětlování, rozhodování na papíře, mediace, práce se skupinou, práce s komunitou, hraní rolí, metody cvičení a videotréninku interakcí. Z dosažených výsledků je zřejmé, že vzdělání ovlivňuje užívání metod více než pohlaví nebo délka praxe. Po přepočítání 4 skupin podle dosaženého vzdělání na 2 (středoškolské ↔ vysokoškolské) byly tyto skupiny v tabulce 22 vzájemně porovnávány. Z výsledků by však nebylo možné prokázat, že kurátoři - vysokoškoláci užívají celkově signifikantně více metod než kurátoři se středoškolským nebo vyšším odborným vzděláním. Tento závěr je logickým vyústěním ve vztahu k absenci informací o předmětných metodách získávaných kurátory v rámci vysokoškolského vzdělání, jak vyplývá z vyhodnocení uvedeného v tabulce 15. **Nabízí**

se otázka, k čemu je třeba znát do takových podrobností veškeré příčiny, podmínky a další podrobnosti, když ve vzdělávání absentuje výuka možných metod, technik nebo postupů při práci s predelikventy nebo delikventy? Z výsledků je zřejmé, že iniciovat nepřímé výchovné působení prostřednictvím současných vzdělávacích aktivit se bohužel spíše nedaří. Potěšitelné jsou pro mě osobně signifikantní rozdíly svědčící o užívání metod práce se skupinou a hraní rolí u vysokoškoláků. Společně s metodou výcviku, nácviku a cvičení je považuji v rámci prevence za metody nejefektivnější.

Tabulka 22: Vyhodnocení dotazníku ve vztahu ke statistické významnosti užívání metod sociálně-výchovného působení podle dosaženého vzdělání respondentů

Metoda (technika)	F	Nejvyšší dosažené vzdělání respondentů*				Statisticky významně užívá skupina
		1 (SŠ)	2 (VOŠ)	3 (Bc.)	4 (Mgr.)	
Metody přímého výchovného působení						
Dotazování	2,98	1	1	1,08	1,07	1+2
Σ		2		2,15		
Rozhovor	3,15	1	1	1	1,06	1+2
Σ		2		2,06		
Vysvětlování, objasňování a poskytování informací	2,85	1,01	1	1	1,07	1+2
Σ		2,01		2,07		
Rozhodování na papíře	4,75	1,70	1,88	1,59	1,85	3+4
Σ		3,58		3,44		
Mediace	2,72	1,32	1,55	1,324	1,47	3+4
Σ		2,87		2,79		
Metody nepřímého výchovného působení						
Práce se skupinou	5,09	1,72	1,86	1,59	1,88	3+4
Σ		3,58		3,47		
Práce s komunitou	2,69	1,77	1,90	1,91	1,92	1+2
Σ		3,67		3,83		
Hraní rolí a výměna rolí	2,80	1,77	1,97	1,83	1,84	3+4
Σ		3,74		3,67		
Metoda cvičení, výcviku (nácviku)	4,29	1,66	1,90	1,83	1,85	1+2
Σ		3,56		3,68		
Videotrénink interakcí	5,33	1,82	2	1,97	1,95	1+2
Σ		3,82		3,92		

*Poznámka: Nižší dosažený průměr znamená vyšší užívání metody

4.7.2 Shrnutí výsledků ve vztahu k otázkám výzkumu

1. Lze současnou praxi kurátorů pro mládež charakterizovat spíše jako prevenci, nebo kontrolu?

Na první otázku výzkumu je na základě získaných výsledků nutné odpovědět, že **současná praxe kurátorů pro mládež má spíše podobu kontroly**. Důvody tohoto závěru jsou následující:

- Vlastní iniciativa kurátorů pro mládež při vyhledávání dětí s projevy predelikventního a delikventního jednání je minimální.
- Získávání informací o projevech predelikventního chování jednotlivým OSPOD nelze označit jako systém. V současném „systému“ chybí jakákoliv motivace poskytovatelů důležitých informací. Převládá písemná forma předávání informací. Rychlost a včasnost je druhořadou záležitostí.
- Zahájení práce s predelikventy není jednoznačné. V této oblasti panuje výrazná nejednotnost přístupu kurátorů pro mládež v ČR.
- Kurátor je více úředníkem než sociálním pracovníkem. Administrativní práce převládá nad prací s klienty. Trend tohoto negativního vývoje se dále prohlubuje.

2. Je spektrum metod sociálně-výchovného působení užívaných kurátory pro mládež dostatečné?

Spektrum metod užívaných kurátory pro mládež je nedostatečné. Důvody pro toto tvrzení jsou následující:

- Kurátoři pro mládež užívají zejména metody přímého výchovného působení. Většina užívaných metod jsou metody kognitivní. Emocionální nebo činnostní (konativní) metody jsou využívány pouze ve velmi malé míře.
- Vysokou efektivitu přisuzují kurátoři pro mládež zejména metodám, které jsou projevem kontroly, nikoliv prevence.
- Efektivitu nepřímých metod kurátoři pro mládež spíše podceňují.
- Metodické vedení v oblasti užívání metod sociálně výchovného působení je nedostatečné. Prakticky lze hovořit o tom, že není vůbec žádné.
- Pohlaví ani délka praxe nemají zásadní vliv na spektrum užívaných metod. V praxi vysledovaná absence metodického řízení ve vztahu k metodám práce znamená, že kurátor, který práci vykonává mnohem déle než jeho mladší kolega, mu v oblasti metod nemá co předat.

- Vzdělávání v oblasti užívání metod sociálně-výchovného působení má značné rezervy.
- Současná podoba vzdělávání nepřispívá k užívání širšího spektra metod sociálně-výchovného působení.

3. Jaké jsou současné podmínky pro preventivní působení v praxi kurátorů pro mládež?

Podmínky pro preventivní působení kurátorů pro mládež a jejich prostřednictvím OSPOD jsou zcela nedostatečné. Důvody jsou následující:

- Prakticky 2/3 OSPOD nemají možnost iniciovat programy, projekty nebo opatření preventivního charakteru. Třetina OSPOD, která tuto možnost připouští, nedisponuje na tuto iniciaci žádnými finančními prostředky.
- Finanční prostředky OSPOD (pokud vůbec existují) jsou zcela nedostatečné. U řady měst mají tak spíše symbolický charakter.
- Je zcela zřejmé, že v rámci uvedených finančních prostředků není možné preventivní působení OSPOD prakticky vykonávat. Z výsledků vyplývá, že prevence je pouze otázkou vlastní motivace kurátorů pro mládež.

4. Jakými nástroji lze podpořit možnosti pracovníků OSPOD iniciovat mnohem rozsáhlejší a hlubší preventivní působení založené na využití všech nástrojů, které v této oblasti existují nebo které je možné iniciovat?

Hledání odpovědi na tuto otázku je na základě získání výsledků výzkumu o něco přehlednější, v žádném případě však jednodušší. V další části práce se pokusím o některé návrhy, které by mohly celkové preventivní působení v předmětné oblasti výrazně posílit.

5 Projekt SVI a metody sociálně-výchovného působení

Úkolem společenských věd, jakými je sociologie (sociální patologie) nebo sociální pedagogika, není pouze zkoumání sociální reality, ale především hledání východisek z problémů, které ze života společnosti vyplývají .

Jak jsem již uvedl v úvodu výzkumné části této práce, v rámci 5leté realizace projektu SVI jsem měl jedinečnou možnost setkání se zástupci OSPOD z více jak 90 měst ČR, kteří o tento projekt projevíli zájem. Návštěvy byly spojeny s představením aplikace a obvykle pokračovaly diskusí o širších oblastech výchovy a sociální práce. Velmi brzy jsem si uvědomil, jak velký potenciál představují tito profesionálové, kolik energie a skvělých nápadů jsou schopni vymyslet a ve svých městech prosazovat nebo uplatňovat. Z výsledků výzkumu, které mohou v některých ohledech působit až jako nepřiměřená a nespravedlivá kritika práce kurátorů pro mládež a jejich práce, je však především zřejmé, že skutečně zásadním problémem jsou podmínky, ve kterých svoji práci vykonávají. Právě ony jsou alfou a omegou celého problému.

V souvislosti s nebývalým zájmem o projekt SVI jsem si uvědomil, jaký potenciál může při nasazení tzv. centrální varianty (plošně nasazené verze aplikace pro celou ČR) včetně přijetí základních metodických principů projektu znamenat pro celkové působení OSPOD. Prostřednictvím tohoto projektu je možné podmínky práce zásadním způsobem měnit a významně přispět k využití onoho potenciálu všech, kteří mají snahu v dané oblasti skutečně smysluplně a dlouhodobě pracovat.

Jednou ze základních chyb, se kterými jsem byl na setkáních s pracovníky z jednotlivých měst konfrontován, je skutečnost, že většina pracovníků OSPOD vnímá projekt SVI jen jako počítačový program pro evidenci ve své oblasti působení. Současně jsem si uvědomil, že změna tohoto postoje a postupné směřování OSPOD hlouběji do oblasti preventivního působení je pro další vývoj v této oblasti problémem zcela zásadním. Ve výzkumu se tyto skutečnosti bezezbytku potvrdily.

Pokusil jsem se z postoje k aplikaci SVI vytvořit výhodu a využít jí jako nástroje podpory pro užívání širšího spektra metod tzv. sociálně-výchovného působení, které budou směřovat především do oblasti predelikventního chování. Jak uvádí Novotná (43, s. 61) „v rámci **sociálně-výchovného působení** staví sociální pracovník na pozitivních vlastnostech klienta (dítěte), jeho pozitivních zkušenostech z oblasti mezilidských vztahů, které by bylo možné aktivizovat ve prospěch socializace a adaptace na životní podmínky, ve kterých žije, eventuálně ve prospěch změn těchto podmínek“. Základním

stavebním kamenem úspěšné práce v oblasti predelikventního a delikventního působení je tedy mimo jiné metoda, technika, kterou v této souvislosti budeme užívat. Jejich znalost a praktické užívání je klíčem k úspěchu v rámci preventivního působení u všech osob, kteří se výchovného procesu účastní. Týká se nejen formování, ale i reedukace v případech, kdy došlo ve výchovném procesu k problémům. Zde má OSPOD rozhodující postavení a nese také plnou odpovědnost za navrhování a realizaci konkrétních opatření v oblasti delikventního jednání. Naplňování poslání OSPOD je však možné, pouze pokud se bude maximálně věnovat i projevům predelikventního chování a bude úzce spolupracovat se všemi subjekty, které výchovu dítěte ovlivňují. OSPOD by měl aktivně vstupovat do výchovného procesu a vytvářet podmínky pro intervenci tam, kde se ve výchově vyskytly nedostatky nebo problémy. Základním rámcem pro práci OSPOD je zákon o sociálně-právní ochraně.

Leitmotivem je tedy preventivní působení OSPOD, které úzce souvisí s procesem mravního formování dítěte, případně s procesem, který toto formování následně usměrňuje v případech, kdy se z nejrůznějších důvodů nezdařilo. Mravním formováním, jak uvádí Vaněk (68, s. 3), „rozumíme plánovité výchovné ovlivňování celé osobnosti člověka ve směru přijatého etického cíle“. Mravní formování je uskutečňováno prostřednictvím širokého spektra metod.

„Metoda (řecky metoda = cesta za něčím) je vědomý systematický postup nějakého jednání směřujícího k dosažení cíle“ (14, s. 156). Hartl v této souvislosti uvádí, že „metoda je způsob vědeckého poznávání jevů a skutečností“ (6, s. 312). Současně se také zmiňují o technice. Co znamená, řekneme-li, že pracujeme určitou metodou? V souladu s naší každodenní zkušeností lze tvrdit, že to je přesné použití příslušných technik. Zdá se tedy, že především slovo technika nejvíce odpovídá tomu, k čemu směřuje tato práce.

Jak však uvádí Kappl (18, s. 44), stane se nám, minimálně v pomáhajících profesích, že ačkoli užijeme daných technických postupů, nebude naše jednání vždy v souladu s metodou a naopak, duch metody může být naplněn i při užití neobvyklých, až nedoporučovaných technik. Vhodnější je tedy spíše asi říci, že metoda je určitá činnost, založená spíše než „na pevných, neměnných a absolutně závazných principech“ (4, s. 26) na určitých všeobecně uznávaných teoretických východiscích. Úlehla (65, s. 10) říká, „že jsme-li si vědomi i toho, že žádné konkrétnější jednotlivosti našeho poznání, žádné poučky, popisy, diagnózy, návody, techniky či hodnocení neobstojí v proudu času, který je sice pomalu, ale jistě všechny semele, a máme touhu

zdokonalovat se a vzdělávat dále, jsme profesionály a odborníky dvojnásob a nemusíme se bát toho, že bychom ustrnuli a v důsledku toho své klienty (děti) nějakým způsobem poškozovali“.

V odborné literatuře se v souvislosti s metodami výchovného působení užívá členění podle několika hledisek. Myslivcová (42, s. 48) uvádí, že „běžné dělení vychází z toho, na kterou stránku osobnosti žáka (dítěte) metoda nejvíc působí. Z trichotomie stránek osobnosti vyplývají tři druhy metod: **kognitivní** (působí převážně na intelekt), **emotivní** (působí na city) a **konativní** – někdy uváděno jako **aktivní** (působící na vůli, chování)“.

Dalším z možných členění, které uvádí například Kučerová (27, s. 78), je členění podle hlavního prostředku působení. V této souvislosti jsou uváděny metody **slovní** (slovo), **názorné** (příklad), **činné** (zkušenost z vlastní aktivity dítěte).

V pedagogické literatuře je také často užíváno členění podle stupně aktivity vychovávaných. V této souvislosti jsou nejčastěji uváděny **metody pasivní** (vychovávaní přijímají vychovatelovo působení), **metody aktivní** (vychovávaní a vychovatelé jsou ve vzájemném vztahu – interakci) a **metody samostatné** (vychovávaní sami iniciují a provádějí nejrůznější činnosti). Ve školních podmínkách pak můžeme hovořit o tzv. **metodách mravního uvědomování** (metody rozumové instrukce, metody citového a názorného působení, metody rozvoje morálního úsudku) a **metodách mravní aktivity** (metody usměrňování činnosti, metody samostatné činnosti).

Pro tuto práci jsem zvolil členění, které je orientováno na postavení vychovávaného a podle mého názoru nejlépe vyhovuje cílům této práce. Metody lze v tomto ohledu členit na metody tzv. **přímého výchovného působení** a **metody tzv. nepřímého výchovného působení**. Základní rozdíl spočívá především v uvědomování si přímo vychovávaným, zda a na kolik je na něj působeno. U metod přímého výchovného působení si vychovávaný dobře uvědomuje, že na něj působíme a „manipulujeme s ním“. Tomuto působení se logicky brání. U nepřímého působení využíváme nepřímého vlivu na vychovávaného, například konkrétní výchovné situace, kterou jsme navodili uměle nebo využili situace, která se nám naskytla. Je zcela zřejmé, že metody nepřímého působení jsou mnohem účinnější, ale také mnohem náročnější jak z hlediska času, precizní přípravy a zkušeností vychovatele. Jejich nespornou výhodou je však především skutečnost, že směřují do oblasti prevence a jdou tedy před problém, snaží se, aby k němu pokud možno vůbec nedošlo anebo když se tak stane, aby újma byla minimální a negativní vývoj se rychle podařilo odvrátit.

Vlastní práce je směřována primárně k činnosti OSPOD. Mým cílem je věnovat se především oblasti tzv. predelikventního působení. Z těchto důvodů se ve své práci budu dále orientovat hlavně na metody pedagogické, ale opomenout nemohu ani metody, které svým založením patří spíše mezi metody sociální práce. Pro mě osobně však zůstává pedagogický pohled základní pro směřování k vlastním cílům intervence, která je základem projektu SVI a souvisí s mým osobním pohledem na problematiku dětské delikvence. Pro mě osobně jsou velkým problémem některé v současnosti prosazované modely, které se objevují v literatuře z oblasti sociální práce, kde se hovoří o vztahu klienta a sociálního pracovníka jako o zakázce a vzájemný vztah je občas „degradován“ do podoby jakéhosi obchodního vztahu. Informace o minulosti klienta (dítěte) jsou v tomto v tomto „modelu“ spíše překážkou než výhodou. Tento pohled zásadně odmítám a naopak tvrdím, že ve vztahu k dětské delikvenci je maximum informací o dítěti a prostředí, ve kterém vyrůstá, základním stavebním kamenem dalšího působení a práce sociálního pracovníka, učitele nebo vychovatele. Současně však uznávám, že v pedagogické literatuře je k danému tématu jen velmi málo detailně zpracovaných postupů (technik), které by se daly pro efektivní práci OSPOD výrazněji využít. Důvodem je podle mě skutečnost, že pedagogika je stále vnímána spíše jako prostředí pro vzdělávání, nikoliv pro výchovu. Naopak literatura z oblasti sociální práce je prostorem pro praktické působení sociálních pracovníků. Prostředky jsou tedy využitelné, i když cíle se s pedagogickým vnímáním občas míjejí. Proto se pokusím spojit v přiblížení jednotlivých metod do sebe pohled pedagogický a pohled z oblasti sociální práce. Vodítkem bude snaha o úspěšnou a efektivní intervenci zbavenou teoretických pohledů z vyšších pater těchto vědeckých disciplín. Mým záměrem je uvést i metody, jejichž postavení patří do oblasti ryze preventivní. Jsem přesvědčen, že rezignace OSPOD na cílené a dlouhodobé preventivní působení, která vyplývá z výsledků výzkumu, je nežádoucí a škodlivá. Proto se budu dále věnovat i metodám, které nevycházejí z problémů jednotlivce, ale spíše skupin s určitým problémem nebo problémy, které jsou pro naše prostředí a čas typické. Aplikace SVI výraznou měrou napomáhá tyto skupiny vyhledávat a jejich problémy pojmenovávat. Snahou tedy bude nabídnout i odpovídající způsoby jejich řešení.

Jednotlivé metody se pokusím popsat s ohledem na jejich praktickou aplikaci pracovníky OSPOD. Každá metoda bude v příloze doplněna konkrétním příkladem z mé vlastní praxe. Zde se pokusím uvést vždy typický příklad a do něj zahrnout základní prvky každé metody. Je třeba si však uvědomit, že ve většině případů je

úspěšná intervence založena na kombinaci těchto i dalších metod. Jejich výčet i přiblížení není v žádném případě konečné. V této souvislosti je nutné si uvědomit, že tzv. „typizace problému“ není jednoznačnou a již vůbec ne jednoduchou záležitostí. Obdobné, snad ještě složitější je to s „typizací řešení“. Přes tato konstatování se pokusím v následujících kapitolách vytvořit tzv. motivační texty k metodám směřujícím k možnému postupu při řešení problémů v oblasti dětské predelikvence. Záměrně se soustředím na toto stádium, které z výzkumu vychází jako „pole neorané“. Současně jsem si vědom, že oblast delikvence je díky moderním právním normám, kterými je zákon o sociálně-právní ochraně nebo zákon o soudnictví ve věcech mládeže, ve zcela jiném postavení. V rámci technického řešení jistého „metodického průvodce“ je však technický způsob využitelný i pro oblast delikvence. Postihnout obě oblasti je však z hlediska rozsahu této práce nemožné.

Technické řešení souvisí významně s efektivitou a využitím motivačních textů nebo kasuistik k jednotlivým metodám (technikám), ve vztahu k aplikaci SVI je pro správné pochopení nezbytné jej uvést již v tuto chvíli.

5.1 Návrh zapojení metod sociálně-výchovného působení do IS SVI

V souvislosti s realizací projektu SVI bylo zřejmé, že kurátoři pro mládež a jejich prostřednictvím OSPOD velmi rychle a s povděkem přijali aplikaci SVI prakticky ve všech městech, kde byla nasazena. Většina z nich to vnímala jako šanci pro získávání mnohem většího množství relevantních informací o dětech, které jsou předmětem zájmu OSPOD. Nadšení u některých pracovníků začalo opadat, když zjistili, že by aplikace měla také důkladně mapovat jejich postup související nejen s administrací, ale především s řešením problému u předmětné skupiny dětí. Ukázalo se, že částí jako stanovení písemného sociálně-nápravného programu nebo jasnou a srozumitelnou informací o aktuálním vývoji problému kurátoři příliš zaznamenávat nechtějí nebo nedovedou. Při řešení tohoto problému bylo třeba položit si otázku, zda je to z důvodu nechuti kurátorů, z nedostatku jejich času nebo zda na to není daná aplikace odpovídajícím způsobem připravena. Tyto a další úvahy se staly předmětem našeho zájmu. Pokusili jsme se nalézt takové technické řešení, které bude nenásilně kurátora provázet procesem, jenž bude směřovat nejen k dokumentaci vývoje dítěte a jeho rodiny, ale současně bude v jednotlivých krocích nabízet i odpovídající řešení. Jednalo se tedy o to, aby jednotlivé úkony kurátora pro mládež zachycovaly maximum alternativ

pro jejich řešení. V této fázi práce jsem si uvědomil, že aplikace umožňuje nejen upozornit kurátora, že daná alternativa existuje, ale je zde i významný prostor pro motivaci k jejímu využívání. Navrhl jsem detailní schéma, jak tyto úpravy realizovat. Schéma je uvedeno na [obrázku 11](#) v příloze E.

Technicky se jedná o to, že po zavedení dítěte do evidence je třeba specifikovat důvod nebo důvody tohoto kroku a mimo jiné i stanovit tzv. sociálně-nápravný program, jeho cíle a metody, jejichž prostřednictvím bude uskutečňován. Webová podoba aplikace umožnila využít tzv. hypertextových odkazů, které pod jednotlivé kroky (úkony) kurátora sdružily nejen důležité informace vztahující se k řešení daného problému, ale také návrhy řešení. Příklady tohoto řešení jsou uvedeny na obrázcích 12 - 16 v příloze E.

K jednotlivým úkonům, jejichž specifikace nebyla pro pracovní skupinu nikterak obtížná, lze dosadit opatření. Poměrně jasné je to při řešení problému, který má podobu delikventního jednání. Zde existuje široká škála opatření vyplývajících ze zákona o rodině, zákona o sociálně právní ochraně, o soudnictví ve věcech mládeže atd. Pod názvem opatření je skryt formou hypertextového odkazu výklad opatření, který je nejčastěji citací z příslušné právní normy. K němu jsou vybrány některé části z judikatury, protože orientace v ní již bohužel není nikterak jednoduchou záležitostí. Příklady jsou uvedeny na [obrázcích 13a, 13b, 14a a 14b](#). Při tvorbě tohoto návrhu bylo zřejmé, kolik možností tento „metodický průvodce“ skýtá i ve vztahu k předelikventnímu jednání a metodám (technikám) směřujícím k jeho řešení. Současně jsem si uvědomil, že využití tohoto technického způsobu může znamenat i vynikající prostor pro činnost Týmu pro mládež, jehož úloha je představena ve třetí kapitole této práce. Rozhodování o tom, které úkony budou v dané aplikaci povinné, a tedy evidované je možné částečně ponechat na daném Týmu pro mládež. Výhoda spočívá nejen v udržení motivace, odpovědnosti, ale také umožňuje profesní růst a osobní realizaci prakticky všem pracovníkům. Jde o to, že struktura opatření i metod práce není nikomu předem předepsána, ale každému Týmu pro mládež je ponechána možnost vybrat si z „číselníku“ opatření a metod ty, pro které má podmínky. Příklad možného řešení je uveden na obrázku [16a](#) a [16b](#) v příloze E. Současně je tak každý tým motivován k jejich rozvoji. Návrhy technického řešení jdou však ještě dále. Nejenže má Tým pro mládež možnost vybrat odpovídající opatření nebo metody, má i možnost editace nebo vložení vlastního textu do metodického průvodce, který charakterizuje dané opatření, metodu nebo techniku. Vytvářet však cokoliv tzv. od nuly je vždy

mnohem složitější, než něco připomínkovat nebo revidovat. Proto jsem se pokusil vytvořit v další části práce návrhy motivačních textů k metodám směřujícím do oblasti predeliktivního jednání. Příklad je uveden na obrázku [15a](#) a [15b](#) v příloze E. Soustředil jsem se tak především na část práce OSPOD, kde se domnívám, že existuje, jak vyplývá mimo jiné z výzkumu, nejen největší dluh ve vztahu k předmětu zájmu OSPOD, ale kde je i velmi málo skutečně využitelných praktických rad a doporučení.

Navrhovaný způsob jsem představil pracovní skupině připravující projekt SVI na semináři v létě 2008. Kolegové prakticky jednomyslně můj návrh přijali. Narychlo sestavené texty k metodám se staly ihned předmětem mnoha diskusí. Bylo zřejmé, že můj záměr by mohl plnit svůj účel.

V další části práce jsou uvedeny krátké charakteristiky metod sociálně-výchovného působení směřující do oblasti prevence predeliktivního jednání dětí. Jejich úkolem je motivovat, nikoliv odradit pracovníky od jejich přečtení a tím i od přemýšlení o využití dané metody v jejich podmínkách. Proto jsem se pokusil v maximální možné míře využít odborné literatury a odkazy na ni. Některé (především pak nepřímé) metody nebo techniky jsem v příloze F doplnil konkrétním případem z vlastní praxe nebo praxe mých kolegů (viz obrázek [15c](#) v příloze E). Předpokládám, že technicky by se motivační text zobrazoval buď přejetím myši přímo přes název dané metody (techniky) nebo opatření a popis případu by se otevíral na rozkliknutí předem stanovené vysvětlivky obdobně jako výklad daného opatření vyplývajícího z jednotlivé právní normy.

Při využití tohoto způsobu by však editace a aktualizace citací z právních norem nebo judikatury nebyla ponechána na nejnižším článku, tedy na Týmu pro mládež, ale byla by úkolem metodiků a právníků na MPSV nebo příslušném krajském úřadu. Obdobným způsobem by jim byla umožněna i možnost dalších doplňujících informací, které se budou vztahovat k opatřením nebo metodám. Webová aplikace SVI a její dosavadní filosofie je k tomuto způsobu řešení přímo předurčena.

5.2 Metody přímého výchovného působení

Metody přímého výchovného působení – „dítě“ si je vědomo, že na něj působíme, že je ovlivňujeme. U metod nepřímého výchovného působení námi zvolený způsob intervence dítě (obvykle na prostředí v jeho okolí) sice registruje, ale nevnímá je natolik osobně, aby vyvíjelo aktivní obranu proti jejich vlivům.

Řazení jednotlivých metod v dalších kapitolách práce je uvedeno tak, aby zpočátku byly představeny metody kognitivní, následně emocionální a v závěru jsou uvedeny metody tzv. konativní (činnostní).

V seznamu uvedený počet metod není nikterak omezený. Předpokládám, že jak je již uvedeno v předchozí kapitole, bude v aplikaci SVI v sekci „Vývoj dítěte“ seznam uveden jako číselník, ze kterého bude možné v rámci každého fungujícího Týmu pro mládež využít nebo naopak nevyužít navržené typy technik. Současně bude možné další metody doplňovat.

5.2.1 Dotazování

V pedagogické literatuře je metoda dotazování vnímána spíše jako součást empirického výzkumu. Průcha (53, s 55) v této souvislosti uvádí, že „metoda dotazování je založena na verbální komunikaci mezi výzkumníkem a dotazovanou osobou“. Pro účely sociálně-výchovného působení však využití metody dotazování směřuje k naplnění jiných cílů. Z tohoto pohledu se jedná spíše o zjištění názorů, postojů nebo představ dítěte o určitém problému a skutečnostech, které jsou pro jeho posouzení důležité. Problém je v tomto ohledu specifikovatelný pouze velice obtížně. Může souviset se skutečnostmi, které vypovídají o charakteru predelikventního nebo delikventního jednání na jedné straně až k zjišťování znalostí, nebo jako součást dalších technik i zjišťování dovedností na straně druhé. Uprostřed pak leží problémy týkající se běžných výchovných situací. V literatuře z oblasti sociální práce metoda dotazování směřuje k oblasti komunikace. Jak uvádí Řezníček (54, s. 46), dotazování „je důležitou složkou komunikace napomáhající její plynulosti a přesnosti. Metoda je založena na kladení otázek. Jejich strukturu je vhodné mít předem připravenou na základě doposud zjištěných problémů s chováním dítěte nebo v souvislosti s jeho okolím. Otevřené otázky se používají zejména k navázání kontaktu, uzavřené ke zpřesnění informací nebo pro překonání bariér. Doplnující nebo kontrolní otázky k určitému tématu se pokládají, je-li třeba získat ucelenější obraz situace. Sugestivní otázky jsou nevhodné, účelné je užít neutrální formulace, aby se dítě necítilo trapně nebo aby se nevyhýbalo odpovědi, případně nelhalo. Podobně nevhodné je často se ptát „proč“.

Při komunikaci je zejména vhodné užívat neutrálního oslovení typu „já“ (řekl bych, podle mě, co se mě týče) než adresnějšího typu „ty“ nebo „vy“ (chováte se, vy jste).

Projevuje-li se dítě defenzivně, chrání se tím proti potenciální újmě, ať jde o hrozbu reálnou nebo fiktivní. Tomu lze čelit nepřímo tím, že sociální pracovník dítěti napomáhá k tomu, aby vyjádřilo své kritické pocity vlastními slovy, že nenásilně užívá jazyka blízkého přirozenému prostředí dítěte, aktivně překonává komunikační bariéry. Sociální pracovník současně ignoruje nevhodné projevy dítěte i agresivní způsob komunikace za předpokladu dodržování základní zdvořilostní formy vzájemné komunikace“. Součástí praxe sociálních pracovníků je ustavičný boj s časem. Obvykle z těchto důvodů je taktika dotazování, ale i jiných metod směřována k naplnění cílů směřujících tzv. ke zjištění skutečného stavu za každou cenu. V této souvislosti je třeba upozornit, že je nezbytný určitý nadhled, který směřuje k naplňování obecných cílů. Jestliže by součástí aplikace metody dotazování mělo být účelu (zjištění skutečnosti) dosaženo za cenu, kdy popřeme obecné výchovné cíle, je třeba dotazování přerušit, nebo dokonce ukončit a využít metody jiné. Upozorňuji na tuto skutečnost s vědomím, že se tak bohužel často nestává.

5.2.2 Ukládání požadavků

Uplatňování této metody má hluboké historické kořeny. Její využití oscilovalo od kategorického autoritativního požadování uplatňovaného pomocí feudálních násilnických způsobů až po živelnost, impulsivnost, nedisciplinovanost vycházející z individualistického liberalismu upínajícího se na touhu zásadně neomezovat svobodu dítěte.

„Metoda požadavků vychází z konkretizace obecného cíle výchovy do jednotlivých dílčích úkolů, které staví před děti jako povinnost. Metoda kladení požadavků souvisí se zásadou cílevědomosti výchovného působení. Pedagog nemůže čekat na výsledek živelného vývoje dítěte. Plánuje jej, projektuje. Obecný cíl morálního rozvoje osobnosti dítěte a mladého člověka konkretizuje do každodenních pravidel žádoucího chování. Prikazuje, aby žáci (děti) zachovávali tato pravidla, žádá, aby se vystříhali přestupků“(61, s. 80).

Metoda kladení požadavků v pedagogickém prostředí úzce souvisí s obecně platnými mravními a právními normami chování, které jsou přizpůsobené věku dítěte. Je metodou slovní, nedovolává se hlubšího pochopení dítětem. Stěžejním úkolem při uplatňování této metody je dosáhnout cíle, který spočívá v zachovávaní pravidel chování bez hlubšího porozumění. Kladení požadavků úzce souvisí s vypracováním

morální teorie. Metoda ukládání požadavků bývá spojována s metodou vysvětlování. Rozdíl v uplatňování metody v pedagogickém prostředí, kde působí výhradně pedagog – učitel oproti působení sociálního pracovníka spočívá především v tom, že učitel má k dispozici požadavky tzv. kladného charakteru. Požadavek může formulovat jako radu, prosbu, doporučení, upozornění, návod, připomenutí, vybídnutí, pokyn nebo výzvu. Kučerová (27, s. 80) v této souvislosti uvádí, že podaří-li se učiteli formulovat požadavky do podoby hesel, děti si je lépe a s chutí zapamatují. Sociální pracovník reagující na konkrétní problém bude zpravidla uplatňovat požadavky záporného charakteru, tedy zákazy. V mnoha případech mohou mít dokonce podobu ostrého příkazu až rozkazu, viz příběh Kristýny v příloze uvedený k dané metodě.

Kladení požadavků je nutné provádět způsobem nepřipouštějícím námitky nebo pochybnosti. Na místě zde není ani kolísavost, váhavost nebo dokonce polovičatost nebo nerozhodnost. Toto základní pravidlo platí u učitele a dvojnásob u sociálního pracovníka. Pedagogickým pracovníkům se často stává, že požadavků je až příliš a ty se následně rozplývají v ustavičné komandování vyvolávající pochopitelný odpor žáků. Pro všechny, kteří metodu ukládání požadavků aplikují, pak platí, že nikdy nevydávám požadavek nesplnitelný, nepřiměřený, nevhodný a nekontrolovatelný. Především kontrolovatelnost požadavku je největším úskalím při používání této metody sociálními pracovníky. Je třeba si uvědomit kolik úsilí musím vynaložit, abych uložený požadavek dokázal zkontrolovat. Platí, že čím bude volnější, tím hůře jeho kontrolu zajistím.

5.2.3 Rozhovor

Rozhovor (interview) patří mezi základní techniky práce v pomáhajících profesích užívané v poradenství, psychoterapii i v různých jiných formách sociální práce. Pro účely sociálně-výchovného působení je východiskem při využití této metody spíše literatura z oblasti sociální práce. V pedagogicky orientované literatuře je rozhovor směřován častěji do oblasti vzdělávání. Podle Matouška (33, 75 – 76) je „rozhovor dorozumívání dvou nebo více osob, sdělování a sdílení pocitů, názorů, zkušeností nebo nadějí. Rozhovor vytváří most, po němž se k sobě dostávají někdy zcela rozdílné světy zúčastněných“. V této souvislosti se jedná o to, aby se aktéři rozhovoru pochopili, vyslechli argumenty druhé strany (a to i v případě, že s nimi nesouhlasí) a navzájem si poskytli zpětnou vazbu, radu, myšlenku nebo inspiraci. Rozhovor má odkrýt zejména pravý stav věci. Ve slovníku sociální práce Matoušek

uvádí (34, s. 192), že „rozhovor profesionála s klientem má fázi přípravnou, během níž by se profesionál měl seznámit s potřebnými informacemi a vyladit se na rozhovor (např. krátkou relaxací). V další fázi je žádoucí vyjednat s klientem kontrakt definující problém, na němž se bude pracovat, počet schůzek, jejich délku, očekávaný výsledek, vedení záznamu o schůzkách a důvěrnost informací, jež klient profesionálovi sdělí“. Toto definování vzájemného vztahu je však oblasti sociálně-výchovného poněkud vzdáleno. Vztah dítěte a vychovatele nebo i pracovníka OSPOD lze kontraktem nazvat pouze s velkou nadsázkou. Osobně se mi zdá, že tento pojem do pedagogické terminologie nepatří, a to i v tom případě, že vlastní činnost je velmi podobná nebo v mnoha ohledech totožná. Pro nás je určující typ problému, o který se jedná. Pro účely sociálně-výchovného působení v oblasti predelikventního nebo delikventního jednání se jedná zejména o zjišťování stanovisek, postojů, pocitů a přání dítěte k projednávanému problému. Zakázkou, jak o ní hovoří Matoušek, je pro nás změna (intervence), která má charakter zdravého vývoje dítěte, ke kterému jsme povinni přispět. Zdravý vývoj v sobě zahrnuje rovinu zdravotní, psychickou i sociální. Na rozdíl od dotazování, které aplikujeme (jako sociální pracovníci) v případech, kdy dítě je v postavení podezřelého, pachatele nebo spolupachatele, se rozhovor používá v případech, kdy předpokládáme, že dítě je spíše v postavení poškozeného nebo svědka. Vyloučena však není ani varianta, kdy je dítě přímo delikventem nebo účastníkem delikventního jednání. Rozhovor má v tomto ohledu tzv. zjišťovací podobu. Sekundárním přínosem může však být zbavení dítěte nepříjemných pocitů tzv. z nevysloveného. Metoda může být také jakýmsi předstupněm pro využití dalších technik. Zvládnutí rozhovoru předpokládá u všech aktérů umění naslouchání. U sociálního pracovníka v této souvislosti hovoříme o tzv. aktivním naslouchání, jehož základem je zejména soustředění se na to, co dítě říká, co cítí, co pro něj má v dané věci zásadní význam. Součástí aktivního naslouchání je také vyjadřování se, zda jsem jako sociální pracovník správně pochopil, co bylo k problému řečeno, a dává dítěti možnost nepochopené souvislosti upřesnit.

Rozhovor by se měl opírat více o otázky otevřené (žádající osvětlení kontextu) než o otázky uzavřené, na které se dá odpovědět jedním slovem. Většina autorů uvádí jako nevhodné otázky sugestivní. Vhodné je během rozhovoru s dítětem komentovat jeho pocity vlastními slovy a ujišťovat se při tom, že dítě to myslelo právě tak, jak to sociální pracovník zformuloval. V literatuře se tato fáze označuje jako rekapitulace a kotvení. Není však vhodné v tomto ohledu přeformulovat každou vyslovenou větu nebo myšlenku. Dítě nesmí nabýt pocitu, že jej máme za hlupáka a musíme každou jeho

myšlenku přizpůsobovat svému jazyku. Dokonce pokud dítě o daném problému hovoří spontánně a nám je problém srozumitelný, je možné shrnutí problému udělat až nakonec. Fázi označujeme jako zhodnocení. Naší snahou je získat si důvěru dítěte. Pokud však něčemu v rozhovoru nerozumíme, je vhodné se dítěte krátce dotázat nebo udělat shrnutí až ve vhodném okamžiku, například pokud dítě neví, jak se vyjádřit nebo jak dále pokračovat. Základem dalšího úspěchu při řešení daného problému je formulace jeho klíčových bodů. V případě, že jich je více, je vhodné určit si priority pro jejich řešení v čase. Některé problémy, které se ukazují podružné, lze i odložit nebo zcela odmítnout. Důležité je upozornit na to i ostatní aktéry rozhovoru. Nezanedbatelnou roli při vedení rozhovoru má neverbální komunikace. Typický příklad tzv. zjišťovacího rozhovoru je uveden v příloze F. Základní atributy rozhovoru se pokusím uvést právě v něm.

Rozhovor je základem každé intervence. Problémem intervence jako směřování ke změně je velmi často motivace. Především nalezení motivace u dítěte se pro sociální pracovníky stává klíčové pro další řešení rozhovorem zjištěných, upřesněných a pojmenovaných problémů. U každodenních výchovných problémů to nebývá obvykle tak složité, i když i zde lze vysledovat jistou apatii a smíření se s osudem. Mnohem důležitější je hledání motivace při řešení závažných problémů spojených například s problematikou závislostí. Protože se jako sociální pracovník při řešení dětské delikvence s projevy závislostí setkávám stále častěji, považuji v tomto ohledu za důležité uvést odkazy na některé techniky související s těmito typy problémů. V souvislosti s motivací při řešení problémů se závislostí uvádí Miller (39, s. 19) postupy, které zvyšují motivaci klienta (dítěte) ke změně. Jedná se o: uplatnění empatie, odstraňování překážek, předávání rad, nabídku výběru, snižování přitažlivosti, poskytování zpětné vazby, vyjasňování cílů a aktivní pomoc.

5.2.4 Vysvětlování, objasňování a poskytování informací

Racionalismus, který známe například z myšlenek Platóna nebo Sokrata, se opíral o tvrzení, že ctnost je naučitelná a dospívá k přesvědčení, že mravnost se pěstuje výhradně poučováním a rozumovými důvody. Oproti tomu emocionalisté, přeceňují význam citových pohnutek pro jednání a voluntaristé spatřují základy mravní výchovy ve správných návycích.

Význam metody vysvětlování, objasňování a informování spočívá však především v kombinaci a vzájemném propojování jak s metodami emocionální výchovy, tak metodami cvičení, výcviku nebo nácviku.

Vysvětlování, objasňování a poskytování informací a rad se vzájemně liší především cílovou skupinou ve vztahu k věku i typu řešených problémů. Zatímco vysvětlování a objasňování lze zařadit do školního prostředí, metoda poskytování informací má blíže k prostředí tzv. úřednímu, směřujícímu k dospělým klientům.

Jak uvádí Kučerová (27, s. 81 – 82), „metoda vysvětlování navazuje přímo na metodu ukládání požadavků. Umožňuje objasňovat podstatu mravního jednání. Zatímco požadavek využívá sugestivního vlivu autority vychovatele a obecně platné normy, vysvětlování se dovolává rozumu a soudnosti vychovávaného, opírá se o logickou argumentaci, dokazování a vyvracení. Cílem metody vysvětlování je hlubší pochopení jejich smyslu, vytvoření morálních pojmů, zásad, morální teorie. Vysvětlování vede k uvědomělému vztahu žáků k morálním otázkám“. Jak uvádí Vaněk (66, s. 109), „metoda vysvětlování klade nárok na schopnost abstrakce a generalizace, jejichž přirozeným podkladem je vrozená inteligence. Poznatků se při použití metody vysvětlování zmocňujeme především vhladem, porozuměním a pochopením“.

Děti k vytvoření obecnějších morálních pojmů vede jak důsledné opakování, tak postupné zobecňování požadavků v mravním pravidle. O vysvětlování lze tedy hovořit v souvislosti s rolí učitele. Pokud se soustředíme na funkci pracovníka OSPOD, půjde v této souvislosti spíše o jednorázové vysvětlení nebo objasnění principů, ke kterým má v některých případech lepší podmínky než pedagog. V této souvislosti disponuje také jistým momentem překvapení, kterým lze získat mírnou výhodu. Musí však být o to přesvědčivější, schopný jednoznačně argumentovat například citací příslušné právní normy nebo jiného pravidla, které odpovídá řešenému problému nebo situaci. Metoda vysvětlování klade vysoké nároky na odbornost, komunikativnost a zkušenost. Vysvětlování je nezbytné doložit odpovídajícím příkladem. Při aplikaci této metody je vhodné z pozice sociálního pracovníka udržet větší odstup, než jaký může mít učitel. V případech závažných výchovných problémů je pracovník OSPOD obvykle prvním kontaktem s představiteli „práva“.

Metody vysvětlování se užívá formou rozhovoru. Rozhovor může být veden s jedincem nebo může mít charakter skupinové besedy nebo diskuse. Je nutné si uvědomit, že při využití této metody jde o poznatky, skutečnosti, místo zde není pro city (emoce). Jde o sdělování, objasňování stanovisek, nikoliv pocitů nebo postojů.

Řezníček říká, že „poskytování informací a rad se musí řídit tím, že dětem (klientům) se informace mají poskytovat objektivně a přesně, aby nedošlo k nedorozuměním. Ve složité situaci je vhodné ověřit si, zda dítě (klient) rozumí, případně mu poskytnout informaci písemně s ohledem na jeho zvláštní charakteristiky (vzdělání, věk, atd.). Radu je možno poskytnout, pokud o to dítě (klient) má zájem nebo vyžaduje-li si to a pokud to spadá do kompetence pracovníka. Důležitá životní rozhodnutí je třeba nechat na dítěti (klientovi) samotném. To platí zejména v situacích poradenského nebo terapeutického vztahu“ (54, s. 46).

5.2.5 Metody vyvolávání a tlumení citů

Cílem formování emoční složky osobnosti je, jak říká Vaněk (66, s. 111) „vypěstovat v člověku ušlechtilou povahu s žádoucími rysy“. Mezi ně lze zařadit zejména: základní kladné optimistické citové ladění, vyrovnaný sebecit, schopnost sžívat se s druhými a především citem rozpoznávat kategorie mravních a estetických hodnot.

Vaněk (66, s. 111) uvádí, že „kladným optimistickým citovým laděním rozumíme pozitivní, účastný a přívětivý citový postoj jedince k životu a k lidem“. Tento postoj se projevuje vírou v život, v lidi a pokrok celé společnosti. Vyrovnaný a zdravý sebecit dítěte se nejlépe formuje v dětském prostředí, kde na sebe sebecity dětí sice narážejí, ale těmito nárazy se také vyrovnávají do přirozeného a zdravého stavu. Bohužel jedním ze znaků naší současné společnosti je právě vymizení hlubokých citů a hledání situací, o kterých hovoří Vaněk (66, s. 112), je pro výchovné pracovníky stále obtížnější. Nezbyvá, než je navodit, což je obtížné a vyčerpávající. Vztahem k lidem – sociálními city rozumíme takové city, které pociťuje člověk jako člen sociální skupiny. Výchovně se orientujeme zejména na rozvoj družnosti, otevřenosti, obětavosti a empatie – schopnosti vcit'ovat se do situace druhého. V této souvislosti je základní technikou tzv. stimulace, kterou z nejširšího pohledu provádíme pomocí prožitků v rodině a v ostatním prostředí a vhodně na ně poukazujeme nebo je necháváme působit. Rozvojem citlivosti k mravním hodnotám rozumíme u dítěte zejména jeho schopnost rozpoznávat kategorie mravního dobra a zla, ale také projevy ušlechtilosti a hrubosti nebo v rovině estetické projevy krásna nebo nevkusu.

Metody emočního ovlivňování lze rozčlenit na **vnější** a **vnitřní**. Vnější spočívají ve využití podnětů zvnějška, ať již chceme expozicí citovou kvalitu vyvolat

nebo naopak eliminací tuto citovou kvalitu utlumit. Patří sem také substituce – záměna, kdy zaměňujeme, substituujeme vnější podnět jiným. **Eliminací** odstraňujeme z okolí vychovávaných výchovně nežádoucí podněty. Zejména se jedná o takové pocity, které primárně vyvolávají strach, úzkost, smutek, ale také nevhodné obrazy, nástroje, figury, barvy apod. V této souvislosti vzpomínám, jak jsme se sami v rámci jednoho projektu dopustili velké chyby, kdy jsme na chodbu vzdělávacího centra pověsili – exponovali v rámci jedné výstavy fotografie Jindřicha Štreita, které měly stimulovat citové prožitky u starších žáků a studentů, ale neuvědomili jsme si, že cestou procházejí matky s malými dětmi do místního mateřského centra. Ještě před zahájením jsme museli fotografie z těchto prostor odstranit. Dosažení jednoho cíle se ukázalo v rozporu s jiným.

K **vnitřním metodám** podněcování a tlumení citů řadíme zejména sugesci, agitaci, substituci, degravaci a sublimaci. Vaněk (66, s. 117) se zmiňuje také o technice tzv. persuade jako o účinném přesvědčování, které má doplňovat rozumový výklad jevu, aby jej ovlivňovaný přijímal v důvěře.

Sugescí vyvoláváme nebo přenášíme citové vzruchy, citové a hodnotící postoje. „City jsou nakažlivé“. Sugestivně působí citové zaujetí osobnosti, která má autoritu, její výraz, mluva, gesto. Hartl (6, s. 575) sugesci definuje jako „schopnost člověka přejímat nekriticky od jiné osoby myšlenky“. Poznání člověka vzniká buď pozorováním určitých dějů, jevů, vztahů doprovázených vírou, že se tak budou odehrávat i opakovaně podle určitého pravidla nebo principu nebo přebíráním poznatků od jiných osob, které jsou obvykle v postavení autority. Tou mohou být autoři učebnic, učitelé, vychovatelé, rodiče, kamarádi nebo jiné autority. Míra ovlivnění autoritou je individuální, určovaná aktuálním stavem, vlivem skupiny, prostředím apod. Významný vliv v rámci aktuálního stavu sehrává zejména citové rozpoložení. Jeho vliv bývá obvykle významnější než racionální uvažování. Sugescí lze ovlivnit člověka i za snížené kontroly vědomí, například v hypnóze, během afektu apod.

Při řešení výchovných problémů lze metodu uplatňovat zejména velmi zkušenými pedagogy, kteří jsou pro dítě autoritou. Sociální pracovník, který dítě obvykle nezná nebo se s ním setkává pouze krátce, naopak při uplatnění metody využívá spíše situace, která se vytvořila při projednávání problému. Nejčastější je v této souvislosti snaha o tzv. otevření se a přijetí rozhovoru. Pokud je to však možné, rychle směřujeme do roviny racionálního uvažování. Citových projevů, které bychom sami vyvolali, využíváme spíše výjimečně.

Agitací získáváme posluchače pro nějakou myšlenku, především na základě citových pohnutek sympatií a antipatií.

Substitucí nahrazujeme nevhodné podněty vhodnějšími (odvedením pozornosti).

Degravací oslabujeme nežádoucí emoce, např. žertem, lehkou ironií, která se však nedotýká svěřených dětí a nezraňuje jejich sebecit.

Sublimací převádíme nižší pohnutky do sféry kulturního uspokojování: elementární bojovnost převádíme na sportovní zápolení, soutěživost, touhu po moci na zdravou ctižádost, erotické tendence na uměleckou tvořivost apod.

5.2.6 Přesvědčování

Ve starší pedagogické literatuře o metodě přesvědčování existuje jen velmi málo zmínek vzhledem k orientaci pedagogiky té doby pouze na intelektuální zaměření.

Metoda přesvědčování souvisí těsně s metodou vysvětlování. Jestliže se však metoda vysvětlování zaměřuje na sféru intelektuální, metoda přesvědčování se obrací především na sféru emocionální. Kučerová (27, s. 83) říká, že přesvědčování „usiluje vzbudit cit jistoty, že požadované jednání je správné a pro vychovatele jediné možné, přípustné, hodnotné a ušlechtilé. Cílem metody přesvědčování je vzbudit city závaznosti, povinnosti a odpovědnosti s ohledem na poznávané mravní principy. Přesvědčit někoho znamená citově jej získat, zaujmout pro to, co má být, a proti tomu, co být nemá. Pokud je osobnost přesvědčena o závaznosti morálních norem, dodržuje je i za cenu, kdy pro ni v danou chvíli nejsou výhodné. Z těchto důvodů tedy nedostačuje pravidla pouze vysvětlit, o jejich správnosti je třeba přesvědčit a tím osobnost motivovat k jejich dodržování. Při představách žádoucího chování se snažíme vyvolávat kladné city, při představách nežádoucích činů city záporné“.

Vychovatel se opírá i o prvky sugesce a agitace, emotivní volbu slov, tónu a zabarvení hlasu a ovšem o důvěru, kterou si získal, a o své vlastní přesvědčení, které dává tušit, že stojí za tím, co říká. Na rozdíl od vysvětlovacího postoje tak, jak jej charakterizuje Vaněk (66, s. 119), v jehož rámci dochází k formování na bázi logické, věcné, objektivní, bez emočního zvýrazňování projevu, persuačním postojem rozumíme formovací činnost, která je založena převážně na živé emoční účasti, až zanícenosti autority (učitele, vychovatele, pracovníka OSPOD apod.). V agitačním postoji je navíc zdůrazněna sympatie, radost, odpor nebo hněv. V této souvislosti lze použít žádoucích

vzorů v podobě soudobých oblíbených autorit, ale také umělecké literatury nebo umění vůbec. Vzpomínám na nedávnou výstavu fotografií Jindřicha Štreita s názvem Cesta ke svobodě, kterou jsem využil jako hlavní prvek emocionálního působení při přesvědčování žáků a studentů o dopadech závislosti na osobnost člověka. Magické fotografie mého přítele, světoznámého fotografa, se staly mostem mezi vysvětlováním a přesvědčováním. Bolest a lidské strádání z prostředí drogové závislosti se podařilo přenést prostřednictvím fotografií mezi žáky a studenty. Velmi obtížné bylo žáky naladit na „stejnou vlnu“. Jedním z tzv. „smrtných hříchů“ tak, jak je uvádí ve své knize Konrad Lorenz, nositel Nobelovy ceny z roku 1973, zakladatel biologické disciplíny – etologie, je „vyhasnutí citů“ (28, s. 32) a celková citová oploštěnost současné generace. Vzbuzovat city je pro pedagogy dnes stále obtížnější. V souvislosti se shora uvedeným programem Cesta ke svobodě se podařilo zajistit naladění formou komponovaného pořadu s názvem Los trifidos, kde byla využita metoda hraní rolí. Bližší představení programu je uvedeno ve vyhodnocení na webu (84) a je rovněž součástí návrhu popisujícího využití metody hraní rolí v příloze E. Především ono naladění a motivování je základem pro využití většiny technik, které jsou v této práci zmiňovány.

Metoda přesvědčování se spojuje často s metodou příkladu a zvyšuje účinek vysvětlování.

5.2.7 Dohoda o modifikaci chování

Řezníček v souvislosti s touto metodou uvádí, že „dohoda o modifikaci chování je běžně užívaná technika zejména při snahách o reciproční modifikaci chování v rámci partnerských nebo rodinných vztahů. Jedná se u ní o postupné dílčí dosažitelné kroky, stanovení odměn nebo trestů za jejich dosažení, resp. nedosažení“ (54, s. 49).

Modifikace chování obdobně vysvětluje i Matoušek (33, s. 113 – 114), který říká, že se jedná o „terapeutický přístup vycházející z klasického behaviorismu – člověka pokládá za černou skříňku, jejíž nitro je nepoznatelné; vědcům přísluší jen sledovat vztahy mezi vstupy (podněty) a výstupy (reakcemi). Behaviorální technika je založena na systému pobídek a sankcí posilujících žádoucí chování, respektive omezující chování nežádoucí“. To je oddělováno a přecvičováno.

V oblasti sociální práce existují dva odlišné způsoby provádění této techniky. První se týká práce v uzavřených institucích, kdy lidé nemají vliv na pravidla a kde

klientovi umožňují volit modifikace chování jako alternativy mezi jinými způsoby. Jsou hojně využívány zejména ve věznicích nebo výchovných ústavech. Zde se v souvislosti s uplatňováním metody využívají nejrůznější bodovací systémy, které následně při dodržování stanovených pravidel přinášejí klientům nejrůznější výhody (častější vycházky, sledování televize, účast při nejrůznějších hrách, kontakt s okolím apod.). Zdaleka však není jisté, zda si tento model „účelového chování“ přenese klient do svého civilního života. Chybí zde pochopení hlubšího smyslu dodržování pravidel a ani bezprostřední odměna nedovede toto pochopení zajistit. Při druhé variantě je klientovi umožněno delegovat moc na sociálního pracovníka, ale mít pod kontrolou stále její výkon. Je to účinná metoda pro ovlivňování chování a prožitků, která se užívá v této souvislosti při léčbě závislostí na alkoholu a jiných drogách, poruchách příjmu potravy, při nácviu sociálních dovedností u obsedantních stavů, u některých typů fobií, u léčby demence apod.

Metoda je tedy založena na postupných krocích, které jsou předmětem „dohody“, že po jejich dosažení bude následovat nějaký posun. V rámci řešení predeliktivního chování lze využívat obě varianty. Obě mají velmi blízko k metodě odměny a trestu. Základní rozdíl spočívá v jejím nasazení, tzv. u stanovení ocenění (ohodnocení) předem naplánovaného stupně dosaženého chování. Je jakousi podobou závazku, se kterým se setkáváme v pedagogickém prostředí. U výchovných problémů je vhodné využívat spíše podobu pozitivní, tedy odměňování založené na „posunu po malých krůčcích“. I dospělý lépe přijme úkol, jehož konec dohlédne. Pro dítě to platí dvojnásob. Cíl, který nevidím, mě nezajímá. V rámci skupiny nemusí být tyto postupné kroky v čase totožné. Vzpomínám si v této souvislosti na výcvik sociálních dovedností u jedné skupiny složené ze 7 dětí s výchovnými problémy. Výcvik byl postaven na plnění jednotlivých úkolů. Jejich splnění bylo barevně zaneseno do karty, která znamenala dosažení určitého postavení, za které následovala odměna. V našem případě se děti po splnění úkolů účastnily výcviku v jízdě na koni. Věděly, že úkoly plní v souvislosti s výcvikem, ale lépe se jim úkoly plnily jako dílčí kroky, u kterých dohlédly konce a následně byly ohodnoceny. Co na tom, že následoval další úkol. Poradil jsem si jednou, zkusím to i po druhé. Je-li tento výcvik prováděn vhodnou formou s dobře stanovenými úkoly po dostatečně dlouhou dobu, je pravděpodobné, že si dotyčný uplatňované modely chování přenese i dále do života.

5.2.8 Podmiňování (odměny a tresty)

„Odměna a trest jsou nejpoužívanější a nejstarší prostředky výchovy, které vedou k modifikaci chování“ (6, s. 367). Úloha trestů byla v pedagogice v minulosti vnímána různě. Výsledkem tzv. přirozených trestů, které lze uvést příkladem – když dítě rozbije židli, ať nemá na čem sedět, není zvýšení mravnosti, ale spíše způsob hledání dětské obratnosti. Dítě si místo židle najde něco jiného. Výchovný účinek se tak vytrácí. Také tělesné tresty jsou v rozporu s humanistickými cíli výchovy. Potupují a ponižují důstojnost dítěte, urážejí a zesměšňují. Vedou pouze ke zvýšení plachosti, ustrašenosti, pokrytectví, neurotickým projevům, vzdorovitosti, zatvrzelosti a agresivitě. „Podmiňování pozitivní (odměnou) a negativní (trestem) se užívá k regulování chování v rámci praxe operačního učení (behaviorismu). Také negativní podmiňování v normálním prostředí je méně účinné než pozitivní. Často se používá diferencovaného posilování, tj. ignorování negativních projevů a odměňování pozitivních“ (54, s. 47) . Metoda bývá často také označována jako metoda hodnocení nebo přímo jako metoda odměn a trestů. Učitel, vychovatel, který pracuje s žáky, povzbuzuje jejich žádoucí chování tím, že je hodnotí. K dispozici má dvě varianty – schvalování (odměňování) a odsuzování (trestání). Schvalování je založeno na principu, že pochválené dítě má tendenci svoje jednání opakovat. Pokárané dítě má naopak snahu vyhnout se další kritice. Emoce, které děti v této souvislosti zažívají, označujeme jako sebecit. Dítě, které je kladně hodnoceno, prožívá pocity radosti, uspokojení a štěstí. Dítě, které je hodnoceno negativně, touží naopak dokázat, že je schopno chovat se lépe a zasloužit si odměnu. Schvalování můžeme projevovat v mnoha podobách. Od souhlasu pohledem, gestem, až po slovní projevy uznání. Mohou mít dokonce podobu psanou – pochvala, pochvalný dopis, nebo dokonce vizuální – vyvěšení na desce cti ve škole apod. Obdobně i negativní hodnocení lze projevovat pohledem, gestem, slovním odsouzením – výtkou, výčitkou, nebo dokonce v písemné podobě – poznámkou, důtkou, sníženým stupněm z chování apod. Účinky metody schvalování i odsuzování je nutné rozlišovat v souvislosti s věkem dítěte i situací nebo chováním, které hodnotíme. Kromě věku sem samozřejmě vstupují také individuální zvláštnosti dítěte včetně prostředí, ve kterém vyrůstá. Hodnocení některých pedagogů někdy až příliš připomíná rovnostářství a tzv. touhu po absolutní spravedlnosti a nezohledňuje individuální možnosti dítěte a již vůbec ne prostředí nebo podmínky, ve kterém se nachází. Za velmi důležité v této souvislosti považují hodnotit vždy pouze danou situaci a nespojovat hodnocení jednotlivosti

s hodnocením osobnosti. V této souvislosti se při řešení výchovných problémů často setkávám i se spojováním hodnocení vědomostí s hodnocením osobnosti. Tyto bohužel časté tendence některých pedagogů je třeba rezolutně odmítnout. Častým odsuzováním neúspěchu v matematice nebo češtině můžeme v dítěti snadno vyvolat pocity, které lze zjednodušeně vyjádřit asi takto: Když to neumím, jsem špatný člověk. Je velmi složité v takovém prostředí provádět intervenci ve prospěch dítěte. Pokud tento problém zaznamenáme, je třeba trpělivě poukazovat i na přednosti dítěte nebo seznámit pedagogy s domácím prostředím, ve kterém má dítě naplňovat jejich očekávání. V tomto ohledu je velkou chybou sociálních pracovníků vytvoření „malé války“ s pedagogy dané školy. V této válce bývají jen poražení. Kučerová (27, s. 93) říká, že „tam, kde jsou děti vhodně zaměstnávány a kde je jim věnována dostatečná individuální péče, dochází zřídka k porušení kázně a zásad správného chování“.

Nezbytnou podmínkou účinnosti pochvaly nebo trestu je autorita učitele, vychovatele a přesvědčení dítěte, že je hodnoceno tak, jak si v danou chvíli zaslouží. Je třeba si uvědomit, že metoda hodnocení působí nejen na ty, kteří jsou hodnoceni, ale i na ostatní, kteří jsou v danou chvíli přítomni. Jestliže jedince nespravedlivě potrestáme, vyvoláme negativní účinky, kdy ostatní postavíme proti sobě a v hodnoceném upevníme pocit křivdy.

V literatuře se v souvislosti s odměnami a tresty setkáváme také s pojmy jako řetězení nebo tvarování. „Řetězením se rozumí rozčlenění složitého chování do jeho dílčích komponent, jež lze podmiňovat. Tvarováním se míní postupné posilování chování, jež se blíží cílovému projevu. Pobízení s návodem znamená verbální nebo nonverbální navádění klienta k žádanému chování. Specifickou formou podmiňování je nácvik tzv. asertivního chování“ Řezníček (54, s. 49).

5.2.9 Vyjednávání

„Vyjednávání je proces směřující ke změně počátečních rozdílů stanovisek a překonání překážek plynoucích z této rozdílnosti pomocí vzájemné výměny informací (seznámení se stanovisky a požadavky obou stran) všude tam, kde nerozhoduje autoritativní moc“ Paulík (49, s. 5).

Součástí vyjednávání je přesvědčování druhých o vlastní pravdě. Přesvědčování úzce souvisí s ovlivňováním názorů a postojů. Názory i postoje dětí mohou být v rozporu (někdy dokonce v příkrém rozporu) s názory nebo postoji pedagogických

pracovníků, rodičů nebo osob odpovědných za výchovu dítěte. Názor tvoří představy nebo myšlenky vztahující se k určitému předmětu. Názor představuje osobní pohled na určitý jev, událost nebo předmět tvořený zejména vyhodnocením individuálních poznatků a zkušeností. Názor se utváří snáze nežli postoj. Postojem rozumíme relativně dlouhodobou tendenci k určitému způsobu myšlení, cítění a jednání, vztahující se k předmětům, činnostem, jejich okolnostem nebo k lidem. Postoje tedy obsahují více nebo méně racionální poznání, jejich emocionální působení a jejich vztah k osobním cílům a záměrům. Postoje v sobě zahrnují složku kognitivní, emocionální i konativní. V rámci přesvědčování, které má charakter vyjednávání, je tedy třeba působit na všechny tři složky osobnosti.

Ve vyjednávání jde v obecném smyslu o přesvědčování jedné strany druhou. Nezbytným předpokladem k tomu, aby vyjednávání neskončilo ve slepé uličce, je ochota brát zřetel i na situaci partnera, přijmout kompromis a dohodnout se. Přitom je třeba vedle sporných bodů nacházet i oblasti, v nichž existuje nebo je možná shoda alespoň v některých aspektech problému. Postupné nacházení různých méně vyhocených pohledů na původně sporné otázky je cestou k nalezení východiska. Při vyjednávání jsou tedy základem zejména komunikační dovednosti.

Techniku vyjednávání lze v zásadě pojímat jako strategii **konkurenční** nebo **spolupracující**. Konkurenční strategie, někdy uváděná také jako kompetiční, je založena na konfrontaci, vyhrocování, soutěžení, kdy každá strana prosazuje své zájmy a stanoviska bez většího ohledu na postoj druhé strany. Aktéři takto uplatňované strategie se nevyhýbají konfliktnímu vyhrocení situace a často vnímají dosažení svého jako úspěch. Je tedy zřejmé, že obdobná strategie nebude pro oblast sociálně-výchovného působení využitelná. Naopak strategie tzv. **spolupracující** (kooperativní) spočívající v uplatňování snahy o nalezení co nejlepšího řešení pro obě strany bude tvořit základ pro využití této metody při řešení výchovných problémů.

Využití techniky vyjednávání lze z praktického pohledu rozčlenit do několika fází. První, tzv. přípravnou fází tvoří zejména shromáždění a vyhodnocování informací o partnerovi jednání, stanovení cílů, míry přijatelných kompromisů, odhad vlastních možností, určení sporných bodů, místa, času, způsobu, vyjednávacího týmu, jeho kompetencí apod. Již v této fázi upozorňují někteří autoři, že je vhodné pokoušet se na věc dívat z druhé strany. Tento pohled je obzvlášť důležitý pro pedagogické a sociální pracovníky, kteří jsou při vyjednávání v roli facilitátora – aktéra majícího vliv na dosažení dohody, jakožto i prosté protistrany, která se snaží přesvědčit dítě „o své

pravdě“. Následuje fáze, kterou lze označit za zahájení vyjednávání. Jedná se zejména o navázání kontaktu, vytvoření pozitivní atmosféry jednání, stanovení dohody o předmětu vyjednávání nebo o pořadí projednávání jednotlivých bodů. Své místo v této fázi má i stanovení tzv. formálních a procedurálních pravidel jednání. Tato fáze je velmi důležitá zejména s ohledem na skutečnost, že při řešení výchovných problémů se velmi často stává, že se výchovní a sociální pracovníci domnívají, že přicházejí řešit to, co je v danou chvíli problémem nejzásadnějším – například nejvíce posunutým k hranici delikvence (nebo i za touto hranicí). Dítě vnímá svůj problém jinak. Zpočátku ani nemusí vědět, s čím druhá strana přichází a o čem se bude jednat. To se týká situací, kdy si neuvědomuje problém a jeho souvislosti. Existují však i opačné případy, kdy se predelikventního nebo delikventního jednání dítě dopouští častěji, uvědomuje si je a tzv. „testuje“ výchovného nebo sociálního pracovníka, jak dobře je o těchto problémech informován. Uspokojení pak projevuje v případě, že výchovný nebo sociální pracovník zjistil pouze část problému, tedy to, co je podle dítěte méně závažné. Aplikace SVI, která je představena v této práci, je v tomto ohledu vynikajícím prostorem pro hledání tzv. komplexního pohledu na závažnost problému u dítěte a v jeho okolí. Ve chvíli, kdy komplexní informace chybí, je vhodné i vyjednávání jednoznačně ohraničit na určitý problém. Hranice musí být velmi zřetelné. Následuje vlastní průběh vyjednávání (uvedení faktů, předložení vlastních návrhů a jednání o nich ve světle stanovisek partnera, argumentace obou stran a její hodnocení, posuzování alternativ řešení). Poslední fázi tvoří závěr, kdy se jedná o shrnutí výsledků, formulace dohody – v případech jejího dosažení, které je přínosné pro obě strany.

V odborné literatuře je v souvislosti s vyjednáváním zmiňováno několik nátlakových taktik (časová tíseň, manipulace s kompetencemi, přesilovka, hra na city apod.). Jejich využití v rámci sociálně-výchovného působení je však pro další vývoj dítěte nevhodné. Z praxe si nevybavuji situace, kdy by použití těchto „taktik“ bylo nezbytné. S ohledem na shora uvedené taktiky nedoporučuji u rozhovoru účast více jak dvou osob v případě, že rozhovoru nejsou přítomni rodiče. Je třeba si uvědomit, že pracovník zastupující při jednání OSPOD musí stát na straně dítěte a chránit jeho zájmy. Není vyšetřovatelem. I v případech, kdy má vyjednávání povahu zjišťování okolností, které by mohly přispět k objasnění závažné trestné činnosti jiného dítěte nebo mít bezprostřední vliv na ochranu života nebo zdraví jiného a dítě je v postavení svědka, je třeba u takového rozhovoru, který má charakter vyjednávání, dodržet i zásadu, kdy zjišťující strana není v „přesile“. Za tímto účelem je vhodné využít speciálních

výslechových místností, které jsou v posledních letech budovány na jednotlivých ředitelstvích PČR. Tzv. „za sklem“ je pak možná účast dalších odborníků, kteří jsou přítomni, ale nekomunikují s dítětem přímo, nýbrž prostřednictvím „vyjednavče“. Z psychologického hlediska je partnerství druhem mezilidského vztahu, který je založen na společných cílech. Jejich objasnění dítěti je i v případě vyjednávání naším prvořadým úkolem. Pro další vývoj dítěte jsou rozhodné zejména činy, nikoliv slova. Kompromisem je také především to, co uděláme, nikoliv to, co prohlásíme, že učiníme. Mějme to stále na paměti. Specifickou formou vyjednávání je mediace.

5.2.10 Mediace

Mediace je metodou, která se ve své nejvolnější podobě užívá v každodenní pedagogické praxi. Stačí si představit průběh jediného školního dne. Kolik obsahuje sporů, kolik konfliktů se mezi dětmi každý den odehraje. Pro řešení problémů v rámci predeliktivního jednání je vhodný detailní popis této metody. Mediace, jak uvádí Riskin (55, s. 17), „spočívá v tom, že spor, problém plánování či transakce mezi dvěma lidmi pomáhá vyřešit třetí strana. Mediace je tedy zpravidla facilitovaným vyjednáváním. Mimo jiné se používá i jako sofistikovaná metoda při řešení sporů, které by jinak skončily před soudem. „Mediace je neformální, strukturovaný proces řešení konfliktů, při kterých mediátor jako nezávislá a nezájatá osoba pomáhá stranám identifikovat jejich zájmy a podporuje je v hledání společných praktických a reálných řešení v bodech, které způsobily jejich konflikt. Podporuje klienty (děti) v hledání společné smírné cesty a ve vytvoření vzájemně přijatelné dohody, která může být v určité formě právně závazná“ (33, s. 138 – 139). V zásadě rozeznáváme dva základní typy mediace. První tvoří tzv. poziční vyjednávání, kdy se obvykle jedná o kvantifikovatelné předměty nebo peníze, a strany se musí dohodnout, jak je rozdělit. Konstruktivní vyjednávání je naopak zaměřené na problém mezi dvěma stranami konfliktu. Příklad je uveden v příloze F. V drtivé většině však půjde v případě pracovníků OSPOD právě o vyjednávání poziční. Podstatou mediace z pozičního pohledu je v nejširším pojetí snaha vyřešit spory mezi klientovým systémem a ostatními osobami nebo organizacemi. Je tedy potřeba nalézt společný základ, na kterém je možné budovat řešení konfliktu. Riskin uvádí, že „mediátor je odborník na efektivní vyjednávání, který pomáhá stranám konfliktu dospět k urovnání sporu a nalézt vzájemně přijatelné řešení dané situace“ (55, s. 7). Mediátor pomáhá všem stranám

sporu nalézt takové řešení, které uspokojí všechny strany konfliktu bez toho, že by toto řešení předem doporučoval nebo dokonce nařizoval. Mediátor je současně účastníkem mediačního procesu, jehož výsledkem je nalezení vzájemně přijatelného řešení. Mezi hlavní principy, na kterých je metoda založena, patří **neustrannost** (přístup k oběma stranám bez předsudků), **vyváženost** (rovnoměrný podíl obou stran na řešení sporu), **neutralita** (respekt k názorům i postojům obou stran) a **nezávislost** (nespojitosť mediátora se žádnou ze stran sporu).

Při řešení případů, které by mohly jinak skončit před soudem, roli mediátora naplňuje školený profesionál se specifickými dovednostmi, znalostmi, schopnostmi a zkušenostmi. Základem každé úspěšné mediace jsou zejména vynikající komunikační schopnosti mediátora. Mezi jeho nejvýznamnější úkoly patří podle Matouška (33, s. 140 – 141) zejména: shromáždění informací o daném případě včetně stanovisek a postojů zúčastněných stran, analýza a definice sporných bodů, vysvětlení procesu mediace, jednotlivých fází a postupů, usnadnění vzájemné komunikace a zprostředkování dohody. „Mediátor se zejména snaží o: dosažení konvergence (sblížení) vnímaných zájmů obou stran konfliktu, o poznání legitimacy zájmů druhé strany, identifikaci společných zájmů, lokalizaci konfliktu do specifických otázek, času a místa, rozložení konfliktu do oddělených otázek, pomoc stranám společně identifikovat fakt, že je pro ně výhodnější pokračovat ve vzájemném vztahu“ (59, s. 80). V rámci mediace by se měl mediátor v každém případě vyvarovat: moralizace a hodnocení názorů jednotlivých stran, dávat najevo přehnané emoce, radit jednotlivým stranám, rozebírat nevědomé motivy jednotlivých stran, nutit někoho, aby řekl nebo udělal něco, co si nemyslí nebo nechce, nechat jednu stranu, aby řídila situaci, vyvarovat se dominance, stát na straně oběti, prosazovat jednu stranu konfliktu apod.

V rámci procesu mediace lze jednotlivé činnosti rozčlenit do jednotlivých fází, pro které jsou typické určité kroky. První fázi lze označit jako přípravu. Cílem je získat obě strany, zjistit, zda chtějí svůj konflikt řešit, podat informace k procesu mediace, dojednat místo a termín setkání. Další fázi lze označit za zahajovací. Cílem je seznámit se s oběma stranami, vysvětlit úkoly a postup a základní pravidla mediátora a vytvořit tzv. pozitivní atmosféru jednání. Další fázi lze označit jako naslouchání mediátora stranám sporu. Cílem této fáze je porozumět, jak situaci chápou všichni účastníci, tedy seznámit se s jejich postoji a vyjádřit, v čem spočívají vzájemné rozpory mezi těmito postoji. Další fáze spočívá ve vzájemném naslouchání stran jedna druhé. Cílem je pochopení, jak druhá strana vnímá vzájemný spor. Mediátor se snaží, aby se jedna

strana pokusila o náhled i z pozice druhé (jiné) strany. Další fázi označujeme jako hledání řešení. Cílem je nalezení řešení, které bude přijatelné pro všechny. Jednotlivé strany předkládají návrhy, ke kterým se druhá strana vyjadřuje. U dětí je vhodné zaznamenávat návrhy na papír – vytvořit tak jakýsi zásobník návrhů, které je třeba následně rozebrat a vyřadit ty, jež jsou pro druhou stranu nepřijatelné. V těchto ohledech je využíváno metod změny perspektivy a rozhodování na papíře. Zůstanou varianty nebo varianta přijatelná. Poslední fázi tvoří dohoda. Dohodu je třeba podrobně zformulovat a formulaci posvětit souhlasem obou (všech) stran. Důležitým atributem dohody jsou zejména konkrétní údaje kdo, kdy, kde, co a jak udělá (neudělá). Je vhodné, aby dohoda měla psanou podobu. Čím je problém závažnější, tím propracovanější formu dohody volíme. Dohoda má být psána jazykem, kterému budou děti rozumět. Vystříháme se zbytečných právnických termínů, nejasností. Základem dohody je jednoduchost a srozumitelnost. Dohodu stvrdí zúčastnění podpisem a podáním ruky. Na závěr je vhodné ocenit uzavření dohody komentářem mediátora.

5.3 Metody nepřímého výchovného působení

Základem pro realizaci nepřímého výchovného působení je sociální pedagogika. Sociální pedagogika zdůrazňuje souvislosti výchovy s podmínkami, v nichž probíhá socializace. V charakteristice procesu výchovy je podle Pelikána (52, s. 36) výchova procesem „záměrného a cílevědomého vytváření a ovlivňování podmínek umožňujících optimální rozvoj každé osobnosti v souladu s jejími dispozicemi a stimulujících jeho vlastní snahu stát se autentickou, vnitřně integrovanou a socializovanou osobností“. Jejím cílem je tedy dosáhnout dlouhodobějších a trvalých pozitivních změn ve vývoji osobnosti. Toto působení může mít charakter přímý, jakým je bezprostřední ovlivňování jedince. Techniky tohoto ovlivňování jsou uvedeny v kapitole 5.2. Výchovné působení může mít však také charakter nepřímý. Tím máme na mysli, jak uvádí Pelikán (51, s. 20), „využití a vytváření podmínek pro osobitý rozvoj každého jedince v souladu s jeho individuálními předpoklady jako autentické, integrované a socializované osobnosti schopné vlastního bytí se sebou samým, s druhými lidmi, se společenstvím i s přírodou“. Pelikán (52, s. 71) dále uvádí, že „je nesporně efektivnější po všech stránkách citlivý přístup pedagoga, který neřídí situaci přímo, ale zevně, kdy nevstupuje

sám jako vedoucí faktor do situace, ale vytváří vnější podmínky pro ovlivnění ne přímo žáka (dítěte), ale situace“.

V souvislosti s vědomým a záměrným řízením Kraus (24, s. 65) uvádí, že sociální pedagogika hledá takové cesty a postupy, které by neměly zřetelný charakter organizovanosti, ale které by naopak fungovaly přirozeně, tedy jako metody tzv. nepřímého výchovného působení, z nichž záměr – ono „pedagogično“ přímo nečiší. Pelikán říká, že „čím méně děti (ale samozřejmě i adolescenti) cítí, že jsou vychovávány, tím lépe pro výchovu“ (52, s. 70).

Metody tzv. nepřímého výchovného působení v praxi OSPOD směřují zejména do roviny preventivní. Prevence je základem projektu SVI. SVI je prostorem pro celkovou analýzu v oblasti dětské delikvence v rámci konkrétního města (městské části). Součástí počítačového programu je mimo jiné i sekce „statistické výstupy“, která umožňuje vysledovat pracovníkům OSPOD nejen nejohroženější problémy s pácháním činů jinak trestných u dětí do 15 let nebo provinění u dětí od 15 do 18 let co do tzv. skutkové podstaty, ale také velmi přesně určit lokalitu nebo lokality vztahující se k místu spáchání, době spáchání, věku pachatelů a další charakteristiky důležité pro komplexní preventivní působení. Obdobně je to s případy majícími charakter predelikventního jednání. To umožňuje v rámci pracovních skupin (Týmů pro mládež, komisí sociálně-právní ochrany nebo pracovních skupin věnujícím se případové práci) iniciovat i koordinovat nejrůznější preventivní programy, projekty, jednorázová opatření nebo činnosti, jejichž cílem je předcházet delikvenci jako celku nebo snižovat negativní vlivy působící na mládež v jejich prostředí. Způsob této práce se neobejde bez znalosti metod nepřímého výchovného působení, které jsou klíčové právě pro preventivní působení v lokalitě. OSPOD nemusí být přímým realizátorem, mnohdy postačí iniciace příslušných opatření. Jejich realizace může být svěřena škole nebo školským zařízením, specializovaným výchovným zařízením, subjektům státní správy nebo nestátním neziskovým organizacím. Důležité však je, aby OSPOD ve spolupráci s partnery provedl analýzu problému, navrhl řešení, dbal na odpovídající postupy a celkové působení koordinoval a vyhodnocoval. Pravděpodobně se také nemůže zbavit úhrady části finančních nákladů spojených s realizací konkrétních programů nebo projektů. Za tímto účelem by si měl vytvářet finanční kapitolu, ze které bude jednotlivé činnosti hradit. Z výsledků výzkumu je bohužel zřejmé, že tento způsob práce je spíše výjimečný.

V další části se budu postupně věnovat jednotlivým metodám nepřímého výchovného působení ve snaze vytvořit příslušné motivační texty, které budou součástí návrhu na změny v aplikaci SVI.

5.3.1 Úprava (pedagogizace) prostředí

Pedagogizaci prostředí lze chápat, jak uvádí Furlan (5, s. 44), „jako jednotnou tendenci všech podstatných vlivů formujících osobnost v daném konkrétním prostředí, a to i tehdy, když nevycházejí z přímých záměrů vychovatele“. Základem této metody je tedy využití prostředí jako výchovného prostředku. Vychovávající (učitel, vychovatel, sociální pracovník, vedoucí kroužku, sportovní trenér) mění prostředí a tím u vychovávaného navozuje podnětné podmínky. Zasahovat lze podle Krause (24, 175) „jak do věcně prostorové složky prostředí, tak do složky osobnostně-vztahové“ (sociálně-psychické). Jak dále uvádí Kraus (24, s. 175), ze strany vychovatele to znamená vnést do vztahu s vychovávaným nejen značnou aktivitu, ale především kreativitu a vynalézavost. Tvořivost je základem úspěšné aplikace této metody.

Metoda je velmi dobře využitelná v každodenní praxi na nejrůznějších úrovních. Prostředí je důležitým faktorem, které nás ovlivňuje a formuje. Jako příklad pedagogizace prostředí uvádí Kraus (24, s. 175) výstavbu naučné stezky. Žákům, které vezmeme do přírody a následně je provedeme stezkou, není nutné přednášet o přírodních útvarech, rostlinách nebo zvířatech, které se v jejím okolí nacházejí. Žáci je sami spatří v jejich přirozeném prostředí a souběžně získají nové prožitky, které naplní výchovný i vzdělávací cíl mnohem lépe, než kdyby jim učitel o přírodních útvarech přednášel.

Jiný příklad „pedagogizace prostředí“, na který si vzpomínám z přednášek, se týkal prostředí v textilní továrně, kde pracovaly na jednom provozu tři desítky žen. Prostředí provozu bylo velmi neutěšené, staré zašlé omítky i barvy stěn, vysoká hluchost a prašnost, absence jakékoliv výzdoby... Součástí experimentu byla razantní změna prostředí – nové barvy omítek, instalace květin, odhlučnění strojů, snížení prašnosti a instalace reproduktorů, ze kterých tkadlenám hrála příjemná hudba. Výkon v tomto prostředí se významně zvýšil. Změna se však netýkala pouze složky tzv. věcně-prostorové, ale také osobnostně-vztahové. Realizátorům výzkumu se podařilo na místo vedoucí provozu dosadit ženu, kterou si ostatní zaměstnankyně samy vybraly pro její organizační schopnosti a férové vystupování. Výkon v takovém prostředí dále narůstal.

Poté realizátoři některé podmínky v rovině věcně-prostorové opět změnili k horšímu. Reprodukční se porouchal a zůstal neopraven, malby se neobnovovaly, květiny se postupně vytratily. Ukázalo se, že výkon nijak dramaticky nepoklesl. Spokojenost v rovině vztahové předčila rovinu věcně-prostorovou...

Úloha pedagogizace prostředí v souvislosti s uplatňováním této metody v oblasti sociálně-výchovného působení patří k základním metodám tzv. nepřímého výchovného působení. Bohužel zůstává velmi často opomíjena. V rámci výzkumu použití této metody uvedlo pouze 57,28% kurátorů pro mládež.

Pedagogové i sociální pracovníci mohou společně výchovnými aktivitami upravovat vliv prostředí, ovlivňovat jeho působení směrem k jednotlivci i skupinám.

V rámci uvedené metody se v oblasti prevence predelikventního chování jedná o faktické zhodnocení a následnou regulaci prostředí v okolí dítěte ve vztahu ke stanoveným cílům. Je nutné velmi odpovědně posoudit veškeré vlivy, které mají dopady na konkrétní chování dítěte ve vztahu k minulosti, přítomnosti i budoucnosti. V souvislosti s predelikventním chováním velmi často zapomínáme, z jakého prostředí dítě pochází a jaké má podmínky naplnit očekávání, které na něj klademe. V naší každodenní praxi jsme stále více „zavaleni“ administrativou a nezbyvá nám čas na terénní práci. Stačí se podívat na výsledky výzkumu, které jsou součástí této práce.

Agresivní dítě, se kterým máme ve škole často problémy, se může pouze bránit spolužákům, kteří se mu vysmívají, protože chodí špinavé, ve věcech po starších sourozencích. Kdybychom provedli návštěvu nebo šetření v rodině, odhalili bychom například, že rodina bydlí na vesnici na starém statku, kde nemají sprchu a dítě celé odpoledne tráví při práci u domácích zvířat. Jiný by byl nejen náš pohled na dítě a jeho problém, ale podobně šetření by bylo i prvním předpokladem pro změnu. Její iniciace i způsob provedení máme možnost ovlivňovat a měnit (pedagogizovat tak prostředí, v němž dítě žije). Provedeme-li intervenci v tomto ohledu správně, výsledek se bezpochyby dostaví. Někde může stačit promluvit s rodiči, jak se na jejich dítě dívají spolužáci, jindy je rodině nutné pomoci i po stránce ekonomické a změnit charakter prostředí v rovině věcně-prostorové (zavést v domě sprchu, nakoupit oblečení apod.). Základem je však poznat podmínky a mít snahu je změnit. V případě zájmu možností pro změnu nalezneme mnoho. Spojíme-li v tomto ohledu síly s dalšími subjekty, například školou, bude účinek ještě výraznější. Projekt SVI je pro tento způsob práce vynikajícím prostorem.

5.3.2 Metoda příkladu

Příklad je jednou z nejstarších metod mravní výchovy. Hartl (6, s. 466) příklad (example) definuje jako „vliv, kdy na vědomí a chování člověka působí jiný člověk nebo skupina přímo nebo zprostředkovaně, například knihou, filmem aj.“ Metodu příkladu znaly a používaly největší osobnosti naší i světové historie, jako je Komenský nebo Seneca. V současnosti však bohužel musíme počítat spíše s vlivy filmu a médií než příklady z naší bohaté historie.

Kučerová říká, že „metoda příkladu předvádí dětem a mládeži způsoby chování v podobě smyslově vnímatelné nebo alespoň konkrétně představitelné. Může se obejít bez slovního působení, ale i při slovních formách se působení příkladu opírá o navození vjemů nebo představ. Vnímání nebo představování vzorů chování je provázáno zpravidla city libosti nebo nelibosti, sympatie nebo antipatie, vciťováním. Tyto citové prožitky posilují a zpevňují evokované představy. Účinek metody příkladu se opírá o instinkt napodobovací, který je u dětí velmi silně vyvinutý; čím je dítě mladší, tím zřetelněji se projevuje. Úkolem metody příkladu je upevnit žádoucí chování dětí vytvořením názorných a přitažlivých vzorů chování“ (27, s. 84).

Metoda příkladu může doplňovat metodu ukládání požadavků a vysvětlování a také podporuje účinek metody přesvědčování.

Malé dítě slepě, bez výběru napodobuje to, co jej obklopuje a co je mu blízké. Ne všechny skutky, postoje, zvyky, návyky, názory nebo rituály si zaslouží napodobování. Starší děti, kde je již dostatek prostoru k vytváření kritického názoru k tomu, co kolem sebe vidí, je třeba je seznamovat vhodnou formou i se škodlivými vlivy, které je obklopují. Děti učíme bojovat s těmito vlivy a překonávat je. Naše schopnosti v tomto ohledu musí být co nejlepší, abychom dokázali čelit negativnímu působení současného prostředí.

Metoda příkladu ukazuje, co se má konat, jak se to má konat, že je to možné konat, proč je to třeba konat a jak je toto jednání hodnotné – nakolik je mravné. Účinek metody příkladu spočívá především v rovině citového upevňování morálních představ.

U malých dětí používáme k výchově vzory, které jsou pro ně bezprostřední, lehce pozorovatelné a identifikovatelné. U starších dětí lze stále častěji používat i vzorů fiktivních, například ze sféry umění – filmu, televize, fotografie, ilustrací a plakátů. Příklady kladné je v tomto ohledu bohužel mnohem obtížnější nalézt než příklady záporné.

Při výchově dáváme přednost variantě kladné, ale i příklad budící strach a odpor má své místo tam, kde by neopatrnost, nedbalost nebo lehkomyšlnost mohly způsobit závažné následky. V této souvislosti uvádím v příloze F kasuistiku zaměřenou právě na příklad záporný. Jedná se o besedu, již jsem připravil s drogovým dealerem Radkem Hanykovičem, který byl v Thajsku přistižen při pašování heroínu a odsouzen nejprve k trestu smrti a následně k trestu odnětí svobody na doživotí. Pouze smrtelná nemoc jej pomohla vrátit zpět do republiky, kde mu byl z důvodu závažného onemocnění trest přerušeno. Dva měsíce před jeho smrtí jsem měl možnost konfrontovat žáky a studenty dvou tříd s jeho sugestivním vyprávěním o pobytu v thajském žaláři i o jeho dalším osudu. Větší emoce jsem za dobu své 12leté praxe prozatím nezažil. Slzy na tvářích žáků a studentů hovořily za vše. V tomto ohledu nebylo třeba obávat se nebezpečí opačného účinku, který je při využití záporného příkladu jinak velkým nebezpečím.

Jako formu kladného příkladu lze uvést působení projektu LATA, jehož realizátorem je studentské občanské hnutí. Projekt vznikl na půdě psychoterapeutického zařízení v denním sanatoriu Horní Palata. Šauerová v této souvislosti uvádí, že „stavebním kamenem této pomoci je myšlenka, že klient, který je ohrožen sociálním selháním, může mít prospěch z intenzivního osobního vztahu k člověku, který nemá kriminální sklony a má o klienta zájem. Dobrovolník se tak stává určitým vzorem pro mladého delikventa – kamarádem, přítelem, rádčem, průvodcem při řešení problémů a životních těžkostí, nositelem motivace ke spolupráci“ (64, s. 160 – 161). Tato forma příkladu je realizovatelná prakticky kdekoliv. Výhodou jsou v tomto ohledu města, ve kterých jsou vysoké školy zaměřené na studium tzv. pomáhajících profesí. Doprovázení a příklad z této pozice však není podmínkou nezbytnou.

5.3.3 Práce se skupinou

Literatura věnovaná práci se sociální skupinou z pedagogického pohledu se věnuje především práci s formální skupinou se silnou orientací do oblasti vzdělávání. Tento „resortní pohled“ je v rozporu nejen s cílem projektu SVI, ale i pedagogiky samotné. Jednu z výjimek tvoří kniha s názvem *Výchova jako teoretický problém* Jiřího Pelikána. K pochopení jeho širšího pohledu na metodu skupinové práce je třeba připomenout některé základní atributy, na kterých je skupinová práce postavena. Sociální skupinu chápeme jako „sociální celek, systém integrujících se a vzájemně závislých jednotlivců, spojených na určitý čas společným cílem a emocionální

jednotou“ (12, s. 158). V jiných definicích, např. Zaborowského (71, s. 20), je zdůrazněn u skupiny vlastní systém hodnot a norem, ale není zvýrazněn společný cíl. Sjednocující pohled na charakteristiky skupiny předkládá Pelikán (52, s. 136 – 137), který sociální skupinu charakterizuje z pohledu více autorů, kteří nejčastější znaky sociální skupiny uvádějí takto:

- každá skupina se skládá z více než dvou lidí (všichni autoři),
- skupinu spojují určité, byť jen dočasné cíle (10), (1), (15) a další,
- v sociální skupině vznikají skupinové normy na základě podobnosti hierarchie hodnot členů skupiny (15), (10), (25), (7) a další,
- vytváří se relativně stálá struktura vztahů mezi členy, jednotlivci zaujímají různé pozice a přijímají různé role (7) a další,
- skupina sdružuje své členy k provádění společných činností, které uspokojují rozmanité potřeby členů, nebo jejichž cílem je dosažení určitého výkonu (15) a další.

Jak uvádí Pelikán (52, s. 136 -137), méně často jsou pak některými autory uváděny další znaky sociální skupiny takto:

- vedle skupinového cíle mají členové své individuální potřeby (15),
- skupiny jsou v určitém protikladu k jiným skupinám,
- pro sociální skupiny je typická dynamika, která bývá často složitá (vývoj, konflikty, napětí apod.)

Pelikán (52, s. 155) uvádí, že dosažení žádoucího modelu sociální skupiny z hlediska výchovy lze v podstatě realizovat dvěma základními cestami. První je vývoj z formální skupiny, druhá je cestou vývoje tzv. informální sociální skupiny. Formální skupina je ustavena zevně, někým mimo skupinu, a jejím členem se stává jedinec bez vlastního přičinění (třída, školní družina apod.). Informální skupiny „vznikají především z potřeby jedinců, kteří pocítují nezbytnost sdružit se s lidmi, kteří jsou jim blízcí svými cíli, motivacemi, někdy i zařazením do společnosti“ (52, s. 162).

U formální skupiny je klíčové zejména hledání společného cíle v souladu s individuálními motivy jednotlivých členů. Jeho dosažení je možné především v zainteresování členů skupiny na společném problému, při kterém dochází k sblížení názorů jednotlivých členů. Následuje stanovení základních požadavků a pravidel fungování skupiny. Pelikán (52, s. 157) uvádí, že jejich formulace musí být jasná,

srozumitelná, jednoznačná a přitom přijatelná. Požadavky se v případě akceptace stávají postupně normami. Dochází k integraci skupiny, které má několik stádií. V prvním stádiu je podporován vznik podskupin, v nichž dochází k seberealizaci jednotlivce. Druhé stádium směřuje k integraci k dlouhodobějšímu cíli nebo cílům. Jejich formulace by měla přirozeně vyplýnout z pocitů členů skupiny. Ve druhém stádiu je důležité poznání tzv. sociálního statusu každého člena skupiny. Souvisí úzce s jeho autoritou ve skupině. Přístup pedagoga musí být velmi citlivý, dění ve skupině pouze usměrňuje.

Ve třetím stádiu již máme co do činění se samostatným organismem, do něhož zasahuje pedagog pouze výjimečně. Pro skupinu se stává spíše partnerem, nikoliv vedoucím. Vzájemný vztah by měl být vyvážený, doprovázený snahou skupiny o partnerství s pedagogem, o jehož spolupráci se skupina uchází. Jeho úkoly v této fázi spočívají podle Pelikána (52, s. 160 – 161) ve:

- sledování, zda skupina ve vývoji neustrnula,
- v respektování rozhodování skupiny v rozporu s jeho míněním,
- pomoci při vytváření příznivého klimatu,
- pomoci hledání kontaktu s okolím a se „světem“ apod.

U informálních skupin je postup práce odlišný. Počáteční etapa je věnována poznávání a navázání kontaktů s některými jejími členy. Forma kontaktu může být různá, od rady až po zapůjčení klubovny nebo sportovního vybavení. Druhá etapa je charakteristická vzájemným sblížením se skupinou, která pociťuje snahu o kontakt s vychovatelem (sociálním pracovníkem) a jeho pomocí. Třetí etapa je charakteristická možností přímého ovlivnění skupiny pedagogem. Zde se podle Pelikána (52, s. 165) otevírá možnost ovlivnit vývoj skupiny v mnoha směrech:

- podněty k tvorbě cíle,
- podněty k integraci zájmů jednotlivých členů,
- ovlivnění norem skupiny,
- kontakty s dalšími skupinami,
- zpevnění vnitřní struktury apod.

Nutno dodat, že v praxi je možnost ovlivňovat informální skupinu velmi obtížná, ale z pohledu řešení problémů v oblasti predelikventního jednání je tato práce nezastupitelná. Odehrává se však mimo rámec instituce a obvykle i v jiném časovém prostoru, než který je vymezen pracovní dobou. Od pedagogických a sociálních pracovníků si vyžaduje vysokou míru flexibility, přizpůsobivosti a osobního zaujetí.

V literatuře z oblasti sociální práce je metoda práce se skupinou zastoupena velmi často. Problémem však je její směřování zejména do oblasti léčby a terapie, nikoliv do oblasti výchovy a prevence, kde spočívají cíle této práce. Přesto je vhodné uvést z této literatury některé zákonitosti práce se skupinou, které jsou využitelné i pro oblast řešení predeliktivního chování dětí. Řezníček (54, s. 50 – 53) definuje skupinovou sociální práci takto: „Skupinová sociální práce je založena na empirických zkušenostech ve vývoji skupin zaměřených na cílovou činnost (předběžný společný zájem, formování, dělba moci a kontroly, tvorba úzkých vztahů, diferenciací, rozpad). Využívá se v ní také znalostí skupinového sociálního chování (vůdcovství, dělba funkcí a pravomoci, povaha cílů a jejich dosahování, dosahování konformity a zvládání kontroverzí, apod.)“ Z předchozí definice je zřejmé, že většina charakteristik skupiny bude velice dobře využitelná i pro oblast výchovného působení. Novotná (43, s. 79) charakterizuje skupinovou sociální práci jako „činnost sociálního pracovníka, který pomáhá sociálnímu fungování různých skupin ve smyslu rozvoje vzájemných pozitivních sociálních vztahů mezi jejich členy, aby se každý jedinec jako člen skupiny vyvíjel v souladu s cíli, které si skupina klade“.

V oblasti sociální práce význam skupiny spočívá v možnosti překonávání bariér v komunikaci a přenesení této dovednosti i do osobních vztahů mimo skupinu. Skupiny jsou prostorem pro výměnu názorů a myšlenek i pro vytváření nových pohledů na řešení problémů. Členové skupiny získávají nové zkušenosti a učí se přijatelným způsobům chování. Skupina je také prostorem pro procvičování nově nabytých dovedností, usměrňuje způsoby chování a doladuje jejich detaily. Skupina je i prostorem pro řadu nejrůznějších činností, ovlivňuje myšlení, cítění i jednání svých členů. Skupiny jsou jednotlivcům oporou a motivací při dosahování nejrůznějších cílů. Skupina je prostorem pro spolupráci a kooperaci, které jsou pro život každého jednotlivce velmi důležité. Skupina je také místem pro komunikaci, produktivní předávání informací, formulaci otázek a hledání řešení - Matoušek (33, s. 155).

V oblasti sociální práce se skupiny nejčastěji člení na skupiny homogenní (skupina drogově závislých, skupina týraných žen apod.); skupiny úkolově zaměřené; svépomocné skupiny; skupiny výcvikové (např. v oblasti mezilidských vztahů); skupiny zaměřené na dosažení sociálních cílů a psychoterapeutické skupiny. Pro oblast sociálně-výchovného působení jsou z tohoto výčtu využitelné především skupiny výcvikové. Jedná se však o fázi, kdy se pokoušíme řešit určitý problém, který se již objevil, byl

jasně definován a pojmenován. Primárním cílem sociálně-výchovného působení je však vytvářet žádoucí pravidla chování v přirozeném prostředí, na které jsou děti zvyklé, ve kterém se běžně pohybují, a vzniku problémů tak předcházet. V tomto ohledu lze hovořit o skupinách přirozených, například školní třídě, sportovním nebo jiném zájmovém oddíle apod. Především do těchto skupin budeme zaměřovat svoji pozornost při identifikaci problémů spojených s predeliktivním chováním. Je samozřejmé, že každý problém má své příčiny a nelze vylučovat ani nejrůznější psychická onemocnění, závislosti apod. Zde je však pro pracovníky OSPOD úkolem spíše rozpoznat tyto příznaky onemocnění nebo závislosti. Je zřejmé, že jejich řešení je úkolem terapeutů, psychologů, psychiatrů, lékařů a dalších odborníků. Z osobní zkušenosti vím, že procento vážných psychických poruch není vysoké a při řešení predeliktivního jednání máme značný prostor pro práci se skupinou. Jde spíše o to, jakou cestou se vydat, jaké techniky využít, jaké partnery k sobě nalézt, než o to, že bychom neměli s kým pracovat. Nechme tedy vážné poruchy odborníkům – terapeutům specialistům a soustředme se na skupiny přirozené a jejich prostředí. V souvislosti s těmito skupinami je pro nás klíčovým vodítkem zejména pojem skupinová role.

Role ve skupině jsou velmi často odrazem toho, jaké role člen skupiny hraje ve svém životě. Skupina si velmi dobře všímá toho, jakou roli ve skupině kdo přijímá, o jakou usiluje, v jaké roli je mu dobře a v jaké nikoliv. Morenova sociometrie v souvislosti se sociální rolí hovoří o vůdcích, z nichž jeden je obvykle uznáván pro své schopnosti, kterým dominuje rozum, a je jakýmsi vůdcem do nepohody, zatímco druhý je vůdcem spíše pro chvíle zábavy. Vůdce do nepohody bývá někdy označován za vůdce beta nebo za tzv. experta. Vůdcem alfa bývá označován neformální vůdce – často vůdce pro zábavu a odpočinek. U tohoto vůdce dominuje jeho zábavnost, obliba, přátelskost, družnost, pochopení apod. Další významnou rolí je tzv. černá ovce (outsider), tedy člověk pouze málo sympatický, nepřitažlivý, nezajímavý, nezábavný. Bývá označován obvykle typem omega. V souvislosti s rolemi se také ve skupině hovoří o roli gama, kterou tvoří pasivní členové skupiny, kteří sice ve skupině nijak nedominují, ale také současně nejsou zdrojem nemístných poznámek – nejsou outsidersy. Často se v literatuře hovoří v souvislosti se skupinami i o protivníkovi, který stojí vůči skupině v nepřátelském postavení a pokouší se skupinu narušit.

Proč právě zde tato exkurze do rolí? Důvod je prostý. V oblasti práce se skupinou je znalost fungování rolí základem pro úspěšné výchovné působení. Prostřednictvím vůdců (formálních i neformálních) mohou pedagogové, sociální

pracovníci nebo další osoby, které o spolupráci požádáme (trenéři oddílů, zábavných kroužků apod.) snadno dosahovat cílů, které si stanovili. Využívají tlaku skupiny. Může jít o splnění úkolů a činností, které by skupina jinak buď vůbec neodvedla nebo by tak učinila s velkými problémy a za nepoměrně delší dobu. To se však týká spíše běžného výchovného působení. V rámci intervence je užití neformálních vůdců důležité pro motivaci problémového dítěte, nalezení jeho opory, ochránce nebo vzoru, ke kterému se může v případě problému uchýlit nebo ke kterému se snaží přiblížit. Aktivizace a motivace prostřednictvím získání vůdců však může působit i na další členy skupiny, kteří tak mohou dosahovat mnohem lepších výsledků, než by tomu bylo v případě ponechání vůdců stranou. Pro výchovného pracovníka je tedy sledování a znalost aktuálního fungování rolí ve skupině klíčem pro dosažení úspěchu. V jeho rukou je dokonce částečně i změna postavení jednotlivých členů. Nalézáním vhodných činností můžeme i outsidera dostat (alespoň na chvíli) do pozice hvězdy, nebo naopak hvězdu, která narušuje fungování skupiny, vhodně usměrnit. K tomu je nezbytné znát slabé a silné stránky každého člena skupiny, stanovit si dílčí cíl a přizpůsobit mu odpovídající prostředky. Sociální pracovník, který přichází do prostředí školy, v němž se vyskytuje problém, by byl hlupákem, pokud by si nevyslechl pedagoga, který se třídou dlouhodobě pracuje a může mu odkrýt řadu okolností nezbytných pro poznání fungování dané problémové skupiny. Pravidla členství ve skupině jako je mlčenlivost a důvěrnost fungují spolehlivě a může hledat týdny, aby nakonec došel k tomu, co mu dobrý učitel (vychovatel) je za určité situace schopen sdělit bezprostředně při prvním setkání. Ostražitost a vlastní úsudek sociálního pracovníka to nevylučuje, ale na přehnanou nedůvěru zde místo není. Spolupráce je v tomto ohledu klíčem k úspěchu. Nezapomeňme, že sociální pracovník tvoří skládačku, kterou se snaží identifikovat příčiny problému ve spolupráci se školou, rodinou i v prostředí v okolí dítěte. Teprve potom lze stanovit cestu směřující ke smysluplné intervenci. Neúčinná obvykle nebývá ani tak z důvodu chybného postupu nebo nedostatečných možností, ale spíše pro neznalost okolností, které problém způsobily.

5.3.4 Práce s komunitou

Je zcela zřejmé, že tato metoda má oproti ostatním zvláštní postavení. Důvodem je především skutečnost, že její aplikace je procesem dlouhodobým, který je mnohem více než u ostatních metod závislý na faktorech, jež jsou pro jednotlivce nebo malý tým

jen velmi složitě uchopitelné. Komunitní práce je práce dlouhodobá, do které se mnohem více než u metod jiných promítají změny nejrůznějšího charakteru. Je to metoda, která se neupíná na konkrétního jednotlivce, ale směřuje ke skupinám, a to nikoliv ke skupinám malým. Přes tato konstatování nelze v této práci metodu komunitní práce vynechat, protože právě ona bezprostředně souvisí s projektem SVI, který je základním rámcem pro tuto práci. Jedním z hlavních cílů SVI je oblast predeliktivního působení, a proto i metoda komunitní práce bude v tomto pojetí přizpůsobena cílové skupině dětí a mládeže. Je třeba však brát v potaz, že hranice jsou v tomto ohledu ještě volnější, než je tomu u metod ostatních. Metoda komunitní práce směřuje spíše do oblasti prevence a působením konkrétních projektů může následně vytvářet i prostor pro řešení problémů jednotlivců nebo skupin.

Pro pochopení komunitní práce v kontextu sociálně-výchovného působení na děti a mládež je nezbytné vysvětlit pojem komunita. Existuje množství definic, které se snaží obsáhnout veškeré možnosti, jež se v tomto ohledu nabízejí. Sociologové v širokém pojetí vnímají komunitu jako prostor vymezený hranicemi (geografickými, politickými, ekonomickými nebo sociálními). V jiných definicích je komunita postavena na určitých pilířích (sdílených hodnotách), např. na společném kulturním dědictví, společných zájmech nebo společných problémech. Autoři z oblasti sociální práce vnímají komunitu jako jakékoliv vnímání společného dobra, které může být mezi občany vytvořeno. Komunita je podle nich něco, čeho lze dosáhnout společným úsilím občanů. Hartl v souvislosti s definicí komunity uvádí, že komunita je místo, kde člověk může získávat emocionální podporu, ocenění a praktickou pomoc v každodenním životě (33, s. 253). Definice komunity v literatuře z oblasti sociální pedagogiky nad rámec uvedeného zdůrazňují, že komunita je místem, kde mezi lidmi existuje viditelná snaha o vzájemnou pomoc a spolupráci.

V praxi se setkáváme s komunitou v nejrůznější podobě. Matoušek v této souvislosti uvádí komunitu občanskou, výcvikovou, terapeutickou a spirituální (33, s. 254). Jak uvádí Kraus, „smyslem komunitních přístupů je především dosahování takové sociální změny, která by vedla ke zlepšení situace a podmínek života členů komunity. Nikdo neví lépe, co je pro komunitu dobré, než ona sama, resp. lidé, kteří jsou její součástí. Je však možné, že tyto potřeby nedokáží artikulovat, neznají cesty, jak jich dosáhnout, či rezignovali na možnost změny na základě předchozí zkušenosti“ (22, s 122 – 123).

Komunitní práce je metoda využívající takových nástrojů (programů, projektů a jednorázových opatření), které směřují k vyvolávání a podporování změny v rámci místního společenství. Pod pojmem komunitní práce si lze představit přístup k lidem jako proces, který si klade za cíl jejich vlastní aktivizaci, snahu o to, aby se sami postarali o řešení problému nebo navrhování a realizaci konkrétních programů, projektů a opatření směřujících k řešení určitého problému za účasti všech členů komunity. Mezi základní znaky komunitní práce tedy patří použití přímo místního společenství k řešení problémů, hledání zdrojů a možností pro změnu v komunitě samé, zapojení obyvatel do řešení problémů v komunitě. Je to metoda velmi univerzální. S její pomocí lze řešit problémy s etnickým napětím, vzděláváním, sousedskými vztahy, životním prostředím, zdravotní péčí nebo problémy v oblasti sociálních služeb. Úkolem sociálního pracovníka je v souvislosti s realizací opatření na ochranu dětí například navrhovat v rámci „komunitní práce“ prostřednictvím Týmu pro mládež vznik zařízení primární prevence (nizkoprahových klubů, sportovních pláček apod.) případně dalších opatření v situační nebo viktimní prevenci. Je třeba brát v úvahu, že bez každodenní sociální práce v obdobném zařízení nebude dosaženo účelu, ke kterému daná opatření směřují.

Využití metody komunitní práce směřuje v rámci řešení predeliktivních problémů u dětí a mládeže k hledání společných jmenovatelů pro určitou lokalitu (městskou část, část obce apod.) nebo pro problémy, které směřují do oblasti národnostních menšin a etnických skupin. V této souvislosti se nemusí jednat pouze o komunitu romskou. V řadě obcí jsou dnes početné komunity cizinců, jejichž děti navštěvují školy a mohou mít určité specifické problémy. Ty mohou velmi rychle dospět za určitých okolností ve specifické formy kriminality. Pracovníci OSPOD jsou společně s pedagogickými pracovníky obvykle prvními, kteří jsou schopni tyto problémy rozpoznat. Projekt SVI přináší v tomto ohledu pracovníkům OSPOD velmi důležitý nástroj v podobě možného definování a ohraničení problému. Statistické výstupy z aplikace SVI se vztahují k typu problému i k jeho lokalizaci. Prvek příslušnosti ke komunitě však není statisticky vykazovatelný. Ten je nutné do pravidelných analýz dodat při společných setkáních odborníků za přispění zástupců komunity. To samozřejmě předpokládá, že existuje navázaný kontakt s neformálními zástupci dané komunity a prostor pro vzájemné setkávání za účelem definování těchto problémů. Takovým místem je z odborného hlediska (ve vztahu k mládeži) Tým pro mládež, který by měl disponovat výstupy z těchto analýz. Při jejich pořizování je vhodné řídit se těmito radami:

Každý jednotlivý případ konfrontujte nejen z hlediska místa, času, způsobu, závažnosti apod., ale i druhu problému ve vztahu k příslušnosti aktéra ke komunitě a jejímu typu (zvláštnostem a podmínkám, ve kterých komunita žije).

Pravidelně spolupracujte se zástupci školských zařízení (zařadte ředitele nebo zástupce škol do týmů pro mládež). Vytipujte zástupce (neformální vůdce) komunity a oslovte je s konkrétními návrhy směřujícími do předmětné oblasti. Neorientujte se na jednotlivce, ale na problémy typické spíše pro skupiny v rámci komunity. Orientací na jednotlivce dojde pravděpodobně k problémům v komunikaci. Vhodným místem pro vzájemné setkání je škola nebo zařízení kulturního nebo volnočasového charakteru. Pravidelně spolupracujte s neformálními zástupci komunity (navrhujte společně konkrétní programy, projekty a opatření). Všechny úkoly řešte společně, neočekávejte, že zástupci komunity budou jednotní. Berte v úvahu, že uvedená doporučení jsou omezena prostorem této práce. Pokud se v týmu zamyslíte, přijdete na desítky dalších nápadů a návrhů.

5.3.5 Metoda animace

Je využívána především ve výchovném ovlivňování volného času. Jde o nedirektivní postup povzbuzování, o hledání vlastní cesty řešení situací, přičemž se účastníkům předkládá množství přiměřených, zajímavých možností seberealizace. Důraz se klade na dobrovolnost a možnost volby a vytváří se prostor pro iniciativu vychovávaných. Při této metodě je důležité, aby animátor zvažil možnosti účastníků (24, s. 181 – 182) .

Za určitou alternativu tohoto postupu lze pokládat tzv. Outward Bound. Jak uvádí Kraus (24, s. 182), „je to označení pro krátkodobou pedagogickou, zážitkově intenzivní koncepci pobytu ve volné přírodě“. Outward Bound Truste (sdružení britských organizací) bylo založeno v roce 1946 v Londýně. Metoda staví na emocionálně silném, intenzivním zážitku, na prožití skutečnosti, na překonávání překážek a sebepoznávání, na vnímání kontaktu s přírodním prostředím, na zážitku spolupráce s ostatními. Důraz se klade na proces, průběh, děj, nikoli na „úkol“. Cílem této činnosti je hledání a nacházení sebe samého. Projekty využívající této metody se zaměřují především na náročné situace jako jsou horské výstupy, plavby na lodích, noční výlety a hry nebo průzkum jeskyní. Jejich zvládnutí vyžaduje od účastníků

fyzickou a duševní sílu, vyrovnání se strachem a stresem a radikální změnou podmínek pro uspokojování základních potřeb.

Projekt s názvem Expedice, založený na metodě animace, představuje například Matoušek (37, s. 225 – 227). Expedice byl projekt určený pro cílovou skupinu mládeže ve věku 15 – 19 let z průmyslové části Liverpoolu, která byla odborníky označena jako oblast zasažená kombinací nepříznivých sociálních vlivů spojených mimo jiné s vysokou mírou delikventních forem chování u dětí a mládeže. Záměrem projektu byla organizace expedic na Saharu. Od roku 1970 do roku 1982 se jich uskutečnilo celkem 10 s celkovým počtem účastníků 300. Každá expedice byla od počátku připravována jako kompenzační vzdělávací program, jehož cílem byla změna postojů a chování mladistvých, a to prostřednictvím zvýšené sociální, psychické a fyzické zátěže v neznámém a neobvyklém prostředí. Následné výzkumy ukázaly, že u většiny účastníků po absolvování programu došlo k signifikantní pozitivní změně chování. Pocity nudy, potřebu revoltovat a frustraci vystřídal konstruktivní vyladění a chování. Podle realizátorů projekt uspokojil účastníkům expedice osm následujících potřeb: potřebu změny, nalezení smyslu života, potřebu vzájemného setkávání, potřebu nových zkušeností, potřebu silných a neobvyklých zážitků, posílení sebedůvěry, oproštění se od civilizačních zábran a nalezení pozitivní perspektivy do budoucnosti. Expediční programy tohoto typu poskytují dospívajícím zážitek, jaký v předcivilizovaných kulturách mladí lidé prožívali během rituálů přechodu, kdy se z chlapce stával muž. Základem tedy byla změna sociální role charakterizovaná tímto „přechodem do dospělosti“.

Z hlediska aplikace metod sociálně-výchovného působení v oblasti predelikventního chování se jedná o metody bezpochyby velmi zajímavé a využitelné. I pokud se vrátíme „na zem“ do našich ekonomických možností z míst jako jsou Sahara nebo Alpy, které jsou zmiňovány v předchozích projektech, zůstává tato metoda velmi dobře využitelná. Atraktivita prostředí zcela jistě zvyšuje účinky působení metody jako celku, ale i v našich podmínkách tzv. „za humny“ lze obdobné projekty velice dobře připravit a uskutečnit. Plavbu na lodích mohou nahradit samostatně postavené vory, zážitek z horské túry může naplnit zajímavá noční hra se samostatným průchodem stezkou odvahy, nedostatek a hospodaření s vodou na Sahaře může suplovat příprava ohně, tábořiště nebo večere pro ostatní... Naše orientace na rovinu osobnostně vztahovou může navodit obdobné zážitky podobné velehorám u rybníka za městem. Záleží pouze na našich schopnostech a fantazii, jaké prostředí vybereme a jakou náplň

programu v něm vytvoříme. Klíčový je výběr účastníků. Obvykle se stává, že u akcí podobného typu organizovaných školou s počtem účastníků rovnajícím se školní třídě dojde paradoxně k vyřazení dítěte nebo dětí, které by zapojení potřebovaly nejvíce. Důvodem jsou obavy z jejich chování. Proto směřujeme v rámci sociálně-výchovného působení naopak ve spolupráci se školou výběr účastníků především k těm, u nichž registrujeme predelikventní chování. Je zřejmé, že uzpůsobit musíme v tomto ohledu podmínky. Projekty tohoto typu vyžadují početný a odborně vybavený tým realizátorů, vhodný výběr místa a především předem stanovený program navázaný na podmínky v prostředí, které volíme. Důležité je také navození atmosféry, která poskytne účastníkům určitý pocit výjimečnosti, který zvýší jejich sebehodnocení. Příklad využití metody je uveden v příloze F.

5.3.6 Brainstorming

Víc hlav víc ví, říká staré přísloví. Dát hlavy dohromady platilo vždy za účinný recept, jak přijít věcem na kloub. Skupina může vymyslet víc než jednotlivec – proces skupinového rozhodování a vymýšlení ale musí mít nastavena jasná pravidla. Jinak se může snadno zvrhnout v neplodné plácání či hádku. V pojetí současné společnosti, kde dominuje tlak na výkon, je to dokonce stále pravděpodobnější.

“Počátky této techniky, jejíž anglický název je do češtiny možné přeložit jako bouře mozků, sahají do 30. let 20. století. S nápadem, že lidé ve skupině na základě podnětů ostatních toho vymyslí více, než by vymysleli jednotlivě, přišel v roce 1939 reklamní pracovník Alex Faickney Osborn, spoluzakladatel světoznámé reklamní agentury BBDO. Na tomto předpokladu pak vypiloval specifickou metodu skupinového rozhodování, kterou podrobně popsal v knize *Applied Imagination*. To, že funguje, si ověřil během mnoha let, po která tuto techniku už dříve s úspěchem využívali právě v agentuře BBDO. Ukázalo se, že použitím této metody se vytvoří až o 90% víc nápadů než při tradičním způsobu” (85).

V pedagogické literatuře se tato metoda vyskytuje pouze sporadicky. Pokud je již zmiňována, tak pouze krátce s vysvětlením jejích nejobecnějších zásad. Jak uvádí Průcha (53, s. 32), brainstorming je „jedna z technik rozvíjejících tvořivé myšlení. Původně byla určena pro řídicí pracovníky, konstruktéry, ekonomy, nyní má širší použití, např. ve vyučování jako aktivizační prvek. Opírá se o skupinovou diskusi a skupinové řešení problémů (skupina má 5 – 12 členů). Diskuse je do jisté míry řízena,

nahrávána a analyzována“. Je zřejmé, že v tomto podání definice techniky směřuje spíše do oblasti učení, nikoliv do oblasti výchovy. V literatuře z oblasti sociální práce je využití metody pro oblast sociálně-výchovného působení zmiňována častěji. Například Řezníček (54, s. 48) v této souvislosti uvádí, že „brainstorming je snad poněkud méně nadnesený termín pro skupinové řešení problémů, při němž se podporuje nekonvenčnost a tvořivost se záměrem překonat zaběhané způsoby myšlení. Účastníci jsou vyzváni, aby k předloženému problému navrhovali jakékoli řešení bez kritické sebekontroly a aby ve svých myšlenkách navazovali na předchozí nápady rovněž bez kritiky nebo hodnocení. Pak následuje analýza alternativ a volba mezi nimi“.

Hlavním cílem brainstormingu je tedy v první fázi vyprodukovat co nejvíce nápadů k danému problému. Problémem může být stejně tak prodej výrobků jako výchovný problém u jednotlivce nebo skupiny dětí. Kvantita je v počáteční fázi důležitější než kvalita. Čím více nápadů, tím větší šance, že se mezi nimi najde i skutečná „perla“. Je třeba odhodit zábrany a „autocenzuru“ – první fáze brainstormingu je založena na spontánním produkování nápadů, inspirujících myšlenek a netradičních řešení skupinou, žádný nápad, třeba na první pohled sebehloupejší, by proto neměl zůstat nevysloven. Jedině tak se může urodit něco skutečně originálního, co by jinak nikoho nenapadlo – a pokud ano, raději by si to nechal pro sebe.

Podstatou metody je snaha uvolnit podvědomé procesy, odstranit zábrany a uvolnit fantazii. V této fázi je proto zakázáno jakkoli kritizovat jednotlivé nápady či je jakkoli hodnotit. Jeden ze skupiny je obsazen do role zapisovatele – všechny nápady je třeba zapsat, aby žádný z nich nezapadl a bylo možné je pak v další fázi protřídít. Zapisuje se na tabuli či její ekvivalent, např. PC, aby všichni měli neustále na očích, co už bylo vysloveno, a mohli se nechat inspirovat. Z vlastní zkušeností spíše než tabuli doporučuji PC a projektor. Na plátně všichni sledují zapsané návrhy. Následně při jejich korekci není již nutné vše znovu přepisovat například do zápisu z porady (komise) apod.

Ve druhé fázi přichází na řadu i složka, která musí být v první fázi pokud možno vypnuta či alespoň ztlumena na minimum – chladný kritický rozum. Nyní přichází na řadu posuzování a analýza – jednotlivé nápady jsou protříděny, ty skutečně hloupé jsou vymazány, s těmi, které se zdají být k něčemu, se dále pracuje: seskupují se, kombinují a dále se vylepšují, modifikují a dopracovávají. Cílem je nalézt co nejlepší řešení. Fáze hodnocení podaných návrhů a otázka seriózního výběru řešení představuje největší úskalí brainstormingu. V této fázi je řízení diskuse nutné svěřit největší autoritě v

kolektivu. Musí však platit, že tato autorita disponuje i jistou dávkou šikovnosti. Osobně jsem se přesvědčil, že jednou z důležitých podmínek je například způsob psaní na flipchartu.

Brainstorming sice podporuje spontánnost při vymýšlení nápadů, má však svá pravidla a klade velké nároky na toho, kdo takovému jednání předsedá – a kdo ho musí být schopen uřídit, aby se nezvrhl z vymýšlení neotřelých nápadů v předhánění se, kdo vymyslí větší nesmysl. Zároveň musí udržet na uzdě kritiky, kteří by hned chtěli shazovat nápady ostatních – kritika není povolena. Naopak - předsedající musí zajistit, aby si účastníci brainstorming osvojili a měli ze svých nápadů radost. Proto je vhodné účastníky povzbuzovat, aby se také vyjádřili a neschovávali si své nápady pro sebe. I kdyby řešení nebylo nalezeno, nesmí se stát, že způsob vedené diskuse bude znamenat, že účastníci se na podobné jednání nikdy nedostaví, protože jejich pocity byly výrazně nepříjemné.

Využití metody v rámci řešení problematiky sociálně-výchovného působení teoreticky přichází v úvahu při hledání řešení jakéhokoliv případu (závažnějšího výchovného problému), ale v praxi jej doporučuji zejména z časových důvodů využívat na řešení problémů skupin, a to zejména v souvislosti s přípravou konkrétních programů a projektů. Prostorem může být například tým pro mládež nebo komise sociálně-právní ochrany. Zde je užití této metody skutečně velkou výhodou, protože účastníci nejsou obvykle ve vztahu nadřízenosti a podřízenosti, kde se jinak tato metoda uplatňuje pouze velmi obtížně.

Metoda má také své kritiky. Ti argumentují, že členové skupiny během brainstormingu generují menší počet méně kreativních nápadů (hodnoceno nezávislými porotci), než kdyby pracovali individuálně. Vzhledem k tomu, že účastníci nejsou hodnoceni samostatně za počet nápadů, ale veškeré nápady jsou sepsány dohromady, mohou vlivem tzv. sociální lenivosti ztrácet motivaci k vymýšlení. I přes avizované a vzájemné nehodnocení si nápadů se účastníci obávají vyslovit své jedinečné myšlenky. Tato složka roste vlivem obtížnosti úkolu, tedy s pravděpodobností špatné odpovědi. Tím, že vždy mluví pouze jeden a druzí mlčí, může docházet k zapomínání nápadů, rušení diskusí nebo přerušování tvorby nápadů.

5.3.7 Hraní rolí a výměna rolí

„Děti dovedou při hře učinit ze všeho všechno: hůlka je flinta, z kousku dřeva kord, z každého uzlíčku panenka a každý kout se stává chýší...“ J. W. Goethe (30, s. 8). Hra poskytuje dítěti citové uspokojení. Komenský uvádí ve svém díle Škola hrou několik „potěšení“ ze hry. Vedle radosti řadí k jejím kladům především vlastní rozhodování (40, s. 9). Na něm je postavena metoda, jejíž využití, je-li správně zvládnuto, přináší ono uspokojení a radost nejen dětem, ale i výchovným pracovníkům. V odborné literatuře je tato metoda nazývána různě. Setkáváme se například s názvem inscenační metoda, metoda hraní rolí nebo také metoda využívající názvů z oblasti divadla...

Inscenační metoda, jak uvádí Kraus (24, s. 180), „předpokládá rozdělení rolí a jejich hraní. Přijetí určité role nutí účastníky porozumět prožitkům a jednání partnerů, a vede je tedy k hlubšímu chápání mezilidských vztahů a posléze i k alternativnímu řešení problémů“. Hraní rolí poskytuje obrovskou škálu situací a nepřeborných možností, jak na děti výchovně působit. V rámci výchovného procesu se soustředíme především na tzv. sociální role. **Sociální role** je očekávaný způsob chování, který se váže k určitému sociálnímu statusu. Každá osoba hraje více rolí, a to jak nezávisle (student ve škole, zákazník v obchodě, zaměstnanec v práci), tak souběžně (např. otec a manžel v rodině). V některých situacích dochází ke konfliktu rolí, kdy jsou očekávání spojená s jednou z rolí jedince v rozporu s očekáváními, která se vážou k roli jiné. Rozlišujeme 3 základní přístupy jedince k sociální roli: ztotožnění/identifikaci, distanc/odstup (jedinec roli navenek hraje, avšak vnitřně se s ní neztotožní), odmítnutí role.

Hraní rolí je také jednou z nejužitečnějších metod pro zjišťování postojů a procvičování dovedností. Hraní rolí je metoda, kdy se pokoušíme zajistit, aby se dítě pokusilo vžít do připravené role a dokázalo si tak uvědomovat její základní charakteristiky. Účastníci této hry se potřebují dovědět, že cílem nejsou strojené slovní souboje, nýbrž ohleduplná realistická komunikace. Výsledkem má být mnohem jasnější porozumění povaze a moci přesvědčování - správné volbě slov potřebných k tomu, aby přání bylo vyhověno, tomu, jak nás vnímají druzí, důležitosti zabarvení hlasu, způsobu projevu, nonverbálních signálů a poznávání osoby, s níž v danou chvíli jednáme.

Jak uvádí Silberman, je třeba vždy určit tzv. scénář. Scénář je postupem, jak se bude hrát. Podle Silbermana existuje několik možností scénáře: volný, připravený, částečně připravený, opakování skutečných situací a tzv. dramatické čtení (58, s. 49).

Nejčastější bývá scénář připravený nebo částečně připravený. V rámci připraveného scénáře děti dostávají příležitost pracovat ve skupinách různé velikosti a zaměření. Mohou však pracovat i samostatně. Zkoušejí vůdcovství a podřízenost ve skupině, diskutují, společně rozhodují, prezentují osobní a skupinové názory, sdílejí odpovědnost za výsledky skupiny. Především tato činnost vede k osvojování sociálních dovedností (spolupráce, tolerance, vedení, nadřízenost, podřízenost apod.). Mimořádně důležitá je technika, kterou učitel používá. Děti dostanou přiděleny role v situacích, v nichž pak následně v těchto rolích jednají. Vyloučen není ani jejich vlastní výběr role (částečně volný scénář). V případě, že je to možné, je dokonce takový postup, kdy si žák roli vybere, následně z hlediska naplnění výchovných cílů mnohem efektivnější. Zkoumané role mohou obsahovat způsoby chování považované za vhodné i nevhodné, různé postoje, mohou odrážet nejrůznější životní názory, styly, obsahují celou škálu citů a přesvědčení. Děti vnímají náplň těchto rolí, které představují ony samy nebo jejich spolužáci, zabývají se otázkami motivů, následků svých činů, působení okolností i otázkami místa (prostředí), času, postojů apod. Učitel citlivými zásahy a navazováním situací vede hru kupředu, v případě potřeby ji usměrňuje (obvykle tak, že sám vstupuje do hry v předem přijaté roli). U větších skupin dětí lze k hraní některých rolí použít i kolegy, kteří pak společně tvoří rámec hry, který žáci doplňují. Toto pojetí předpokládá důslednou přípravu. Výhodné je spolupracovat s profesionály a využít pro hru i prostředí mimo školu, např. místní divadlo apod. Pro usměrňování hry se používá technika, kdy učitel vystupuje v podobě vypravěče, který posunuje děj kupředu. Tato role mu dává možnost nejvíce děj hry ovlivňovat a navozovat tak situace, ke kterým se snaží dospět tak, aby plnil stanovené cíle. Pro zvýraznění rolí se používají kostýmy. Při složitějších a delších představeních je možné kostýmy doplnit o další charakteristiky dané role. Příkladem jsou popisky na štítku, které v příloze uvedené ve hře určovaly povolání, jež by žáci jinak ve větší skupině složitě rozpoznávali a hůře by se orientovali. Děti přijmou roli a bezprostředně improvizovaně rozvíjejí určitou situaci (z jejich vlastního života, ze života svých blízkých – dospělých apod.). Výhodou je, že se tak děje ve hře „nanečisto“, kdy všechna řešení mohou být následně v diskusi rozebrána a případně i upravena, zopakována bez vážných následků, které by mohly nastat ve skutečném životě. Hraní rolí je prostředkem, jak děti snadno otevřít, jak je přimět k akci, kterou lze komentovat, usměrňovat i hodnotit „bez následků“, které přináší skutečný život. Jde přece o hru. Zároveň tento způsob práce podporuje obrazotvornost a tvořivost, schopnost rozumět sobě a druhým, cítit se do druhého, vidět za činy svými i

spolužáků konkrétní pohnutky, které k nim vedly. Hraní rolí, jak uvádí Machková, „rozvíjí pochopení a toleranci, tříbí postoje a názory dětí nikoliv verbálním poučováním, ale přímou zkušeností a prožitkem, které jsou základem nepřímého výchovného působení na děti“ (29, s. 67).

V rámci praktického provedení rozlišuje Silberman (58, s. 49) tzv. simultánní provedení, ve kterém pracuje několik skupin najednou; hru na jevišti, kdy jeden nebo více žáků předvede scénku ostatním. Úkolem ostatních je poskytnout zpětnou vazbu. Současně uvádí způsob, kdy lze scénku přerušovat a volně měnit aktéry. Ostatní hodnotí jejich výkony, které učitel doplňuje o vlastní postřehy. Výhodné je i opakované provedení, které postupně spěje k metodě cvičení. V literatuře z oblasti sociální práce bývá také uváděna jako samostatná technika tzv. výměna rolí.

Výměna rolí je, jak uvádí Řezníček (54, s. 47 – 48), „osvětlující a často účinná metoda, která pomáhá vzájemnému pochopení osob v konfliktním vztahu. Klientovi nebo klientům se navrhne, aby převzali roli svého protějšku, který naopak převezme jejich roli. Po prezentaci následuje analýza rolí a osobní percepce situace dané těmito rolemi. Techniku lze klientům předepsat i pro řešení situací mimo dosah sociálního pracovníka“.

5.3.8 Režimování

„Režimem rozumíme způsob, jakým je organizován a řízen životní proces v určitém čase a místě, jde tedy o časové uspořádání určitých činností“ Kraus (24, s. 181). Hartl režimování označuje jako „základ práce ve výchovných, rekreačních i pečovatelských zařízeních. Umožňuje plánovat, organizovat, stavět cíle, naplňovat je a za pomoci zpětné vazby plánovat nové“ (6, s. 510). Kučerová o metodě režimu říká, že „je to způsob uspořádání času a prostředí, které tvoří vnější rámec pro život a činnost dětí. Umožňuje vypěstovat žádoucí návyky tím, že dětskou činnost podřizuje určité pravidelnosti, určitému řádu. Pravidelný sled činností, které se opakují den za dnem nebo vždy v určité situaci, vytváří zpevněný systém podmíněných reflexů – dynamický stereotyp – fyziologický základ návyků“ (27, s. 87). Základ návyku je vytvářen pravidelným opakováním činností v rámci dne nebo určité situace. Zavedení pravidelné organizace do života dětí přináší výsledky jak v oblasti zdravotní, tak i psychické a sociální. Současně je jednou ze základních podmínek výchovy. Režim může mít i podobu léčebnou nebo udržovací. Například v souvislosti s léčbou narkomanů se hovoří

o tzv. substitučním režimu, kdy je závislým podávána substituční látka, například metadon, nikotinová náplast apod.

Režim úzce souvisí s časem (režim dne, režim týdne) nebo s funkcí (režim čistoty, příjmu stravy, hry, práce apod.).

Z hlediska času (doby trvání) lze, jak uvádí Kraus (24, s. 181), rozlišit režimy epizodické (výlety, exkurze) – zpravidla se týká jednoho dne, režimy krátkodobé (dětské tábory, pobyty v přírodě, sportovní kurzy) – obvykle jeden týden, režimy dočasné (školní družina, škola, vězení) - několik týdnů, měsíců až let, režimy trvalé (rodina, dětský domov) – několik let...

Časový režim stanoví rozvrh činností dětí od ranního vstávání až k večernímu uléhání. Zahrnuje základní i specifické činnosti - jídlo, učení, práci, hru, rozmanitá zaměstnání, drobné povinnosti, odpočinek apod. Hlavní zásadou je v tomto ohledu tzv. časová přiměřenost, která by měla odpovídat věku dítěte.

Další z možných členění režimu se týká především jeho obsahu. V tomto ohledu rozeznáváme režim volný a režim přísný.

Obsah režimu je proměnlivý. Časový režim se mění s věkem dítěte a s výchovnou situací. Některé stránky režimu musí být trvalé. Jedná se zejména o účelnost, přesnost, všeobecnost a určitost. To znamená: děti musí chápat smysl uspořádání svého času, prostředí a činností, režim nesmí porušovat, režim je závazný pro všechny, pravidla jsou stanovena určitě a funkce rozděleny zřetelně. Pekařová (50, s. 110) v této souvislosti uvádí, že „zákon zdravé výchovy by měl být postaven na prioritách“. V popředí zájmu dítěte, kterému jde škola lehce a učení mu nedělá velké starosti, je samozřejmě prioritou příprava na školu. Na druhém místě má jedničkář práci doma. Tu nelze nikam odsunout. Svoji profesi postaví na první místo, ale rodinu proto nemůže zanedbávat. Na třetí místo zařadí vzorný žák svoji zábavu, tedy sport, zájmy a hry. Jiné pořadí bude mít dítě, pro kterého je škola utrpením. U takového dítěte bude na prvním místě jeho denního režimu trénování pracovních dovedností doma nebo v hospodářství. V dospělosti bude pracovat rukama a mělo by mít k práci vytvořený kladný postoj.

V oblasti řešení závažných výchovných problémů a dětské delikvence je forma denního režimu jednou ze základních otázek, na kterou si musí odpovědět každý pedagogický nebo sociální pracovník, který je přizván k řešení problému. U drobných problémů, jakými je například časté zapomínání pomůcek, domácích úkolů apod. bývá velmi často právě vnesení určité pravidelnosti do života dítěte velmi úspěšné. Musí být

voleno s ohledem na jeho věk a situaci v jeho okolí – prostředí rodiny apod. Při řešení problému tohoto typu velmi často vystačíme se zjištěním u dětí nebo rodičů, jaký je průběh jejich každodenních činností. Dotazy je vhodné rozdělit na tzv. pracovní (školní) den a dny volna. Následně v diskusi režim upravíme nebo vytvoříme. Z vlastní zkušenosti mohu potvrdit, že drtivou většinu výchovných problémů doprovází částečná nebo úplná absence dodržování stanoveného režimu jako pravidelného střídání určitých – pevně stanovených činností. Osobně se neztotožňuji s tvrzeními, že přílišná pravidelnost snižuje schopnosti dětí přizpůsobovat se náhlým změnám. Naopak se přikláním k názorům, které volají po zajištění větší pravidelnosti, která uspoří množství energie jinak vynakládané na zvládání chaosu v životním rytmu.

Při řešení výchovných problémů se mi velmi osvědčilo dokonce převedení tohoto režimu do psané podoby a jeho vyvěšení na přehledném místě. Lze jej doplnit o základní úkoly a povinnosti dětí, ale i ostatních členů domácnosti. Jejich důsledné dodržování je jednou ze záruk úspěchu i při řešení delikventního jednání. Zde již nastupuje důsledná kontrola dodržování, která může přerůst v kontrolu nad jeho uplatňováním ve specifických výchovných zařízeních (zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy).

5.3.9 Metoda cvičení, výcviku (náviku)

V kontrastu s názory některých osvícenců (Kanta, Rousseaua), kteří požadovali, aby člověk stále rozumově uvažoval, svobodně se rozhodoval a nebyl svazován množstvím zvyků, Pestalozzi zdůrazňoval nutnost mravních úkolů jako příležitost uplatnit morální učení. Opakování těchto úkolů lze označit za cvičení.

Kučerová říká, že „cvičením rozumíme mnohonásobné opakování požadovaného jednání. Tím se žádoucí způsoby chování upevňují a po čase se stávají automatickými. Metodou cvičení vytváříme návyky mravního jednání. Výsledkem cvičení, které je posilováno i citovými pohnutkami, je zvyk, totiž potřeba jednat navyklým způsobem“ (27, s. 88).

Vytvářet automatické žádoucí chování je do určité míry nezbytné. Dítěti ani dospělému člověku nestačí jen vědět, co je dobro, aby jednal správně. Uveďme malý příklad. Zeptáme-li se žáků druhého stupně, co je třeba udělat, když v tramvaji bude vedle nich stát starší člověk, až na výjimky všichni odpoví, že staršího pustí sednout. Kolik z nich to však ve skutečnosti udělá? Rozumové pochopení, znalost, není sama o

sobě zárukou žádoucího chování. Teprve cvičením lze dospět k dovednosti. Bez cvičení se nelze stát např. zdvořilým, vytrvalým, důkladným, přesným, rozhodným, pohotovým, statečným, otužilým. Tyto vlastnosti je nesmírně těžké osvědčit člověku, který svou vůli necvičil. Pouze ten, který cvičením získal podobné návyky, osvědčuje je snadno, bez námahy a úporných vnitřních bojů se sebou samým.

Cvičení může však mít až nežádoucí podobu drilu, která směřuje k dokonalé automatizaci, v níž obvykle chybí pochopení smyslu podobné činnosti. Motivací je obvykle odměna. Paradoxně jí může být i ukončení činnosti samotné. Jistý a především krátkodobý způsob drilu je však žádoucí při nácvičku určitých činností (čtení, psaní, osvojování cizí řeči apod.). V oblasti pedagogiky vede metoda cvičení přímo k vytváření žádoucích návyků a nepřímou k odbourávání návyků nežádoucích, které můžeme označit jako zlozvyky. Důležité je, aby vychovatel neprováděl činnosti spojené s metodou cvičení formálně. Musí žáky zaujmout, vytvořit prostředí spolupráce. Nejúčinnější bývají obvykle činnosti přirozené, tvořené hrou, sportem, uměleckou tvorbou nebo nejrůznějšími zájmovými činnostmi. Naopak v činnostech umělých lze zdokonalovat návyky zdvořilosti, vystupování a dalších žádoucích projevů chování. Základní podmínkou metody cvičení je její každodennost.

Nácviček (praktice) je podle Hartla (6, s. 338) „postupné osvojování nové činnosti, dovednosti senzomotorické (chůze) či intelektuální (počítání) častým opakováním krok za krokem, od jednoduššího ke složitějšímu“. Z této definice je zřejmé, že směřuje do oblasti psychologie. Pro nás je v tomto ohledu důležitým atributem zejména postupnost a opakování a stupňování náročnosti. To jsou zásadní pravidla nácvičku. Pro nás jsou důležitá zejména v rovině nácvičku chování.

Řezníček (54, s. 47) v této souvislosti uvádí, že „nácviček chování je komplexnější behaviorální technika, jejíž podstatou je nacvičování specifických forem interakce, pro kterou se klient (dítě) necítí dostatečně připraven. Po identifikaci problému následuje přehrání typického nevhodného chování klienta (dítěte), jehož kritické prvky se komentují. Posléze pracovník předvede vhodný projev, ujistí se, že klient mu porozuměl, a pak po klientovi žádá, aby si tento projev osvojil v několika zkouškách, které rovněž komentuje. Nakonec klient uvádí nacvičené chování do svého běžného života. V tomto ohledu je problémem zejména skutečnost, že nepřímé výchovné působení je nahrazováno působením přímým. Práce sociálních pracovníků však sama o sobě v sobě zahrnuje spíše techniky přímé, protože oproti pedagogům a výchovným pracovníkům pracuje v drtivé míře s klientem (dítětem), kterému se požadované

dovednosti nedostává. Proto je tolik důležitá primární prevence, v jejímž prostředí lze nacvičovat výchovné situace jako techniky nepřímého působení, které, jsou-li správně prováděny, zajišťují mnohem vyšší efektivitu, než je tomu u metod přímých, vynucených nežádoucím, nemorálním, nebo dokonce protiprávním jednáním.

5.3.10 Metody získávání (očekávání, slib a výstraha, soutěž, závazek)

Kučerová (27, s. 90) říká, že „**projev očekávání** je znám ve dvou variantách: jako projev důvěry a jako projev pochybností. Humanistická výchova dává přednost kladné variantě. Pedagog (sociální pracovník) dává najevo naději nebo přesvědčení, že dítě bude jednat správně. Nepřipouští možnost, že by mohlo selhat. Metoda působí kladně na sebecit dítěte, které je potěšeno dobrým míněním o sobě a nechce toto očekávání zklamat. Autorita vychovatele upevňuje jeho sebedůvěru“. Tento způsob vzájemného vztahu mezi dítětem a pedagogem (sociálním pracovníkem) považují v případech predelikventního jednání za klíčový. Každý může klopýtnout, musí však dostat šanci k nápravě. Frekvence kontaktů sociálních pracovníků s dítětem je časově natolik omezena, že projev očekávání je samozřejmostí.

„**Slib a výstraha** nespolehají jen na sebecit, jako metoda projevu očekávání. K motivacím budoucího chování dítěte, které již v jeho vědomí existují, připojuje navíc ještě představu kladných nebo záporných následků chování. Tím posiluje účinnost výchovných požadavků a podporuje správný směr budoucího jednání dítěte“ (27, s. 91).

Motivace slibem nebo výstrahou smí pouze občas provázet motivace jiné, hlubší, nesmí je nahrazovat. Nadměrné a nevhodné slibování vychovává sobecký utilitarismus, prospěchářství. V rámci řešení problémů s chováním směřujeme slib spíše do prostředí dítěte, ve kterém se pokoušíme společně s jeho pomocí změnit některé okolnosti nebo podmínky. Odměnu je možno slíbit jen tehdy, ukládáme-li úkol velký, těžký, výjimečný, vyžaduje-li zvláštní práce navíc nebo nějaké odříkání. Za plnění běžných povinností odměnu neslibujeme. Odměna by měla směřovat než k hodnotám materiálním spíše k hodnotám vyšším – prožitkům, zážitkům, setkáním apod. Varování je v případech predelikventního jednání častější než v běžných výchovných situacích, ale přesto jej užíváme střídavě a vždy pouze jako projev očekávání, tedy, že se tak již v případě dítěte nestane. Je to obzvláště důležité v případech, kdy neznáme dokonale všechny okolnosti, které dítě k problému přivedly. Velmi lehce se může stát, že

varováním způsobíme, že dítě nebude vidět pro sebe cestu zpět a může dojít k útěku, nebo dokonce k suicidiálnímu jednání.

Metoda **soutěžení** poskytuje žádoucí aktivitu motivaci složitými city osobními i skupinovými. Dva jedinci nebo dva kolektivy měří navzájem své síly při zdolávání morálně hodnotných úkolů. Snaží se prokázat své přednosti. Tímto způsobem se mobilizuje maximum jejich soustředění, vůle a energie pro zdárný výsledek. Při řešení závažných výchovných problémů je prostor pro soutěžení oproti běžným výchovným situacím výrazně omezen. Spíše než o soutěž s někým jde v těchto případech o soutěž s něčím nebo sám se sebou. V této souvislosti však nikdy nedáváme najevo přehnané očekávání. Osobně se domnívám, že soutěžení je obecně v našem životě tolik, že lze spíše ocenit instituce a organizace, které se jej vystříhají. Pro děti, které jsou předmětem snažení sociálních pracovníků, je vůbec není snadné nalézt.

Závazek podněcuje žádoucí aktivitu dítěte, které na sebe vzalo nějaký úkol, představou osobní cti, která se neslučuje s nedodržením slibu. Dítě je vázáno dostát slibu i pocitem odpovědnosti před pedagogickým (sociálním) pracovníkem a před spolužáky, před nimiž byl osloven. Metodou závazku není radno plýtvat. Účinná je jen za příznivých věkových a individuálních předpokladů. Nesmí zevšednět. Závazek musí být neformální, musí vyplývat přirozeně ze situace, musí být kontrolovatelný, splnitelný, musí se stát předmětem skutečného zájmu jak pedagoga, tak veřejného mínění skupiny, musí být skutečně dodržován nebo plněn. V případech řešení závažných výchovných problémů se jedná opět spíše o závazek vůči sobě nebo ve vztahu k přímým účastníkům řešení problému včetně sociálního pracovníka. Jeho vyhodnocování je v tomto ohledu společným úkolem. Závazek vždy směřujeme k určitým cílům, které dokážeme přesně definovat. Malý úspěch je také úspěch. Na něm lze stavět další.

5.3.11 Videotrénink interakcí

„Videotrénink interakcí (dále jen VTI) je považován za krátkodobou intenzivní formu pomoci, při které je centrálním tématem intervence podpora a rozvoj komunikace, popřípadě její obnovení, pokud již došlo k jejímu narušení“ Matoušek (33, s. 231). Metoda se využívá primárně v domácím prostředí rodiny, tedy přímo tam, kde problém vzniká. Je určena rodinám, které mají obtíže při výchově a vedení svých dětí nebo při každodenním kontaktu s nimi.

Metoda práce s videozáznamem, známá pod názvy „Video Home Training (VHT)“ nebo také jako „Video Interaction Guidance“ (VIG), vešla v České republice ve známost jako videotrénink interakcí. Vznikla na počátku 80. let 20. století v Nizozemsku. Jejím tvůrcem je holandský psycholog a terapeut Harrie Biemans. V České republice ji do existujících poradenských struktur zavádí již od roku 1995 občanské sdružení SPIN. Pro účely této práce je na webových stránkách občanského sdružení metoda nejen detailně představena, ale především je zde uveden komplexní systém kontaktů, poradenství a vzdělávání, který souvisí s uplatněním této metody v praxi. V metodické oblasti se jedná bezpochyby o jedno z nejlepších prostředí pro zlepšení práce minimálně pedagogických a sociálních pracovníků. V tomto ohledu je uplatňování metody v praxi vzorem profesionální práce. Tomuto tvrzení odpovídá mimo jiné i efektivita, kterou v rámci výzkumu připisují metodě VTI kurátoři, kteří ji používají. V rámci výzkumu se jednalo o neefektivnější metodu.

SPIN (86) uvádí, že metoda je používána při poruchách interakce mezi aktéry komunikace (zejména poruchách kontaktu rodič – dítě, učitel – žák, pomáhající – klient) nebo jako metoda na podporu úspěšné komunikace v kontextu pomáhání i profesionálního rozvoje pomáhajících pracovníků.

VTI vychází z předpokladu, že kontakt s ostatními lidmi je pro vývoj dítěte životně důležitý. VTI je založen na principech dobré komunikace a na podrobné analýze interakčních prvků a komunikačních vzorců v rodině. VTI nabízí nový pohled na problémovou situaci v rodině a na možnosti intervence. Vybrané pozitivní momenty komunikace jsou pak zpětně přehrávány rodičům a rodiče jsou „trénováni“ v jejich širším využívání. Metoda vychází z předpokladu, že spolu rodiče a děti chtějí dobře komunikovat. Dokonce i tehdy, pokud je vztah vážně narušen, zůstává tato touha nedotčena. Zkušenost ukázala, že mají-li rodiče a děti „přístup“ k pozitivním způsobům vzájemného kontaktu, nevybírají si negativní. Problémy s výchovou jsou chápány tak, že rodičům chybí nezbytné informace a pozitivní zkušenosti, které by jim pomohly docílit, aby kontakt mezi členy rodiny probíhal hladce. Nedostatek pozitivních kontaktů mezi rodiči a dětmi vyvolává celou řadu negativních vzorců chování, které je velmi obtížné přerušit. To, co nakonec vede k takovému negativnímu chování, je absence chování pozitivního. Ve VTI se tedy videotrenér (pedagogický pracovník, sociální pracovník, terapeut apod.) od začátku soustřeďuje na budování pozitivních kontaktů, na posílení komunikace mezi všemi členy rodiny v přirozeném prostředí.

Protože se metoda ukázala jako velmi efektivní i při velmi vážných výchovných problémech v rodině, byly její principy využity i při práci s učiteli. VTI trenér pracuje s učitelem na efektivním využívání komunikace s cílem vytvořit pozitivní pedagogickou atmosféru.

Metoda spočívá v tom, že videotrenér pomocí videokamery natáčí běžnou situaci – v rodině, ve škole apod. Následně videotrenér provede rozbor nahrávky (interakční analýzu) a vybírá z ní momenty nebo sekvence, kdy se komunikace daří, nebo takové momenty, které vytvářejí významný rozdíl oproti původnímu pohledu klienta (dítěte) na komunikaci nebo na problém samotný. Ty pak při další návštěvě v rodině (ve škole apod.) ukazuje a hovoří o nich společně s klienty (dětmi).

Uplatnění metody VTI spočívá ve třech vzájemně na sebe navazujících krocích: Natáčení – videotrenér pořizuje přibližně 10-15 minutový záznam interakce v prostředí klienta (společné jídlo, hra s dítětem, příprava do školy, rozhovor s dítětem, běžné situace ve třídě při vyučování, komunikace s klientem, kontakt s klientem služby/pracovníkem apod). Přednost při natáčení je dáována úspěšným momentům interakce. Ty jsou „předpokladem“ ke změně. Pokud chybí dobrý kontakt, úspěšná interakce, snaží se videotrenér opatrně takovou situaci navodit nebo ji podpořit. Dále následuje analýza videonahrávky – videotrenér sám provede analýzu videonahrávky. Vybrané ukázky a sekvence pomáhají klientům rozvíjet své možnosti, objevit či zdůraznit jeho silné stránky a zdroje, neupozorňovat na selhání. Analyzovaný videozáznam je připraven pro zpětnovazebný rozhovor. Následuje zpětnovazebný rozhovor – videotrenér a klient společně diskutují vybrané momenty na videozáznamu s cílem posílení užitečných vzorců komunikace, hledání nových významů úspěšných interakčních momentů a často i s cílem najít možnosti pro změnu. Vybrané úseky nahrávky si společně prohlížejí, vracejí, a pokud je to užitečné, i v detailech jednotlivých prvků zastavují. Objevené prvky komunikace samy o sobě nejsou ničím, tím méně nějakým řešením situace. Společné sledování těchto prvků je pouze jakýmsi startovním bodem pro diskusi s klienty. Ta se pak může týkat různých oblastí, v rodině je to např. kromě komunikace individuální vývoj dítěte, rozvoj rodičů a fungování rodiny v rámci komunity. Díky takové diskusi pak mohou klienti najít svoji vlastní cestu ven z chaosu, nejistoty, únavy nebo trápení. Proces se opakuje tak dlouho, jak je to užitečné, a je ukončen tehdy, když je společně stanovených cílů více méně dosaženo. Nejde tedy o to změnit celou situaci najednou, ale pomocí malých konkrétních kroků dosáhnout požadovaného cíle.

VTI trvá v průměru od 1 do 6 měsíců. Intenzita a délka trvání VTI však záleží především na závažnosti problematiky a přítomnosti podpůrných i rizikových faktorů, minimální počet setkání (opakování cyklu) je 3 – 4x. V případech řešení výchovných problémů není výjimkou 10 – 15 setkání nad nahrávkou. Taková práce pak obvykle trvá déle než 6 měsíců.

5.4 Vzdělávací program v rámci projektu Systém včasné intervence

Vedení odboru prevence kriminality MV ČR připravuje ve spolupráci s partnery jako součást projektu SVI vzdělávací program, jehož primárním cílem je dosažení vyšší kvality práce zaměstnanců zapojených institucí zejména s ohledem na skutečně efektivní dopady na situaci a chování klienta, rodiny, komunity. Sekundárním cílem bude seznámit účastníky s filosofií projektu SVI, jeho cíli, záměry, obsahem, včetně legislativního a institucionálního rámce, podmínkami a rámcem fungování všech zapojených institucí, metodikou přípravy a realizace projektu, limity a riziky zapojení jednotlivých institucí do Týmů pro mládež. Cílovou skupinu budou tvořit pracovníci subjektů zapojených v projektu SVI (soudci, státní zástupci, pracovníci probační a mediační služby, pracovníci orgánů sociálně-právní ochrany dětí a obecní policie, Policie ČR, škol a školských zařízení, lékaři a pracovníci zdravotnických zařízení a zástupci nestátních neziskových organizací – zejména těch, které jsou pověřeny činnostmi v rámci sociálně-právní ochrany dětí). Vzdělávací program by měl být koncipován na dobu maximálně 2 let v rozsahu celkem 360 hodin. Vzdělávací cyklus by měl být rozdělen na část obecnou a speciální. Obsahem obecné části by mělo být podle OPK MV ČR zejména: teoretické poznatky a východiska pro práci s rizikovými, ohroženými a delikventními dětmi a mládeží, filosofie projektu SVI - obsah, cíle, metodika přípravy a realizace projektu, práce Týmu pro mládež, legislativní a institucionální rámec projektu SVI apod.(v širším kontextu právního řádu a platných právních předpisů). Speciální část by v jednotlivých programových blocích zahrnovala teoretickou i praktickou přípravu účastníků. Tematické bloky by měly být zaměřeny zejména na: sociálně-právní ochranu dětí (legislativa, systém, postupy, metody); soudnictví nad mládeží (legislativa, systém, instituce); principy fungování soudů a státních zastupitelství (legislativa, systém, kompetence, opatření, návaznosti); práce Policie ČR a obecní policie zejména s ohledem na osoby mladší 18-ti let (legislativa, systém, návaznosti); probační a mediační službu ČR (legislativa, systém, návaznosti);

role škol a školských zařízení (prevence, kooperace, návaznosti, legislativa); týrané a zneužívané děti (specifika, legislativa, zákonné povinnosti, role lékařů a zdravotnických zařízení, všech dalších subjektů); role a možnosti nestátních neziskových organizací v práci s dětmi a mládeží (legislativa, pravidla, metody, návaznosti, možnosti, apod.); partnerskou spolupráci a kooperaci všech subjektů péče o rizikové, ohrožené delikventní a predelikventní děti a mládež (možnosti, pravidla, postupy); metody, techniky, přístupy pro práci s rizikovými, ohroženými a delikventními dětmi a mládeží (včetně výcviku v jejich používání); sanace rodiny jako nezbytný předpoklad úspěšné práce s klientem a jeho rodinou v širším kontextu komunity; strategie práce s rizikovými, ohroženými a delikventními dětmi a jejich rodinami (založená na partnerské spolupráci všech subjektů); metody fundraingu sloužící k zajištění finančních prostředků do předmětné oblasti apod.

Vzdělávací program by podle předběžného návrhu mohly garantovat jednotlivé katedry pedagogiky, sociální pedagogiky, sociologie nebo sociální práce univerzit a vysokých škol v ČR. Vedení OPK MV ČR předpokládá zapojení alespoň 5 univerzit, které by znamenalo dostupnost vzdělávacího programu pro pracovníky uvedené v cílové skupině v rámci celé ČR. Program by byl hrazen z prostředků EU.

Vzhledem k výsledkům zjištěným v rámci výzkumu je podle mého názoru vzdělávací program nezbytnou součástí tak rozsáhlého projektu. Předpokládaný obsah je důležité ve spolupráci s univerzitami navrhovat tak, aby jednotlivé profesní skupiny měly možnost účastnit se předem vybraných částí samostatně (podle jednotlivých profesí), ale současně měly možnost účastnit se i společných výcviků zaměřených na společnou koordinaci jednotlivých postupů.

Závěr

Hlavním cílem práce bylo představení projektu Systém včasné intervence, zhodnocení jeho dosavadního vývoje, provedení a vyhodnocení výzkumu v oblasti užívání metod sociálně-výchovného působení orgány sociálně-právní ochrany dětí a vytvoření návrhu řešení, které by přispělo k ještě významnějšímu vlivu projektu SVI na řešení kriminality dětí a mládeže v ČR.

Z dosavadních výsledků projektu SVI je zřejmé, že svým rozsahem i směřováním se jedná o projekt výjimečný, který v sobě zahrnuje značný potenciál. Základní myšlenka spočívající v intenzivní koordinované spolupráci všech subjektů při řešení problematiky dětské delikvence v mnoha souvislostech je všem zřejmá a v zásadě nezpochybnitelná. Všichni, kdo na projektu řadu let pracujeme, na nejrůznějších úrovních řešíme řadu problémů v mnoha rovinách. V prvních fázích projektu se jako nejobtížnější jevila technická stránka související s vytvořením počítačové aplikace. Projekt byl v ohrožení především z důvodu vysokých cen hardwaru, které se zdály zpočátku problémem neřešitelným. Dynamický vývoj v oblasti IT včetně elektronizace státní správy i samospráv znamenal několikanásobné snížení cen HW a umožnil tyto problémy poměrně rychle překonat. Další úskalí nastalo při přípravě softwaru, který měl vyhovět nejen nárokům na ochranu osobních údajů, ale kopírovat a částečně i předvídat vývoj v oblasti legislativy spojené s problematikou sociálně-právní ochrany dětí. Současně bylo nutné vyrovnat se s očekáváními a zájmy jednotlivých subjektů, které ačkoliv sdílely cíle projektu, nevyhnuły se prosazování zájmů svých organizací. Pod vedením Odboru prevence kriminality MV ČR a za účasti dalších partnerů (zejména MPSV ČR a PMS ČR) a za přispění desítek pracovníků z několika měst, kteří projekt SVI pilotovali ve svých mateřských městech, se podařilo zpracovat nejen metodiku přípravy a realizace projektu, prakticky ji ověřit, ale i překonat nebo překonávat většinu shora uvedených problémů. Byl vytvořen reálný rámec pro rozšíření projektu SVI plošně pro celou ČR. V současnosti však stojí projekt SVI před problémem, který osobně považuji za mnohem zásadnější a obtížnější. Týká se způsobu práce OSPOD, ale přeneseně i dalších pomáhajících institucí. Hlavní otázkou, která implikuje desítky dalších, je, zda se vydáme více cestou prevence, nebo setrváme u prosazování spíše represivních přístupů, zaměřených převážně na kontrolu. Osobně pro mě byly tyto otázky natolik zásadní, že jsem se rozhodl ověřit si některé myšlenky a hypotézy ve výzkumu, který byl součástí této práce. Měl jsem plnou podporu OPK MV ČR a

významně mi pomohli také zástupci MPSV a jejich prostřednictvím krajští metodici OSPOD. Z výsledků, které jsou součástí kapitoly 4, je zřejmé, že moje obavy mají bohužel reálný základ. Preventivní působení OSPOD a především podmínky pro tuto činnost je až na výjimky zcela nedostatečné. Dochází spíše k administraci problému než k jeho řešení. Vyhledávání dětí s projevy predelikventního chování je mizivé. Metody práce jsou chudé, zaměřené spíše na přímé výchovné působení, které je převážně projevem kontroly. Metodické vedení zaměřené na metody práce je zanedbatelné. V praxi to znamená, že zkušenější pracovníci se orientují spíše v procesu, než v metodách práce. Cílené vzdělávání v oblasti metod práce prakticky neexistuje. Ani dosažení vyššího vzdělání neznamena bohužel širší škálu užívaných metod práce. Preventivní působení je minimální. Je znemožněno zejména absencí finančních prostředků, které by byly směřovány do oblasti sekundární prevence. V primární prevenci se pracuje se spíše s věcmi než s lidmi...

Přes tato konstatování vyplývající z výsledků výzkumu podle mých osobních zkušeností ze setkání s realizátory nebo zájemci o projekt SVI existuje šance, jak vývoj v této oblasti měnit. Z těchto důvodů jsem se pokusil vytvořit v práci návrh, kterým se pokouším přispět k ovlivnění projektu SVI a jeho hlubšího směřování směrem k preventivnímu působení zaměřenému na oblast predelikvence a výchovných problémů. Návrhy jsou zaměřené především k usměrnění vývoje v rámci pilíře projektu, kterým je realizace konkrétních opatření v oblasti dětské delikvence a predelikvence. Návrhem detailního metodického průvodce se pokouším přispět a propagovat zejména metody nepřímého výchovného působení směřující do oblasti práce s predelikventy a dětmi s výchovnými problémy.

Věřím, že moje návrhy se stanou základem pro další verzi aplikace SVI, která bude směřována k postupné změně stylu práce s výraznou orientací na prevenci. Věřím, že rozpoutají nejen diskusi mezi pracovníky OSPOD a realizátory projektu SVI, ale budou znamenat i hlubší zamyšlení nad problematikou metod práce a preventivního působení na jednotlivých městských úřadech. Současně se domnívám, že poskytnou kolegům argumenty pro výrazné zlepšení podmínek a zvýšení finančních prostředků směřovaných do oblasti sekundární prevence u dětí a mládeže. Očekávám, že si s pomocí mých návrhů jednotliví realizátoři SVI sami dotvoří nejen prostředí vlastní aplikace SVI, ale přidají návrhy vlastní, které budou vyhovovat jejich týmům a budou respektovat podmínky dané lokality. Nevyklučuji ani vliv této práce na sestavování a orientaci ve vztahu ke stanovení podmínek vzdělávacího programu pro realizátory SVI.

Předpokládám také vliv práce na pilíř SVI, kterým jsou i navazující aktivity a spolupráce s neziskovými organizacemi. Změny metod práce budou vytvářet tlak na potřeby, které nebudou moci pracovníci OSPOD ani další profesionálové nikdy sami naplnit. Budou potřebovat další dobrovolníky z těchto organizací. Zároveň musí být připraveni nejen formulovat potřeby, spolupodílet se na organizaci služeb, ale mnohem významněji i na hledání prostředků na jejich úhradu.

Pro mě osobně byla práce nejen možností profesního růstu, ale především možností hlubší orientace v metodách práce, kterou vyžaduje řešení každodenních problémů našich klientů. Poznatky získané v rámci této práce se pro mě staly motivací pro doplnění našeho týmu o další profesionály a dobrovolníky z oblastí pomáhajících institucí i pomáhání. Jsem přesvědčen, že společně doplníme náš program o další projekty, které pomohou řešení problémů s kriminalitou v naší komunitě.

Seznam použité literatury:

1. ČÁP, Jan. *Psychologie pro učitele : učebnice pro vysoké školy* . 1. vyd. Praha : SPN, 1980. 380 s. ISBN neuv.
2. ČERNÍKOVÁ, Vratislava. *Prekriminalita dětí a kriminalita mladistvých, kterým byla uložena ochranná opatření: (trestně právní, sociálně psychologické, pedagogické a léčebné aspekty)*. 1. vyd. Praha : Policejní akademie ČR, 2002, 148 s. ISBN neuv.
3. DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 1998, 374 s. ISBN 80-7184-141-2.
4. FEYERABEND, Paul. *Rozprava proti metodě*. 1. vyd. Praha : Aurora, 2001, 430 s. ISBN 80-7299-047-0.
5. FURLAN, Ivan. *Pedagogizace životního prostředí*. 1. vyd. Praha : SPN, 1979, 140 s. ISBN neuv.
6. HARTL, Pavel; HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha : Portál, 2000. 776 s. ISBN 80-7178-303-X.
7. HELUS, Zdeněk. *Psychologické problémy socializace osobnosti*. 2. vyd. Praha : SPN, 1973. 231 s. ISBN neuv.
8. HERETIK, Anton. *Základy foréznej psychologie*. 1. vyd. Bratislava : Slovenske pedagogicke nakladateľstvo, 1994. 376 s. ISBN 80-10-00341-7.
9. HEŘMANSKÁ, Danuše. *Psychologická analýza dětské predelikvence*. Vyd. Neuv. Hradec Králové : Gaudeamus, 1994. 99 s. ISBN 80-7041-097-3.
10. HRABAL, Vladimír. *Sociální psychologie pro učitele II. : (Vybraná témata)*. Praha : Karolinum, 1992. 79 s. ISBN 80-7066-553-X.
11. HRONCOVÁ, Jolana. *Sociológia výchovy*. 1. vyd. Banská Bystrica : PF UMB, 1996, 104 s. ISBN 80-88825-37-7.
12. HVOZDÍK, Ján. *Základy školském psychologie*. 1. vyd. Bratislava : Slovenske pedagogicke nakladateľstvo, 1986, 354 s. ISBN neuv.
13. CHRÁSKA, Miroslav. *Úvod do výzkumu v pedagogice*. 2. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, 200 s. ISBN 80-244-1367-1.
14. JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. 1. vyd. Praha : Portál, 2001, 285 s. ISBN 80-7178-535-0.
15. JANOUŠEK, Jaromír. *Sociální komunikace*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1968. 172 s. Sociologická knihnice.

16. JUSKO, Peter. In: KRAUS, Blahoslav; HRONCOVÁ, Jolana. *Sociální patologie*. 1. vyd. Hradec Králové : Gaudeamus, 2007. 325 s. ISBN 978-80-7041-896-3.
17. KAISER, Günther. *Kriminologie*. 1. vyd. Praha : C.H. Beck, 1994, 264 s. ISBN 80-7179-002-8.
18. KAPPL, Miroslav. *Metody sociální práce s jednotlivcem*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004, 80 s. ISBN 80-7041-846-X.
19. KOHOUTEK, Rudolf. *Predelikvence*. Přístup z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/predelikvence>, [1.2.2009]
20. KRAUS, Blahoslav; HRONCOVÁ, Jolana. *Sociální patologie*. 1. vyd. Hradec Králové : Gaudeamus, 2007. 325 s. ISBN 978-80-7041-896-3.
21. KRAUS, Blahoslav; HRONCOVÁ, Jolana. *Sociálna patológia pre sociálnych pracovníkov a pedagógov*. 1. vyd. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, 2006. 251 s. ISBN 80-8083-223-4.
22. KRAUS, Blahoslav; POLÁČKOVÁ, Věra. *Člověk – prostředí – výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. vyd. neuv. Brno : Paido, 2001. 199 s. ISBN 80-7315-004-2.
23. KRAUS, Blahoslav; VACEK, Pavel. *K základním otázkám pedagogiky*. 1. vyd. Hradec Králové : Gaudeamus, 1992, 75 s. ISBN 80-7041-600-9.
24. KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha : Portál, 2008, 215 s. ISBN 978-80-7367-383-3.
25. KRECH, David, CRUTCHFIELD, S., BALLACHEY, Egerton L. *Člověk v společnosti*. 1. vyd. Bratislava : VSAV, 1968. 629 s. ISBN neuv.
26. KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Já a ty*. 2. vyd. Praha : Avicenum, 1986, 256 s. ISBN neuv.
27. KUČEROVÁ, Stanislava. *Metody mravní výchovy*. In: STŘELEČEK, Stanislav et al. *Kapitoly z teorie a metodiky výchovy I*. Vyd. neuv. Brno: Paido, 1998, 189 s. ISBN 80-85931-61-3.
28. LORENZ, Konrad. *Osm smrtelných hříchů*. 2. vyd. Praha : Academia, 2001, 94 s. ISBN 80-200-0842-X.
29. MACHKOVÁ, Eva. *Drama v anglické škole – komentované citace anglických osnov dramatické výchovy*. 1. vyd. Praha : Arama, 1991, 99 s. ISBN neuv.
30. MACHKOVÁ, Eva. *Základy dramatické výchovy*. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1980, 153 s. ISBN neuv.
31. MAREŠOVÁ, Alena a kol., *Sociálně patologické jevy u mládeže a návrh opatření k omezení jejich vzniku*. 1. vyd. Praha : IKSP, 1997. 154 s. ISBN 80-86008-34-7.

32. MARTINKOVÁ, Milada; TRÁVNÍČKOVÁ, Iva; CEJP, Martin. *Tři studie o sociálně patologických jevech u mládeže*. vyd. neuv. Praha : IKSP, 1997. 84 s. ISBN 80-86008-39-8.
33. MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha : Portál, 2003. 384 s. ISBN 80-7178-548-2.
34. MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 1. vyd. Praha : Portál, 2003, 288 s. ISBN 80-7178-549-0.
35. MATOUŠEK, Oldřich. *Sociální práce v praxi*. 1. vyd. Praha : Portál, 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X.
36. MATOUŠEK, Oldřich. *Základy sociální práce*. 1. vyd. Praha : Portál, 2001. 312 s. ISBN 80-7178-473-7.
37. MATOUŠEK, Oldřich; KROFTOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence*. 1. vyd. Praha : Portál, 1998. 335 s. ISBN 80-7178-226-2.
38. MENDEL, Richard. *Méně slov a více pomoci*. 1. vyd. Praha : Kufr, 2002. 141 s. ISBN 80-7338-002-1.
39. MILLER, William R; ROLLNICK, Stephen. 1. vyd. Tišnov : SCAN, 2004, 332 s. ISBN 80-86620-09-3.
40. MLEJNEK, Josef. *Dětská tvořivá hra*. Vyd. neuv. Hradec Králové : Krajské kulturní středisko, 1981, 208 s. ISBN neuv.
41. MÜHLPACHR, Pavel. *Sociální patologie*. 1. vyd. Brno : PF MU, 2001, 104 s. ISBN 80-210-2511-5.
42. MYSLIVCOVÁ, Jiřina. *Kapitoly z teorie školní a mimoškolní výchovy*. 1. vyd. Ostrava : Pedagogická fakulta v Ostravě, 1985, 294 s. ISBN – neuv.
43. NOVOTNÁ, Věra; SCHIMMERLINGOVÁ, Věra. *Sociální práce její vývoj a metodické postupy*. Vyd. neuv. Praha : Karolinum, 1992, 128 s. ISBN 80-7066-483-5.
44. NOVOTNÝ, Petr. *Epidemie delikvence*. 1. vyd. Liberec : Dialog, 2006, 62 s. ISBN 80-86761-45-2.
45. NOVOTNÝ, Otto; ZAPLETAL, Josef a kol. *Základy kriminologie*. vyd. neuv. Praha : Karolinum, 1993, 137 s. ISBN 80-7066-821-0.
46. ONDREJKOVIČ, Peter. *Úvod do sociologie výchovy*. 2. vyd. Bratislava: Veda, 1998. 386 s. ISBN 80-224-0579-5.

47. OSMANČÍK, Otakar. Etiologie a prevence kriminality. In: NOVOTNÝ, Otto; ZAPLETAL, Josef a kol. *Základy kriminologie*. vyd. neuv. Praha : Karolinum, 1993, 137 s. ISBN 80-7066-821-0.
48. OSMANČÍK, Otakar; ŠVANCARA, Zdeněk. Úvod ke studii o mladistvých delikventech. In: NOVOTNÝ, Otto. *Kriminalita mládeže*. vyd. neuv. Praha : Státní tiskárna, 1968, 212 s. ISBN neuv.
49. PAULÍK, Karel. *Vyjednávání a řešení konfliktů*. 1. vyd. Ostrava : Ostravská univerzita v Ostravě – Filozofická fakulta, 2005, 55 s. ISBN 80-7368-128-5.
50. PEKAŘOVÁ, Lidmila. *Jak žít a nezbláznit se*. 1. vyd. Olomouc: Poznání, 2006, 200 s. ISBN 80-86606-49-X.
51. PELIKÁN, Jiří. *Pomáhat být: otevřené otázky teorie provázející výchovy*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2002, 159 s. ISBN 80-246-0345-4.
52. PELIKÁN, Jiří. *Výchova jako teoretický problém*. 1. vyd. Ostrava : Amonium servis, 1995, 234 s. ISBN 80-85498-27-8.
53. PRŮCHA, Jan; WALTEROVÁ, Eliška; MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 1. vyd. Praha : Portál, 1995, 292 s. ISBN 80-7178-029-4.
54. ŘEZNÍČEK, Ivo. *Metody sociální práce*. 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 1997, s. 75. ISBN 80-85850-00-1.
55. RISKIN, Leonard; ARNOLD, Tom; KEATING, Michael. *Mediace aneb jak řešit konflikty*. 1. vyd. Praha : Palata, 1997, 126 s. ISBN 80-901710-6-0.
56. SAK, Petr. *Proměny České mládeže*. 1. vyd. Praha : Petrklíč, 2000. 291 s. ISBN 80-7229-042-8.
57. SCHNEIDER, Milan; KOUDELKA, Ferdinand. *Úvod do základů sociologických výzkumů*. 1. vyd. Olomouc : Vydavatelství ÚP Olomouc, 1993. 118 s. ISBN neuv.
58. SILBERMAN, Mel. *101 metod pro aktivní výcvik a vyučování*. 1. vyd. Praha : Portál, 1997. 311 s. ISBN 80-7178-124-X.
59. SMUTEK, Martin. *Model řešení problému v sociální práci – systémový pohled*. 1. vyd. Hradec Králové : Gaudeamus, 2006, s. 91 ISBN 80-7041-596-7.
60. SUCHÝ, Oldřich; ŠVANCARA, Zdeněk. *Mládež a kriminalita*. vyd. neuv. Praha : Melantrich, 1972. 273 s. ISBN neuv.
61. STŘELEK, Stanislav et al. *Kapitoly z teorie a metodiky výchovy I*. Vyd. neuv. Brno : Paido, 1998, 80 s. ISBN 80-85931-61-3.

62. STÜNDL, Erich. Systém včasné intervence Svitavy. In: VEČERKA, Kazimír. *Mládež a sociální patologie*. Vyd. neuv. Praha : Masarykova česká sociologická společnost, 2006, 244 s. ISBN 80-903541-3-0.
63. STÜNDL, Erich. *Systém včasné intervence (Metodika přípravy typového projektu)*. Hradec Králové : Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2008. 148 s. Diplomová práce.
64. ŠAUEROVÁ, Markéta. Autorita vrstevníka – účinný zdroj ovlivňování chování skupiny. In: VALIŠOVÁ, Alena a kol. *Autorita ve výchově*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 1999, 185 s. ISBN 80-7184-857-3.
65. ÚLEHLA, Ivan. *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*. 2. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 1999, 128 s. ISBN 80-85850-69-9.
66. VANĚK, Jan. *K biologickým a psychologickým zřetelům výchovy*. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1972, 278 s. 14-481-72.
67. VALENTA, Josef. *Metody a techniky dramatické výchovy*. 1. vyd. Praha : Grada, 2008, 352 s. ISBN 978-80-247-1865-1.
68. VANĚK, Jan. *Nárys teorie mravní výchovy*. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1968, 162 s. 17-284-68.
69. VEČERKA, Kazimír a kol. *Prevence kriminality v teorii a praxi*. 1. vyd. Praha : Themis, 1997. 159 s. ISBN 80-85821-48-6.
70. VLČEK, Milan; ZAPLETAL, Josef. Prevence kriminality a přístupy k jejímu řešení. In: ZAPLETAL, Josef. a kol: *Kriminologie, Díl I., Obecná část*. 2. vyd. Praha : Policejní akademie ČR, 1995, 128 s. ISBN 80-85981-15-7.
71. ZABOROWSKI, Zbigniew. *Sociální psychologie a výchova*. Přeložili Emil Pejchovský a Prokop Novák. 1. . vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1965. 200 s. ISBN neuv.
72. ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. 1 vyd. Praha : Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. 48 s. ISBN 80-902998-1-4.
73. ZOUBKOVÁ, Ivana. *Kontrola kriminality mládeže*. 1. vyd. Dobrá Voda u Pelhřimova : A. Čeněk, 2002. 231 s. ISBN 80-86473-08-2.
74. MPSV, Odbor sociálních služeb. 2005. *Analýza a vyhodnocení činnosti sociálních pracovníků z hlediska kvantity jejich potřeby a z hlediska jejich pracovní náplně*. Přístup z: <http://www.mpsv.cz/cs/862> [31. 3.2009]

75. MV ČR, Odbor prevence kriminality. 2004. *Návrh systémového přístupu k péči o dětské a mladistvé delikventy*. Přístup z: <http://www.mvcr.cz/prevence/priority/mladez/systpris.htm> [10. 6.2007]
76. MV ČR, Odbor prevence kriminality. 2004. *Vyhodnocení účinnosti přijaté legislativy související se systémovým přístupem k péči o delikventní mládež*. Přístup z: http://www.mvcr.cz/prevence/system/vlada/2004_1/vyhodnoceni.html [12. 6.2007]
77. MV ČR, Odbor prevence kriminality. 2004. *Príloha č. 1 k Vyhodnocení účinnosti přijaté legislativy související se systémovým přístupem k péči o delikventní mládež*. Přístup z: http://www.mvcr.cz/prevence/system/vlada/2004_1/pril_1.html#pril1 [11. 6.2007]
78. MV ČR, Odbor prevence kriminality. 2004. *Analýza kriminality a útekovosti dětí a mladistvých umístěných v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy*. Přístup z: http://www.mvcr.cz/prevence/system/vlada/2004_1/pril_2.html#pril2 [12. 6.2007]
79. MV ČR, Odbor prevence kriminality. 2004. *Príloha č. 3 k Vyhodnocení účinnosti přijaté legislativy související se systémovým přístupem k péči o delikventní mládež*. Přístup z: http://www.mvcr.cz/prevence/system/vlada/2004_1/pril_2.html#priloha3 [10. 6.2007]
80. MV ČR, Odbor prevence kriminality. 2004. *Informace o výstupech z dotazníkového šetření MPSV provedeného v roce 2003 k dopadu reformy veřejné správy na výkon sociálně-právní ochrany*. Přístup z: http://www.mvcr.cz/prevence/system/vlada/2004_1/pril_3.html#pril3 [11. 6.2007]
81. MV ČR, Odbor prevence kriminality. 2004. *Předkládací zpráva*. Přístup z: http://www.mvcr.cz/prevence/system/vlada/2004_1/pred_zp.html [14. 6.2007]
82. MV ČR, Odbor prevence kriminality. 2007, *Strategie prevence kriminality na léta 2008 až 2011*. Přístup z: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/dokument/2007/prevence/strategie1016/strategie3.pdf> [24.9.2008]
83. MV ČR, *Statistické přehledy kriminality*. Přístup z: <http://web.mvcr.cz/archiv2008/statistiky> [24.1.2009]
84. STÜNDL, Erich. *Cesta ke svobodě – vyhodnocení programu*. 2008. Přístup z: <http://www.svitavy.cz/aktuality06/index.php?ad=zpravy/20084850802&st=1&poc=15> [20.12.2008]

85. PODNIKATELSKÝ PORTÁL. *Brainstorming a brainwashing*. Přístup z: <http://www.podnikatelskyportal.cz/clanky/brainstorming-a-brainwashing.html> [6. 1.2009]
86. SPIN. *O metodě VTI*. 2009. Přístup z: <http://www.spin-vti.cz/metod.html> [1. 1.2009]
87. *Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon*. In: Sbírka zákonů České republiky, 1961, částka 65, s. 0465.
88. *Zákon č. 553/1991 Sb., o obecní polici*. In: Sbírka zákonů České republiky, 1991, částka 104, s. 2736.
89. *Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně*. In: Sbírka zákonů České republiky, 1999, částka 111, s. 7662.
90. *Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí*. In: Sbírka zákonů České republiky, 2000, částka 74, s. 3616.
91. *Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů*. In: Sbírka zákonů České republiky, 2003, částka 79, s. 4030.
92. *Zákon č. 199/1994 Sb., o zadávání veřejných zakázek*. In: Sbírka zákonů České republiky, 1994, částka 62, s. 2002.
93. *Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině*. In: Sbírka zákonů České republiky, 1963, částka 53, s. 0339.
94. *Zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů*. In: Sbírka zákonů České republiky, 1999, částka 106, s. 7406.
95. *Zákon č. 221/2003Sb., o dočasné ochraně cizinců*. In: Sbírka zákonů České republiky, 2003, částka 79, s. 4087.
96. *Sdělení č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte*. In: Sbírka zákonů České republiky, 1991, částka 22, s. 0502.
97. *Instrukce MPSV č. 21 – 42246/2002, kterou se mění Instrukce MPSV č. j. 21-12242/2000 ze dne 15. března 2000, kterou se stanoví rozsah evidence dětí a obsah spisové dokumentace o dětech vedené orgány sociálně-právní ochrany dětí a obsah*

spisové dokumentace o žadatelích o osvojení a o svěření dítěte do pěstounské péče.

In: Věstník vlády ČR pro orgány krajů a orgány obcí, 2002, částka 6, s. 165.

98. *Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.* In: Sbírka zákonů České republiky, 2002, částka 48, s. 2978.

Seznam související literatury:

- ANTIER, Edwige. *Agresivita dětí*. 1. vyd. Praha : Portál, 2004, 104 s. ISBN 80-7178-808-2.
- BORNÍK, Miroslav. *Trestná činnost a nealkoholová toxikomanie*. 1. vyd. Praha : Themis, 2000. 166 s. ISBN 80-85821-92-3.
- BUBELÍNI, Ján. *Prevenca kriminality*. 1. vyd. Bratislava : Tlačiareň MV SR, 2001. 209 s. ISBN neuv.
- DAMBORSKÁ, Marie; BOKOROVÁ, Věra; HÁJKOVÁ, Jiřina a MATĚJČEK, Zdeněk; *Psychologie a základy výchovy*. 1. vyd. Praha : Avicenum, 1978, 286 s. ISBN neuv.
- ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forenzní psychologie*. vyd. neuv. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. 431 s. ISBN 80-86473-86-4.
- ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Policejní psychologie*. 1. vyd. Praha : Portál, 2000. 254 s. ISBN 80-7178-475-3.
- ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Poskytování pomoci v situacích nouze jako psychologický problém*. Kriminalistika č. 2/1996
- GRMOLENSKÁ, Kamila; HLOUBÍKOVÁ, Iva. *Prevence kriminality ve městech: sborník ze semináře*. 1. vyd. Praha : Themis, 1997. 90 s. ISBN 80-85821-49-4.
- KRAUS, Blahoslav. *Sociální aspekty výchovy*. 2. vyd. Hradec Králové : Gaudeamus, 1999. 165 s. ISBN 80-7041-135-X.
- JEDLIČKA, Richard; KOŤA, Jaroslav. *Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže: aktuální problémy výchovy*. vyd. neuv. Praha : Karolinum, 1998, 169 s. ISBN 80-7184-555-8.
- KAISER, Günther. *Kriminologie*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1994. 268 s. ISBN 80-7179-002-8.
- KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha : Portál, 2001. 255 s. ISBN 80-7178-513-X.
- KOLÁŘ, Zdeněk; SEMRÁD, Jiří. *Světónázorová výchova v rodině*. vyd. neuv. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1983. 118 s. ISBN neuv.
- MUNKOVÁ, Gabriela. *Sociální deviace*. 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova – Karolinum, 2001. 134 s. ISBN 80-246-0279-2.

- NEŠPOR, Karel; CSÉMY, Ladislav. *Souvislosti mezi alkoholem a jinými návykovými látkami (důsledky pro prevenci a léčbu)*. 1. vyd. Praha: Sportpropag, 1999. 23 s. ISBN neuv.
- NOVOTNÝ, Petr. *Epidemie delikvence*. 1. vyd. Liberec : Dialog, 2006, 62 s. ISBN 80-86761-45-2.
- ONDREJKOVIČ, Peter. *Mládež a sociálne negatívny vývoj*. Sociologie č. 1/1997
- ONDREJKOVIČ, Peter. *Sociálna patológia*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 2000. 270 s. ISBN 80 – 80-224-0616.
- OSMANČÍK, Otakar. *K otázce liberalizmu a trestní politiky*. Kriminalistika č. 2/1994, s. 105 – 114.
- OSMANČÍK, Otakar. *K problematice kontroly kriminality*. Kriminalistika č. 3/1993, s. 193 – 207.
- PRŮCHA, Jan. *Přehled pedagogiky*. Praha : Portál, 2000, 272 s. ISBN 80-7178-399-4.
- RAUCHFLEISCH, Udo. *Doprovázení a terapie delikventů*. 1. vyd. Boskovice : Albert, 1999, 84 s. ISBN 80-85834-83-9.
- ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha : Portál, 1995, 95 s. ISBN 80-7178-049-9.
- SEMRÁD, Jiří. *Kapitoly z profesní pedagogiky*. 1. vyd. Praha : Policejní akademie ČR, 1997. 146 s. ISBN 80-85981-72-6.
- SCHELLEOVÁ, Ilona. *Právní postavení mladistvých*. 1. vyd. Praha : Eurolex Bohemia, 2004, 250 s. ISBN 80-86432-82-3.
- SCHNEIDER, Hans, Joachim. *Kriminologie*. vyd. neuv. Berlin : de Gruyter, 1987. 969 s. ISBN 3-11-007023-5.
- SPURNÝ, Joža. *Psychologie násilí*. 1. vyd. Praha : Euronion, 1996. 134 s. ISBN 80-85858-30-4.
- VÍTEK, Karel. *Zločin a prevence*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1974. 293 s. ISBN neuv.
- VOCILKA, Miroslav. *Náplň činnosti středisek výchovné péče pro děti a mládež*. Vyd. neuv. Praha : Tech-market, 1996, 105 s. ISBN 80-902134-5-6.
- VOCILKA, Miroslav. *Vybrané statě z etopedie*. 1. vyd. Most : Regionální středisko výchovy a vzdělávání, 1994, 91 s. ISBN neuv.
- VORLÍČEK, Chrudoš. *Úvod do pedagogiky*. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1979, 151 s. ISBN neuv.

Seznam tabulek:

- [Tabulka 1:](#) Podíl dětí a mladistvých na celkové kriminalitě v ČR v letech 1994 - 2008
- [Tabulka 2:](#) Stav kriminality dětí a mladistvých ve správním obvodu Svitavy v letech 1999 – 2008
- [Tabulka 3:](#) Vybrané typy ukazatelů dokumentující vývoj činnosti OSPOD v oblasti delikventních dětí a mladistvých ve správním obvodu Svitavy v letech 2003 – 2008
- [Tabulka 4:](#) Vyhodnocení otázky č. 1 dotazníku
- [Tabulka 5:](#) Vyhodnocení otázky č. 2 dotazníku
- [Tabulka 6:](#) Vyhodnocení otázky č. 3 dotazníku
- [Tabulka 7:](#) Vyhodnocení otázky č. 4 dotazníku
- [Tabulka 8:](#) Vyhodnocení otázky č. 5 dotazníku
- [Tabulka 9:](#) Vyhodnocení otázky č. 6 dotazníku
- [Tabulka 10:](#) Vyhodnocení otázky č. 7 dotazníku
- [Tabulka 11:](#) Vyhodnocení otázky č. 8 dotazníku – shrnutí výsledků
- [Tabulka 12:](#) Vyhodnocení otázky č. 9 dotazníku
- [Tabulka 13:](#) Vyhodnocení otázek č. 10 a č. 11 dotazníku – shrnutí výsledků
- [Tabulka 14:](#) Vyhodnocení otázky č. 12 dotazníku (všichni respondenti)
- [Tabulka 15:](#) Vyhodnocení otázky č. 12 dotazníku (respondenti s vysokoškolským vzděláním)
- [Tabulka 16:](#) Vyhodnocení otázky č. 13 dotazníku
- [Tabulka 17:](#) Vyhodnocení otázky č. 14 dotazníku
- [Tabulka 18:](#) Vyhodnocení otázky č. 15 dotazníku
- [Tabulka 19:](#) Vyhodnocení otázky č. 16 dotazníku
- [Tabulka 20:](#) Vyhodnocení dotazníku ve vztahu ke statistické významnosti užívání metod sociálně-výchovného působení podle pohlaví respondentů
- [Tabulka 21:](#) Vyhodnocení dotazníku ve vztahu ke statistické významnosti užívání metod sociálně-výchovného působení podle délky praxe respondentů
- [Tabulka 22:](#) Vyhodnocení dotazníku ve vztahu ke statistické významnosti užívání metod sociálně-výchovného působení podle dosaženého vzdělání respondentů
- [Tabulka 23:](#) Celkové výsledky výzkumu

[Tabulka 24:](#) Vyhodnocení otázky č. 8 dotazníku - frekvence odpovědí respondentů pro terén

[Tabulka 25:](#) Vyhodnocení otázky č. 8 dotazníku - frekvence odpovědí respondentů pro administrativu

[Tabulka 26:](#) Vyhodnocení otázky č. 10 dotazníku

[Tabulka 27:](#) Vyhodnocení otázky č. 11 dotazníku

Seznam zkratek:

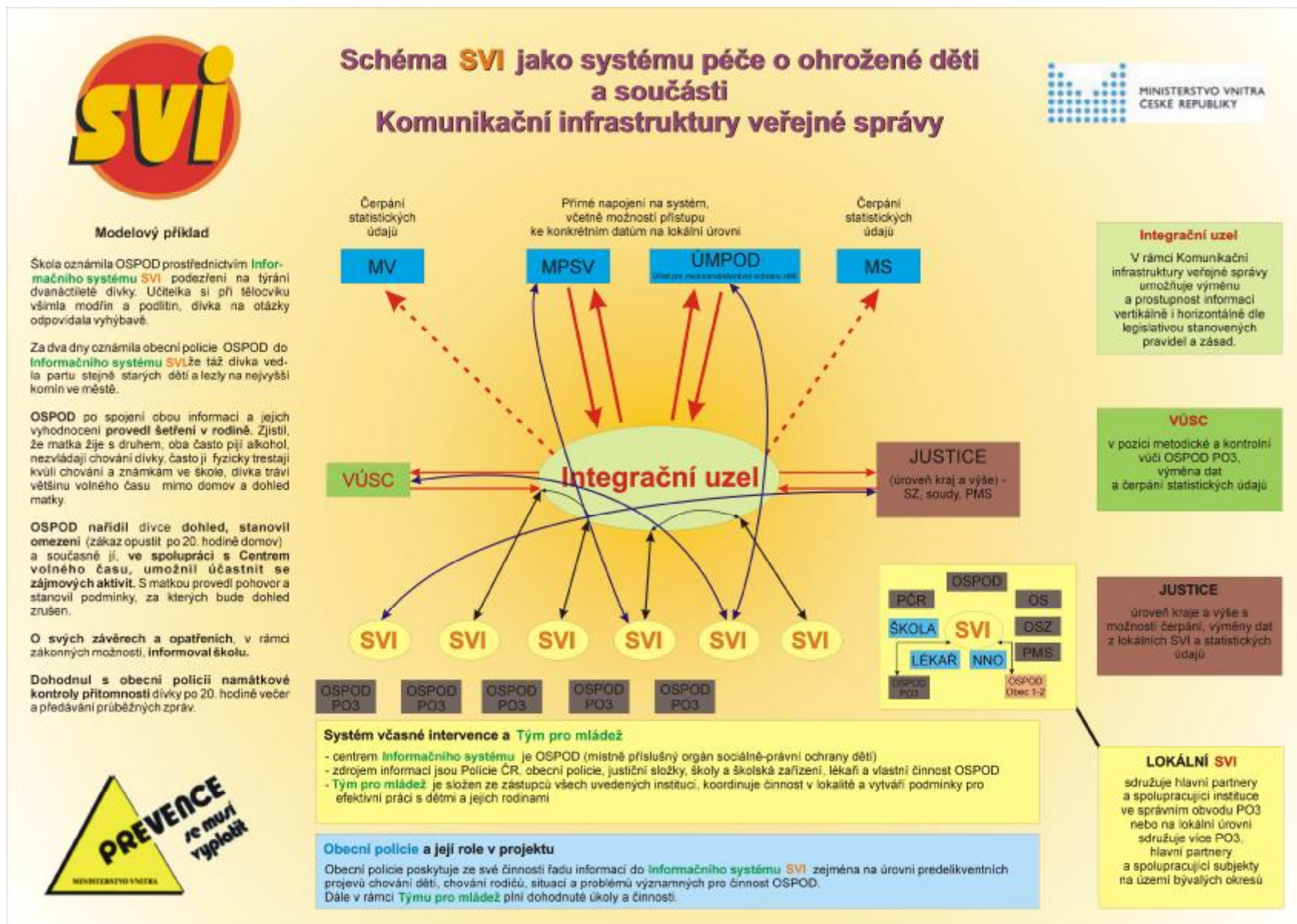
CAN	Child Abuse And Neglect – Syndrom týraného dítěte
CVI	Centrum včasné intervence
IS	Informační systém
IT	Informační technologie
KPPK	Komise pro prevenci kriminality Rady města Svitavy
KSP	Komplexní součinnostní program prevence kriminality na místní úrovni
KSÚ	Kriminalisticky sledovaná událost (počítačový systém)
OPK MV ČR	Odbor prevence kriminality Ministerstva vnitra České republiky
MěÚ	Městský úřad
MIS	Městský informační systém
MMO	Magistrát města Ostravy
MP	Městská policie
MS ČR	Ministerstvo spravedlnosti České republiky
OOP ČR	Obvodní oddělení Policie České republiky
OS	Občanské sdružení
OSPOD	Orgán sociálně-právní ochrany dětí
OSN	Organizace spojených národů
PČR OŘ	Policie České republiky, okresní ředitelství
PMS	Probační a mediační služba
RVPPK	Republikový výbor pro prevenci kriminality při Úřadu vlády ČR
SKPV	Služba kriminální policie a vyšetřování
SPO	Sociálně-právní ochrana
SPOD	Sociálně-právní ochrana dětí
SVI	Systém včasné intervence
TČ	Trestná činnost
ZOP	„Zájmové osoby policie“ - Informační systém PČR do roku 1989

Seznam příloh:

- [Příloha A:](#) Schéma SVI jako systému péče o ohrožené děti
- [Příloha B:](#) Dotazník k výzkumu
- [Příloha C:](#) Průvodní dopis k výzkumu vedoucím OSPOD
- [Příloha D:](#) Tabulky s výsledky výzkumu
- [Příloha E:](#) Návrhy úprav aplikace SVI
- [Příloha F:](#) Příklady použití některých metod sociálně-výchovného působení u dětí s projevy predeliktivního chování:
- [Dotazování](#)
 - [Ukládání požadavků](#)
 - [Vysvětlování](#)
 - [Přesvědčování](#)
 - [Metoda konfrontace](#)
 - [Metoda příkladu](#)
 - [Režimování](#)
 - [Hraní rolí](#)
 - [Brainstorming](#)
 - [Práce se skupinou](#)
 - [Práce s komunitou](#)
 - [Úprava \(pedagogizace\) prostředí](#)
 - [Mediace - konstruktivní vyjednávání](#)
 - [Mediace – poziční vyjednávání](#)
 - [Metoda výcviku, nácviku, cvičení](#)
 - [Metoda animace](#)

Příloha A: Schéma SVI jako systému péče o ohrožené děti

Obrázek 1

Příloha B: Dotazník k výzkumu

Obrázek 2 – 1. strana elektronického dotazníku k výzkumu

Dotazník k výzkumu s názvem Systém včasné intervence a metody sociálně-výchovného působení

Vážení kolegové,

prosím Vás o vyplnění níže uvedeného dotazníku. Jeho cílem je získat argumenty pro podporu preventivního působení v oblasti predeliktivního a deliktivního jednání dětí.

Výsledky výzkumu budou využity pro podporu projektu **Systém včasné intervence**, který společně realizují Ministerstvo vnitra ČR, Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR s příspěvím Probační a mediační služby ČR a dalších partnerů projektu.

Stěžejními pojmy, které jsou využity v tomto výzkumu - **predeliktence a deliktence** nejsou bohužel vnímány jednotně.

Pro účely tohoto výzkumu prosím sjednotme pohled na predeliktenci a deliktenci pomocí definic ze **Slovníku sociální práce**¹, kde je uvedeno, že:

Predeliktivní chování je takové chování, „z kterého se s vyšší pravděpodobností než z jiných druhů chování u dětí vyvine chování kriminální. Jsou to zejména útoky z domova, záškoláctví a agresivní napadání spolužáků“ ...

Za **deliktenci** se „považují všechny typy jednání, jež porušují společenské normy chráněné zákony, tedy všechny trestné činy a přestupky včetně protispoločenských činů, které spáchali nezletilí, kteří ještě nejsou trestně odpovědní“ ...

Předem Vám děkuji za Váš čas.

[Další stránka ->](#)

¹MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003, 288 s. ISBN 80-7178-549-0.

Obrázek 3 - 2. strana elektronického dotazníku k výzkumu

Dotazník k výzkumu s názvem **Systém včasné intervence a metody sociálně-výchovného působení**

1. Základní statistické údaje k respondentovi:

- Pohlaví
 - mužské
 - ženské
- Věk
 - do 29 let
 - 30 - 39 let
 - 40 - 49 let
 - 50 - 59 let
 - 60 a více let
- Vaše doba praxe v rámci OEPPOD je:
 - 3 - 5 let
 - 6 - 10 let
 - 11 - 15 let
 - 16 a více let
- Vámi nejvyšší dosažené vzdělání
 - střední
 - vyšší odborné
 - vysokoškolské – bakalářské
 - vysokoškolské – magisterské

[Další stránka >](#)

Obrázek 4 - 3. strana elektronického dotazníku k výzkumu

Dotazník k výzkumu s názvem **System včasné intervence a metody sociálně-výchovného působení**

2. Od koho pochází nejčastěji vaše prvotní informace o predelikventním jednání dítěte?

- Od rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte
- Z místa bydliště dítěte (kamarádi, známí, sousedé, apod.)
- Z vlastního šetření
- Ze školy nebo školského zařízení
- Od pracovníků obecní policie
- Od pracovníků Policie ČR
- Od zdravotnických pracovníků (lékařů, sester apod.)
- Jiným způsobem – prosím uveďte...

3. Od koho pochází nejčastěji vaše prvotní informace o delikventním jednání dítěte?

- Od rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte
- Z místa bydliště dítěte (kamarádi, známí, sousedé, apod.)
- Z vlastního šetření
- Ze školy nebo školského zařízení
- Od pracovníků obecní policie
- Od pracovníků Policie ČR
- Od zdravotnických pracovníků (lékařů, sester apod.)
- Jiným způsobem – prosím uveďte...

4. Jakým způsobem jsou vám nejčastěji poskytovány informace o predelikventním nebo delikventním jednání dětí?

- Osobně (oznámením přímo na úřadě)
- Osobně (mimo prostory úřadu - při šetření v terénu)
- Písemně dopisem (zprávou) úřadu
- Písemně dopisem (zprávou) přímo OSPOD
- Telefonicky kontaktem přes úřad
- Telefonicky kontaktem přímo na OSPOD
- E-mailem na úřad (obecná adresa případně e-podatelná)
- E-mailem pracovníkům OSPOD
- Jiným způsobem – prosím uveďte...

5. Ve které fázi predelikventního jednání dítěte je zahajována činnost OSPOD prostřednictvím konkrétních opatření?

- Při prvním drobném výchovném problému
- Ve fázi opakovaných drobných výchovných problémů
- Při prvním závažném výchovném problému
- V případě opakovaných závažných výchovných problémů
- V jiných případech (prosím uveďte)

Obrázek 5 – 4. strana elektronického dotazníku k výzkumu

Dotazník k výzkumu s názvem **Systém včasné intervence a metody sociálně-výchovného působení**

6. Ve které fázi delikventního jednání dítěte je zahajována činnost OSPOD na úřadě, na kterém působíte prostřednictvím konkrétních opatření?

- V případě prvního zjištěného přestupku podle zák. č. 200/1990 Sb., o přestupcích
- V případech opakovaných přestupků
- V případech prvního činu jinak trestného nebo provinění
- V případech opakovaných činů jinak trestných nebo provinění
- V jiných případech (prosím uveďte)

7. V jakém postavení ve vztahu k delikventnímu jednání je na úřadě, na kterém působíte v rámci OSPOD, nejčastěji dítě:

- delikventa – pachatele,
- delikventa – spolupachatele,
- poškozeného, oběti,
- svěčka,
- v jiném postavení (prosím uveďte).

8. Uveďte, jaký je na úřadě, na kterém působíte v rámci OSPOD současný procentuální poměr administrativní a terénní práce?

Terén – %

Administrativa %

9. Uveďte, jak se vyvíjel poměr terénní a administrativní práce v posledních 3 letech na Vašem oddělení OSPOD.

- Terénní práce výrazně poklesla
- Terénní práce mírně poklesla
- Poměr zůstává stále stejný
- Terénní práce mírně vzrostla
- Terénní práce výrazně narostla

Obrázek 6 - 5. strana elektronického dotazníku k výzkumu

Dotazník k výzkumu s názvem **Systém včasné intervence a metody sociálně-výchovného působení**

10. Které z níže nabízených metod (technik) sociálně-výchovného působení používáte v oblasti predelikventního jednání dětí?

	používám	nepoužívám
1. Dotazování	☐	☐
2. Ukládání požadavků	☐	☐
3. Rozhovor	☐	☐
4. Vysvětlování, objasňování a poskytování informací	☐	☐
5. Rozhodování na papíře	☐	☐
6. Metody vyvolávání a tlumení citů	☐	☐
7. Přesvědčování	☐	☐
8. Povzbuzování, ujišťování a poukazování na obvyklou situaci	☐	☐
9. Změna perspektivy	☐	☐
10. Dohoda o modifikaci chování	☐	☐
11. Vyjednávání	☐	☐
12. Podmiňování (odměny a tresty)	☐	☐
13. Konfrontace	☐	☐
14. Mediace	☐	☐
15. Řešení meziosobního konfliktu	☐	☐
16. Úprava (pedagogizace) prostředí	☐	☐
17. Metoda příkladu	☐	☐
18. Práce se skupinou	☐	☐
19. Práce s komunitou	☐	☐
20. Metoda animace	☐	☐
21. Brainstorming	☐	☒
22. Hraní rolí a výměna rolí	☐	☒
23. Metoda situační (využívání životních situací)	☐	☒
24. Režimování	☐	☒
25. Metoda cvičení, výcviku (nácvičku)	☐	☒
26. Metody získávání (projev očekávání, slib a výstraha, soutěž, závazek)	☐	☒
27. Videotréning interakcí	☐	☒
28. Užívám i jiné metody (prosím, uveďte jaké):		
<input type="text"/>		
<input type="text"/>		
<input type="text"/>		

[Další stránka ->](#)

Obrázek 7 - 6. strana elektronického dotazníku k výzkumu

Dotazník k výzkumu s názvem **Systém včasné intervence a metody sociálně-výchovného působení**

11. Jaká je podle vás efektivita vybraných metod sociálně - výchovného působení v oblasti předeliktovního jednání dětí? Označte efektivitu u každé metody stupněm od 1 do 5 (1 – nejvyšší efektivita, 5 – nejnižší efektivita).

	1	2	3	4	5
1. Dotazování	☐	☐	☐	☐	☐
2. Ukládání požadavků	☐	☐	☐	☐	☐
3. Rozhovor	☐	☐	☐	☐	☐
4. Vysvětlování, objasňování a poskytování informací	☐	☐	☐	☐	☐
5. Rozhodování na papíře	☐	☐	☐	☐	☐
6. Metody vyvolávání a tlumení citů	☐	☐	☐	☐	☐
7. Přesvědčování	☐	☐	☐	☐	☐
8. Povzbuzování, ujišťování a poukazování na obvyklou situaci	☐	☐	☐	☐	☐
9. Změna perspektivy	☐	☐	☐	☐	☐
10. Dohoda o modifikaci chování	☐	☐	☐	☐	☐
11. Vyjednávání	☐	☐	☐	☐	☐
12. Podmiňování (odměny a tresty)	☐	☐	☐	☐	☐
13. Konfrontace	☐	☐	☐	☐	☐
14. Mediace	☐	☐	☐	☐	☐
15. Řešení meziosobního konfliktu	☐	☐	☐	☐	☐
16. Úprava (pedagogizace) prostředí	☐	☐	☐	☐	☐
17. Metoda příkladu	☐	☐	☐	☐	☐
18. Práce se skupinou	☐	☐	☐	☐	☐
19. Práce s komunitou	☐	☐	☐	☐	☐
20. Metoda animace	☐	☐	☐	☐	☐
21. Brainstorming	☐	☐	☐	☐	☐
22. Hraní rolí a výměra rolí	☐	☐	☐	☐	☐
23. Metoda situační (využívání životních situací)	☐	☐	☐	☐	☐
24. Režimování	☐	☐	☐	☐	☐
25. Metoda cvičení, vycviku (nácviku)	☐	☐	☐	☐	☐
26. Metody získávání (projev očekávání, slib a výstraha, soutěž, závazek)	☐	☐	☐	☐	☐
27. Videotréning interakcí	☐	☐	☐	☐	☐

Další stránka ->

Obrázek 8 - 7. strana elektronického dotazníku k výzkumu

Dotazník k výzkumu s názvem **Systém včasné intervence a metody sociálně-výchovného působení**

12. Kde se nejčastěji setkáváte s informacemi o metodách sociálně-výchovného působení ve vaší oblasti?

- V odborné literatuře (monografie, sborníky apod.)
- V odborných časopisech
- Na webu
- V rámci metodického vedení MPSV
- V rámci metodického vedení krajského úřadu
- V rámci vlastní iniciativy pracovníků vašeho úřadu
- Na odborných seminářích
- V rámci středoškolského vzdělávání
- V rámci vysokoškolského vzdělávání
- Jinde (prosím uveďte)

13. Rozsah vzdělávání v oblasti metod sociálně-výchovného působení považujete za:

- vyhovující,
- nevhovující,
- nedovedu posoudit.

14. Máte v současnosti možnost iniciovat konkrétní programy, projekty nebo opatření preventivního charakteru v oblasti předeliktivního jednání dětí?

- Ano
- Ne

15. Prostřednictvím jakého orgánu (subjektu) máte možnost nejčastěji iniciovat konkrétní programy, projekty nebo opatření v oblasti preventivního působení?

- Vlastními silami
- Prostřednictvím Týmu pro mládež
- Prostřednictvím komise sociálně-právní ochrany
- Prostřednictvím komise prevence kriminality (bezpečnostní komise) nebo jiné obdobné komise
- Jinak (prosím uveďte):

16. Jakými finančními prostředky disponuje vaše oddělení (váš odbor) nebo orgán (subjekt), kterého jste součástí, k iniciaci, realizaci nebo podpoře konkrétních programů, projektů nebo opatření v oblasti preventivního působení v letošním roce?

Uveďte částku (v tisících Kč):

Uveďte počet obyvatel města, ve kterém pracujete (v tisících):

Obrázek 9 - 8. strana elektronického dotazníku k výzkumu

Dotazník k výzkumu s názvem Systém včasné intervence a metody sociálně-výchovného působení SVI

Vážení kolegové, děkuji za váš čas i vaše kvalifikované odpovědi.

Mgr. Erich Stöndl

V případě zájmu o výsledky výzkumu uveďte jednu e-mailovou adresu pro jejich zaslání:

Odeslat výsledky

Příloha C: Průvodní dopis vedoucím OSPOD

Obrázek 10

Průvodní dopis vedoucím OSPOD pro výběr respondentů a pokyny pro vyplnění dotazníku.

Vážené kolegyně a kolegové,

prosím Vás o vyplnění elektronického dotazníku, který je součástí e-mailu, který Vám byl zaslán z příslušného metočíckého oddělení vašeho krajského úřadu. Jeho cílem je získat argumenty pro podporu preventivního působení v oblasti predelikventního a delikventního jednání dětí.

Výsledky výzkumu budou využity pro podporu projektu **Systém včasné intervence**, který společně realizují Ministerstvo vnitra ČR a Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR s příspěvím Probační a mediální služby ČR a dalších partnerů projektu. Jedním z záměrů je doplnit pomocí výzkumu počítačovou aplikaci SVI o návrhy směřující do oblasti užívání širšího spektra metod sociálně-výchovného působení.

Mojí snahou bylo vytvořit co možná nejjednodušší elektronický dotazník, který by pro Vás, profesionály v oblasti sociálně-právní ochrany dětí vyžadoval minimum doplňujících informací pro jeho následné vyplnění a srušasné by Vás co nejméně časově zatížil. Velmi dobře si uvědomuji hodnotu Vašeho času a v této souvislosti i možné rezervovanosti k úkolům tohoto typu. Přes tuto snahu se nevyhnu několika upřesněním směrem k výběru respondentů a vyplnění dotazníku.

- Dotazník je zcela anonymní. Na jednotlivém OSPOD postačí vyhrat pouze jednoho respondenta.
- Respondentem by měl být nejlépe kurátor pro mládež, vykonávající tuto funkci pokud možno na celý pracovní úvazek bez kumulace s jinou funkcí.
- Respondent – kurátor pro mládež by měl vykonávat funkci kurátora pro mládež alespoň 3 roky (vztahuje se přímo k jedné z otázek výzkumu).
- Pokud shora uvedené podmínky splňuje více pracovníků, vyberte prosím takového, který má s výkonem práce co nejvíce zkušeností nebo se dokonce zabývá v tomto ohledu řídicí nebo metodickou činností. Pokud uvedeným podmínkám nevyhovuje nikdo, prosím o vyplnění dotazníku přímo Vás osobně.
- Splněním těchto podmínek postačí přepsat e-mail příslušnému pracovníkovi, který kliknutím na hypertextový odkaz „otevřít dotazník“ (přímo na stránce daného e-mailu) otevře přímo jeho úvodní stránu.
- U většiny otázek odpověď vyžaduje pouze zakliknutí příslušné možnosti
- Dotazník je naprogramován tak, aby sám „hlídal“ počet odpovědí. V případě změny odpovědi v otázce a zakliknutí jiné odpovědi původní zakliknutí zmizí. Nevyhovuje-li žádná odpověď, je nabídnuto pole pro doplnění. Do tohoto pole stačí dopsat svoji krátkou formulaci odpovědi.
- Na závěr dotazníku kliknutím na tlačítko odeslat výsledky dojde k jejich uložení do databáze a dotazník oznámí respondentovi, zda odpovědi uložil.
- Časový limit není stanoven, odpovídejte podle potřeby, ale dotazník vyplňte na jediné otevření. Věřím, že **termín 14 dnů pro vyplnění** by mohl být dostatečný.
- Teorie není předmětem dotazníku. Nezajímají mě Vaše znalosti, nepochybuji o tom, že jsou výborné. Zajímá mě především praxe.

Vážení kolegové,

čekuji Vám za Váš čas i Vaše kvalifikované odpovědi. Výsledky v podobě širší práce Vám v případě Vašeho zájmu zašlu e-mailem. Jakýkoliv dotaz k výzkumu nebo cílů a záměrům práce jsem připraven obsahem odpovědět.

S pozdravem

Mgr. Erich Stádl,
koordinátor prevence kriminality MěÚ Svitavy
T. G. Masaryka 35
568 02 Svitavy
tel.: 461 550 314, 603 161 453, e-mail: stardl@svitavy.cz; web: <http://www.svitavy.cz/pkb/projektv/index.php>

Příloha D: Tabulky a grafy s výsledky výzkumu

Tabulka 23 – Celkové výsledky výzkumu

Tabulka výsledků dotazníku k rigorózní práci s názvem Systém včasné intervence a metody sociálně-výchovného působení																							
Otázka 1				Otázka 2	Otázka 3	Otázka 4	Otázka 5	Otázka 6	Otázka 7	Otázka 8		Otázka 9	Dotazování	Ukládání požadavků	Rozhovor	Vysvětlování	Rozhodování na papíře	Metody využívané a zkušenosti	Přesvědčování	Povzbuzování, poukaz. na obv. st.	Změna perspektivy	Dobrota o mod. chov.	
Pohlaví	Věk	Délka praxe	Vzdělání																				
5	2	3	3	1	4	6	4	2	1	1	30	70	2	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1
6	2	2	1	1	1	6	5	2	2	2	1	99	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
7	2	2	2	4	4	6	4	2	1	1	70	30	5	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1
8	2	2	4	2	4	6	4	1	3	1	50	50	5	1	1	1	2	2	1	1	2	2	
9	2	3	4	3	4	6	5	3	1	1	75	25	4	1	2	1	1	2	1	2	1	1	1
10	2	3	3	3	4	6	4	1	1	2	40	60	1	1	2	1	1	2	2	1	1	1	1
11	2	2	3	1	1	6	1	1	1	1	40	60	2	1	2	1	1	2	2	1	1	1	1
12	2	2	3	3	4	6	4	1	1	1	30	70	3	1	1	1	2	2	2	1	1	1	1
13	2	3	4	4	4	6	4	2	1	1	70	30	5	1	1	1	2	2	2	1	2	2	2
14	2	3	1	4	4	6	5	2	3	1	40	60	5	1	1	1	2	2	1	1	1	1	1
15	2	2	2	3	4	6	4	2	3	1	30	70	1	1	1	1	2	2	1	1	2	1	1
16	2	3	4	1	4	6	4	1	1	1	90	10	3	1	1	1	2	2	1	1	2	1	1
17	2	4	1	1	4	6	6	2	1	2	50	50	3	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1
18	2	2	1	1	5	6	4	1	1	1	50	50	3	1	2	1	2	2	1	1	1	1	2
19	2	3	3	3	1	6	2	3	3	1	40	60	2	1	2	1	2	2	2	1	1	1	1
20	1	2	2	4	4	6	6	2	1	1	30	70	2	1	1	1	2	1	1	2	1	2	1
21	1	4	3	4	4	6	4	3	1	1	50	40	3	1	1	1	2	2	1	2	1	1	1
22	2	3	1	4	4	6	4	3	1	1	50	40	4	1	2	1	1	2	2	1	1	2	1
23	2	2	3	3	4	6	9	1	1	1	20	80	1	1	2	1	2	2	2	1	1	1	1
24	1	2	1	4	7	4	6	3	3	3	30	70	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
25	1	4	3	3	2	2	6	1	5	1	50	50	5	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
26	2	3	4	2	5	4	3	2	1	1	1	99	1	1	1	1	2	2	1	1	1	1	1
27	2	4	4	4	4	6	4	3	1	1	50	50	3	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1
28	1	2	3	2	3	4	2	2	2	1	50	40	4	1	2	1	1	2	1	2	1	2	1
29	2	4	4	4	1	2	1	1	2	1	30	70	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2
30	2	1	1	4	4	6	4	2	1	1	40	60	3	1	1	1	2	2	1	1	1	1	1
31	2	3	4	3	4	6	4	4	3	1	50	50	4	1	1	1	2	2	1	1	1	1	1
32	1	3	2	4	1	6	4	2	1	2	50	50	2	1	1	1	2	1	1	1	2	1	1
33	2	4	2	4	4	6	6	2	2	4	50	50	4	1	1	1	2	2	1	1	1	1	1
34	1	3	1	4	4	6	3	1	1	1	20	80	2	1	1	1	2	2	1	1	2	1	1
35	2	3	1	1	4	6	6	2	3	1	30	70	3	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1
36	2	1	1	2	4	6	3	4	2	1	35	65	1	1	1	1	2	1	2	2	1	1	1
37	2	2	2	2	5	6	4	1	4	1	30	70	3	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
38	2	3	2	1	1	1	1	1	1	1	50	50	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
39	2	2	4	2	4	4	9	1	2	1	40	60	2	1	1	1	2	1	2	1	1	1	1
40	2	2	2	3	4	6	4	3	5	1	50	40	4	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1
41	2	3	3	1	4	6	5	1	3	2	50	50	4	1	1	1	2	2	2	1	2	2	2
42	2	2	1	3	4	6	9	2	4	1	40	60	4	1	1	1	1	2	1	2	1	1	1
43	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	10	90	5	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
44	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	50	50	5	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
45	2	2	1	1	4	4	4	2	1	2	80	20	3	1	1	1	2	1	1	1	2	2	2

Tabulka 24: Vyhodnocení otázky č. 8 dotazníku - frekvence odpovědí respondentů pro terén

Respondenty využití hodnoty pro terén	četnost	kumulativní četnost	%	% kumulativně
0	1	1	0,49	0,49
1	2	3	0,97	1,46
10	3	6	1,46	2,91
15	1	7	0,49	3,40
20	13	20	6,31	9,71
22	2	22	0,97	10,68
25	3	25	1,46	12,14
30	51	76	24,76	36,89
35	11	87	5,34	42,23
37	1	88	0,49	42,72
40	42	130	20,39	63,11
45	2	132	0,97	64,08
50	38	170	18,45	82,52
55	3	173	1,46	83,98
60	24	197	11,65	95,63
70	5	202	2,43	98,06
75	2	204	0,97	99,03
80	1	205	0,49	99,51
100	1	206	0,49	100,00

Tabulka 25: Vyhodnocení otázky č. 8 dotazníku - frekvence odpovědí respondentů pro administrativu

Respondenty využití hodnoty pro administrativu	četnost	četnost	%	% kumulativně
0	1	1	0,49	0,49
20	1	2	0,49	0,97
25	2	4	0,97	1,94
30	5	9	2,43	4,37
40	24	33	11,65	16,02
45	3	36	1,46	17,48
50	38	74	18,45	35,92
55	2	76	0,97	36,89
60	42	118	20,39	57,28
63	1	119	0,49	57,77
65	11	130	5,34	63,11
70	51	181	24,76	87,86
75	3	184	1,46	89,32
78	2	186	0,97	90,29
80	13	199	6,31	96,60

85	1	200	0,49	97,09
90	3	203	1,46	98,54
99	2	205	0,97	99,51
100	1	206	0,49	100,00

Tabulka 26: Vyhodnocení otázky č. 10 dotazníku

17. Které z níže nabízených metod (technik) sociálně-výchovného působení používáte v oblasti predelikventního jednání dětí?

Dotazování	kumulativní		kumulativní	
	četnost	četnost	%	%
1 - používám	198	198	96,12	96,12
2 - nepoužívám	8	206	3,88	100,00

Ukládání požadavků	kumulativní		kumulativní	
	četnost	četnost	%	%
1 - používám	157	157	76,21	76,21
2 - nepoužívám	49	206	23,79	100,00

Rozhovor	kumulativní		kumulativní	
	četnost	četnost	%	%
1 - používám	202	202	98,06	98,06
2 - nepoužívám	4	206	1,94	100,00

Vysvětlování, objasňování a poskytování informací

	kumulativní		kumulativní	
	četnost	četnost	%	%
1 - používám	200	200	97,09	97,09
2 - nepoužívám	6	206	2,91	100,00

Rozhodování na papíře	kumulativní		kumulativní	
	četnost	četnost	Percent	Percent
1 - používám	47	47	22,82	22,82
2 - nepoužívám	159	206	77,18	100,00

Metody vyvolávání a tlumení citů	kumulativní		kumulativní	
	četnost	četnost	%	%
1 - používám	81	81	39,32	39,32
2 - nepoužívám	125	206	60,68	100,00

Přesvědčování	kumulativní		kumulativní	
	četnost	četnost	%	%
1 - používám	161	161	78,54	78,54
2 - nepoužívám	44	205	21,46	100,00

Povzbuzování, ujišťování a poukazování na obvyklost situace

	kumulativní		kumulativní	
	četnost	četnost	%	%
1 - používám	181	181	87,86	87,86

2 - nepoužívám	25	206	12,14	100,00
		kumulativní	kumulativní	
Změna perspektivy	četnost	četnost	%	%
1 - používám	143	143	69,42	69,42
2 - nepoužívám	63	206	30,58	100,00
		kumulativní	kumulativní	
Dohoda o modifikaci chování	četnost	četnost	%	%
1 - používám	171	171	83,01	83,01
2 - nepoužívám	35	206	16,99	100,00
		kumulativní	kumulativní	
Vyjednávání	četnost	četnost	%	%
1 - používám	132	132	64,08	64,08
2 - nepoužívám	74	206	35,92	100,00
		kumulativní	kumulativní	
Podmiňování (odměny a tresty)	četnost	četnost	%	%
1 - používám	103	103	50,00	50,00
2 - nepoužívám	103	206	50,00	100,00
		kumulativní	kumulativní	
Konfrontace	četnost	četnost	%	%
1 - používám	91	91	44,17	44,17
2 - nepoužívám	115	206	55,83	100,00
		kumulativní	kumulativní e	
Řešení meziosobního konfliktu	četnost	četnost	%	%
1 - používám	130	130	63,11	63,11
2 - nepoužívám	76	206	36,89	100,00
		kumulativní	kumulativní	
Mediace	četnost	četnost	%	%
1 - používám	120	120	58,25	58,25
2 - nepoužívám	86	206	41,75	100,00
		kumulativní	kumulativní	
Úprava (pedagogizace) prostředí	četnost	četnost	%	%
1 - používám	118	118	57,28	57,28
2 - nepoužívám	88	206	42,72	100,00
		kumulativní	kumulativní	
Metoda příkladu	četnost	četnost	%	%
1 - používám	153	153	74,27	74,27
2 - nepoužívám	53	206	25,73	100,00
		kumulativní	kumulativní	
Práce se skupinou	četnost	četnost	%	%
1 - používám	45	45	21,84	21,84

2 - nepoužívám	161	206	78,16	100,00
			kumulativní	kumulativní
Práce s komunitou	četnost	četnost	%	%
1 - používám	26	26	12,62	12,62
2 - nepoužívám	180	206	87,38	100,00
			kumulativní	kumulativní
Metoda animace	četnost	četnost	%	%
1 - používám	31	31	15,05	15,05
2 - nepoužívám	175	206	84,95	100,00
			kumulativní	kumulativní
Brainstorming	četnost	četnost	%	%
1 - používám	44	44	21,36	21,36
2 - nepoužívám	162	206	78,64	100,00
			kumulativní	kumulativní
Hraní rolí a výměna rolí	četnost	četnost	%	%
1 - používám	31	31	15,05	15,05
2 - nepoužívám	175	206	84,95	100,00
			kumulativní	kumulativní
Metoda situační (využívání živ. situací)	četnost	četnost	%	%
1 - používám	117	117	56,80	56,80
2 - nepoužívám	89	206	43,20	100,00
			kumulativní	kumulativní
Režimování	četnost	četnost	%	%
1 - používám	86	86	41,75	41,75
2 - používám	120	206	58,25	100,00
			kumulativní	kumulativní
Metoda cvičení, výcviku (náviku)	četnost	četnost	%	%
1 - používám	40	40	19,42	19,42
2 - nepoužívám	166	206	80,58	100,00
			kumulativní	kumulativní
Metody získávání (projev očekávání, slib a výstraha, soutěž, závazek)				
			kumulativní	kumulativní
	četnost	četnost	%	%
1 - používám	90	90	43,69	43,69
2 - nepoužívám	116	206	56,31	100,00
			kumulativní	kumulativní
Videotrénink interakcí	četnost	četnost	%	%
1 - používám	15	15	7,28	7,28
2 - nepoužívám	191	206	92,72	100,00
			kumulativní	kumulativní
Jiné metody*	četnost	četnost	%	%

1 - používám	4	4	1,94	1,94
2 - nepoužívám	202	206	98,06	100,00

* Ve třech případech „Jiných metod“ uvedli respondenti obdobné názvy shora uvedených metod. 1x byla jako metoda uvedena **práce s rodinou**.

Tabulka 27: Vyhodnocení otázky č. 11 dotazníku

Dotazování	četnost	kumulativní	
		četnost	%
1	83	83	40,29
2	48	131	23,30
3	53	184	25,73
4	16	200	7,77
5	6	206	2,91
Průměrná známka: 2,09			
Průměrná známka při použití metody: 2,02			
Ukládání požadavků	četnost	kumulativní	
		četnost	%
1	47	47	22,82
2	48	95	23,30
3	71	166	34,47
4	31	197	15,05
5	9	206	4,37
Průměrná známka: 2,54			
Průměrná známka při použití metody: 2,35			
Rozhovor	četnost	kumulativní	
		četnost	%
1	111	111	53,88
2	58	169	28,16
3	25	194	12,14
4	5	199	2,43
5	7	206	3,40
Průměrná známka: 1,73			
Průměrná známka při použití metody: 1,68			
Vysvětlování, objasňování a poskyt. inf.	četnost	kumulativní	
		četnost	%
1	100	100	48,54
2	63	163	30,58
3	34	197	16,50
4	4	201	1,94
5	5	206	2,43
Průměrná známka: 1,79			
Průměrná známka při použití metody: 1,75			

Rozhodování na papíře	kumulativní		kumulativní	
	četnost	četnost	%	%
1	42	42	20,39	20,39
2	15	57	7,28	27,67
3	39	96	18,93	46,60
4	43	139	20,87	67,48
5	67	206	32,52	100,00

Průměrná známka: 3,37

Průměrná známka při použití metody: 2,12

Metody vyvolávání a tlumení citů	kumulativní		kumulativní	
	četnost	četnost	%	%
1	47	47	22,93	22,93
2	32	79	15,61	38,54
3	67	146	32,68	71,22
4	26	172	12,68	83,90
5	33	205	16,10	100,00

Průměrná známka: 2,82

Průměrná známka při použití metody: 2,25

Přesvědčování	kumulativní		kumulativní	
	četnost	četnost	%	%
1	43	43	20,87	20,87
2	51	94	24,76	45,63
3	71	165	34,47	80,10
4	24	189	11,65	91,75
5	17	206	8,25	100,00

Průměrná známka: 2,61

Průměrná známka při použití metody: 2,39

Povzbuzování, ujišťování a poukazování na obvyklost situace

	kumulativní		kumulativní	
	četnost	četnost	%	%
1	72	72	35,12	35,12
2	64	136	31,22	66,34
3	50	186	24,39	90,73
4	9	195	4,39	95,12
5	10	205	4,88	100,00

Průměrná známka: 2,11

Průměrná známka při použití metody: 1,88

Změna perspektivy	kumulativní		kumulativní	
	četnost	četnost	%	%
1	47	47	22,82	22,82
2	56	103	27,18	50,00

3	76	179	36,89	86,89
4	17	196	8,25	95,15
5	10	206	4,85	100,00

Průměrná známka: 2,45

Průměrná známka při použití metody: 2,20

		kumulativní		kumulativní
Dohoda o modifikaci chování	četnost	četnost	%	%
1	46	46	22,33	22,33
2	49	95	23,79	46,12
3	75	170	36,41	82,52
4	26	196	12,62	95,15
5	10	206	4,85	100,00

Průměrná známka: 2,53

Průměrná známka při použití metody: 2,40

		kumulativní		kumulativní
Vyjednávání	četnost	četnost	%	%
1	53	53	25,73	25,73
2	35	88	16,99	42,72
3	71	159	34,47	77,18
4	29	188	14,08	91,26
5	18	206	8,74	100,00

Průměrná známka: 2,63

Průměrná známka při použití metody: 2,28

		kumulativní		kumulativní
Podmiňování (odměny a tresty)	četnost	četnost	%	%
1	52	52	25,37	25,37
2	50	102	24,39	49,76
3	62	164	30,24	80,00
4	24	188	11,71	91,71
5	17	205	8,29	100,00

Průměrná známka: 2,51

Průměrná známka při použití metody: 2,08

		kumulativní		kumulativní
Konfrontace	četnost	četnost	%	%
1	47	47	22,82	22,82
2	37	84	17,96	40,78
3	55	139	26,70	67,48
4	31	170	15,05	82,52
5	36	206	17,48	100,00

Průměrná známka: 2,86

Průměrná známka při použití metody: 2,23

	kumulativní		kumulativní	
Řešení meziosobního konfliktu	četnost	četnost	%	%
1	54	54	26,21	26,21
2	47	101	22,82	49,03
3	67	168	32,52	81,55
4	19	187	9,22	90,78
5	19	206	9,22	100,00
Průměrná známka:	2,52			
Průměrná známka při použití metody:	2,30			

	kumulativní		kumulativní	
Mediace	četnost	četnost	%	%
1	67	67	<u>32,52</u>	32,52
2	58	125	28,16	60,68
3	47	172	22,82	83,50
4	15	187	7,28	90,78
5	19	206	9,22	100,00
Průměrná známka:	2,32			
Průměrná známka při použití metody:	2,00			

	kumulativní		kumulativní	
Úprava (pedagogizace) prostředí	četnost	četnost	%	%
1	52	52	25,24	25,24
2	38	90	18,45	43,69
3	70	160	<u>33,98</u>	77,67
4	29	189	14,08	91,75
5	17	206	8,25	100,00
Průměrná známka:	2,61			
Průměrná známka při použití metody:	2,29			

	kumulativní		kumulativní	
Metoda příkladu	četnost	četnost	%	%
1	59	59	<u>28,64</u>	28,64
2	54	113	26,21	54,85
3	57	170	27,67	82,52
4	19	189	9,22	91,75
5	17	206	8,25	100,00
Průměrná známka:	2,42			
Průměrná známka při použití metody:	2,24			

	kumulativní		kumulativní	
Práce se skupinou	četnost	četnost	%	%
1	56	56	<u>27,18</u>	27,18
2	50	106	24,27	51,46
3	55	161	26,70	78,16

4	19	180	9,22	87,38
5	26	206	12,62	100,00

Průměrná známka: 2,55

Průměrná známka při použití metody: 1,86

Práce s komunitou	četnost	kumulativní	
		četnost	%
1	54	54	26,21
2	38	92	18,45
3	57	149	27,67
4	22	171	10,68
5	35	206	16,99

Průměrná známka: 2,73

Průměrná známka při použití metody: 1,76

Metoda animace	četnost	kumulativní	
		četnost	%
1	44	44	21,36
2	24	68	11,65
3	76	144	36,89
4	26	170	12,62
5	36	206	17,48

Průměrná známka: 2,93

Průměrná známka při použití metody: 2,03

Brainstorming	četnost	kumulativní	
		četnost	%
1	45	45	21,84
2	31	76	15,05
3	65	141	31,55
4	32	173	15,53
5	33	206	16,02

Průměrná známka: 2,88

Průměrná známka při použití metody: 1,97

Hraní rolí a výměna rolí	četnost	kumulativní	
		četnost	%
1	48	48	23,30
2	41	89	19,90
3	52	141	25,24
4	34	175	16,50
5	31	206	15,05

Průměrná známka: 2,80

Průměrná známka při použití metody: 1,96

Metoda situační (využívání živ. situací)	četnost	kumulativní	
		četnost	%
1	54	54	26,21
2	55	109	26,70
3	68	177	<u>33,01</u>
4	12	189	5,83
5	17	206	8,25
Průměrná známka:		2,43	
Průměrná známka při použití metody:		2,17	

Režimování	četnost	kumulativní	
		četnost	%
1	50	50	24,39
2	44	94	21,46
3	64	158	31,22
4	26	184	12,68
5	21	205	10,24
Průměrná známka:		2,61	
Průměrná známka při použití metody:		2,10	

Metoda cvičení, výcviku (náviku)	četnost	kumulativní	
		četnost	%
1	52	52	25,24
2	50	102	24,27
3	54	156	<u>26,21</u>
4	23	179	11,17
5	27	206	13,11
Průměrná známka:		2,70	
Průměrná známka při použití metody:		1,90	

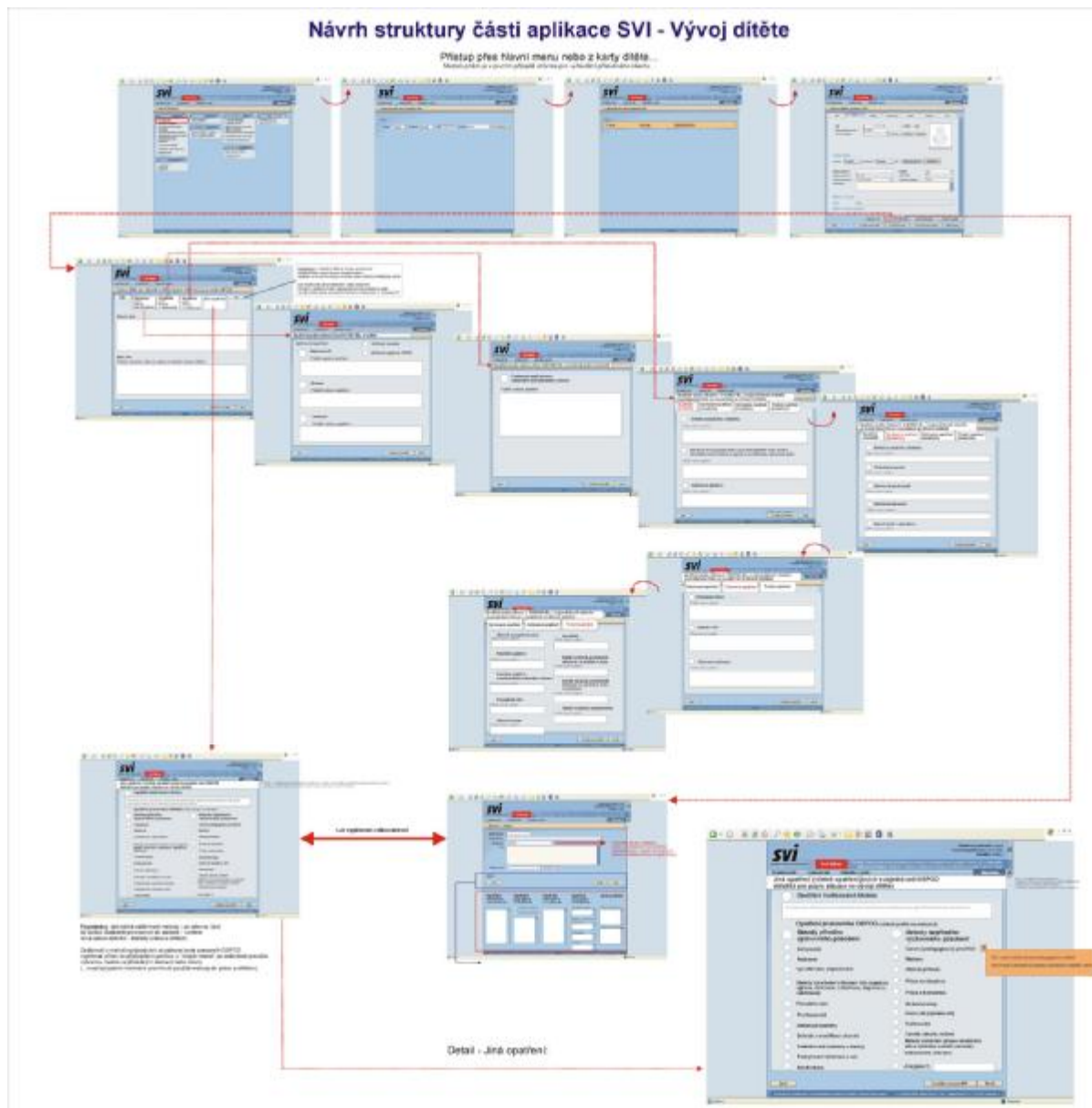
Metody získávání (projev očekávání, slib a výstraha, soutěž, závazek)				
	četnost	kumulativní		%
		četnost	%	
1	48	48	23,30	23,30
2	51	99	24,76	48,06
3	61	160	<u>29,61</u>	77,67
4	27	187	13,11	90,78
5	19	206	9,22	100,00
Průměrná známka:		2,60		
Průměrná známka při použití metody:		2,18		

Videotrénink interakcí	četnost	kumulativní	
		četnost	%
1	47	47	22,82
2	32	79	15,53
3	62	141	30,10

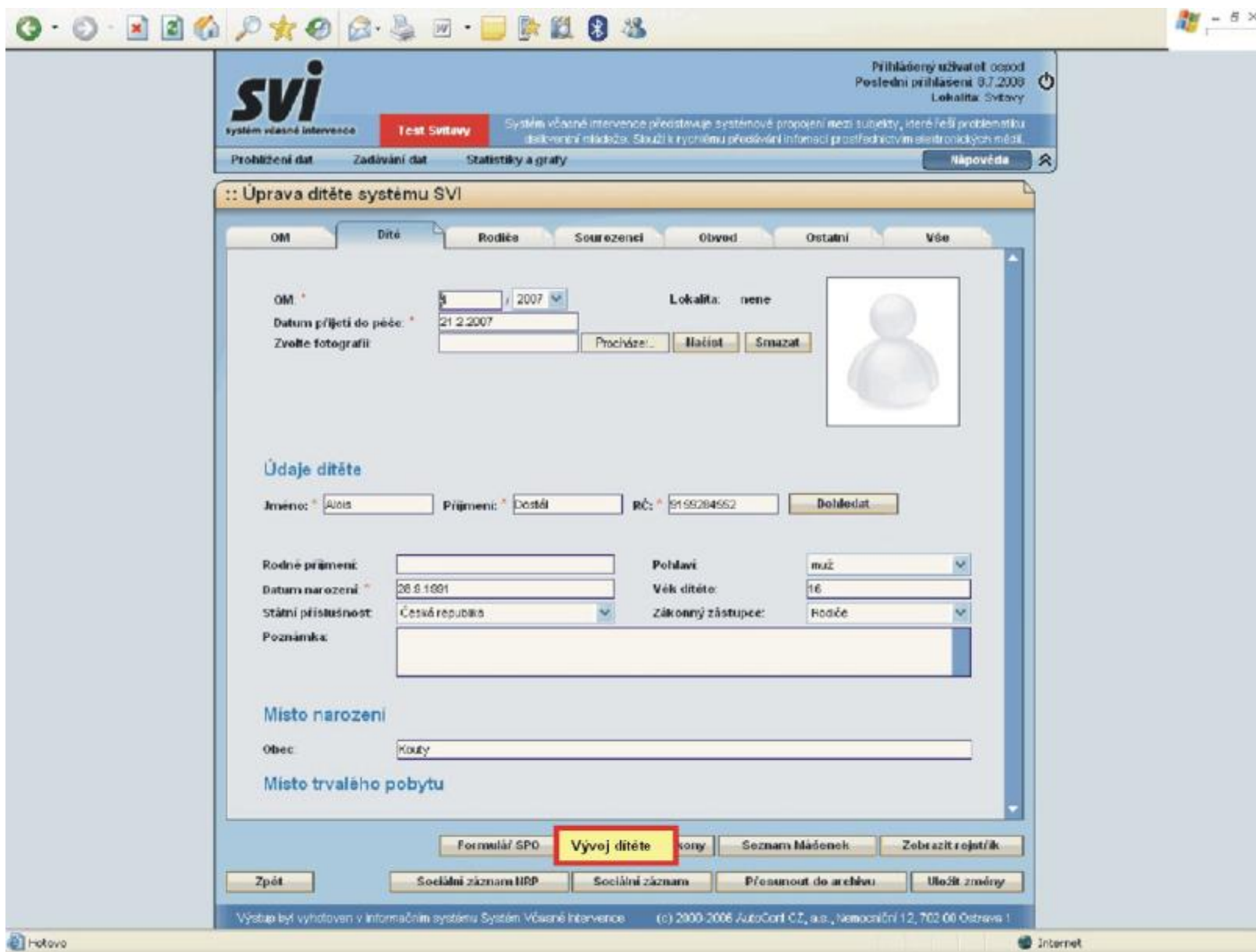
4	26	167	12,62	81,07
5	39	206	18,93	100,00
Průměrná známka: 2,89				
Průměrná známka při použití metody: 1,40				

Příloha E: Návrhy úprav aplikace SVI

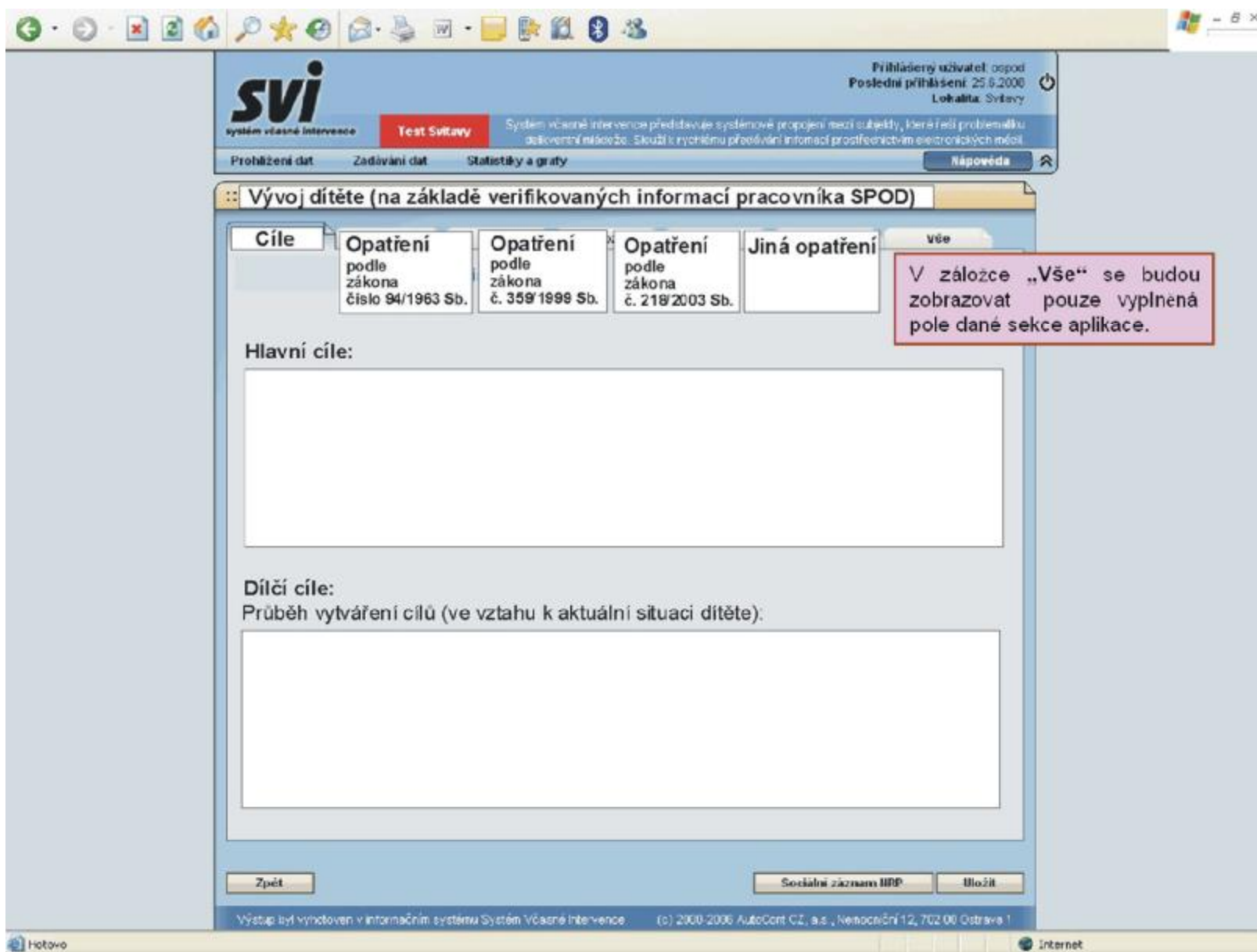
Obrázek 11 – Schéma navrhovaných úprav v aplikaci SVI – Vývoj dítěte

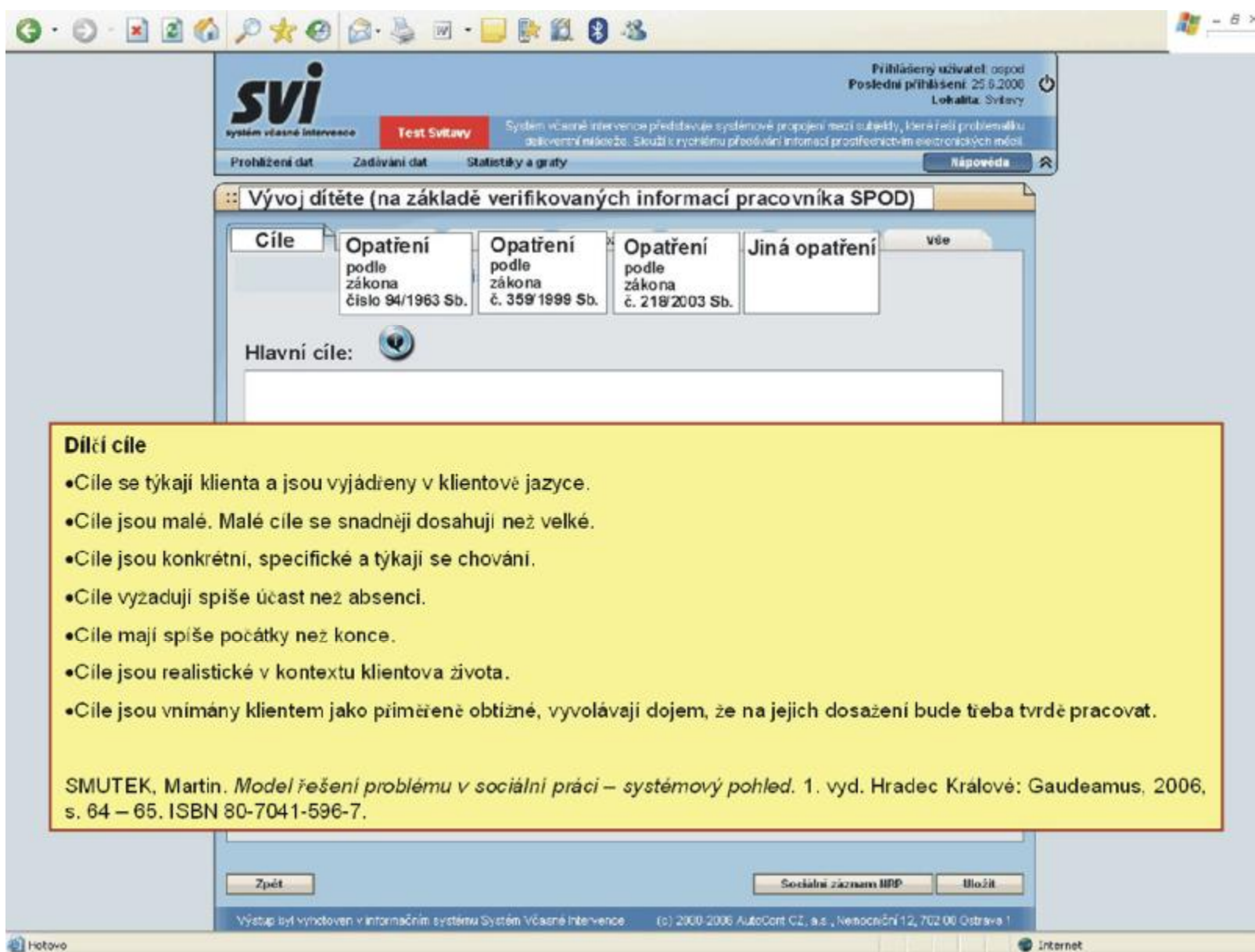
Obrázek 12 – Příklady navrhovaných uprav v aplikaci SVI – Umístění „sekce“ Vývoj dítěte v aplikaci SVI

Obrázek 13a – Příklady navrhovaných uprav v aplikaci SVI – Vytvoření dalších záložek věnovaných jednotlivým opatřením (metodám nebo technikám) aplikace SVI v sekci „Vývoj dítěte“

Obrázek 13b – Příklady navrhovaných uprav v aplikaci SVI – Příklad hypertextového odkazu jako vysvětlivek jednotlivých termínů používaných v aplikaci SVI, v sekci „Vývoj dítěte“

The screenshot shows the SVI (System of Mutual Intervention) application interface. The main window displays the 'Vývoj dítěte' (Child Development) section, which includes a list of 'Opatření' (Interventions) based on specific laws. A yellow help window is overlaid on the screen, providing detailed information about 'Dílčí cíle' (Sub-goals).

svi
systém vzájemné intervence

Přihlášený uživatel: ospod
Poslední přihlášení: 25.6.2006
Lokalita: Svítavy

Test Svítavy

Systém vzájemné intervence představuje systémové propojení mezi subjekty, které řeší problematické chování dítěte. Skládá se z rychlého předávání informací prostřednictvím elektronických médií.

Prohlázení dat Zadávání dat Statistika a grafy Nápověda

Vývoj dítěte (na základě verifikovaných informací pracovníka SPOD)

Cíle Opatření podle zákona číslo 94/1963 Sb. Opatření podle zákona č. 359/1999 Sb. Opatření podle zákona č. 218/2003 Sb. Jiná opatření vše

Hlavní cíle:

Dílčí cíle

- Cíle se týkají klienta a jsou vyjádřeny v klientově jazyce.
- Cíle jsou malé. Malé cíle se snadněji dosahují než velké.
- Cíle jsou konkrétní, specifické a týkají se chování.
- Cíle vyžadují spíše účast než absenci.
- Cíle mají spíše počátky než konce.
- Cíle jsou realistické v kontextu klientova života.
- Cíle jsou vnímány klientem jako přiměřeně obtížné, vyvolávají dojem, že na jejich dosažení bude třeba tvrdě pracovat.

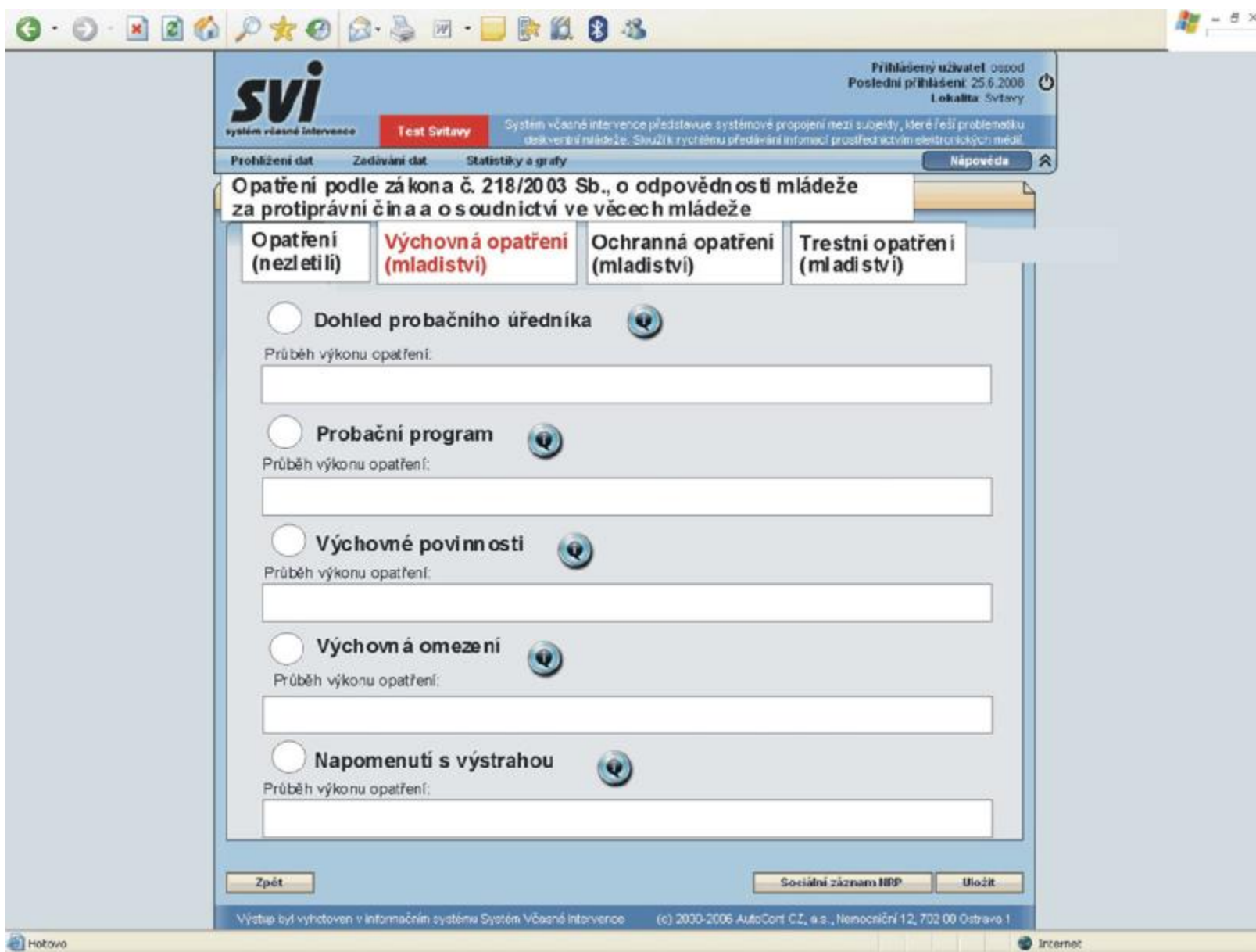
SMUTEK, Martin. *Model řešení problému v sociální práci – systémový pohled*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006, s. 64 – 65. ISBN 80-7041-596-7.

Zpět Sociální záznam MRP Bložit

Výstup byl vyhovolen v informačním systému Systém Vzájemné Intervence. (c) 2000-2006 AutoCont CZ, a.s., Nebelská 12, 702 00 Ostrava 1

Hotovo Internet

Obrázek 14a – Příklady navrhovaných uprav v aplikaci SVI – Příklad využití hypertextového odkazu jako citace z příslušných ustanovení platné právní normy v aplikaci SVI, v sekci „Vývoj dítěte“

Obrázek 14b – Příklady navrhovaných uprav v aplikaci SVI – Příklad využití hypertextového odkazu jako citace z příslušných ustanovení platné právní normy v aplikaci SVI, v sekci „Vývoj dítěte“

The screenshot shows a web browser window displaying the SVI application. The browser's address bar and toolbar are visible at the top. The application header includes the SVI logo and user information: "Přihlášený uživatel: ospod", "Poslední přihlášení: 25.6.2008", and "Lokalita: Světevy". A navigation bar contains a "Test Soudce" button and a system status message: "Systém včasné intervence představuje systémové propojení mezi subjekty, které řeší problematiku".

The main content area is a list of legal provisions, each in a yellow box with a red border:

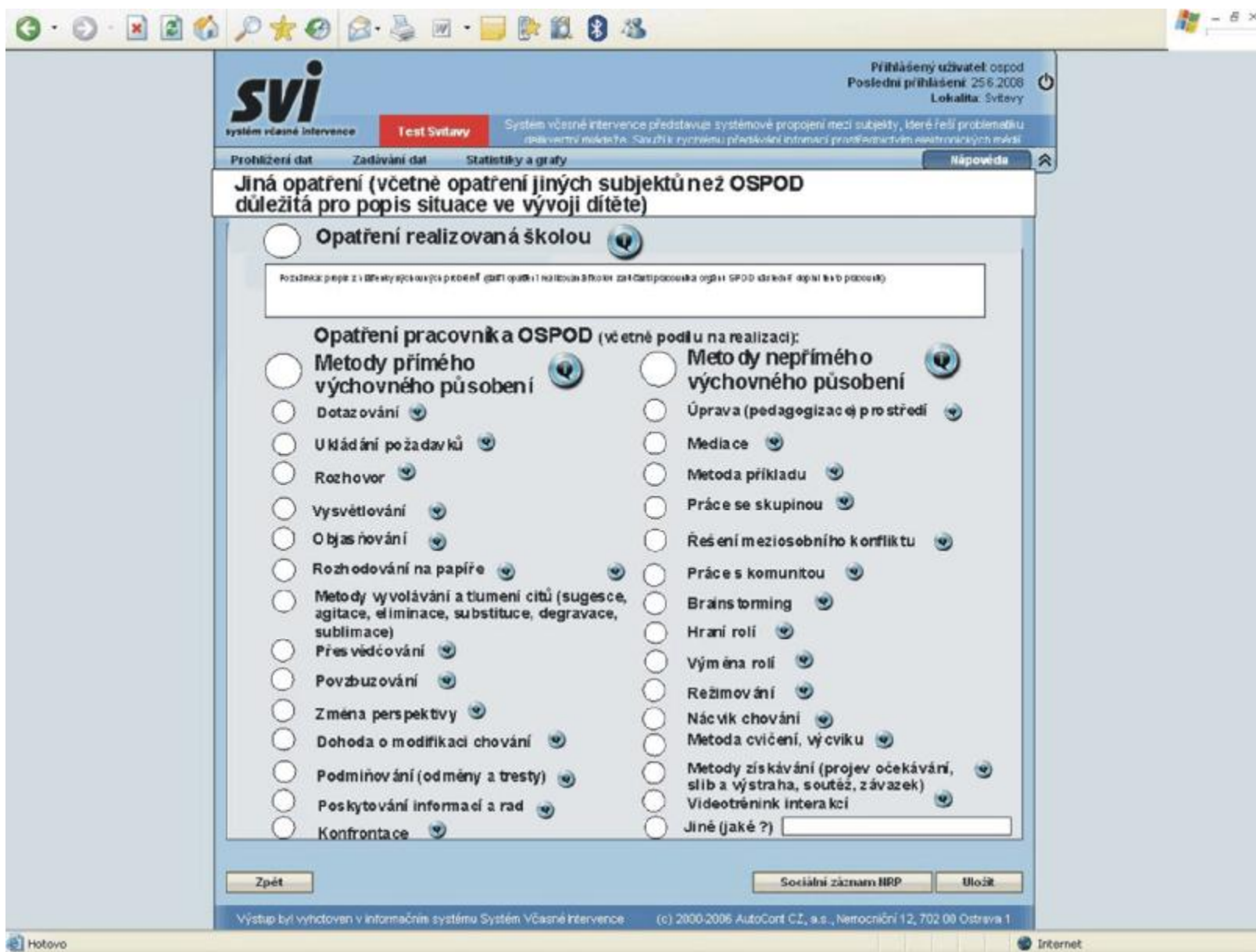
- §16 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže**
Dohled probačního úředníka
- §17 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže**
Probační program
- §18 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže**
Výchovné povinnosti
- §19 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže**
Výchovná omezení
- §20 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže**
Napomenutí s výstrahou
 - (1) Napomenutím s výstrahou soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce mladistvému v přítomnosti jeho zákonného zástupce důrazně vytkne protiprávnost jeho činu a upozorní ho na konkrétní důsledky, jež mu hrozí podle tohoto zákona v případě, že by v budoucnu páchal další trestnou činnost.
 - (2) Je-li to účelné a vhodné, může soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce při vyslovení napomenutí s výstrahou současně přenechat postižení mladistvého jeho zákonnému zástupci, škole, již je mladistvý žákem, nebo výchovnému zařízení, v němž žije; v takovém případě si soud pro mládež předem vyžádá stanovisko školy nebo výchovného zařízení. Zákonný zástupce, škola nebo výchovné zařízení jsou povinni o výsledku vyrozumět soud pro mládež nebo státního zástupce.
 - (3) Napomenul-li soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce mladistvého a udělil mu zároveň výstrahu, popřípadě přenechal-li postižení mladistvého jeho zákonnému zástupci, škole nebo výchovnému zařízení, hledí se na mladistvého, jako by nebyl odsouzen.

Below the list, there are two more paragraphs:

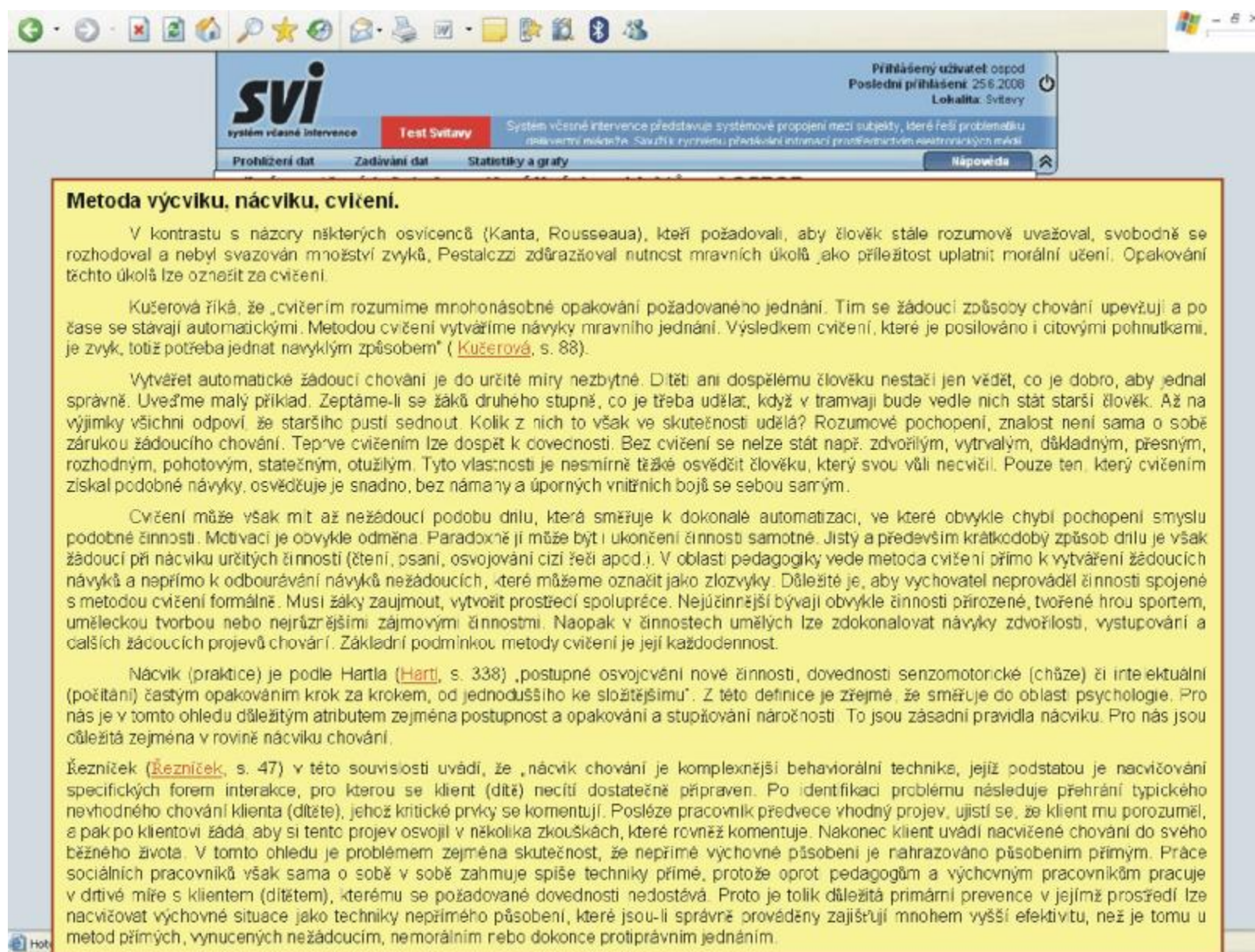
- (3) Vykonání společensky prospěšné činnosti určitého druhu smí být mladistvému uloženo jen tak, aby nenarušilo jeho přípravu na budoucí povolání, především plnění povinností souvisejících se vzdělávacím programem školy, nebo výkon povolání či zaměstnání, a na dobu nejvýše čtyř hodin denně, osmnácti hodin týdně a šedesáti hodin celkem.
- (4) Při ukládání výchovné povinnosti podle odstavce 1 písm. c) a g) soud pro mládež přihledne ke zdravotní způsobilosti mladistvého.

The bottom of the browser window shows a status bar with "Hotovo" on the left and "Internet" on the right.

Obrázek 15a – Příklady navrhovaných uprav v aplikaci SVI – Příklad využití hypertextového odkazu jako motivačního textu u tzv. metod sociálně-výchovného působení v aplikaci SVI, v sekci „Vývoj dítěte“

Obrázek 15b – Příklady navrhovaných uprav v aplikaci SVI – Příklad využití hypertextového odkazu jako motivačního textu u tzv. metod sociálně-výchovného působení v aplikaci SVI, v sekci „Vývoj dítěte“

The screenshot shows a web browser window with the SVI application interface. The top navigation bar includes the SVI logo, a 'Test Svitavy' button, and a user status bar showing 'Přihlášený uživatel: ospod', 'Poslední přihlášení: 25.6.2008', and 'Lokalita: Svitavy'. Below the navigation bar, there are tabs for 'Prohlížení dat', 'Zadávání dat', and 'Statistiky a grafy', along with a 'Nápověda' button. The main content area is a yellow box with the following text:

Metoda výcviku, nácviku, cvičení.

V kontrastu s názory některých osvícenců (Kanta, Rousseau), kteří požadovali, aby člověk stále rozumově uvažoval, svobodně se rozhodoval a nebyl svazován množstvím zvyků, Pestalozzi zdůrazňoval nutnost mravních úkolů jako příležitost uplatnit morální učení. Opakování těchto úkolů lze označit za cvičení.

Kučerová říká, že „cvičením rozumíme mnohonásobné opakování požadovaného jednání. Tím se žádoucí způsoby chování upevňují a po čase se stávají automatickými. Metodou cvičení vytváříme návyky mravního jednání. Výsledkem cvičení, které je posilováno i citovými pohnutkami, je zvyk, totiž potřeba jednat navyklym způsobem“ ([Kučerová](#), s. 88).

Vytvořit automatické žádoucí chování je do určité míry nezbytné. Dítěti ani dospělému člověku nestačí jen vědět, co je dobro, aby jednal správně. Uveďme malý příklad. Zeptáme-li se žáků druhého stupně, co je třeba udělat, když v tramvaji bude vedle nich stát starší člověk. Až na výjimky všichni odpoví, že staršího pustí sednout. Kolik z nich to však ve skutečnosti udělá? Rozumové pochopení, znalost není sama o sobě zárukou žádoucího chování. Teprve cvičením lze dospět k dovednosti. Bez cvičení se nelze stát např. zdvořilým, vytrvalým, důkladným, přesným, rozhodným, pohotovým, statečným, otužilým. Tyto vlastnosti je nesmírně těžké osvědčit člověku, který svou vůli necvičil. Pouze ten, který cvičením získal podobné návyky, osvědčuje je snadno, bez námahy a úporných vnitřních bojů se sebou samým.

Cvičení může však mít až nežádoucí podobu drilu, která směřuje k dokonalé automatizaci, ve které obvykle chybí pochopení smyslu podobné činnosti. Motivací je obvykle odměna. Paradoxně jí může být i ukončení činnosti samotné. Jistý a především krátkodobý způsob drilu je však žádoucí při nácviku určitých činností (čtení, psaní, osvojování cizí řeči apod.). V oblasti pedagogiky vede metoda cvičení přímo k vytváření žádoucích návyků a nepřímo k odbourávání návyků nežádoucích, které můžeme označit jako zlozvyky. Důležité je, aby vychovatel neprováděl činnosti spojené s metodou cvičení formálně. Musí žáky zaujmout, vytvořit prostředí spolupráce. Nejúčinnější bývají obvykle činnosti přirozené, tvořené hrou, sportem, uměleckou tvorbou nebo nejrůznějšími zájmovými činnostmi. Naopak v činnostech umělých lze zdokonalovat návyky zdvořilosti, vystupování a dalších žádoucích projevů chování. Základní podmínkou metody cvičení je její každodennost.

Nácvik (praktice) je podle Hartla ([Hartl](#), s. 338) „postupné osvojování nové činnosti, dovednosti senzomotorické (chůze) či intelektuální (počítání) častým opakováním krok za krokem, od jednoduššího ke složitějšímu“. Z této definice je zřejmé, že směřuje do oblasti psychologie. Pro nás je v tomto ohledu důležitým atributem zejména postupnost a opakování a stupňování náročnosti. To jsou zásadní pravidla nácviku. Pro nás jsou důležitá zejména v rovině nácviku chování.

Řezníček ([Řezníček](#), s. 47) v této souvislosti uvádí, že „nácvik chování je komplexnější behaviorální technika, jejíž podstatou je nacvičování specifických forem interakce, pro kterou se klient (dítě) necítí dostatečně připraven. Po identifikaci problému následuje přehrání typického nevhodného chování klienta (dítěte), jehož kritické prvky se komentují. Posléze pracovník předvede vhodný projev, ujistí se, že klient mu porozuměl, a pak po klientovi žádá, aby si tento projev osvojil v několika zkouškách, které rovněž komentuje. Nakonec klient uvádí nacvičené chování do svého běžného života. V tomto ohledu je problémem zejména skutečnost, že nepřímé výchovné působení je nahrazováno působením přímým. Práce sociálních pracovníků však sama o sobě v sobě zahrnuje spíše techniky přímé, protože oproti pedagogům a výchovným pracovníkům pracuje v dítivé míře s klientem (dítětem), kterému se požadované dovednosti nedostává. Proto je tolik důležitá primární prevence v jejímž prostředí lze nacvičovat výchovné situace jako techniky nepřímého působení, které jsou-li správně prováděny zajišťují mnohem vyšší efektivitu, než je tomu u metod přímých, vynucených nežádoucím, nemorálním nebo dokonce protiprávním jednáním.

Obrázek 15c – Příklady navrhovaných uprav v aplikaci SVI – Příklad využití hypertextového odkazu jako konkrétního příkladu vybrané metody motivačního textu u tzv. metod sociálně-výchovného působení v aplikaci SVI, v sekci „Vývoj dítěte“

svi
systém včasné intervence

Přihlášený uživatel: ospod
Poslední přihlášení: 25.6.2008
Lokalita: Světevy

Test Svitavy

System včasné intervence představuje systematické propojení mezi subjekty, které řeší problematické delikventní chování. Sazdí k rychlému překročení intenzit profesionálních elektronických médií.

Prohlížení dat Zadávání dat Statistiky a grafy Nápověda

Metoda výcviku, nácviku, cvičení (příklad využití metody).

Sociální pracovník pan Liška pracuje jako koordinátor prevence kriminality v menším městě. Je mimo jiné odpovědný za koordinaci v oblasti preventivního působení u dětí a mládeže. Tato oblast je jednou z priorit odborné komise, které pan Liška předsedá. Mezi stovkou projektů, které pan Liška se svými kolegy v průběhu posledních 10 let inicioval, je projekt s názvem Systém včasné intervence (SVI). Jedním z hlavních cílů tohoto projektu je intervence u dětí s projevy předdelikventního chování. Prvním pilířem SVI je informační systém, jehož prostřednictvím jsou OSPOD informovány o projevech předdelikventního a delikventního chování dětí. Systém funguje pátým rokem, počet informací „ze všech stran“ se stále zvyšuje. Dalším pilířem SVI je realizace konkrétních preventivních opatření intervenčního charakteru. Pracovníci OSPOD, kteří jsou odpovědní za využívání SVI, směřují intervenci u delikventů především do odborných zařízení institucionálního charakteru, kde probíhá mimo jiné diagnostika příčin delikvence a následně je navrhováno intervenční řešení. Povaha řady oznámených problémů se však týká také dětí s výchovnými problémy, které nemají podobu delikvence. Práce s předdelikventy vyžaduje pro účinnou intervenci především dlouhodobé působení. Pan Liška a jeho kolegové hledají partnery pro dlouhodobou práci s dětmi s výchovnými problémy a projevy předdelikventního chování.

Komise prevence kriminality, které pan Liška předsedá, spolupracuje s občanským sdružením Bonanza. Spolupráce se postupně během několika let (z projektu primární prevence zaměřeného na aktivní využití volného času dětí a realizovaného prostřednictvím práce s mládeží v oblasti jezdeckého sportu na statku sdružení) přesunula i do oblasti sekundární prevence. Jejím cílem je v návaznosti na projekt SVI práce s dětmi s výchovnými problémy a projevy předdelikventního chování. Tuto formu spolupráce umožňuje, kromě vysoké osobní motivace členů sdružení, i jejich odborná vybavenost. Program, který v rámci projektu SVI Bonanza zajišťuje pro město, se jmenuje **Výchovný sociálních dovedností a léčebně pedagogicko-psychologické ježdění**. Hlavním cílem programu je intervence u dětí s výchovnými problémy a projevy předdelikventního chování. Cílovou skupinu tvoří děti obvykle ve věku od 8 do 15 let. Většinou se neznají, pocházejí z různých škol, na kterých je v rámci projektu SVI vybrali pedagogičtí pracovníci. Několik dětí je do skupiny zařazeno z podnětu pracovníků OSPOD. Celkový počet dětí ve skupině se pohybuje obvykle od 8 do 12. Základními používanými metodami je výcvik a skupinová práce. Ústřední metody jsou doplňovány řadou dalších metod a technik, zejména nepřímého výchovného působení. Motivací pro děti i jejich rodiče je doplňkový socioterapeutický výcvik využívající koně, který má charakter léčebného pedagogicko-psychologického ježdění. Tento prvek je však prostředkem, nikoliv cílem programu. Výcvik sociálních dovedností se uskutečňuje v deseti půldenních akcích o víkendů na statku sdružení, kde jsou ve společenské místnosti vytvořeny odpovídající podmínky pro veškeré činnosti. Prostředí má silný emocionální náboj - je odlišné o toho, na které jsou děti zvyklé ze svého domova. Praskající oheň v peci, desítka koní ve výběhu a naslouchající profesionálně dodávající prostředí nezvyklou atmosféru, vytvářející pocit výjimečnosti a „dobrodružství“. Děti jsou na statek svázeny přímo pracovníky sdružení, kteří je po ukončení zavezou zpět domů. Personálně výcvik zabezpečují 3 vysokoškolské s ukončeným magisterským vzděláním (etopedie, sociální pedagogika a sociální práce). Průměrná doba jejich praxe je 7 let. Jako asistenti pracují studenti sociální pedagogiky a vysoké školy zemědělské. Na výcviku se podílejí formou zástupu další 3 členky sdružení. Celkem tedy program v rámci jednoho výcvikového dne zajišťuje minimálně 8 dospělých osob. Výjimkou však není ani účast dalších členů sdružení, kteří během dne provádějí na statku další činnosti při vedení dětí a ošetřování koní. Jsou informováni o cílech programu a dovednostech, které by si děti měly osvojit, a pokoušejí se je motivovat k práci. Jsou si vědomi efektivity metody příkladu. Na statku vládne klid a pochopení. Nikdo není vítězem ani poraženým. Vše je směřováno k prožitku, pochopení a radosti...

Výstup byl vytištěn v informačním systému Systém Včasné intervence (c) 2000-2006 AutoCont CZ, s.r.o., Nerocniční 12, 702 00 Ostrava 1

Hotovo Internet

Obrázek 16a – Příklady navrhovaných uprav v aplikaci SVI – Návrh alternativního způsobu zapojení motivačních textů u tzv. metod sociálně-výchovného působení v aplikaci SVI, v sekci „Vývoj dítěte“

The screenshot displays the SVI (System of Voluntary Intervention) web application. The interface is in a light blue theme. At the top, there is a navigation bar with the SVI logo and the text "systém včasné intervence". A red button labeled "Test Systévu" is visible. To the right, user information is shown: "Přihlášený uživatel: oopod", "Poslední přihlášení: 8.7.2008", and "Lokalita: Světovy". Below this, there are tabs for "Prohlížení dat", "Zadávání dat", "Statistiky a grafy", and a "Nápověda" button.

The main content area is titled "Záznam o úkonu" (Record of activity). It contains a form with the following fields:

- Datum úkonu:** A date input field.
- Název úkonu:** A text input field.
- Typ úkonu:** A dropdown menu currently set to "Nezadáno".
- Popis:** A large text area for describing the activity.
- Přidat soubor:** A file upload input field with a "Procházet..." button.

Below the form, there is a "Zapsal" (Recorded by) field and three buttons: "Zpět" (Back), "Uložit" (Save), and "Tisk" (Print).

At the bottom of the page, there is a red heading: **Současná podoba záznamu o úkonech**.

The footer contains the text: "Výstup byl vyhotoven v informačním systému Systém Včasné Intervence (c) 2000-2006 AutoCont CZ, a.s., Nemocniční 12, 702 00 Ostrava 1".

Obrázek 16b – Příklady navrhovaných uprav v aplikaci SVI – Návrh alternativního způsobu zapojení motivačních textů u tzv. metod sociálně-výchovného působení v aplikaci SVI, v sekci „Vývoj dítěte“

The screenshot displays the SVI (System of Mutual Intervention) web application interface. At the top, the logo 'svi' is followed by the title 'Navrhovaná podoba záznamu o úkonech' (Proposed form of record of actions). The user is logged in as 'ospod' on 27.6.2008 from 'Lokalita: Světlav'. A navigation bar includes 'Prohlížení dat', 'Zadávání dat', 'Statistiky a grafy', and 'Napověda'. The main section is titled ':: Záznam o úkonu' (Record of action) and contains fields for 'Datum úkonu', 'Název úkonu', 'Typ úkonu' (set to 'Nhradinn'), and a large 'Popis' (Description) text area. A red checkmark and the text 'Sledované úkony (opatření)' (Monitored actions (measures)) are visible. Below the form is a 'Zapsal' (Recorded by) field with a 'Zpět' (Back) button and 'Uložit' (Save) and 'Tisk' (Print) buttons. A red-bordered box highlights a section for 'Opatření' (Measures) with five columns: 'Opatření podle zákona číslo 94/1963 Sb.', 'Opatření podle zákona č. 359/1999 Sb.' (with radio buttons for 'Uložená soudem' and 'Uložená OSPOD'), 'Opatření podle zákona č. 218/2003 Sb.', 'Opatření podle zákona č. 218/2003 Sb.' (with sub-sections for 'Opatření u dětí', 'Opatření u mladistvých' (Výchovná, Ochranná, Trestní), and 'Opatření u dětí'), and 'Jiná opatření' (with sub-sections for 'Přímého působení' and 'Nepřímého působení'). The footer contains the text 'Výstup byl vyhlášen v informačním systému System Vzájemné Intervence (c) 2006-2006 AutoCont CZ, s.r.o., Naměstnická 12, 702 00 Ostrava 1' and an 'Internet' icon.

Příloha F: Příklady některých metod sociálně-výchovného působení u dětí s projevy predelikventního chování

Dotazování

Kristýně Novákové je 14 let. Je žákyní základní školy. Pochází z neúplné rodiny, ve které před několika lety proběhl bouřlivý rozvod...

Její otec, pan Adrian Novák, je cizinec. Je to velmi temperamentní člověk, který touží být úspěšný. Daří se mu to. Je významným managerem v regionu. Matka, paní Jana Nováková, se také vypracovala do manažerského postavení ve zdravotnictví. I ona chce být úspěšná. Rodičům velmi záleží na jejich postavení. V rodinném prostředí vznikají střety. Temperamentní a velmi inteligentní otec Adrian, který chce vždy zvítězit, je rovněž inteligentní matkou Janou občas „poražen“. Nedovede se s tím smířit a použije násilí. Následuje rozvod „po italsku“ a svěření Kristýny do péče matky Jany...

Kristýna je velmi dobrou žákyní. Školní kolektiv je však velmi problematický, vznikl spojením dvou tříd. V obou byly velké výchovné problémy. V současné třídě je vytvořeno prostředí, kde je nutné být především zajímavý, „jinak neexistuješ“. Kristýna má řadu kroužků. Mimo jiné navštěvuje dramatický kroužek a atletiku. Chce být úspěšná stejně jako matka Jana. V dramatickém kroužku i v atletice jsou však některé děti ještě talentovanější než Kristýna. Kristýně to vadí a do kroužků přestává chodit. Snaží se prosadit ve třídě. Je to těžké. Kristýně se to nedaří. Nemá prostor vyniknout. Kristýně se zdá, že se ještě více propadá do průměru. Občas přijde i neúspěch v hodnocení ve škole. Matka Jana neúspěch nepřipouští. Kristýna se častěji dovoluje matce, aby mohla být u otce Adriana. Současná přítelkyně Adriana má dvě dcery – Ivu a Hanu. Ivě je 18 let a Haně 20 let. Hana žije sama a je velmi nezávislá. Může si dovolit co chce. Iva žije ve společné domácnosti s otcem Kristýny a chová se doma podobně jako Hana. Hana se pohybuje v prostředí, ve kterém se užívají návykové látky – nelegální drogy. Kristýna se při návštěvách otce s Ivou a následně i s Hanou velmi sblíží. Lidé v jejich okolí poskytnou Kristýně prostor vyniknout. Najednou je zajímavá i pro spolužáky, kteří ji dříve ignorovali.

Jednoho dne matka Kristýně náhodou najde v kapse marihuanu. Prohledá jí pokoj a najde dopisy, ve kterých ji Hanka a Iva žádají, aby našla někoho, kdo by si marihuanu koupil. Matka Jana panikaří, vyzvedne Kristýnu ze školy a běží na policii. Specialisté toxikologové nevyloží, že prostředí v okolí Hanky a Ivy je monitorováno. Matka neví, co

má dělat, hledá pomoc...Obrátí se také na školu, která osloví pracovníka OSPOD, pana Lišku...

Pan Liška pracuje v oboru 12 let. Ví, že potřebuje zjistit co nejlépe skutečný stav věci. Současně ví, že riziko je vysoké. Dříve než jedná s Kristýnou, zjistí si o případu maximum informací. Informace nejsou pro pana Lišku hodnocením. Jsou informacemi o Kristýně a prostředí v jejím okolí. Pan Liška postupně navštíví školu, policii a sejde se s oběma rodiči. Ve škole si vytvoří prostor kontaktem přes vedení školy na třídního učitele. Od něj zjistí maximum informací o Kristýně a jejím působení ve škole dříve i v poslední době.

S policií má pan Liška takový kontakt, že zjistí, zda je vhodné oslovit i Hanku a Ivu, ke kterým se Kristýna tak upíná. Na policii se dozví, že to možné není. Panu Liškovi je jasné proč. Víc nepotřebuje slyšet. Ví, že obavy matky jsou oprávněné. Současně podle reakcí policistů rozpozná, že nepůjde pouze o marihuanu.

Poté, co se pan Liška sešel s pracovníky školy a policie, obrátí se na rodiče. **Hlavním cílem**, který si pan Liška stanovil, je dospět u Kristýny k takovým změnám chování, které zajistí její zdravý vývoj. Předem ví, že jeho **dílčím cílem** bude odříznout Kristýnu od prostředí v okolí Ivy a Hany. Setkání s rodiči proběhne odděleně. S matkou Janou se setkání účastní i její současný přítel. Pan Liška má mnoho informací o Kristýně ještě dříve, než ji vůbec viděl.

S Kristýnou se pan Liška setká ve své kanceláři. Je tam doma, vše má po ruce. Kristýně je 14 let, proto ji doprovází matka, se kterou je pan Liška předem domluven na strategii jednání. Matka je srozuměna s tím, co je cílem pana Lišky. Matka cíl respektuje a ztotožňuje se s ním.

Pan Liška při setkání s Kristýnou ví, že použije **metodu dotazování**. Z informací si pan Liška předem sestaví otázky, na které potřebuje znát odpovědi. Na začátku rozhovoru použije spíše otázky uzavřené, postupně - jak opadají obavy Kristýny - používá stále častěji otázky otevřené. Mezi ně vsunuje otázky kontrolní, na které zná odpověď z předchozího šetření. Jimi kontroluje, zda Kristýna mluví pravdu. Pan Liška se ptá krátce, otázky nejsou složité. Nechá mluvit Kristýnu. Zásadně se zdrží hodnocení. Pouze se dotazuje. Kristýna řadu věcí a situací kolem sebe kromě odpovědí hodnotí. Hodnocení, se kterými pan Liška vnitřně nesouhlasí, ignoruje. Také matka se k nim nevyjadřuje. Je na tom s panem Liškou předem dohodnuta. Dohodu plní. Pan Liška zapisuje odpovědi, ve kterých Kristýna sama použila prvek hodnocení, který je blízký cílům pana Lišky i matky.

Dotazováním pan Liška zjistil, že Kristýna doposud sama žádné drogy neužívala, ačkoliv se na to připravovala. Současně se mu podařilo vytvořit základ pro zamezení kontaktu s Ivou, Hankou a jejími kamarády. Připravil si současně prostor pro další práci s přeorientováním Kristýny.

Ukládání požadavků

Příběh Kristýny pokračuje. Pan Liška metodou dotazování zjistil, jak se věci mají, zda Kristýna již návykové látky užívala. Zjištění byla negativní. Vytvořil si tak předpoklady pro dosažení dílčího cíle - odříznutí Kristýny od prostředí, ve kterém se návykové látky užívají. Je zřejmé, že splnění cíle nebude snadné. Kristýna dobrovolně své nové přátele neopustí, ačkoliv tuší, že mají problém a že se o ně zajímá policie.

Pan Liška ví, že času je málo. Musí zajistit, aby se Kristýna s Hankou, Ivou a jejich „přáteli“ nescházela. Pan Liška využije metodu **ukládání požadavků**. Z předchozí metody dotazování již Kristýna ví, že informace pana Lišky jsou dobré. Uvědomuje si svoje postavení a částečně i nebezpečí, které jí hrozilo. Nerada by však přišla ve škole o obdiv spolužáků, pro které byla zajímavá. Pan Liška to velmi dobře ví. Sejde se s matkou i otcem Kristýny a navrhuje požadavky, které následně po dohodě s rodiči předloží Kristýně. Pan Liška nechce omezit kontakt otce s Kristýnou, ale současně potřebuje zajistit, aby se neseťkávala s Ivou a Hankou. Základním požadavkem je zamezení kontaktu s Ivou, Hankou a jejími přáteli. Proto Kristýně sdělí požadavek, že setkání s otcem budou probíhat mimo současné bydliště rodiny otce. Ze začátku pan Liška navrhuje, aby setkání probíhala v bytě matky. Kristýna je ráda, že se může stýkat s otcem, a souhlasí. Pan Liška ukládá další požadavky, které Kristýně vymezují mantinely jejího dne. Matka musí vždy vědět, kde se Kristýna právě nachází. Obě na tom musí být předem dohodnuty. Základním požadavkem je příchod domů ve stanovený čas. Požadavky pana Lišky jsou obtížné, ale splnitelné. Kristýna je dodržuje, matka podle instrukcí pana Lišky dává Kristýně postupně větší prostor. Pravidelně informuje pana Lišku. Ten je v nepřetržitém spojení se školou.

Na metodu ukládání požadavků pan Liška dále navazuje.

Vysvětlování

V osmé třídě základní školy se vyskytl problém, se kterým si pedagogové sami nedokázali poradit. Třída vznikla sloučením dvou tříd po odchodu některých žáků na víceleté gymnázium. Nepřátelské chování mezi žáky tohoto ročníku se neustále

stupňovalo. Prolínalo se s dalšími závažnými výchovnými problémy řady žáků této třídy. Často bylo namířeno proti Lence Novákové, která se zdá snadným cílem. Když byla vyvolána, ostatní se bavili více než obvykle. Často měli vůči jejím znalostem výhrady. Spolužáci také zesměšňovali a napodobovali její vystupování. Kriticky se vyjadřovali k jejímu oblečení, účesu a postavě. Tyto nepřátelské postoje třídní učitelka i další pedagogové drželi na uzdě pouze velmi obtížně a s velkým vypětím. Těchto projevů chování vůči Lence se dopouštěla prakticky celá třída. Projevy nepřátelství se však objevovaly nejen ve škole, ale s větší intenzitou i v místě bydliště. Někdo polámal květiny na chodbě a hlínu z květináčů vysypal Novákovým přede dveře bytu. Jindy někdo nalil vodu do poštovní schránky, rozházel nebo schoval boty u dveří. Padaly pomluvy o celé rodině. O některých z těchto skutků se učitelé se zpožděním dozvídali od jiných žáků školy. Učitelé a vedení školy několikrát jednali i s rodiči některých žáků a také s matkou Lenky Novákové. Úspěch se nedostavil. Matka Lenky jednoho dne vedení školy přinesla CD s prezentací, na kterém jsou fotografie Lenky doplněné texty o tom, že jí maso z koček, je tlustá, špinavá a páchne... Matka žádá školu o pomoc. Tato skutečnost je impulzem pro kontaktování sociálního pracovníka, pana Lišky.

Pan Liška se dostaví do školy a od třídní učitelky, ředitelky, zástupce a výchovné poradkyně vyslechne problém. Kromě CD je řada informací nejasných, neúplných a velmi starého data. Pan Liška se v problému orientuje jen velmi obtížně. Ví však, kdo je obětí série skutků, které nazve **šikanou**. Hledá způsob, jakým se za oběť postavit a přispět k vyřešení problému. Pan Liška se společně se zástupci školy sejde i s Lenkou a její matkou. Obě jsou vnitřně silné, zvyklé čelit problémům. Ty se však vlečou tak dlouho, že i je dohánějí ke vzteku. Očekávají od pana Lišky pomoc. Pan Liška ví, že Lence i její matce nejvíce pomůže, když se mu podaří okamžitě zastavit projevy šikany vůči Lence. To je **hlavním cílem** pana Lišky. Současně pan Liška ví, že problém je natolik rozsáhlý, že k hlavnímu cíli může dospět jen postupnými kroky. Svůj postup konzultuje s matkou Lenky a také pedagogy. Snaží se vytvořit prostředí spolupráce. Zásadně nechce převzít problém pouze na sebe. **Dílním cílem je vysvětlit** žákům dopady jejich chování a postavení aktérů jednotlivých dílčích skutků ve vztahu k jejich případné trestní odpovědnosti. Cílem pana Lišky však není vyšetřování. Dostaví se do třídy společně s třídní učitelkou. Představí se. Ví, že řada žáků jeho postavení a úkoly zná. V poslední době byl často ve vysílání místní televize v souvislosti s vyšetřováním drogových deliktů. Neupíná se k žádnému konkrétnímu žákovi. Hovoří ke všem ve třídě. Cituje jednotlivé paragrafy trestního zákona a zákona o přestupcích (pomluva,

poškození cizí věci, vyhrožování apod.). Soustředí se na vysvětlování, směřuje k rozumovému (kognitivnímu) pochopení jednotlivých skutků. Nepřesvědčuje, nezastrašuje, pouze vysvětluje. Hovoří klidně, ale důrazně. Není osobní. Setrvává v rovině trestní odpovědnosti. S žáky tímto způsobem ještě nikdo nemluvil. Pan Liška dobře ví, že na rozdíl od něj ostatní aktéři dlouhodobé šikany si sami vyhodnotí, jak se k Lence chovali a čeho se tím mohli dopustit. Pan Liška se v tuto chvíli nesnaží přiblížit k žákům. Jedná přímo, ale s odstupem. Stojí na straně práva, které vysvětluje. Žáci jsou překvapeni a pokládají dotazy panu Liškovi. Pan Liška na dotazy odpovídá, vysvětluje. Opět není osobní. Nepotřebuje žáky ponížít, zesměšnit ani porazit. Sleduje cíl, jak pomoci Lence. Svým postojem se jednoznačně staví za Lenku bez toho, aby ji uváděl do rozpaků a ještě víc prohloubil následné nenávistné projevy a výčitky spolužáků. Žáci jsou velmi pozorní, nikdo nevyrušuje. Pan Liška ví, že dnes dosáhl maxima. Další kroky budou následovat.

Přesvědčování

Využijme předchozí příběh.

Pan Liška v něm použil metodu vysvětlování. Když ze situace ve třídě poznal, že žáci o jeho slovech přemýšlejí, ihned si vytvořil pole pro použití další metody, kterou směřoval k cíli – odstranění šikany ve třídě. Na vysvětlování navázal metodou přesvědčování. Žákům na závěr prvního setkání řekl, že se jistě brzy uvidí. Tím si vytvořil předpoklady pro nové setkání a současně minimálně vzbudil obavy strůjců šikany, co že se to bude dále dít. Oni přece nevědí, že pan Liška není dobře informován o tom, co, kdy, kde a jak Janě prováděli.

Se zástupci školy se pan Liška dohodl, že mu brzy umožní další setkání se třídou. Bude zaměřeno na metodu přesvědčování.

Pan Liška si svoje vystoupení připraví předem formou prezentace. Nechce prvky šikany pouze vysvětlit, chce žáky o nebezpečích šikany přesvědčit. Bude útočit na jejich city. Před vystoupením ve třídě si s třídní učitelkou a výchovným poradcem rozebere skladbu třídy, ptá se, jaké jsou role a postavení jednotlivých žáků ve školním kolektivu. Pan Liška potřebuje „spoluhračce“. Třídní učitelku požádá, aby byla vystoupení přítomna a svým pohledem směřovala k žákům, kterých se budou jednotlivé situace z připravené prezentace týkat. Panu Liškovi tento oční kontakt žáků s učitelkou pro tuto chvíli stačí.

Prezentace pana Lišky začíná tragickým příběhem šikany. Příběh je velmi podobný tomu, co se ve třídě děje, pouze jde dál až k tragickému konci – ke smrti oběti.

Pan Liška přidává další příběh, žáci jsou zaraženi, nikdo ani nepromluví. Pan Liška přidává tragické fotografie z prostředí šikany. Reaguje na pohledy žáků. Je osobní. Apeluje na city. Využívá i místních případů. Hovoří o bolesti, lidském strádání, lidskosti a nelidskosti. Oporou jsou panu Liškovi i umělecké fotografie jeho přítele, světového fotografa.

Na závěr setkání pan Liška odpovídá na dotazy, stále se však snaží udržet emocionální náboj. Připravuje si prostor pro další metody.

Metoda příkladu

Ve Svitavách je obdobně jako v mnoha městech ČR ožehavým problémem zneužívání nelegálních návykových látek, především metamfetaminu – pervitinu. V roce 2006 odhalil svitavský toxický PČR v regionu celkem 16 varen této drogy, z toho 11 varen bylo přímo ve Svitavách. Průměrný věk uživatelů vyšetřovaných v souvislosti s drogovými delikty významně narostl.

Pan Liška, sociální pracovník, vykonává funkci koordinátora prevence kriminality a také funkci protidrogového koordinátora pro oblast Svitavska. Od počátku dbá na důsledné vyšetřování drogových deliktů a na nekompromisním postihu výrobců drogy. Ví, že represe je součástí úspěšné prevence. Spolupracuje s kriminalisty toxického řadu let. Navzájem znají svoje role a z nich vyplývající úkoly. Pan Liška má prakticky každodenní poznatky o vývoji drogové scény. Všichni zainteresovaní již delší dobu sledují, že v oblasti užívání drog se v poslední době vytvořilo ve městě několik nebezpečných mýtů, které mají závažný vliv na zvýšení počtu experimentátorů s drogou v nejnižších věkových skupinách. Jedním z nich je přesvědčení, že poskytnutí drogy kamarádovi bezúplatně není postižitelné. Všichni zainteresovaní společně promýšlejí nové a efektivnější preventivní postupy. Objasňování ani současný způsob přesvědčování jsou evidentně neúčinné. Pan Liška dostane nápad - využít metodu příkladu. Zvažuje jeho formu. V novinách náhodou najde malou zprávu o besedě s drogovým dealerem Radkem Hanykovičem, který byl společně se svým komplicem zadržen v Thajsku za pašování heroinu, odsouzen k trestu smrti a následně k doživotí. Pan Liška jej kontaktuje prostřednictvím místní nadace, společně se dohodnou, že přijede a pobeseduje se studenty 2 škol, kde jsou shora uvedené problémy nejožehavější.

Pan Liška ví, že využití metody negativního příkladu má svá rizika. Zejména si uvědomuje, že vzbuzením emoce může paradoxně dospět k nežádoucímu soucitu, nebo dokonce k obdivu negativního příkladu. Proto se sejde s Radkem ještě před besedou se

žáky a společně si vyjasní svoje cíle. Pan Liška si poslechne celý příběh. Cílem pana Lišky je především přesvědčit žáky prostřednictvím příkladu Radka, že vytvořené mýty jsou nesprávné a že mohou mít vážné následky v oblasti zdravotní, psychické, sociální i trestně právní. Na základě toho, co slyšel, se pan Liška rozhodne, že do příběhu nebude zasahovat. Cílem Radka, který je těžce nemocen (trpí rakovinou plic) je očistit alespoň částečně své jméno, udělat něco prospěšného a dokázat lidem, kteří mu pomohli při návratu z Thajského vězení, že si jejich soucit a pomoc zaslouží. To jsou důvody, o kterých hovoří. Pan Liška z rozhovoru pochopil, že vyprávění Radka je součástí jeho terapie a vyrovnávání se závažnou nemocí. Pan Liška však ví, že existují i další, nevyřčené důvody. Jedním z nich může být i snaha o podmíněčné propuštění po dosažení zákonem stanovené lhůty.

V den besedy je ve třídě kolem třiceti žáků. Pan Liška představí sebe, řada žáků jej zná z televize nebo od spolužáků z konkrétních řešení výchovných problémů ve škole. Pan Liška představí také Radka a krátce i důvody besedy. Žáci jim rozumí, dobře vědí o problému, který je předmětem besedy.

Radek vypráví svůj příběh. K drogám se dostal jako velmi úspěšný začínající podnikatel. Postupně, jak si více užíval, čím dál méně pracoval. Docházely mu peníze, ztrácel kontakty s kamarády. Peníze, které tolik chybí a na které je zvyklý, se pokusí zajistit rychle. Rozhodne se pro pašování drogy – heroinu z Thajska. Slíbená odměna za převoz asi 5 kg heroinu je v řádu statisíců... Velmi lákavé, přesně podle jeho gusta.

Příběh pokračuje zatčením na letišti v Thajsku a bleskovým odsouzením k trestu smrti. Trest byl po intervenci našich úřadů přehodnocen na trest odnětí svobody na doživotí. Následně je zmírněn na 50 let. Radek vypráví o uvěznění i o pobytu ve věznici, ve které pouze málo cizinců přežije první rok. Vyprávění je velmi emotivní, žáci bedlivě poslouchají, v místnosti je naprostý klid. Pan Liška do vyprávění nevstupuje, cítí, že jsou naplňovány jeho cíle. Radek pokračuje, líčí, jaké podmínky panují ve věznicích, kde jsou paradoxně drogy všudypřítomné, vězňům je prodávají dozorcí. Následuje vylíčení zoufalé situace jeho rodičů, příbuzných, dívky a dcery, která se mezitím jeho těhotné přítelkyni narodila. Nikdo o něm nic neví, nezná jazyk, anglicky umí jen pár slov. Voda se zavřela, vše je beznadějně. Radek vypráví, jak vážně onemocněl a několikrát stál tváří v tvář smrti. Žáci to vnímají, slzy nejsou výjimkou...

Radek pokračuje, vypráví, jak mu ve vězení zemřel kamarád, který byl odsouzen společně s ním. Radkovi je po pěti letech z důvodů závažné nemoci trest snížen na 25 let a následně mu je umožněno odpykat si zbytek trestu ve vězení v České republice. Vrátil

se do republiky, trest si odpykává ve věznici ve Valdicích. Součástí dohody s thajskou stranou je ustanovení, že z výkonu trestu nebude propuštěn...

Příběh Radka žáky velmi zasáhl. Několik žáků pokládá dotazy. Radek odpovídá. Pan Liška nic nekomentuje, pouze se s Radkem rozloučí. Ví, že je třeba žákům nechat čas. Dílčí cíl je splněn. Na rozbor je dost času.

Režimování

Sociální pracovník pan Liška je jednoho dne požádán školou o účast při projednávání výchovných problémů Davida Nováka. David Novák je žákem páté třídy. Třídní učitelka si stěžuje na chronické zapomínání pomůcek a vyrušování v hodinách. Ve škole je zaběhnutý systém, kdy za pět zapomenutí je žákovi udělen černý puntík. Puntík znamená poznámku do žákovské knížky. Za tři černé puntíky je žák navržen na snížený stupeň z chování. Davidovi za zapomínání hrozí již trojka. Kromě toho ustavičně vyrušuje učitele a případné napomínání velmi hlasitě a drze komentuje. Oficiálním důvodem pro udělení trojky z chování je neplnění školních povinností a nerespektování autorit.

Pan Liška je pozván z důvodů obav z jednání s rodiči. Otec Davida je několikrát trestaný recidivista. Jeho jednání je velmi prudké, často křičí a nadává. Škola má obavy jednat s ním o samotě. Pan Liška Pavla Nováka dobře zná. Ví, že obavy školy jsou oprávněné. Z vlastní zkušenosti bývalého policisty zná jeho násilnické sklony. Vzájemný vztah k panu Novákovi se však nezužuje na vidění pouze slabých stránek pana Nováka. Pan Liška ví, že pan Novák má kromě Davida z prvního manželství ještě syna, který je těžce nemocný – trpí autismem. Pan Novák si jej po vážném onemocnění první manželky vzal k sobě, aby se o něj staral. Podmínky pana Nováka nejsou jednoduché. Bydlí v bytě 1 + 1 s druhou manželkou, Davidem a nemocným Petrem. Nepracuje, s jeho minulostí není snadné práci sehnat. Kromě toho jeho nemocný syn vyžaduje celodenní péči. Pouze dopoledne je umístěn v pomocné škole, kam jej pan Novák musí dopravit a zase jej vyzvednout. Prchlivá povaha pana Nováka způsobuje značné problémy se sousedy v místě bydliště. Postižený chlapec často křičí a ruší sousedy, kteří to rodině vyčítají. Pan Novák snadno vybuchuje. David je každodenním svědkem podobných situací. Stávají se pro něj běžné, normální. Ve škole se chová při problému podobně jako jeho otec.

Rozhovor probíhá v ředitelně. Vede jej ředitelka školy. Přítomna je také třídní učitelka, která popisuje problémy Davida. Novákovi poslouchají. Pan Novák je klidný, přítomnost pana Lišky mu nevadí. Spíše to vypadá, že mu vyhovuje. Pan Liška tuší, že

matka hovořit nebude. Je si vědom toho, že pokud chce žít vedle pana Nováka, musí mlčet. Dávno si na to zvykla. Pan Liška poslouchá argumenty ředitelky i třídní učitelky. Proslov ředitelky je autoritativní, hovoří o spravedlnosti pro všechny. Evidentně nezná prostředí, ve kterém David vyrůstá. Třídní učitelka je mnohem objektivnější, vyzdvihuje i silné stránky Davida. Pan Liška cítí, že její vztah k Davidovi je dobrý, pouze si neví rady s projevy jeho chování, které ji před ostatními žáky uvádějí do rozpaků. Postoj „nevím si rady, poradte, co mám dělat“ zaujal i otec. Matka mlčí. Pan Liška ví, že řada je na něm. Nezná však postoj Davida, nikdy ho ještě neviděl. Požádá o jeho přítomnost. Rozhovor s Davidem vede ředitelka. Je to však spíše soud než rozhovor. David je nad očekávání klidný, na otázky odpovídá velmi bystře a pohotově. Pan Liška chce slyšet příklady nevhodných projevů chování od třídní učitelky i Davida. Ví, že karty má v ruce on. Bez spolupráce s oběma stranami se však nic nepodaří. Pan Liška se dotazuje, jak probíhá běžný den v rodině, co dělá David, jak mu otec pomáhá. Z rozhovoru pan Liška rychle poznává, že Davidovi chybí jakýkoliv stanovený režim dne. Život v rodině se řídí potřebami nemocného nevlastního bratra. Současně poznává, že třídní učitelka o tom ví jen velmi málo a mrzí ji to. Pan Liška cítí, že především ona může být ve věci jeho spojencem. Vyvaruje se být dalším „členem soudního senátu“. Tím si získává na svoji stranu i otce. Ředitelka řekla svůj názor a současně cítí, že vše spěje k dohodě.

Pan Liška se Davida zeptá, kdo ve třídě má vždy všechny pomůcky a všechny úkoly. Zjistí, že je to spolužačka Sabina. Požádá třídní učitelku, aby pokud je to možné, posadila Davida k Sabině a předem jí vysvětlila, aby Davida na zápis úkolů vždy upozornila. Davidovi otec již koupil sešit na podobné poznámky. Když si bude úkol zapisovat Sabina, David to udělá také. Třídní učitelka to zkontroluje ve škole, otec bezprostředně po příchodu doma. Pan Liška na papír vyhotovuje základní stavební kameny denního režimu, které se týkají plnění školních povinností. Všichni přítomní souhlasí, cítí, že to je posun vpřed. Pan Liška dává při stavbě denního režimu prostor Davidovi, otci, matce i učitelce. Pan Liška ví, že stanovení režimu je částečným řešením nejen v oblasti zapomínání pomůcek a úkolů. Bude-li režim správně nastaven, napomůže řešit i problémy s chováním. Doma by se vše mělo zklidnit a dostat určitý řád. Otci pan Liška vysvětlí, že je důležité Davidův režim postavit na úroveň režimu druhého – nemocného syna a pravidelně k jeho dodržování přispívat. Zpočátku je důležitá kontrola každého stanoveného bodu. Po škole je chvíle na odpočinek, David jde se psem ven. Ihned po návratu si podle zápisu připravuje pomůcky a chystá úkoly. Pan Liška upozorňuje, že pravidelnost je základní podmínkou. S rodiči se dohodne, že Davidův

režim, který sám barevně napsal, vyvěsí na lednici v kuchyni, odkud je odevšad vidět. O dodržování režimu bude pan Liška informován od otce a o jeho dopadech i od třídní učitelky. Pan Liška však ví, že stanovení režimu celkovou situaci Davida nevyřeší. Nabídne současně jeho účast v jednom preventivním programu, který se jmenuje Výcvik sociálních dovedností. Program vedou zkušené kolegyně pana Lišky. Probíhá na statku nedaleko města. Výcvik je doplněn o zábavné činnosti s dětmi, koňmi a dalšími zvířaty. David rád přijímá nabídku. Souhlasí i otec. Pan Liška tak získává zpětnou vazbu od kolegů o změnách v projevech chování Davida. Kolegyně znají podrobnosti, dbají na posilování prvků vedoucích k dodržování režimu Davida. Na dobu 8 týdnů do něj zařazují půldenní sobotní dopoledne, kdy si David procvičí nejrůznější výchovné činnosti, oddechne si od nemocného bratra a zajezdí si na koni, o kterého se před tím s dalšími dětmi postaral...

Pan Liška se po čase zastaví ve škole a zjišťuje od třídní učitelky, že zapomínání i nevhodné chování Davida se výrazně zlepšilo. Současně se s učitelkou dohodne, že společně navštíví Davida doma, aby poznala jeho rodinné prostředí. David se pravidelně účastní výcviku na statku. Dodržuje stanovený režim, snaží se, vše se zlepšuje.

Hraní rolí

Pan Liška je sociální pracovník odpovědný mimo jiné za oblast prevence před užíváním návykových látek. Má k dispozici veškeré dostupné analýzy o vývoji drogové problematiky v celém okrese. Je si velmi dobře vědom, že problém užívání návykových látek se prohlubuje, roste nejen počet experimentátorů, ale i uživatelů nelegálních drog. Tým pro mládež pod jeho vedením zvažuje další preventivní projekty v oblasti primární, sekundární i terciární prevence. V oblasti primární prevence pan Liška navrhne program, který je nazván Cesta ke svobodě. Program se skládá ze tří hlavních částí. Stěžejní část tvoří komponované pořady pro žáky a studenty základních škol realizované pod názvem Los trifidos. Pořady jsou zaměřeny na tzv. emocionální výchovu a dominuje jim metoda hraní rolí. Cílovou skupinu tvoří žáci devátých ročníků základních škol, tedy žáci, kteří v daném roce dovrší hranici trestní odpovědnosti. Program je primárně zaměřen na problematiku návykových látek, ale hra skýtá nepřeberné množství dalších témat, která budou ve hře „rozehrána“. Pan Liška spoléhá na práci pedagogických pracovníků, kteří jsou o cílech i záměrech programu podrobně informováni a budou nadále prostřednictvím vlastního působení s dětmi na tématech hry pracovat. Pan Liška má vytvořen na každé škole ve městě minitým pracovníků, se kterými pravidelně

spolupracuje. Vzhledem k rozsahu programu, kterým by mělo za tři měsíce projít asi 250 žáků, pan Liška využívá také možnosti spolupráce s učiteli a žáky dramatické školičky při Středisku kulturních služeb a jednoho ze studentských divadelních souborů. Účast profesionálů je nezbytná z důvodů přípravy námětu, scénáře, prostředí, kostýmů, pomůcek apod. Před vytvořením nabídky pro jednotlivé školy probíhá rozsáhlá příprava, kterou koordinuje pan Liška. Finanční náklady hradí město. Profesionálové z dramatické školičky připravují scénář. Scházejí se s panem Liškou a diskutují o výchovném působení, které by měl program zajistit. Jednotlivé cíle a záměry jsou podrobně rozebírány na několika setkáních. Současně jsou vyzkoušeny na pilotním (zkušebním) programu, jehož aktéry jsou studenti středních škol, kteří budou následně v počtu 4 – 5 studentů vypomáhat při každém představení. Jsou to zkušení členové dramatického souboru, většinou výborní studenti a především výrazné osobnosti. Celkový počet osob, které program bezprostředně připravují, přesahuje 25 realizátorů. Místem konání programu je sídlo dramatické školy – místní divadlo a kinosál. V diskusi se studenty i učiteli vzniká detailní scénář programu. Námět je vybrán učiteli dramatické školy. Využívá knihy Den trifidů britského spisovatele Johna Wyndhama.

Krátce o knize. Děj se odehrává ve druhé polovině 20-tého století v Anglii. „Když se probudíte v den, o kterém náhodou víte, že je to středa, a všechno kolem připomíná neděli, začnete tušit, že něco není v pořádku.“ Že William Masen propásl konec světa – tedy konec světa, jaký znal bezmála třicet let, byla pouhá náhoda. Díky trifidímu uštknutí ležel na nemocničním lůžku, hlavu včetně očí zamotanou v obvazech. Den zelených hvězd – noc, kdy byly vidět na obloze komety zářící zelenavým světlem, osudný večer pro devadesát devět procent obyvatel na světě. Na ty meteority se dívaly miliardy lidí z celého světa a ráno se probudily do naprosté nicoty. V každém městě se našly desítky lidí, kteří neoslepli podobnou náhodou jako Bill. Ten se po opuštění nemocniční budovy seznámil s Josellou Playtonovou. Za pár dní se sblížili a hledali další stopy po lidech nepoznamenaných katastrofou. Až jednou narazili na společnost Michaela Baedleyho, který dával do kupy všechny vidomé a vymýšlel plány „na přežití lidstva“. „Můžeme si dovolit žít omezený počet nevidomých žen, neboť ty budou mít děti, které vidět budou. Nemůžeme ale žít nevidomé muže. V našem novém světě se tudíž děti stávají mnohem důležitějšími než manželé.“ Kdyby nebylo náboženských fanatiků, pokoušejících se zachránit všechny nevidomé, a trifidů, mohlo se vše zdařit bez větších problémů. Trifid je samohybná rostlina uměle vyvinutá v laboratořích původně

pro zisk oleje. Z velkého kalichu na silném stonku vyčnívá tři metry dlouhé žahadlo napuštěné jedem. „Za předpokladu, že jsou skutečně obdařeni jistou inteligencí, máme proti nim jen jednu jedinou výhodu - zrak. My vidíme, kdežto oni ne. Zbav nás ale zraku a naše převaha je tatam.“ Lidé se jim přizpůsobili a připoutali je na tlusté řetězy.

Ale po Dni zelených hvězd se stalo, že se trifidi z řetězů odtrhli a začali vraždit svým žahadlem. Bill byl v té době jediný, kdo si uvědomoval trifidí hrozbu... Následně začaly nepříjemnosti, které ho oddělily od Joselly. Když konečně našel slibnou stopu zpět k ní, přibral k sobě jedno děvčátko – Susan. S Josellou měli potom vlastního syna – Davida Masena, ale Susan považovali za vlastní. Po šťastném shledání se usadili na statku Shirning, odpoutaní od ostatních a bez přestání ohrožováni trifidími útoky. Až je jednou našel Ivan, pilot helikoptéry a věrný stoupenec Michaela Baedleyho. Jeho skupina si našla příhodný ostrov, Wight, a vyplenila z něho trifidy. Nakonec to bylo místo, kde znovu začal vzkvétat nový život.

Los trifidos v podání autorů scénáře představuje ostrov, který zbohatl na pěstování geneticky modifikovaných rostlin – trifidů, které se používaly jako biopalivo a velmi dobře se prodávaly do celého světa. Představitelé ostrova, starosta a ředitel plantáží John Mc Lane, lákají na ostrov nové přistěhovalce (žáky a studenty). Poté, co přistěhovalci vyplnili zelené karty, které jim umožnily získat novou, herní identitu (roli) a jež jsou současně výrazem jejich přání o společenském postavení na ostrově, se na lodích přeplaví na Los trifidos. Plavba se stává prvním testem jejich vzájemné spolupráce. Na ostrově získají od starosty a ředitele plantáží do začátku určitou sumu peněz – trifinů, za které mohou nakoupit domy, povolání i společenské postavení, po němž touží a jež odpovídá jejich představám a snům. Na úřadech si přistěhovalci od úředníků – Nepříjemné, Kruté a Úžasného - nakoupí pozemky, domy a potvrdí si svá zaměstnání. Každému vyhověno být nemůže, společnost se nemůže skládat ze samých ředitelů, celebrit nebo barmanů. Představy žáků – přistěhovalců jsou usměrňovány realitou života na ostrově. V bance přistěhovalci získávají výplaty, v obchodech nakupují zboží a potraviny. Intervaly výplat i nákupů jsou stanoveny. Život na ostrově je vymezen pravidly, která musí přistěhovalci respektovat, jinak jim hrozí sankce. Při porušení pravidel následují hry na soudní přelíčení a případné uvěznění viníků. Po čase je možnost vězně vykoupit, ale musí se na ně složit kauce uhrazená příspěvky několika přistěhovalců. Prostřednictvím práce i nejrůznějších společenských činností (sňatky, rozvody...) mohou přistěhovalci svůj majetek na ostrově rozšiřovat a zlepšovat své

společenské postavení. Vše je ponecháno na jejich rozhodování, z něhož vždy vyplývají konkrétní následky. Každodenní život na ostrově je kromě práce vyplněn i zábavou v barech, ve kterých obsluhují a ostatní baví ti, kteří si vybrali povolání barmanů, zpěvaček a celebrit. Za návštěvy barů i programu se platí trifiny... Život na ostrově je tedy plně v rukou přistěhovalců. Představitelé města postupně přicházejí s novými lákavými nabídkami, které přistěhovalce uvádějí v pokušení. Jednou z nabídek je možnost znásobit jmění vkladem peněz do pěstování trifidů. Následuje propagace nabídky a polemika ředitele Mc Lanea s ekologickou aktivistkou Bakerovou. Kdo se před přistěhovalci prosadí? Jaké prostředky fungují? Kdo přistěhovalce přesvědčí? Ostrov má také svá tajemná a zakázaná místa, za jejichž návštěvu hrozí uvěznění. Kromě představitelů moci - starosty, ředitele plantáží, soudce, ředitele banky, ředitele policie a vypravěče (vedoucí dramatické školy), který posunuje děj příběhu - se na ostrově nachází novinář Emil Pravdomluvný, který přistěhovalcům našeptává, svádí je a podplácí a přiživuje se tak na jejich slabostech a touhách dosáhnout úspěchu za každou cenu. Emil Pravdomluvný je pan Liška, který přizpůsobuje svoje chování aktuální situaci a směřuje k vyhocení děje do podoby, která všem utkví v paměti.

Přistěhovalci jsou také oslovováni světluškou, která ve chvíli výplaty požádá o příspěvek na charitu (později se ukáže, že příspěvek poslouží k nákupu lodi na opuštění nebezpečného ostrova). Rozhodování je složité. Přispět, nebo si peníze ponechat pro další růst na pomyslném společenském žebříčku... Po jedné z návštěv barů, kde se koná laserová show, téměř všichni obyvatelé ostrova oslepnou. Několika osadníkům, kteří se show nezúčastnili, zrak zůstává. Život s postižením zraku je dalším testem vzájemné spolupráce. Nemocní jsou prováděni po ostrově zdravými... Trifidi opouštějí plantáže a svými žahadly zabíjejí nevidomé osadníky, přesně jak předvídala ekologická aktivistka Bakerová. Zachrání je ti, kteří vidí? Dokáží se společně dostat z ostrova? Příspěvky na charitu v podobě svíček na pobřeží symbolizují lodě, které je odvezou. Ti, kteří přispěli, zachraňují ostatní...

Komponovaný pořad využívá prvků emocionální výchovy a je realizován prostřednictvím metody hraní rolí a práce se skupinou. Prožitky jsou bezprostředně po představení rozebrány na besedě s učiteli dramatické školy, panem Liškou a pedagogickými pracovníky, kteří mají rovněž v příběhu svoje role. Témata besedy tvoří zpočátku konkrétní prožitky, které žáci a studenti vlastními slovy komentují. Dotazy jsou postupně zobecňovány do následujících témat:

- Společenství, společnost a organizace života ve společnosti
- Morálka, pravidla, normy a zákony ve společnosti
- Rozhodnutí a odpovědnost
- Sociální stratifikace
- Úspěch, neúspěch a základní hodnoty ve společnosti
- Moc a autorita
- Vůdcovství a vedení
- Peníze a jejich postavení ve společnosti
- Manželství, rodina a jejich význam pro společnost
- Volný čas
- Povolání a poslání
- Pomoc a pomáhání
- Tajemné komnaty v našem životě
- Závislosti v našem životě

V případech, kdy žáci konkrétní dotazy k tématům nechápou, jsou zasazovány do některého z okamžiků vlastní hry tak, aby byly žákům srozumitelné. Realizátoři odpovědi žáků nehodnotí, cílem je zaujetí vlastního postoje a jeho objasnění ostatním.

Ve hře jsou navozovány stovky výchovných situací, které jsou využity nejen v závěrečné diskusi, ale jsou obrovským prostorem pro pedagogické pracovníky, kteří žáky po celou dobu života na ostrově provázejí. Každý z nich má svoji roli, která mu umožňuje pronikat k přistěhovalcům. Většina učitelů si zaznamenává nejruznější momenty hry k dalšímu výchovnému působení. Někteří k záznamu používají diktafon, vše běží velmi rychle. Hra se pro všechny stává přirozeným prostorem pro vzájemné poznávání... Část učitelů využila i zpětné vazby prostřednictvím zadané domácí práce, v níž žáci své pocity ze hry zaznamenali.

Po komponovaném pořadu, který probíhá celé dopoledne, následuje odpoledne beseda nad fotografiemi Jindřicha Štreita, které jsou věnované problematice závislosti. Vnímání žáků a studentů, kteří dopoledne absolvovali komponovaný pořad, je mnohem hlubší a emocionální prožitek se prostřednictvím fotografií daří ještě vystupňovat. Besedu provází pan Liška, protidrogový koordinátor, který v komponovaném pořadu hrál novináře, jenž žáky a studenty sváděl. Celodenní zaměstnání mu umožnilo žáky lépe poznat a pro besedu tak navodit mnohem lepší atmosféru, než je to možné při akcích

jiného typu. Přítomni jsou pedagogičtí pracovníci, kteří do besedy vstupují a spolupracují s panem Liškou.

Brainstorming

Sociální pracovník pan Liška pracuje 11 let jako koordinátor programu prevence kriminality. Je tedy přímo odpovědný za navrhování, realizaci, koordinaci a vyhodnocování preventivních programů, projektů a opatření v předmětné oblasti. Za dobu, po kterou je pan Liška ve funkci, město realizovalo více než stovku projektů. Jedním z nejvýznamnějších je projekt s názvem Systém včasné intervence. Cíle tohoto projektu jsou všeobecně známy (minimálně čtenářům této práce). Jedním z úkolů, které souvisí s naplňováním cílů projektu SVI, za který pan Liška nese přímou odpovědnost před vedením města, zastupitelstvem i občany, je navržení programů, projektů a opatření, které budou v oblasti prevence dětské delikvence realizovány v příštím roce. Obvykle pracuje pan Liška tak, že v průběhu roku komunikuje s mnoha subjekty, které pracují v oblasti bezpečnosti a prevence. Shromáždí jejich návrhy a náměty a pokouší se podle nich navrhnout širší komisi odborníků smysluplný program na daný kalendářní rok. Po 11 letech pan Liška s rostoucími úkoly, které se vztahují k předchozím dlouhodobým projektům, shledává, že již nemá takový časový prostor ke komunikaci jako tomu bylo dříve. Současně ví, že poměrně úspěšně realizovaná prevence ve městě nutí k přemýšlení stále více jeho kolegů. Jejich nápady, náměty, rady chce pan Liška využít a ušetřit tak čas. Z důvodů efektivity použije metodu brainstormingu.

Na jednání Týmu pro mládež, který sám v souvislosti s projektem SVI zakládal, pozve další odborníky. Jsou mezi nimi i velmi zkušené kolegyně - odborníci, zástupci Odboru prevence kriminality Ministerstva vnitra ČR. Pozvání znají cíle a záměry jednání. Pan Liška je dopisem požádal o předběžné návrhy řešení problému. Jednání probíhá v sále pro cca 30 osob. Celkem se jednání účastní 12 osob. Pro metodu brainstormingu je to maximum, aby se jednání dalo zvládnout. Pan Liška všechny přítomné přivítá společně se starostou, se kterým je dohodnut, že přítomným předem poděkuje za účast, pomoc i za dosavadní působení v předmětné oblasti. Následně starosta po předchozí dohodě s panem Liškou jednání opustí. Jeho účast by pro zvolenou metodu nebyla výhodná. Starosta je zvyklý jednání řídit. Pan Liška představí přítomné jménem a funkcí. Všechny osobně zná, je to pro něj jednoduché. Zároveň dbá na vytvoření pozitivní atmosféry, která je pro cíle jednání i využití zvolené metody klíčová. Přítomní sedí kolem velkého oválného stolu. Všichni na sebe dobře vidí, jsou v kontaktu. V čele

místnosti je připraveno plátno, které je propojené s projektorem a PC. Na něm má pan Liška připraveno v bodech zadání problému pro skupinu. Jeho kolegyně ze sekretariátu starosty se uvolila, že bude plnit roli zapisovatelky, aby měl pan Liška „volné ruce“ pro moderování diskuse. Jednání tedy moderuje pan Liška. Přítomným předem sdělí, jakou metodou hodlá pracovat. Všichni účastníci jednání jsou rázem na stejné úrovni. Nadřízenost a podřízenost jsou odloženy stranou. Problém není jednoduchý. Na plátně jsou pouze v bodech vypíchnuty základní části „problému“, které se v oblasti dětské delikvence ve městě objevují. Pan Liška žádá ostatní, aby k jednotlivým bodům navrhovali všechna opatření, programy, projekty, které je zrovna napadají nebo o kterých vědí z jiných měst. Přítomní využívají i návrhy předem připravené. Zapisovatelka je ihned zapisuje. Pokud má problémy s formulací, dotyčný, který návrh vyslovil, jej zopakuje. Pan Liška již v této fázi cítí, že řada návrhů projektů již existuje nebo je neproveditelná, nereálná, mimo daný problém nebo oblast. Přesto v žádném případě v této fázi nedopustí, aby kdokoliv jakýkoliv návrh hodnotil nebo dokonce kritizoval. Naopak povzbuzuje přítomné, aby se vyjádřili. Zapisují se dokonce i návrhy podobné již dříve vysloveným. Důležitá je inspirace vyslovenou myšlenkou, návrhem, námětem, zkušeností. Jakmile pan Liška cítí, že návrhy jsou vyčerpány, jednání přeruší na malou přestávku. Vše důležité je zapsáno. Pan Liška „vybral“ hlavy všem přítomným. Ti reagovali nejen na své návrhy, ale rozvíjeli i návrhy a náměty ostatních. Prostor se rozšířil, vše je najednou mnohem jasnější, bohatší. Pan Liška požádá o přestávce zapisovatelku, aby vše uložila a soubor přejmenovala a znovu otevřela. Chce mít vše zaznamenáno pro další přemýšlení.

Ve druhé části jednání pan Liška žádá přítomné, aby návrhy z první části přeformulovali. Obdobné jsou vypuštěny. Některé jsou jako nereálné zcela vymazány. Poté pan Liška žádá, aby zbylé návrhy doplnili o další podrobnosti (konkrétnější záměry, požadavky na vybavení, personální obsazení, zdroje financování apod.). K jednotlivým problémům se krystalizují konkrétní návrhy, které přítomní upřesňují. Cíle jednání jsou dosaženy. Pan Liška přítomným poděkuje a rozloučí se s nimi s tím, že návrhy dále doplní do standardní podoby návrhů projektů nebo programů. Následně výstupy ze skupiny probere s vedením města. Výsledkem je program, který je předložen orgánům města (radě a zastupitelstvu).

Práce se skupinou

Pan Liška pracuje jako vychovatel v Domově mládeže středního odborného učiliště strojírenského. V domově bydlí v průběhu týdne 60 chlapců ve věku 15 – 19 let, kteří se učí nejrůznějším strojírenským oborům. Pan Liška má na starosti skupinu 20 učňů ve věku 16 – 17 let. V rámci jejich výuky se střídá výuka teoretická s výukou praktickou, která se odehrává v dílnách. Práce v dílnách je poměrně fyzicky náročná, chlapci bývají unaveni. Vztahy mezi žáky učiliště jsou mnohdy velmi vyhrocené. Mimo školu jsou založeny výhradně na síle a schopnosti prosadit silou ve skupině svůj názor.

Jednoho dne požádá ředitel školy pana Lišku, aby zabezpečil úklid sportovního areálu, který je po zimním období ve velmi špatném stavu. V létě má škola výročí vzniku a do školy bude pozváno mnoho hostů. Ředitel doporučí panu Liškovi, aby k úklidu využil chlapce, kteří bydlí v domově. V době výuky ani praxe však na úklid není prostor.

Pan Liška cítí, že splnění úkolu nebude jednoduché. Hřiště je opravdu ve velmi špatném stavu. Jeho úklid vyžaduje mnoho hodin práce, i kdyby na hřišti pracovala celá jeho skupina. Potřebuje tedy chlapce přesvědčit, aby všichni pomohli.

Jako dlouholetý vychovatel ví, že k přesvědčení skupiny může využít několika možností. Může úklid dokonce chlapcům ze své pozice nařídit a při nesplnění úkolu chlapce potrestat. Tuto možnost však pan Liška ihned zavrhne. Dobře ví, že ani případná odměna asi nebude pro chlapce přitažlivá, a to i kdyby byla významná. Práce na hřišti je opravdu hodně.

K přesvědčení chlapců využije pan Liška tlaku skupiny. Z každodenní praxe velmi dobře ví, kdo ve skupině rozhoduje, koho ostatní poslouchají, kdo je tedy neformálním vůdcem skupiny. Je to Petr, který je mezi chlapci natolik oblíben, že se vždy obracejí k němu, když se jako skupina mají rozhodnout. Petr kamarádí s Pavlem a Alešem. Jsou neustále spolu, skupina je také vnímá jako vůdce. Pan Liška ví, že když přesvědčí tyto tři chlapce, nebudou ani ostatní proti. Proto si Petra, Pavla a Aleše pozve večer k sobě do kanceláře, aby se s nimi „o něčem poradil“. Z rozhovoru si zjistí, jak jsou na tom chlapci příští týden s časem, co mají naplánované. Následně je požádá o pomoc s úklidem. Hovoří přímo k Petrovi, ví, že jeho rozhodnutí je klíčové. Očima hledá podporu i u Pavla s Alešem. Chlapci jsou rádi, že jim pan Liška věří, nechtějí ho zklamat. Společně se dohodnou, že návrh za jejich podpory představí pan Liška celé skupině. Pan Liška si je vědom, že ani s podporou těchto chlapců nebude přesvědčení celé skupiny jednoduché. Proto s Petrem, Pavlem i Alešem projedná další detaily. Potřebuje jim dát argumenty, aby společně skupinu přesvědčili. Argumenty nevymýšlí

sám, nechá je hledat tyto „vůdce“. Poskytuje jim tímto velkou důvěru. Společně naleznou několik argumentů pro ostatní.

Druhý den pan Liška po večeři požádá chlapce, aby neodcházeli, že s nimi potřebuje něco projednat. Celá skupina je přítomna. Pan Liška informuje chlapce, jaký úkol by vedení školy potřebovalo splnit. Argumentuje tím, že se již ptal Petra, jak jsou na tom časově a zda by v této věci mohli pomoci. Obrací se na Petra a pohledem jej vybídne o pomoc. Nedává tak ostatním možnost odmítnout. Petr ihned reaguje a staví se za návrh pana Lišky. Na pomoc přispěchá i Pavel s Alešem. My do toho jdeme, hřiště přece bude sloužit pro nás, pomůže to škole při prezentaci, získáme „body“ u ředitele...Padají další argumenty, které při včerejším rozhovoru Petr s Pavlem, Alešem a s panem Liškou společně probrali...Ostatní chlapci souhlasí. Hřiště je postupně uklizeno. Motivaci dále pan Liška udržuje nejen tlakem skupiny s pomocí Petra, Pavla a Aleše, ale nyní má prostor i pro využití odměn...

Práce s komunitou

Sociální pracovník pan Liška pracuje ve městě, které má 17.500 obyvatel. Je odpovědný za koordinaci programů prevence kriminality. Ve městě žije početná romská komunita. Počet obyvatel této komunity dosahuje cca 500 osob. Jednotlivé rodiny tvořící tuto komunitu lze označit jako rodiny nemajetné, s nejnižším vzděláním, s velkými problémy s bydlením a vysokou mírou nezaměstnanosti. Většina dospělých příslušníků komunity nepracuje a pobírá sociální dávky. Kriminalita v této skupině je výrazně nad průměrem města, ale co do její charakteristiky se spíše jedná o tzv. bagatelní kriminalitu, kterou tvoří zejména skutky nižší společenské nebezpečnosti. Komunita má několik neformálních vůdců, které tvoří zástupci několika rodin Olašských Romů, jejichž sociální status je významně vyšší, než je tomu u ostatních rodin.

Pan Liška, který před 10 lety pracoval ve městě jako policista, má z doby svého působení u policie respekt u mnoha příslušníků této komunity. Je si vědom, že práce s romskou komunitou bude velmi obtížná a dlouhodobá. Pokud chce postupně přesvědčit ke spolupráci jednotlivé rodiny, musí navázat komunikaci s neformálními vůdci, vybrat pokud možno všem srozumitelný a nekontroverzní projekt, který bude komunitu Romů ve městě sjednocovat. V zásobě má pan Liška několik úspěšných záměrů projektů, které v různých částech republiky úspěšně realizovalo několik jeho kolegů. Pan Liška místa realizace navštívil, aby se poučil z chyb a získal cenné rady.

Romové mají velmi vřelý vztah k dětem. Projevuje se přehnanou péčí, jež má často charakter, který lze lidově označit jako rozmazlování. Tento způsob „výchovy“ negativně ovlivňuje vstup dětí do základních škol. Pan Liška navštívil několik úspěšných přípravných ročníků na Ostravsku, kde se pokusili ve spolupráci s romskou komunitou děti připravit na vstup do základní školy. Projekt se ukazuje jako vhodný „start“ ke vzájemné komunikaci. Pan Liška se dohodne na jedné ze škol, že společně s městem vytvoří přípravný ročník pro rodiny z tzv. znevýhodněného socio-kulturního prostředí. Pan Liška při komunikaci s neformálními vůdci zjišťuje, že charakteristickým postojem k přípravnému ročníku je odpor, pokud by měl být ročník určen pouze pro romské děti. Ve městě žije však řada sociálně znevýhodněných rodin z majoritní vrstvy společnosti. Pan Liška společně s ředitelem školy vytvoří projekt přípravného ročníku, jenž podpoří i příslušný krajský úřad, který vyčlení prostředky na mzdu učitelky a tzv. romské asistentky. Učitelku a asistentku vybere pan Liška ve spolupráci s vedením školy a zástupci komunity. Jejich výběr se později ukazuje jako jeden z hlavních klíčů k úspěchu. Město vytváří vynikající materiální podmínky velkorysou opravou několika tříd školy, kde vytvoří nadstandardní zázemí nejen pro přípravný ročník. Projekt podporují i MV ČR a MPSV ČR. S pomocí neformálních vůdců komunity a romské asistentky, která se mezi Romy těší vysoké autoritě, již svojí vlastní pracovitostí a laskavostí dále zvyšuje, se daří zajistit i poměrně pravidelnou docházku dětí z romských rodin i z majority. Projekt je tedy velmi úspěšný. Je tak vnímán v komunitě Romů, majoritou, politickou reprezentací obce i kraje a také médií, pro která je projekt vděčným tématem.

Pan Liška ví, že je šance tzv. „přiložit na oheň“, a rychle připravuje další projekty, jejichž záměry má dávno vymyšlené. Ve spolupráci se školou a komunitou Romů připravuje několik projektů směřujících ke zvýšení úspěšnosti romských dětí ve školách a vyplnění jejich volného času. Pro přípravu žáků společně spolupracuje s učitelkou, kterou si zástupci komunity sami vybrali. Na půdě jedné nadace vzniká přípravka pro děti, kam společně s nimi docházejí i rodiče a další rodinní příslušníci. Doprovázejí děti, vzájemně se setkávají, komunita se upevňuje a neformální setkání přispívají i ve vzájemném vztahu s majoritou. Dospělí jsou součástí přípravného procesu s dětmi, sledují je, na řadě úkolů participují. Bezděčně tak rozvíjejí i svoje dovednosti, jak s dětmi při jejich přípravě pracovat.

Projekt doplňuje několik dalších, které pan Liška ve spolupráci se zástupci komunity připravuje v oblasti sportu a kulturního vyžití. Pan Liška se tím snaží o

zapojení mladých Romů, kteří ještě nemají děti, ale výrazně komunitu Romů ovlivňují svými postoji, chováním a jednáním, kterého je tzv. „plné město“. Společně s panem Liškou a dalšími sociálními pracovníky vytvoří družstvo kopané, které pravidelně trénuje a připravuje soutěže a turnaje, po čase i na krajské úrovni. V početném družstvu kopané hraje i několik příslušníků majority. Pan Liška pomáhá s přípravou písemných podkladů, píše projekty, pomáhá zajišťovat finanční prostředky i medializaci úspěšných projektů. Postupně se však snaží i tyto činnosti přenést na zástupce romského občanské sdružení, které inicioval bezprostředně u prvního projektu přípravného ročníku. Postupem času vyvstává potřeba prostor, ve kterých by se mohla komunita Romů setkávat, kde by měla zázemí, kde by mohla připravovat programy, projekty nebo jednorázové akce. S pomocí dřívějších úspěšných projektů se panu Liškovi daří ve spolupráci s dalšími kolegy – sociálními pracovníky - iniciovat vybudování zázemí pro Romy v novém Multifunkčním, vzdělávacím, kulturním a komunitním centru, které město rekonstruovalo z bývalé továrny v centru města s pomocí evropských strukturálních fondů. Pan Liška ví, že projekt je klíčový pro další úspěšnou spolupráci mezi majoritou a romskou komunitou. Prostory jsou dokončeny a z evropského projektu i kompletně vybaveny vším potřebným včetně technického zázemí pro přípravu projektů. Postupně se ve spolupráci s dalšími subjekty – úřady, občanskými sdruženími apod. daří iniciovat, rozvíjet a realizovat další projekty a jednorázové akce pro příslušníky romské komunity i pro ostatní obyvatele města. Pořádají se výlety, zájezdy na romské festivaly, kulturní akce apod. Významně pomáhají další vznikající autority a neformální vůdci, kteří se v komunitě Romů prosazují. Významná je například pozice členů úspěšné a celostátně známe hudební skupiny. Přípravu, vyhodnocování i vyúčtování finančních prostředků na jednotlivé projekty pan Liška stále více přenáší na zástupce romské komunity. Jejich dovednosti se i v tomto ohledu postupně zlepšují. Někteří z nich se začínají vzdělávat i v sociálních službách. O další opatření se obohacují již fungující projekty. Příkladem je spolupráce s občanským sdružením, které zajišťuje ve městě osobní asistenci a rozvoz imobilních občanů. Ve spolupráci s tímto sdružením je projekt přípravného ročníku doplněn i o odvoz dětí z romské komunity do přípravného ročníku. Jedná se zejména o děti z rodin, které bydlí v okrajových částech města. Společně s řidičem jezdí pro děti i romská asistentka, která tak pravidelně komunikuje s rodinami a vykonává významný díl terénní sociální práce. Komunita se zviditelňuje, vše se posouvá kupředu. Zapojují se další sociální pracovníci, vznikají nové nápady. Vytváří se „dobrá praxe“.

Úprava (pedagogizace) prostředí

Sociální pracovník pan Liška je jednoho dne požádán školou o účast při projednávání výchovných problémů Davida Nováka. David Novák je žákem šesté třídy. Třídní učitelka si stěžuje na jeho chronické zapomínání pomůcek a časté vyrušování v hodinách. Ve škole je „normou“ systém, kdy za pět zapomenutí je žákovi udělen černý puntík. Puntík znamená poznámku do žákovské knížky. Za tři černé puntíky je žák navržen na snížený stupeň z chování. Davidovi za zapomínání hrozí již trojka. Kromě toho ustavičně vyrušuje učitele a případné napomínání velmi hlasitě a drze komentuje. Oficiálním důvodem pro udělení trojky z chování je neplnění školních povinností a nerespektování autorit.

Pan Liška je pozván z důvodů obav z jednání vedení školy s rodiči. Otec Davida je několikrát trestaný recidivista. Jeho jednání je velmi prudké, často křičí a nadává. Škola má obavy jednat s ním o samotě. Pan Liška Pavla Nováka dobře zná. Ví, že obavy školy jsou oprávněné. Z vlastní zkušenosti bývalého policisty zná jeho násilnické sklony. Vzájemný vztah k panu Novákovi se však nezužuje na vidění pouze slabých stránek pana Nováka. Pan Liška ví, že pan Novák má kromě Davida z prvního manželství syna, který je těžce nemocný – trpí autismem. Pan Novák si jej po vážném onemocnění první manželky vzal k sobě, aby se o něj staral. Podmínky pana Nováka nejsou jednoduché. Bydlí v bytě 1 + 1 s druhou manželkou, Davidem a nemocným Petrem. Nepracuje, s jeho minulostí není snadné práci sehnat. Kromě toho jeho nemocný syn vyžaduje celodenní péči, která při častých záchvatech vyžaduje od ošetřujícího značnou sílu. Pouze dopoledne je syn umístěn v pomocné škole, kam jej pan Novák musí dopravit a zase jej vyzvednout. Prchlivá povaha způsobuje panu Novákovi značné problémy se sousedy v místě bydliště. Postižený chlapec často křičí a ruší sousedy, kteří to rodině vyčítají. Pan Novák snadno vybuchuje. David je každodenním svědkem podobných situací. Stávají se pro něj běžné, normální. Ve škole se chová při problému podobně jako otec...

Shora uvedený příklad byl využit již v souvislosti s metodou režimování a výcviku. Ačkoliv obě metody jsou samy o sobě velmi účinné, probíhá-li výchova dlouhodobě v nevhodném prostředí, jejich účinek se snižuje nebo zcela vymizí. Prostředí má manipulativní charakter a zásadně ovlivňuje proces výchovy.

Sociální pracovník pan Liška, který inicioval využití obou výše uvedených metod, si je vědom, že pokud zásadním způsobem neovlivní – nezmění prostředí v okolí Davida, částečně zažehnané problémy se velmi rychle vrátí. Po čase se tak také stalo,

David je znovu adeptem na trojku z chování. Důvody školy jsou totožné jako v minulosti.

Proto se pan Liška rozhodne k řešení, které by bylo vhodné sice i v mnoha dalších případech, ale v praxi je využitelné bohužel zcela výjimečně. Pan Liška projedná celou situaci s vedoucí OSPOD a s její pomocí se pokouší přesvědčit i vedoucí odboru sociálních věcí, aby společně hledali možnost výměny bytu pro Davidovu rodinu. Obě situaci rodiny znají a chápou, není třeba vysvětlovat, jaký negativní vliv na Davida a situaci celé rodiny má současné prostředí. Pan Liška se spíše pokouší předvídat vývoj, který bude situace mít, pokud se bydlení rodiny nezmění. Živý, inteligentní a spontánní David, ustavičně nálepkovaný jako „delikvent“, se jím pod celkovým tlakem (prostředí v rodině i pohled školy) skutečně stane – naplní obraz, kterým byl nálepkován...

Pan Liška přesvědčí vedoucí odboru, že bude společně s vedoucí OSPOD iniciovat výměnu bytu rodiny. V tomto případě pomůže nejen velikost bytu, ale také změna lokality, kde je soužití rodiny s ostatními nájemníky předmětem velkého napětí.

Mediace - konstruktivní vyjednávání

Elišce je 15 let. Je žákyní základní školy. Pochází z rodiny, ve které žila s matkou, nevlastním otcem, starším bratrem Alešem a nejstarší sestrou Pavlou. Její vlastní otec zemřel již před mnoha lety. Matka Elišky je závislá na alkoholu, bratr Aleš užívá i nelegální návykové látky. Role nevlastního otce v rodině byla nevýrazná, neměl zásadní vliv na výchovu Elišky. Z důvodů stupňující se závislosti matky se situace v rodině natolik zhoršila, že se manželé před několika lety dohodli, že výchovu Elišky svěří starší sestře Pavle, která toto řešení sama navrhla. Pavla měla z doby svého mládí v živé paměti napětí, které v rodině panovalo, když se matka opila. Od té doby se frekvence její opilosti zvyšovala a v posledních letech byla střízlivost matky spíše výjimkou. V rodině často zasahovala policie, napětí a konflikty v rodině se přenesly i mezi sousedy. Bylo zřejmé, že výchova Elišky v takovém prostředí je nadále neudržitelná.

Z těchto důvodů si tedy dospělá Pavla, která i za ztížených podmínek vystudovala střední zdravotnickou školu a našla si zaměstnání v nemocnici, vzala po dohodě s matkou do pěstounské výchovy svoji mladší sestru Elišku, které v té době bylo 13 let. Její motivací byla pomoc mladší sestře, která se v důsledku situace v rodině potýkala s problémy ve škole i na veřejnosti. V původní domácnosti byla výchova Elišky v posledních letech natolik narušena, že Eliška přestávala respektovat jakékoliv autority,

neměla prakticky žádný denní režim, často se toulala s kamarády až do noci, někdy i přes noc. Začaly se u ní objevovat drobné přestupky. Velkou obavu měla Pavla také z kontaktů Elišky se starším bratrem, který začal užívat metamfetamin. V domě u matky několikrát zasahovala policie, která bratra Elišky vyšetřovala za distribuci drog.

Vzájemný vztah Elišky a Pavly byl velmi dobrý. Pavla s manželem a se svojí rodinou bydlela nedaleko města ve vesnici, odkud Eliška dojížděla do školy. Elišce pouze vadilo, že ve vesnici nemá kamarády a není zde taková zábava jako ve městě. Zpočátku jí vše vynahrazovala sestra a její „nová“ rodina. Pavla si byla dobře vědoma, v jakém prostředí v posledních letech Eliška vyrůstala. Uvědomovala si, že pokud má dojít ke zlepšení v chování její sestry, musí být přísnější, než je to běžné ve fungujících rodinách. Současně však Pavla nechtěla, aby se Eliška přestala stýkat s matkou. Nevlastní otec, který situaci matky alespoň usměrňoval, nějaký čas pracoval mimo město. Později vážně onemocněl a zemřel.

Ve vztahu mezi Eliškou a Pavlou začaly vznikat stále častěji rozepře, které postupně přerostly v konflikty. Eliška se dostávala do puberty, nevyhovovala jí poměrně přísná výchova sestry. Stále více jí vadil i vesnický život „bez zábavy“. Pavla ji nechtěla tak často, jak by si to Eliška přála, pouštět za matkou. Bála se dalšího narušení výchovy Elišky. Když už Elišku k matce pustila, stále častěji se stávalo, že se Eliška buď vrátila pozdě, nebo se dokonce zdržela u matky do rána. Pavla se dozvíдалa, že se Eliška znovu v nočních hodinách pohybuje venku se staršími kamarády. Konflikty mezi sestrami se vyhrotily. Eliška se obrátila na sociální pracovníci paní Liškovou, kterou znala z doby rozhodování o pěstounské péči s žádostí, zda by se mohla vrátit k matce.

Sociální pracovníce byla od Pavly informována, jak se situace vyvíjí. Současně znala situaci matky i bratra. Věděla také o smrti nevlastního otce. Po zvážení celé situace se rozhodla využít v tomto případě metodu mediace zaměřenou na konstruktivní vyjednávání. Jejím cílem bylo narovnání vzájemného vztahu mezi oběma sestrami do takové podoby, ve které bude Pavla moci dál plnit úkoly pěstounky a dbát na řádnou výchovu Elišky. Eliška dostane přiměřený prostor pro kontakt s matkou i přáteli tak, aby se necítila „jako ve vězení“. Záměrem paní Liškové tedy bylo dosažení kompromisu u obou stran konfliktu. Situace mezi sestrami však byla natolik vyhrocená, že paní Lišková musela postupovat pomalu s pomocí dílčích kroků. Nejdříve zjistila stanoviska obou sester. Sešla se s každou z nich samostatně. Důsledně však dbala na to, aby obě o setkání byly informovány. Tajnosti vytvářejí pochybnosti. Sama však konkrétní podrobnosti setkání druhé straně nesdělovala, pouze ji informovala o termínu. Po zjištění stanovisek

obou sester při dalším (druhém) setkání, které opět probíhalo odděleně, seznámila každou stranu se svým pohledem na věc se všemi důsledky, ke kterým může dojít. Pro Elišku nebylo překvapením, že může skončit v ústavním zařízení, když dohoda nebude nalezena. Tuto krajní polohu si uvědomovala i Pavla. Při druhém setkání již bylo pro paní Liškovou záměrem seznámit protistrany se vzájemnými stanovisky a s ústupky, které jsou ochotny učinit, aby se vztah narovnal. Eliška trvala na setkáních s matkou a na větším prostoru pro setkání s kamarády ve městě. Pro Pavlu bylo nepřijatelné, aby Eliška byla u matky bez jejího vědomí přes noc. Také výlety do města chtěla mít Pavla pod kontrolou a moci je přiměřeně ovlivňovat. Při druhém setkání paní Lišková s každou ze sester sjednala nejzazší kompromis, za který již nejsou ochotny jít. Třetí setkání se již odehrálo společně. Paní Lišková nejdříve oběma sestrám sdělila svůj pohled na celou situaci a oznámila jim, jaký bude vývoj v případě, že se nedohodnou. Postoj paní Liškové vybízel ke kompromisu. Její apel na narovnání vzájemného vztahu do podoby předchozí „pohody“ přispěl významně k hledání dohody. Paní Lišková si však dávala velký pozor, aby se ani na chvíli nepřiklonila příliš k jedné straně. Trpělivě vyjednávala, stanoviska sester se začala postupně přibližovat. Dílčím kompromisem bylo dosažení dohody, že se sestry budou navzájem více informovat a že spolu budou více mluvit. Kdyby vznikl konflikt, pokusí se jej řešit společně u paní Liškové. Několikrát se to také stalo. Vyjednávání pokračovalo.

Paní Liškové se postupně podařilo najít a také udržovat mezi sestrami takovou dohodu vzájemného vztahu, která byla pro obě přijatelná a současně umožňuje Elišku udržet v rodině Pavly bez výraznějšího vlivu matky. Setkání s matkou a prostředím v jejím okolí (zejména bratrem Alešem) byla sice omezena a ohraničena, ale zůstala zachována. Eliška má více prostoru pro setkávání s kamarády ve městě. Musí však dodržovat dobu návratu a podřídit se omezením v případě neplnění povinností ve škole nebo v rodině. Vzájemný vztah obou sester se dále vyvíjí. Obě sestry mají oporu v paní Liškové...

Mediace – poziční vyjednávání

Sociální pracovník pan Liška je jednoho dne informován ředitelkou základní školy, že ve škole došlo ke rvačce mezi dvěma žáky. Kontakt proběhl telefonicky, na větší vysvětlení problému nebyl časový prostor. Pan Liška přislíbil, že se dostaví do školy. Po příchodu do ředitelny se pan Liška dozvěděl, že v šatně školy se poprali dva sourozenci Petr a Pavel Novákovi. Petr je žákem sedmé třídy a Pavel je o rok starší,

navštěvuje osmý ročník. Oba sourozenci jsou podle ředitelky zcela bezproblémoví žáci, se kterými nikdy nebyly „žádné těžkosti“. Rvačka, při které je přistihla třídní učitelka, však zcela vybočila z toho, na co jsou učitelé mezi dětmi zvyklí. Kromě toho se ani po rvačce oba bratři neuklidnili a při vzájemném kontaktu se vzájemně uráželi. Učitelům odmítali sdělit důvody potyčky i svého dalšího chování.

Po zjištění základních okolností případu se pan Liška dohodl s ředitelkou a třídní učitelkou, které se obávaly dalšího vývoje situace, že bezodkladně zjistí, co je důvodem chování obou bratrů, a především se pokusí, aby se neopakovalo fyzické napadení, než se celý případ vyřeší. S pomocí školy kontaktoval pan Liška matku, kterou však zastihl na telefonu mimo město. Krátce jí vysvětlil, k čemu došlo mezi jejími syny. Současně se dozvěděl, že otec je dlouhodobě mimo republiku a ani ona se dnes do školy dostavit z časových důvodů nemůže. Tuší předmět sporu, který však není vhodné vysvětlovat telefonicky. Proto se dohodli, že pro dnešek pan Liška další jednání odloží na pozítří, kdy se matka bude moci dostavit do školy. Předtím se druhý den odpoledne společně sejdou. Na závěr rozhovoru s matkou se shodli na tom, že pan Liška za účasti školy s chlapci krátce promluví, aby se jejich jednání neopakovalo a oznámí jim termín, kdy se sejdou na půdě školy k dalšímu řešení celé věci. Oba chlapci souhlasili a přislíbili spolupráci. Pana Lišku znali z řady akcí školy, kterých se účastnil v souvislosti s preventivními projekty zaměřenými na problematiku vztahů nebo v oblasti prevence závislostí. Oba věděli, že situace je za jeho přítomnosti vážná...

Pan Liška mluvil s bratry jen krátce. Využil metodu ukládání požadavků, jejímž cílem bylo, aby se bratři zdrželi vzájemně všech projevů napadání (verbálního i fyzického).

V dohodnutý den se v ředitelně sešli k projednání problému společně oba bratři, matka, třídní učitelka a pan Liška. Pan Liška se zástupci školy dohodl postup. Předem od matky věděl, že předmětem sporu chlapců je model letadla, o které se společně dohadují již čtrnáct dnů. Jiný vážnější problém mezi nimi nikdy nebyl. Pan Liška se rozhoduje, případ je vhodný pro využití metody mediace. Jeho cílem bude urovnání sporu prostřednictvím pozičního vyjednávání. S cílem seznámí zástupce školy i matku. Všichni souhlasí. Pan Liška vytváří nejlepší možné podmínky pro realizaci mediace.

Všichni sedí u kulatého stolu v ředitelně. Na jedné straně pan Liška, vedle něj z jedné strany třídní učitelka a z druhé strany matka chlapců. Naproti se posadí oba chlapci. Nikdo není v čele, nikdo není odstrčen. Všichni na sebe dobře vidí, jsou ve stejné vzdálenosti, mají možnost komunikovat. Třídní učitelka seznámí s tím, co se

odehrálo, a sdělí důvody přítomnosti pana Lišky. Požádá jej o vedení dalšího jednání. Pan Liška hovoří klidně, oznamuje, že nepochybuje o vyřešení sporu, ačkoliv věc považuje vzhledem ke způsobu fyzického napadení za velmi vážnou. V rozhovoru zjišťuje podrobnosti toho, co se konkrétně odehrálo. Utvvrzuje se v tom, že vše je tak, jak matka odhaduje. Dává postupně prostor oběma chlapcům. Nejdříve hovoří Petr. Vysvětluje, že otec, který odcestoval na dlouhou dobu na služební cestu do ciziny, se s nimi věnoval modelařině, společně vyrábějí rádiem řízená letadla, se kterými se pak zúčastňují soutěží. V současnosti společně téměř dokončili model Spitfire. Starší bratr mu však nechce dál model letadla půjčovat a chce s ním „létat jen on sám“. Stejný časový prostor dostává Pavel, potvrzuje předmět sporu. Je jím skutečně nádherný model letadla, ale otec by chtěl abych, „s ním létat jen já, umím to lépe“. Proto nechci Petrovi letadlo půjčit. Musím trénovat. Postoje chlapců jsou zdánlivě nesmiřitelné, ale ovládají se. Pan Liška i ostatní tedy již přesně vědí, že předmětem sporu je letadlo. Seznámí chlapce s cílem jednání, chce spor urovnat prostřednictvím metody mediace. K tomu však potřebuje další informace. Vybízí postupně Petra i Pavla, aby blíže objasnili svůj vztah k letadlu. Přemýšlí, spoléhá na to, že upřesněním vztahu k letadlu a jeho používání jednak pozná další nutné detaily a současně si vytvoří prostor pro hledání řešení. Petrovi se na modelařině nejvíce líbí, jak s tátou může na letadle pracovat, jak může motor vyladit na nejlepší výkon. Je tedy spíše mechanik a stavitel. To jej baví nejvíce. Naopak Pavel je pilot, úprava letadla jej ani tak nebaví, ale rád s letadlem létá – trénuje a závodí. Z postojů obou bratrů vyplývá, že jejich vztah k letadlu je tedy různý. Petr na něm rád pracuje, Pavel rád létá. Oba však chtějí mít letadlo jen pro sebe. Petr ví, že letadlo není hotové, a chce otce překvapit, jak jej dokončil a vyladil mu motor. Pavlovi to stačí, chce otci dokázat, že letadlo perfektně ovládá, že se v řízení zlepšil. Petr se současně bojí, aby Pavel letadlo nepoškodil.

Pan Liška vidí, že prostor pro dohodu existuje. Oběma chlapcům je zřejmé, že letadlo nejde rozpůlit jako pomeranč. Chápou, že jistým řešením by bylo, kdyby se dohodli na časovém rozpisu, jak si budou letadlo půjčovat. Pan Liška jde však ještě dále. Navozuje otázky směřující k tomu, co by se stalo, kdyby spolupracovali. Petrovi jde přece hlavně o to, aby mohl na letadle pracovat. Pavel chce hlavně létat. Spojení mechanika a pilota se zdá být přijatelné pro oba. Dohoda se rodí rychle, podněcuje ji i matka a třídní učitelka, které velmi rychle pochopily, kam pan Liška směřuje. Pan Liška ví, že dohoda musí být jasná, společně s chlapci sepíše její krátké znění. Současně se dohodnou, že s ní seznámí e-mailem otce, před kterým měli strach o sporu na dálku

jednat. Spor je zažehnán, bratři si podají ruce. Následuje slib obou, že spor o letadlo se nebude opakovat. Pan Liška bude o všem informován prostřednictvím matky i třídní učitelky. Oba bratři to vědí a souhlasí.

Metoda výcviku, nácviku, cvičení

Sociální pracovník pan Liška pracuje jako koordinátor prevence kriminality v menším městě. Je mimo jiné odpovědný za koordinaci v oblasti preventivního působení u dětí a mládeže. Tato oblast je jednou z priorit odborné komise, které pan Liška předsedá. Mezi stovkou projektů, které pan Liška se svými kolegy v průběhu posledních 10 let inicioval, je projekt s názvem Systém včasné intervence (SVI). Jedním z hlavních cílů tohoto projektu je intervence u dětí s projevy predelikventního chování. Prvním pilířem SVI je informační systém, jehož prostřednictvím jsou OSPOD informovány o projevech predelikventního a delikventního chování dětí. Systém funguje pátým rokem, počet informací „ze všech stran“ se stále zvyšuje. Dalším pilířem SVI je realizace konkrétních preventivních opatření intervenčního charakteru. Pracovníci OSPOD, kteří jsou odpovědní za využívání SVI, směřují intervenci u delikventů především do odborných zařízení institucionálního charakteru, kde probíhá mimo jiné diagnostika příčin delikvence a následně je navrhováno intervenční řešení. Povaha řady oznámených problémů se však týká také dětí s výchovnými problémy, které nemají podobu delikvence. Práce s predelikventy vyžaduje pro účinnou intervenci především dlouhodobé působení. Pan Liška a jeho kolegové hledají partnery pro dlouhodobou práci s dětmi s výchovnými problémy a projevy predelikventního chování.

Komise prevence kriminality, které pan Liška předsedá, spolupracuje s občanským sdružením Bonanza. Spolupráce se postupně během několika let (z projektu primární prevence zaměřeného na aktivní využití volného času dětí a realizovaného prostřednictvím práce s mládeží v oblasti jezdeckého sportu na statku sdružení) přesunula i do oblasti sekundární prevence. Jejím cílem je v návaznosti na projekt SVI práce s dětmi s výchovnými problémy a projevy predelikventního chování. Tuto formu spolupráce umožňuje, kromě vysoké osobní motivace členů sdružení, i jejich odborná vybavenost. Program, který v rámci projektu SVI Bonanza zajišťuje pro město, se jmenuje **Výcvik sociálních dovedností a léčebné pedagogicko-psychologické ježdění**. Hlavním cílem programu je intervence u dětí s výchovnými problémy a projevy predelikventního chování. Cílovou skupinu tvoří děti obvykle ve věku od 8 do 15 let. Většinou se neznají, pocházejí z různých škol, na kterých je v rámci projektu SVI vybrali

pedagogičtí pracovníci. Několik dětí je do skupiny zařazeno z podnětu pracovníků OSPOD. Celkový počet dětí ve skupině se pohybuje obvykle od 8 do 12. Základními používanými metodami je výcvik a skupinová práce. Ústřední metody jsou doplňovány řadou dalších metod a technik, zejména nepřímého výchovného působení. Motivací pro děti i jejich rodiče je doplňkový socioterapeutický výcvik využívající koně, který má charakter léčebného pedagogicko-psychologického ježdění. Tento prvek je však prostředkem, nikoliv cílem programu. Výcvik sociálních dovedností se uskutečňuje v deseti půldenních akcích o víkendu na statku sdružení, kde jsou ve společenské místnosti vytvořeny odpovídající podmínky pro veškeré činnosti. Prostředí má silný emocionální náboj - je odlišné o toho, na které jsou děti zvyklé ze svého domova. Praskající oheň v peci, desítka koní ve výběhu a naslouchající profesionálové dodávají prostředí nezvyklou atmosféru, vytvářející pocit výjimečnosti a „dobrodružství“. Děti jsou na statek sváženy přímo pracovníky sdružení, kteří je po ukončení zavezou zpět domů. Personálně výcvik zabezpečují 3 vysokoškoláčky s ukončeným magisterským vzděláním (etopedie, sociální pedagogika a sociální práce). Průměrná doba jejich praxe je 7 let. Jako asistenti pracují studenti sociální pedagogiky a vysoké školy zemědělské. Na výcviku se podílejí formou zástupu další 3 členky sdružení. Celkem tedy program v rámci jednoho výcvikového dne zajišťuje minimálně 8 dospělých osob. Výjimkou však není ani účast dalších členů sdružení, kteří během dne provádějí na statku další činnosti při vedení dětí a ošetřování koní. Jsou informováni o cílech programu a dovednostech, které by si děti měly osvojit, a pokoušejí se je motivovat k práci. Jsou si vědomi efektivit metody příkladu. Na statku vládne klid a pochopení. Nikdo není vítězem ani poraženým. Vše je směřováno k prožitku, pochopení a radosti...

Pro představu uvádím průřez jedním dnem výcviku.

Jedná se v pořadí o čtvrté setkání dvanáctičlenné skupiny. Skupinu tvoří děti ve věku 8 – 12 let. Z hlediska pohlaví je poměr vyvážený. Z celkového počtu 12 dětí se aktuálně v uvedený den účastní 10 dětí. Děti jsou vytipovány pedagogickými pracovníky jednotlivých škol. Jedná se převážně o děti s výchovnými problémy. Konkrétně jde například o projevy agresivity, nerespektování autorit, hyperaktivity apod. Část dětí pochází z tzv. sociokulturně znevýhodněného prostředí. Žádné dítě nepatří k romskému etniku.

Den začíná svozem dětí na statek mezi osmou a devátou hodinou. Ve společenské místnosti se v kruhu sejdou všechny děti i všichni pracovníci programu. Vedoucí

programu (Vlasta) všechny přivítá, děti se pozdraví mezi sebou i s dospělými pracovníky. Následuje představení pana Lišky a jeho role v rámci celého dne. Některé děti pana Lišku znají ze sociálních šetření, kterých se účastní, nebo z některých preventivních akcí škol. Současně je představen rámcový časový harmonogram pro děti. Následuje malý rituál. Jedna dívka (Terežka) má narozeniny. Dostává blahopřání a malou sladkost. Na přání se smějícím se koněm se všichni podepisují. Terežka má radost, září. Děti se týden neviděly, byly prázdniny, počáteční rozpaky jsou rozptýleny otázkou: „Co Vás potěšilo v průběhu prázdnin?“ Děti sedí v kruhu a vzpomínají na nejhezčí zážitky z celého týdne prázdnin. Hovoří nejprve ten, kdo si vybaví zážitek. Motivuje k přemýšlení ostatní děti. Rozhovor usměřňuje Vlasta (vedoucí programu). Pozitivní atmosféra je navozena. Následuje společná činnost. Od půl deváté do devíti se celá skupina věnuje portrétu vybraného jednotlivce. Postupně vzniká portrét pana Lišky, který sedí uprostřed kruhu. Papír putuje od jednoho dítěte k druhému. Ostatní upozorňují na důležité znaky, které ještě nebyly zachyceny. Jedná se o skupinovou práci, ve které se všechny děti střídají. Děti ochotně spolupracují, navzájem sledují společné dílo. Motivace je vysoká. Každý má odpovědnost za celkový výsledek. Hodnocení je vedeno cílem ocenit a pochválit za dobrý výkon při vystižení podoby pana Lišky. Akcent klade vedoucí programu na pocit odpovědnosti a důsledky vlastního rozhodování, které ovlivňují práci celé skupiny. Následuje krátká přestávka na svačinu, kdy si děti oddychnou. Připraven je čaj a koláč, který přivezl jako „zápisné“ pan Liška.

V další části se skupina rozděluje na dvě pětičlenné podskupiny. První zůstává v místnosti. Spolupracovnice (Madlenka) děti po přestávce zklidní příběhem o stromu, který vyhovuje jejím představám. Strom roste na místě, na kterém je jí příjemně, kde se cítí spokojená a šťastná. Děti se pouští do malé fantazie - kresby stromu „vlastní radosti“. Usilovně pracují všichni, včetně pana Lišky, který také maluje svůj vysněný strom. Po půlhodině je hotovo a jednotlivé kresby se střídavě pokládají doprostřed kruhu. Vedoucí společně s asistentkou je komentují, používají výhradně formy pozitivní motivace a dávají dětem možnost vhledu do jejich naladění, které je personifikováno tvary stromu, barvami, velikostí a umístěním, eventuelně přítomností dalších předmětů. Je zřejmé, že děti si pocity uvědomují, rozhovor se přesouvá na místa, kde je jim dobře, kde jsou šťastné. Učí se vnímat a vyjádřit nejen své vlastní pocity, ale také pocity druhých. Obrázek je uložen, později pravděpodobně poslouží k vyhodnocování změn v závěru celého desetidenního programu.

V další části je na stěnu připevněna tabule, rozdělená na dvě poloviny. Děti dostávají za úkol vymyslet, vyjádřit a zahrát maximum pozitivních nebo negativních emocí, které znají ze svého života. Když je neumí pojmenovat, jsou vyzváni, aby je vyjádřili pantomimicky. Vyžaduje-li emoce partnera, ochotně se zapojují i ostatní. Metoda hraní rolí motivuje další děti, tabule se postupně zaplňuje. Dominují spíše záporné emoce. Vedoucí programu nenásilně děti směřuje ke kladným – radosti, nadšení, lásce, potěšení apod. Současně vysvětluje rozdíl mezi emocí, naladěním a vlastností. Vše je velmi srozumitelné, děti na příkladech velmi dobře chápou. Emoce, na které děti zapoměly, si na závěr všichni společně zahrají. Pozitivní emoce se opakují a procvičují. Negativní se děti učí usměrňovat do přijatelné podoby pomocí několika základních technik.

V následujícím bloku se dvě podskupiny navzájem vystřídají.

U koní probíhá činnost tak, že jsou děti rozděleny do dvojic a s pomocí 3 dospělých připraví 3 koně na projížďku po obci – 1 dospělý pracuje se 2 dětmi a využívá 1 koně. Dnes je program vzhledem k počasí trochu nestandardní – nelze využít jízdárnu, která je pod vodou. Děti změnu chápou jako novinku, zpestření. Při čištění koně se děti koně dotýkají, seznamují se s jeho reakcemi a možnostmi komunikace. Po osedlání koní si obléknou přilby. Koně mají speciální sedla s madly pro bezpečné držení. Děti si opakují některé podmínky, které musí být pro správnou přípravu splněny. Seznamují se s dalšími informacemi z výcviku, vše jde hladce, motivace je vysoká. Děti se moc těší. K dispozici jsou 3 klidní koně. Každého vede jeden dospělý pracovník nebo dítě za pomoci dospělého. V polovině trasy se děti vymění. Při volné procházce se děti sžívají se zvířetem, vyjadřují své pocity a trénují základní sed, na koni cvičí. Dospělí je povzbuzují, usměrňují a opravují drobné chyby. Po návratu se za asistence a dohledu dospělých musí děti postarat o koně. Musí koně vytřít do sucha slámou, vykartáčovat a vyčistit kopyta. Následuje příprava náradí a úklid stáje. Stáj je třeba vykydat, vyvézt hnůj, připravit slámu a rozházet ji do stání. Děti se učí zacházet s náradím, manipulaci s kolečkem, musí se na práci soustředit a rozvrhnout si ji. Všichni se ochotně zapojují do všech činností, domlouvají se na rozdělení činností, spolupracují, vzájemně si pomáhají. Pokud si nevědí rady, u každého koně je s nimi dospělý, který jim radí a vše prakticky ukazuje. Děti vše opakují a procvičují. Je dostatek času, zvířata musí být zaopatřena. Nelze jen tak odejít jako od hračky nebo od počítače...

Na závěr půldenního výcviku se celá skupina sejde v místnosti v kruhu. Přítomni jsou všichni dospělí. Děti si sdělují dojmy z celého dne. Vlasta je vyzývá, aby slovně

vyjádřily, co nebo kdo je potěšil, co se jim líbilo nebo nelíbilo. Převažují kladná hodnocení. Negativní pocity děti zřetelně formulují. Vedoucí klade důraz na poskytování zpětné vazby. V případě, že je někdo kritizován, dostává možnost vše vysvětlit a hájit se. Komunikace je vyvážená.

Vlasta zhodnotí celý průběh dne a postupně se vyjadřuje k jednotlivým dětem a jejich úspěchům. Velmi citlivě vystihuje, co se jim podařilo. Na závěr přidává drobné rady, v čem by se mohly ještě zlepšit. Vlastu doplňují ostatní dospělí pracovníci. Každý si všiml několika momentů, které stojí za ocenění. Děti září spokojeností.

Na závěr se děti i dospělí rozloučí a stanoví si termín dalšího setkání. Následuje jejich rozvoz domů a předání rodičům...

Metoda animace

Sociální pracovník pan Liška pracuje jako koordinátor prevence kriminality. Spolupracuje mimo jiné i se školami a školskými zařízeními, které se v rámci společného dlouhodobého programu pokoušejí získávat finanční prostředky na realizaci preventivních projektů. Kromě dotačního titulu, který má vytvořeno město, se školy snaží obracet se s žádostmi i na další donátory. K tomu žádají často prohlášení, že projekt je v souladu se záměrem komplexního programu prevence kriminality na místní úrovni a zapadá do širšího rámce preventivního působení v obci.

Jedním z obdobných projektů, ke kterému se pan Liška měl vyjádřit, byl záměr místního SOU. Připravilo projekt Adaptačního kurzu při vstupu do prvního ročníku učiliště. V této chvíli je nutné poznamenat, že se jedná o SOU, kde byl před několika lety studentem zavražděn při výuce učitel. Událost otřásla celým městem a na dlouhou dobu se stala i předmětem diskusí odborníků i médií v celé republice. Škola úzkostlivě dbá, aby využila všech možností, jak s žáky i učiteli dlouhodobě preventivně pracovat. Pedagogové pravidelně konzultují s koordinátorem svoje záměry projektů. Projekt byl úspěšný, škola požadované finanční prostředky obdržela...

Cílem předmětného projektu bylo usnadnit učňům přechod ze základní školy na SOU. Kurz měl učňům umožnit poznat se navzájem a seznámit se při volnočasových činnostech s pedagogy školy, kteří je budou další 4 roky provázet studiem i praktickou výukou. Záměrem bylo odbourat při společných aktivitách počáteční problémy v komunikaci a adaptovat se na nové prostředí. Cílovou skupinu tvořili učni obou prvních ročníků, kteří se doposud neznali – pocházeli z různých měst regionu nebo z různých škol na území města. Realizátoři se společně s panem Liškou dohodli, že

vzhledem k věku učňů využijí metodu animace, na kterou budou dále navazovat ve výuce i aktivitách zaměřených na využití jejich volného času. Místem týdenního pobytu se stala Rokytnice nad Rokytinou, kde se nachází středisko, které se věnuje pobytovým aktivitám, jejichž součástí jsou nejrůznější adrenalinové sporty. Konkrétně se jednalo o rozsáhlé lanové centrum, rafting, čluny, paintball, „přežití v přírodě“ apod. Typově byly aktivity voleny tak, aby učně zaujaly a vytvořily situace, ve kterých se mnohem více než v běžném každodenním životě projeví zátěž, která bude projevem obav (strachu) z nepoznaného, ze zátěže, z adrenalinových aktivit, ve kterých se účastníci musí rychle a přesně rozhodovat nejen ve vztahu k sobě, ale celé skupině, ve které pracují. Metoda je založena na silném emocionálním zážitku nebo zážitcích, na kterých se dále modelují pomocí výchovných situací (přirozených – vznikajících v rámci jednotlivých činností) i uměle navozených (využívajících prostředí) výchovné cíle. Metoda animace volně přecházela k práci se skupinou a metodě cvičení, protože některé prvky se cíleně opakovaly se záměrem procvičit některé dovednosti především ve vztahu ke zdravé komunikaci členů skupiny.

Po příjezdu na místo byli učni rozděleni pedagogy do 4 skupin. Členění bylo částečně ponecháno i na účastnících. Každé skupině byl přidělen jeden instruktor, který je seznamoval s technikou používání bezpečnostních pomůcek nebo dalšího technického materiálu nezbytného k jednotlivým činnostem. Předem nebyli určeni žádní vedoucí skupiny ani jiná organizační struktura. Pedagogové, kteří měli na starost skupinu, se stali zúčastněnými pozorovateli a pokoušeli se do situací nezasahovat a v maximální možné míře vše ponechat na skupině. Zasahovali do dění ve skupině společně s instruktory, pouze pokud byla ohrožena bezpečnost účastníků. Celý den byl doslova nabit společnými činnostmi. Chlapci se prakticky nezastavili. Na závěr každého dne proběhla společná diskuse cíleně zaměřená na to, co se učňům dařilo, jaké byly jejich zážitky, jak si dokázali ve skupině poradit, kdo komu pomohl a proč? Jak se cítili?...

Po návratu z týdenního pobytu se pan Liška zajímal, jaké dopady měla akce na účastníky. Zvolil přímý rozhovor s několika účastníky, kteří byli požádáni, aby odpovídali na otázky, které byly součástí předem strukturovaného rozhovoru. Z něj je možné sestavit následující shrnutí. Přítomní učni se shodovali, že akce u nich naplnila velmi dobře potřebu změny. V běžném životě se neseťkávají se situacemi, se kterými byli konfrontováni v rámci adaptačního pobytu. Navzájem se dobře poznali, našli si nové přátele. Poznali učitele. Kladně se také vyjadřovali k možnému přiblížení se k hledání smyslu života. Uváděli především zátěžové situace, kde východiskem byla vzájemná

pomoc a podpora „jeden druhému“. Pobyt současně naplnil potřeby nových zkušeností a možnost pochlubit se tím, co dokázali, svým známým i rodičům. Současně uváděli, že pobyt naplnil potřebu silných a neobvyklých zážitků. Uváděli, že je dostal od počítačů do prostředí, ve kterém probíhají jejich virtuální hry...Všichni dotazovaní se současně kladně vyjadřovali ke zvýšení pocitu sebedůvěry a nalezení perspektivy do budoucna. Všichni by si obdobné akce klidně zopakovali. Shodně uváděli, že situace, které společně zažili, byly jedny z jejich nejsilnějších zážitků v posledních letech. Za osobní výhru považovali především překonání strachu na laněch ve výškách. Velmi dobře vnímali kontrast mezi hrou na PC a situací v reálu. Obdobný pobyt by doporučili nejen svým známým, ale také jako stálou aktivitu vhodnou pro školy.

Metoda konfrontace

Sociální pracovník pan Liška se účastnil po dohodě s kolegy ze Střediska probační a mediační služby průběhu mediace, v jejímž rámci byla jako dílčí metoda využita současně také konfrontace...

Celkem 5 pachatelů (3 mladiství a 2 nezletilí) vykrádali v období několika měsíců osobní automobily na parkovištích ve městě, kde bydleli. Motivem krádeží byla nuda. Pod tlakem skupiny se nechali lehce ovlivnit vůdcem skupiny, kterým byl paradoxně teprve třináctiletý hoch. „U prvního auta se to povedlo a pak to šlo již samo.“ Dopustili se tím trestných činů krádeže a poškození cizí věci. Celková škoda činila u celkem 15 poškozených 56.000 Kč. Stranou záměrně ponechme proces přípravy a průběhu mediace a soustředíme se na jednu z její možné části – konfrontaci jednoho z pachatelů s jedním z poškozených...

Na pozvání pracovnice probační služby se dostavila poškozená k projednání na středisko PMS. Pracovnice probační služby nejdříve představila sebe i přítomného pana Lišku, svoji i jeho roli. Poškozená byla starší žena, lékařka, povahou velmi mírná a vstřícná osoba s vystupováním odpovídajícím jejímu postavení ve společnosti. Zjevně se jednalo o ženu, která ve svém okolí disponuje vysokou autoritou a respektem. Pracovnice PMS krátce zrekapitulovala celou kauzu a podíl jednotlivých účastníků. Seznámila poškozenou s možným průběhem jednání včetně návrhu na úhradu části způsobené škody v hotovosti a části ve splátkách. Důvodem splátek byla finanční situace rodiny pachatele ve vztahu k celkové výši škody. Dále se dotázala se, zda poškozená souhlasí s tím, že se setká s jedním z pachatelů, aby mohla v konfrontaci zjistit motivy jeho jednání. Současně krátce představila poškozené i důvody, proč je setkání vhodné a jak by

to mohlo výchovně působit na pachatele. Poškozená souhlasila, bylo zřejmé, že motivaci pracovníka velmi dobře vnímá a rozumí jí. Následně pozvala pracovnice PMS do kanceláře pachatele. Představila sebe, pana Lišku i „obě role“.

Pachatelem byl chlapec ve věku 16 let. Doprovázela jej matka, která shodou okolností pracuje jako zdravotní sestra v nemocnici, kde pracuje i poškozená lékařka. Již tato skutečnost předurčovala předem značnou „výhodu“ konfrontace. Uvědomme si, že se obě ženy potkají prakticky každý den na jednom pracovišti...

Probační pracovnice, která vedla rozhovor, krátce zrekapitulovala znovu podstatu problému a komentovala postup mediace, která špěla k omluvě pachatele poškozenému, úhradě škody a závazku pachatele k odpracování určitého počtu hodin ve prospěch neziskové organizace. Následně dala oběma stranám prostor, aby se vyjádřili... Krátkými dotazy směřujícími na motivy jednání pachatele jej vybízela k vyjádření. Dominantním pocitem pachatele byl evidentně stud. Pocity trapnosti a studu pachatele po chvíli přerušila mediátorka. Doba jejich trvání byla v danou chvíli dostatečná. Poškozená lékařka vyprávěla o tom, jak na ni působilo, když na Silvestra, kdy měla s partou známých dohodnutou oslavu, byla ve spěchu, nestíhala a přišla k rozbitému a nepojízdnému vozidlu. Dominovaly pocity rozhořčení, vzteku, zlosti. Paní doktorka přiznala také touhu po odplatě. „Kdybych tě chytla, padaly by facky“... Současně hovořila o pozdějších obavách o sebe i blízké, kdy přemýšlela, proč to pachatel nebo pachatelé udělali. „Proč právě já? Co jsem jim udělala?“ Vztek vystřídal strach, jehož projevem byla mimo jiné i změna v přístupu k parkování vozidla. „Od té doby si platím stání“. Pachatel velmi dobře vnímal, jak se paní doktorka cítila. Současně viděl, co situace způsobuje jeho matce. Výchovný dopad byl nesporný. Chlapec se poškozené omluvil, neměl daleko do pláče. Následovalo podání ruky a přijetí omluvy ze strany poškozené...

Mediátorka pokračovala úkony směřujícími k úhradě části škody v hotovosti a sepsáním dohody o splátkách. Vše uzavřela informací, jakou zprávu dostane na stůl soudce. ...

Na závěr se dotázala pachatele, kdo a jak bude škodu splácet? Dozvěděla se, že chlapec půjde o prázdninách na brigádu, ze které zaplatí rodičům částku, kterou za něj poškozeným uhradili nebo ještě uhradí. Do té doby musí splnit závazek práce pro neziskovku. Na nějakou nudu nebude čas...